

**KAROL MIKOŁAJ
JUNIEWICZ**

REFLEKSYJE DUCHOWNE

**BIBLIOTEKA
PISARZY
STAROPOLSKICH**

zespół redakcyjny

Adam Karpiński (przewodniczący)

Krzysztof Mrowcewicz

Radosław Grześkowiak

Roman Krzywy

Ewa Jolanta Głębicka

Ariadna Masłowska-Nowak (sekretarz)

37
TOM

**Instytut Badań Literackich PAN
Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”**

Bibl
Bitek
Disarzy
Staropolski h

**KAROL MIKOŁAJ
JUNIEWICZ
REFLEKSYJE DUCHOWNE**

WYDAŁ
MACIEJ PIECZYŃSKI

IBL Instytut
Badań
Literackich
Wydawnictwo 2009 Warszawa

PRO
CULTURA
LITTERARIA

Redakcja
Ariadna Masłowska-Nowak

Korekta
Justyna Mańkowska

Projekt graficzny
Jacek Babicki

Łamanie
Wydawnictwo IBL PAN

**Wydanie publikacji dofinansowane przez Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego**

© Copyright by Maciej Pieczyński, 2009
© Copyright by Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, 2009
© Copyright for this edition by Instytut Badań Literackich PAN,
Warszawa 2009

Druk i oprawa
OPRAWA Sp. z o.o.
ul. Dowborczyków 17
90-019 Łódź

ISBN 978-83-61757-08-5

WPROWADZENIE DO LEKTURY

O autorze *Refleksyj duchownych* do niedawna było wiadomo raczej niewiele. Znamienna wydaje się pod tym względem wypowiedź Jacka Kowzana z roku 1997:

Próba rekonstrukcji portretu literackiego częstochowskiego paulina Mikołaja Karola Juniewicza ze względu na szczupłość informacji ogranicza się jedynie do nakreślenia szkicu biografii twórczej.¹

Badacz na podstawie informacji zamieszczonych na karcie tytułowej jednego z utworów Juniewicza, *Augurium sortis...*, oszacował datę urodzenia autora najpóźniej na rok 1694. Jednak jeszcze dziesięć lat temu cała ogólnodostępna wiedza o jego biografii w zasadzie nie wykraczała poza to, co dawało się wydedukować z kart tytułowych przypisywanych mu druków oraz autobiograficznego wiersza *Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika* zamieszczonego na końcu edycji *Refleksyj duchownych* z roku 1753.

Nowe informacje, uzyskane w wyniku kwerendy przeprowadzonej w archiwum jasnogórskim, przyniosła dopiero notatka biograficzna Henryka Czerwienia opublikowana w *Encyklopedii katolickiej*² oraz wydana w roku 2007 monografia Sławomira Baczewskiego *Między satyrą a katechezą*. Dzięki temu naszkicowana jeszcze przez dziewiętnastowiecznych

---

¹ J. Kowzan, *Juniewicziana. Prologomena filologiczne*, „Pamiętnik Literacki” 88(1997), 1, s. 129.

² H. Czerwień, „Juniewicz Karol Józef OSPE”, [hasło w:] *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostak [i in.], t. 8, Lublin 2000, szp. 256-257.

badaczy mglista sylwetka „uczonego paulina”³, który miał żyć gdzieś w pierwszej połowie XVIII stulecia, nabrała wyraźnych kształtów.

Jak pisze Baczewski, Karol Józef Andrzej Juniewicz, występujący później pod zakonnym imieniem Mikołaj, urodził się w Niechniewiczach nieopodal Nowogródka w roku 1695, zmarł zaś 23 X 1756 r. na Jasnej Górze⁴.

Dokładnie nie wiadomo, czym zajmował się przed wstąpieniem do zakonu w październiku 1716 r., znał już jednak wtedy kilka języków (oprócz polskiego: łacinę, włoski, francuski, niemiecki oraz litewski) i prawdopodobnie ukończył naukę w którymś z kolegów jezuickich. Nowicjat odbył pod kierunkiem o. Mikołaja Garbowskiego w częstochowskim klasztorze św. Barbary. Przełożeni musieli docenić zdolności młodego kleryka, skoro podczas koronacji obrazu jasnogórskiego 8 IX 1717 r. pozwolili Juniewiczowi wygłosić napisany przez niego wiersz *Splendor korony*, wydany przy okazji tej uroczystości w formie druku.

W następnym roku ukazał się kolejny utwór Juniewicza: prozatorska oracja łacińska *Augurium sortis...*, z okazji ustanowienia Bractwa Matki Boskiej Częstochowskiej i Znalezienia Krzyża Świętego we wrześniu roku 1718⁵. Autor figuruje na karcie tytułowej tego druku jako profes zakonu.

We wrześniu 1719 r. miał on wyjechać na studia filozoficzne do Pragi⁶, następnie zaś udał się do Rzymu, gdzie uzyskał święcenia kapłańskie. Wróciwszy do kraju, wykładał teologię moralną i fizykę w seminarium jasnogórskim, a później, w latach 1729-1731, teologię dogmatyczną w seminarium paulińskim na Skalce. W maju 1731 r. uzyskał tytuł doktora teologii.

Autorowi *Refleksyj duchownych* powierzano również najrozmaitsze funkcje w zakonie. Był sekretarzem prowincji polskiej (w latach: 1731-

³ Zob. „Juniewicz (Mikołaj)”, [hasło w:] *Encyklopedia Orgelbranda Powszechna*, t. XIII, Warszawa 1863, s. 533.

⁴ Przytoczony tutaj skrótowy biogram Juniewicza na podstawie: S. Baczewski, *Między satyrą a katechzą. Twórczość Karola Mikołaja Juniewicza*, Lublin 2007, s. 13-20; oraz H. Czerwień, „Juniewicz”, op. cit.

⁵ Zob. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 131. Sławomir Baczewski (*Między satyrą a katechzą*, op. cit., s. 15) wiąże powstanie również i tego utworu z koronacją obrazu Matki Boskiej.

⁶ Henryk Czerwień („Juniewicz”, op. cit.) pisze, że Juniewicz uzyskał w Pradze tytuł doktora filozofii; Baczewski takiego faktu nie podaje.

-1736, 1750-1756) oraz jej definityorem (1737-1743), zapisał też ósmy tom kroniki zakonnej *Acta provinciae*. W latach 1736-1737 pełnił obowiązki przeora klasztoru we Włodawie, później, przez sześć lat (1730-1745) – konwentu nowicjackiego św. Barbary w Częstochowie.

W latach 1733, 1745, 1748 Juniewiczza delegowano również do udziału w kapitułach generalnych zakonu, odbywających się w Maria Thall (obecnie na Słowacji). Nie wiadomo wprawdzie, czy wziął udział w pierwszej z nich, na pewno jednak uczestniczył w następnych.

To nader pobieżne zestawienie faktów biograficznych dowodzi nie tylko, że Juniewicz istotnie był jednym z lepiej wykształconych ludzi swego środowiska, a nawet epoki, ale również, że należał do ścisłej elity zakonu. Konkluzja taka nie pozostaje bez wpływu na ocenę dokonania literackich częstochowskiego paulina, do tej kwestii wypadnie jednak powrócić później.

Ostatnie badania przyniosły również pełniejszy obraz literackiej działalności zakonnika. Bibliografia Estreicherowska (XVIII 668, XXVI 153) przypisywała mu autorstwo panegiriku maryjnego *Augurium sortis... Beatae Virginis Mariae...*, wydanego rzekomo w roku 1713, a faktycznie pięć lat później⁷, *Dziwościąbu na ślub Zofii Sieniawskiej i księcia Augusta Aleksandra Czartoryskiego*, a także *Refleksyj duchownych* (dwa wydania w roku 1731 i jedno późniejsze, pochodzące – zdaniem Estreichera – z lat 1750-1758) oraz *Uwag pobożnych i politycznych*.

Dawniejsi bibliografowie wspominali jeszcze o jakichś bliżej niesprecyzowanych utworach religijnych; tak więc Juszyński pisał: „są także wiersze jego [tj. Juniewiczza – uwaga M.P.] o czterech rzeczach ostatecznych, ale tych nie znam”⁸. Współcześni badacze są raczej zgodni, że doszło tu do prostej pomyłki, a owe wiersze *de quattuor novissimis* to po prostu *Refleksyje duchowne*⁹.

W ostatnich latach przywrócono również Juniewiczowi atrybucję jego pierwszego utworu drukowanego, *Splendoru korony*. Poemat ten za sprawą błędu dawnych bibliografów, w tym i Estreichera, przypisywano Dionizemu Chełstowskiemu. Tymczasem w opisie koronacji obrazu częstochowskiego, zamieszczonym w uzupełnieniach do *Odrobin z stołu królewskiego* Ambrożego Nieszporkowicza, pojawia się informacja, że

⁷ Zob. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 131.

⁸ M. Juszyński, *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 1, Kraków 1820, s. 159.

⁹ Zob. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 135.

twórcą wspomnianego wiersza był właśnie Juniewicz¹⁰. Jeszcze w XIX w. pisał o nim jako o autorze *Splendoru* Michał Baliński¹¹, ale jego świadectwo wydaje się o tyle mało wartościowe, że zależne od Nieszporkowicza. Tezę o przypisaniu *Splendoru* Juniewiczowi spośród współczesnych badaczy sformułował jako pierwszy Henryk Czerwień, później zaś opowiedział się za nią także Sławomir Baczewski, który oparł się na relacji zawartej w *Odrobinach*... oraz na przeprowadzonej analizie tekstu¹².

Stopniowo udało się badaczom uporządkować również sprzeczne informacje odnośnie do najważniejszego dzieła Juniewicza, *Refleksyj duchownych*. Bibliografie Stanisława Siennickiego oraz Karola Estreichera wspominały o dwóch wydaniach z roku 1731, natomiast sygnatury biblioteczne egzemplarzy przynależnych do poszczególnych edycji jako pierwszy podał Jacek Kowzan¹³. Badacz nie dokonał jednak rozróżnienia poszczególnych wariantów wydania pierwszego, a zauważone przez niego różnice pomiędzy edycją pierwszą i drugą ograniczały się wyłącznie do karty tytułowej i zakończenia¹⁴.

W tym miejscu wypada wspomnieć także o *Dziewostębie*. Żaden odpowiadający temu tytułowi druk nie jest obecnie znany, a i Estreicher nie opisywał go *de visu*, lecz jedynie *ex auditu*. Na ogół też przyjmuje się hipotezę, dość zresztą prawdopodobną, że chodzi tu o panegiryk (lub jego wariant) zatytułowany *Nimfa, wielka Korony Polskiej ozdoba... Zofia z Sieniawskich Czartoryska*, dołączony do pierwszych dwóch wydań *Refleksyj duchownych*, który z jakichś przyczyn został opisany jako dzieło samoistne¹⁵. Za takim przypuszczeniem przemawia głównie przynależność gatunkowa *Nimfy*.

¹⁰ A. Nieszporkowicz, *Odrobiny z stołu królewskiego Królowej Nieba...*, Jasna Góra 1720, s. 459.

¹¹ Zob. M. Baliński, *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie...*, Warszawa 1846, s. 366-367.

¹² Zob. H. Czerwień, *Druki jasnogórskiej oficyny w latach 1693-1863*, Coesfeld 2006, s. 137 (nr kat. 525); S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 45-48; por. A.J. Zakrzewski, „*Królowa polska na Jasnogórze*” przykładem religijności ludowej, „*Studia Claromontana*” 14(1994), s. 21.

¹³ Zob. S. Siennicki, *Dawna drukarnia Jasnej Góry Częstochowskiej...*, Warszawa 1887, s. 54; J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 132.

¹⁴ Zob. „*Opis źródeł*”, s. 192-193 niniejszej edycji.

¹⁵ Zob. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 133; S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 34.

Wyjaśnione zostały również kontrowersje związane z wileńską edycją *Refleksyj duchownych*. Antoni Czyż jako pierwszy zauważył, że *Uwagi pobożne i polityczne na mądre króla Salomona o próżności światowej zdanie, tudzież na cztery rzeczy ostateczne...* stanowią jedynie wariant wydania *Refleksyj* z roku 1753¹⁶, natomiast ostatecznych ustaleń dokonał Jacek Kowzan, który wyróżnił i opisał trzy warianty owej edycji, dedykowane odpowiednio Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi, Helenie Ogińskiej oraz Janowi Platerowi. Uzyskanych przez Kowzana wyników najwyraźniej jednak nie znał Sławomir Baczewski, który w swojej monografii nie tylko uważał drugie wydanie częstochowskie (1731) za zaginione, ale nie uwzględnił też panegiryku dla Ogińskiej oraz przeczył istnieniu podobnego wiersza dedykowanego Radziwiłłowi¹⁷.

Na tym jednak nie wyczerpuje się lista tekstów łączonych z osobą Juniewicza. Andrzej Zakrzewski przypisał mu wydany przez siebie wspólnie z Feliksem Plutą rękopiśmienny zbiór wierszy maryjnych na każdy dzień roku: *Królowa polska na Jasnogórze*¹⁸.

Przeprowadzone przez wydawcę wnioski budzić jednak może pewne zastrzeżenia, m.in. odnośnie do przesunięcia datowania tekstu z drugiej połowy XVIII w. na połowę pierwszą jedynie ze względu na pojawiającą się w jednym z hymnów (12 IX) informację, że autor wiedzę o opisywanym tam cudzie, który wydarzył się na początku stulecia, czerpał z bezpośredniej relacji uczestnika. Nie sposób przecież retorycznemu zabiegowi budowania wiarygodności przypisywać takiej samej wartości, jak np. dokumentom urzędowym. Postawiona hipoteza obciążona jest również mankamentami wynikającymi ze sposobu jej skonstruowania, a mianowicie selekcji negatywnej, polegającej na wyborze autora spośród czterech aktywnych literacko w pierwszej połowie XVIII w. zakonników jasnogórskich: ów przyjęty *a priori* zbiór powinien być znacznie szerszy. Teza powyższa spotkała się również z krytyką Baczewskiego¹⁹, przede wszystkim ze względu na niski poziom artystyczny wspomnianych utworów, wskazujący na poetę o niezbyt dużych umiejętnościach. Jedynym istotnym argumentem przemawiającym za twierdzeniami Zakrzewskiego

¹⁶ Zob. A. Czyż, *Ja i Bóg. Poezja metafizyczna późnego baroku*, Wrocław 1988, s. 59. Badacz pisze o dwóch wydaniach różniących się jedynie tytułem i dedykacją.

¹⁷ Zob. S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 53, 57nn.

¹⁸ Por. A.J. Zakrzewski, „*Królowa polska na Jasnogórze*”, op. cit., s. 17-21.

¹⁹ Por. S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 38, 43.

i Pluty byłoby więc podobieństwo (aczkolwiek nie identyczność) duktu pisma Juniewicza do jednego z występujących w rękopisie²⁰.

Jacek Kowzan postawił z kolei hipotezę, że Juniewicz może być również autorem *Sztafety polskiej podróżnym do korespondencyi piórem uprojektowanej*, wydanej u Franciszkanów w Wilnie w roku 1757. Jedyłą przesłankę stanowił tutaj fakt, że autor wymienionego *opusculum*, paulin z Częstochowy, ukrył swoje imię i nazwisko pod inicjałami „J.M.”, dającymi się odczytać jako „Juniewicz Mikołaj”²¹.

Tytułem uzupełnienia wypada wspomnieć, że pełny podpis pod dyktacją *Sztafety* ma postać następującą: „X.J.M.R.Z.S.P.P.P.”, co Estreicher częściowo rozwiązał jako „Książd J.M. Reguły Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika”. O ile początek i koniec skrótu nie nastęrczają żadnych trudności, to odczytanie litery „R” jako „reguły” powinno już było wzbudzić pewne wątpliwości skrupulatnego bibliografa: paulini nie mieli odrębnej reguły zakonnej, lecz stosowali się do reguły augustyńskiej. Należało więc oczekiwać, że „R” oznaczać będzie raczej pierwszą literę nazwiska.

Omawiane dzieło jest zbiorem przykładowych listów oraz mów sejmikowych, kończy się zaś adresowanym do Zoila utworem poetyckim „Waleczność umysłu w przeciwnościach niezwałona”. Ten właśnie wiersz, bardziej nawet niż charakter czy warstwa językowa całej *Sztafety*, mającej niewiele wspólnego z utworami o udokumentowanym autorstwie Juniewicza, najsilniej przemawia przeciwko hipotezie Kowzana. Jest to bowiem tekst pisany przyciężkim, szkolnym stylem, świadczącym o nie-najlepszym opanowaniu warsztatu poetyckiego. Wiersz skonstruowany został na zasadzie paralelnego wyliczenia przykładów mających dowodzić podanej na wstępie tezy, a pomiędzy kolejnymi argumentami brakuje jakiegokolwiek powiązania. Całość przypomina elegie Udalryka Radziwiłła, tyle że wydaje się jeszcze bardziej niezgrabna:

Jakież mu [tj. marynarzowi – uwaga M.P.] czyni żegluga zysk sławy –
kolchidzkie runa u Jazona nawy?
Orszak, choć liczny, ciernia, co się sroży
uwlec dostojność i piękny kwiat roży.
Patrz, jak w zadaniu niechętniej tortury
szkarlat farbuję i kolor purpury.

²⁰ Por. F. Pluta, *Właściwości językowe pieśni „Królowa polska na Jasnogórze w Częstochowie”*, „Studia Claromontana” 14(1994), s. 44.

²¹ Zob. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 135.

Tak i Przeciwność, choć ciska swe groty,
walcząc z najlepszym dla próby dzieł cnoty,
nic to nie kazi, lecz przyczynia chwały
mieć na przypadki umysł doskonały.²²

Ostatecznego i rozstrzygającego argumentu przeciwko łączeniu *Sztafety* z osobą Juniewicza dostarczyła Elżbieta Aleksandrowska, która w *Słowniku pseudonimów pisarzy polskich*, powołując się przy tym na informacje uzyskane z archiwów zakonnych, rozwiązała wspomniany skrót jako „Książd Józef Michał Radomski”²³. Nawet pobieżna analiza właściwości językowo-stylistycznych owego kompendium epistolograficznego w zupełności potwierdza słuszność dokonanych przez badaczkę ustaleń.

Pozostaje jeszcze wspomnieć o kilku innych utworach księdza Juniewicza. Henryk Czerwień poza VIII tomem *Acta provinciae* wymienia także mające się znajdować wśród rękopisów jasnogórskiego archiwum epigramaty z okazji pogrzebu biskupa kamienieckiego, Augusta Wessela, oraz dzieło teologiczne *Dissertationes scholasticae de fide, spe et charitate*²⁴, jednak Sławomirowi Baczewskiemu nie udało owych tekstów zlokalizować²⁵. Ostatni z wymienionych badaczy wspomina z kolei o niezachowanym wierszu Juniewicza, napisanym z okazji przenosin paulinów z klasztoru we Włodawie (gdzie autor był przeorem) do nowego budynku, oraz o znanych ze wzmianek w *Acta provinciae Poloniae* inskrypcjach nagrobnych i elegiach poświęconych zmarłemu biskupowi Wesselowi²⁶.

Powyższe zestawienie bardzo wyraźnie pokazuje, że mimo wzmoczonego zainteresowania twórczością Juniewicza, wciąż stanowi ona obszar niedostatecznie rozpoznany, a co więcej, domagający się dalszych uściśleń już na poziomie badań źródłowych. Przegląd ten świadczy również o kształtowaniu się wokół autora *Refleksyj duchownych* swoistej mody

²² Cyt. [za:] *Sztafeta polska podróżnym do korespondencji piórem uprojektowana...*, Wilno: drukarnia J.K.Mci WW. XX. Franciszkanów, 1757, s. 223.

²³ Zob. E. Aleksandrowska, „X.J.M.R.Z.S.P.P.”, [hasło w:] *Słownik pseudonimów pisarzy polskich (XV w. – 1970 r.)*, opracował zespół pod redakcją E. Jankowskiego, t. 3: *R-Z*, Wrocław 1996, s. 575. Ze względu na szczupłość miejsca treść hasła ogranicza się do rozwiązania skrótu, bez podania konkretnych źródeł archiwalnych.

²⁴ Zob. H. Czerwień, „Juniewicz”, op. cit., s. 257.

²⁵ Zob. S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 14, 21.

²⁶ Tamże, s. 21.

badawczej, wyrażającej się chociażby w próbach łączenia z jego osobą kolejnych utworów.

Jak się jednak wydaje, także w kwestii interpretacji poszczególnych wierszy i dzieł jasnogórskiego zakonnika, a zwłaszcza *Refleksyj duchownych*, nie wszystko zostało jeszcze powiedziane. Najbardziej rzucającą się w oczy cechą tego poematu stanowi krótki, pięćzłogłoskowy zaledwie wers, traktowany niekiedy jako przejaw inspiracji płynącej z folkloru²⁷. Jednak, jak pisała Maria Dłuska, taka miara wierszowa była wprawdzie wykorzystywana jako element stylizacji folklorystycznej, ale w autentycznej poezji ludowej pojawiała się rzadko²⁸. Ponadto wypada zauważyć, że w czasach Juniewicza użycie pięćzłogłoskowca w poważnej poezji religijnej nie stanowiło jakiegś szczególnej ekstrawagancji ani nowości. Wcześniej identycznym metrum oraz układem rymów posłużył się w swojej mesjadzie *Chrystus cierpiący* Wespazjan Kochowski, a Wacław Potocki w *Pieśni* LIV (inc.: „Znak sądu Twego...”) z tzw. zbioru *Pieśni różnych*²⁹. Jeszcze pół wieku po pierwszej edycji Juniewicza wersem pięciosylabowym, chociaż inaczej rymowanym (parzyście albo przemiennie), chętnie posługiwał się w swoich utworach Rafał Gurowski³⁰. Inna sprawa, że jego twórczość, czerpiąca zresztą obficie z tradycji barokowej liryki religijnej i w gruncie rzeczy mocno już epigońska, mogła być w epoce stanisławowskiej postrzegana jako swoiste *curiosum*. Warto jednak przypomnieć, że to właśnie patrzenie na poezję osiemnastowiecznego Baroku przez pryzmat norm klasycyzmu w głównej mierze przyczyniło się do uznania jej za skupisko przeróżnych dziwactw, czego najlepszym przykładem jest opinia Zdzisława Libery o rzekomej osobliwości wiersza *Refleksyj duchownych*³¹.

Jacek Sokolski jako źródło owego rozwiązania wersyfikacyjnego wskazał poemat Bernarda de Morval *De contemptu mundi*, napisany parzyście rymowanym heksametrem z dodatkowymi regularnymi rymami wewnętrznymi w obrębie każdego wersu:

²⁷ Por. Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998, s. 557.

²⁸ Por. M. Dłuska, *Pięćzłogłoskowiec*, [w:] *Sylabizm*, red. Z. Kopczyńska i M.R. Mayenowa, Wrocław 1956, s. 135-147.

²⁹ Numeracja według wydania: W. Potocki, *Dzieła*, oprac. L. Kukulski, t. 1, Warszawa 1987, s. 471-474.

³⁰ Zob. R. Gurowski, *Dzieje Pisma Świętego... rodowitym rytmem opisane...*, Łowicz: drukarnia J.O. Xcia Jmci Prymasa, Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego, 1782.

³¹ Por. Z. Libera, *Poezja polska XVIII wieku*, Warszawa 1983, s. 7.

Hora novissima tempora pessima sunt – vigilemus:
 ecce minaciter imminet Arbiter ille supremus.³²

Nieobeznany z iloczynową metryką łacińską odbiorca mógł dostrzec tutaj jedynie regularny wiersz sylabiczny o formacie 6a 6a 5b / 6c 6c 5b. Zdaniem Sokolskiego³³ rolę ogniwa pośredniego pomiędzy rymowanymi heksametrami kluniackiego mnicha a utworem Juniewicza mogła odegrać ciesząca się sporą popularnością już w ostatniej ćwierci XVII w. *Pieśń duchowna o marnościach świata tego* (w. 1-4):

Jest zdrada w świecie jak w polnym kwiecie,
 więc ją porzucić,
 duszo kochana, grzechem zmazana,
 czas się ocucić³⁴.

Jak można przypuszczać, hipoteza Jacka Sokolskiego trafnie wskazuje na poezję łacińskiego Średniowiecza jako odległe źródło występującej w *Refleksyjach duchownych* wersyfikacji, zastrzeżenia może natomiast budzić próba połączenia zależnościami genetycznymi konkretnych utworów, stanowiących ilustrację owego procesu. W *Wirydarzu poetyckim* Jakuba Teodora Trembeckiego³⁵ znajduje się pisany identyczną miarą wiersz z okazji powrotu do Polski Krzysztofa Arciszewskiego, co nastąpiło w roku 1646. Wcześniejsze o kilkadziesiąt lat w stosunku do wspomnianej *Pieśni duchownej* użycie identycznego schematu wersyfikacyjnego, i to w poezji świeckiej, podważa ustalenia Sokolskiego.

Być może zatem pojawiająca się na kartach tytułowych wszystkich wariantów wydania z 1753 r. informacja o „nowo inwentowanym stylu” albo o wierszu „nowej inwencji” odnosi się nie tyle do samego sposobu wersyfikacji, który jako żywo nie mógł być wtedy poczytany za jakiegokolwiek *novum*, lecz do całokształtu zjawisk związanych ze sferą poetyckiej *elocutio*, co wydaje się znacznie bardziej uzasadnione³⁶.

³² Cyt. (ze zmianami interpunkcji) [za:] J. Sokolski, *Juniewicz a Bernard z Morval*, „Prace Literackie” 36(1998), s. 8.

³³ Por. tamże, s. 5-10.

³⁴ Cyt. (ze zmianami interpunkcji) [za:] J. Sokolski, *Polski pierwowzór „Pieśni o prolesti mira” Symeona Połockiego*, „Slavica Wratislaviensia” 69(1992), s. 7.

³⁵ Zob. J.T. Trembecki, *Wirydarz poetycki*, wyd. A. Brückner, t. 2, Lwów 1910, s. 358-360.

³⁶ Na pewne nowatorstwo poetyckiego obrazowania *Refleksyj* zwróciła swego czasu uwagę Paulina Buchwald-Pelcowa (*Satyra czasów saskich*, Wrocław 1969, s. 79-80).

W zamykającym wydanie wileńskie wierszu *Do... Czytelnika* autor, uprzedzając możliwe zarzuty, tłumaczy się z zartobliwej dosadności swoich wierszy (w. 17-20):

Co się w śrózdku tej pracy jowialnie dało,
dla leniwców do wiecznej to się prawdy stało,
by zachęceni nieco na koniec wejrzeli,
a przy pokucie Boską miłością topnieli.

Owa „jowialność” dochodzi do głosu nie tylko w sposobie obrazowania, lecz przede wszystkim w warstwie językowej utworu. Szczególnie w satyrycznych partiach poematu daje się zauważyć wtargnięcie języka potocznego: Juniewicz często nawiązuje do popularnych przysłów, chętnie też posługuje się kolokwializmami. Za przykład niech wystarczą pojawiające się w *Refleksyjach duchownych* określenia bicia: „grzbiet połatać” (w. 948), „grzbiet złatać” (w. 1722), „połechać klaki” (w. 971-972), „oprać boki” (w. 975) oraz jeszcze kilka innych.

Charakterystyczną cechą poezji Juniewicza stanowi odchodzenie od typowej dla wcześniejszej literatury religijnej abstrakcyjnej moralistyki w kierunku satyrycznie ujmowanej rodzajowości. Co więcej, ów zwrot staje się szczególnie łatwo zauważalny, jeżeli porównać wydania z roku 1731 z dwukrotnie powiększoną edycją wileńską. Obrazy zaczerpnięte z codziennego życia nie stanowią już jedynie egzemplum, całkowicie podporządkowanego apriorycznemu schematowi uzyskanemu np. dzięki analizie pojęcia grzechu, lecz ulegają daleko posuniętej autonomizacji.

We wcześniejszej redakcji satyra obyczajowa ograniczała się właściwie do groteskowych, operujących głównie doprowadzoną do absurdu hiperbolizacją, karykatur ubogiego szlachcica, z braku odpowiedniego wierzchowca zmuszonego dosiadać wieprza, oraz szlachcianki, której jedyną ambicją było uchodzić za wielką panią, nawet jeżeli zamiast prawdziwej rogowki (pierwowzoru krynoliny) musiała jej wystarczyć spódnica rozpięta na obręczy od beczki. W wydaniu z roku 1753 autor wprowadził realistycznie skonstruowane scenki rodzajowe; pojawiła się epizodyczna akcja, a w nowo dodanych partiach satyrycznych karykaturalna przesada ustąpiła miejsca dbałości o odwzorowanie szczegółu, czego najlepszy przykład stanowi drobiazgowy opis nędznego dobytku, jaki pozostał zapijaczonemu małżeństwu (w. 1789nn.). Ową rezygnację z hiperboli na rzecz *diatyposis* (unaoczniającej atomizacji opisu)

należałyby uznać za oznakę ewolucji Juniewicza w kierunku estetyki Oświecenia³⁷.

Warto w tym miejscu podkreślić, że poeta stosunkowo oszczędnie posługiwał się przenośnią. W literaturze religijno-moralistycznej późnego Baroku często spotyka się konwencjonalne metafory zwierzęce, wykorzystywane jako inwektywy rzucane przeciwko najróżniejszym kategoriom grzeszników; podobne zabiegi mają zresztą za sobą długą tradycję, sięgającą Biblii oraz Ojców Kościoła. Kilka tego rodzaju przykładów można by znaleźć i w *Refleksjach duchownych*, lecz ich liczba jest wręcz znikoma w porównaniu np. z *Wojskiem serdecznych noworekrutowanych... afektów* Hieronima Fałęckiego czy *Uwagami śmierci niechybnej* Józefa Baki, gdzie podobne metafory i porównania pojawiają się przynajmniej kilkudziesięciokrotnie.

Również i w tym przypadku zmiany wprowadzone przez Juniewicza do tekstu edycji z roku 1753 okazują się znamienne. Wcześniejsza redakcja poematu zawierała następujący passus skierowany przeciwko bogaczom, *nb.* mający swoje źródło w słowach Pisma św. (Mt 19,24):

Słuchaj nie głucho!
Igielne ucho
sam Pan ogłasza:
„Wielbłądzie garby
są złote skarby
i żądza wasza”.
[...]
Rzekł Pan surowo,
jako Bóg, Słowo:
„Nie ma odmiany –
garb garbem wszędzie,
a garbacz będzie
czarterem siodłany”.³⁸

Dosłowna interpretacja biblijnego porównania, stanowiąca w pewnym sensie nadużycie względem autorytetu Pisma św., doprowadziła do powstania nadrealnej groteski, dając przy tym karykaturalny obraz diabelskiego wierzchowca: niby garbusa, niby wielbłąda. Znacznie istotniejszy jest jednak fakt, że w wydaniu wileńskim cały powyższy fragment został

³⁷ Por. M. Pieczyński, *Pomiędzy błazeństwem a capriccio. Uwagi o grotesce w późnobarokowej poezji religijnej*, „Barok” 12(2005), 2, s. 112.

³⁸ M.K. Juniewicz, *Refleksyje duchowne*, Jasna Góra 1731, s. 20-21.

gruntownie zmieniony: zamiast groteskowego obrazu pojawiła się znacznie wierniejsza parafraza słów Ewangelii, zaopatrzona dodatkowo łagodzącymi jej wymowę zapewnieniami, że „nie sam ubogi jest zbawion” (w. 355-372).

Kolejną istotną cechą stylu *Refleksyj duchownych*, pozostającą w pewnym związku z odejściem od operowania typową metaforyką barokowych tekstów religijnych, jest poczucie dystansu wobec erudycji antyczno-mitologicznej.

Szczególnego rodzaju niechęć do szkolnych autorytetów to zresztą zjawisko charakterystyczne dla siedemnastowiecznego nurtu jezuickiej poezji rzeczy ostatecznych. Najbardziej ewidentnych przykładów dostarcza tu Jakub Balde, a szczególnie polska parafraza jego poematu *De vanitate mundi*:

Was, Propercy i Katulle,
Śmierć pogryzła jak gnidy.³⁹

Sen żywota ludzkiego XXXIX, w. 7-8

Zastosowany tutaj koncept, stanowiący *nb.* przejaw translatorskiej samowoli nieznanego autora polskiej wersji utworu, opiera się na homonimii imienia rzymskiego poety i łacińskiego rzeczownika pospolitego *catulus*, oznaczającego małego pieska.

Prześmiewcza gra z tradycją antyczną, którą podejmuje Juniewicz, posuwa się jednak o krok dalej, przy czym nie chodzi wyłącznie o dość arbitralne posługiwanie się mitologicznym sztafażem, czego najlepszych przykładów dostarcza *Nimfa*. Skoro mit jest tylko „bajką znajomą poetyckiej głowie” (*Nimfa*, w. 177), to można go dowolnie zmieniać i przekształcać, nawet jeżeli przy okazji wyszydzona zostanie cała ta pedanteria, z jaką humaniści dbali o wierność tradycji antyku. W ten sposób w *Refleksyjach duchownych* Adonis zostaje zabity nie przez dziką, a przez kozła. Należy przypuszczać, że ów pozorny niedostatek erudycji autora, posiłkującego się łacińską grą słów *aper* i *caper*, stanowi w istocie rodzaj prowokacyjnego żartu⁴⁰.

³⁹ Cyt. [za:] J. Balde, *Sen żywota ludzkiego*, Warszawa: drukarnia J.K.M. u OO. Scholarum Piarum, 1697, k. B₃v.

⁴⁰ Autorzy starożytni pisali zgodnie, że Adonisa zabił dzik, zapewne dlatego, że opowieść owa przeniknęła do literatury bezpośrednio z kultu religijnego (o wschodniej proveniencji); zob. *Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, wyd. G. Wissowa, t. 1, Stuttgart 1893, szp. 392.

Inną właściwością poematu Juniewicza jest jego głęboka heterogeniczność, dostrzegana przez badaczy w kontaminowaniu porządku duchowego i zmysłowego, a przede wszystkim moralistyki religijnej z satyrą obyczajową i publicystyką polityczną.

Jak pisał Czesław Hernas, Juniewicz, tworząc zmysłowy obraz przyszłego szczęścia zbawionych, „zamiast do Ojców Kościoła... zajął do sielankopisarzy”⁴¹. Istotnie, w opisywanym przez siebie raju autor umieścił „śliczne Heleny” oraz syreny, symbolizujące zazwyczaj zgubne pokusy zmysłów (w. 3661-3662). Przebywające w Niebie „wdzięczne dziewice” zostały zaślubione Bogu, jednak kochają także pozostałych zbawionych: „każdy młodzieniec / ich oblubieniec, / co tam przebywa” (w. 3679-3681). Tęgo rodzaju opisy mogą przywołać na myśl wizje raju erotycznego⁴², należy jednak pamiętać, że mniej lub bardziej sugestywne przedstawienia rajszych rozkoszy są stałym elementem utworów spod znaku czterech rzeczy ostatecznych. Książę Juniewicz okazał się w tym względzie godnym kontynuatorem tradycji Klemensa Bolesławiusza i Jakuba Baldego, a opisy owej wzajemnej miłości wybranych wywodzą się zapewne z literatury ascetycznej (np. w przypisywanej św. Augustynowi *Broni duchownej (Manuale)* znajduje się osobny rozdział traktujący „O spolnej miłości świętych w Niebie”)⁴³.

Znacznie poważniejszą kwestią wydaje się jednak kontaminacja twórczości religijnej z satyrą obyczajową, a zwłaszcza z elementami pisarstwa politycznego. Problem ten dostrzegali również Sławomir Baczewski, którego zdaniem u Juniewicza „uderzające jest [...] łączenie w jedną całość elementów publicystycznych i dewocyjnych”⁴⁴.

⁴¹ Cz. Hernas, *Barok*, op. cit., s. 558.

⁴² Por. J. Kowzan, *Quattuor hominum novissima. Dzieje serii tematycznej czterech rzeczy ostatecznych w literaturze staropolskiej*, Siedlce 2003, s. 372.

⁴³ Św. Augustyn [dzieło przypisywane], *Manuale albo Broń duchowna*, [w:] Św. Aureliusza Augustyna *Książę pięciorgo...* z łacińskiego języka na polski, według pewniejszych egzemplarzy przełożone... przez Piotra Kazimierza Tryzną..., Wilno: drukarnia Akademiej Soc. Jesu, 1617, k. 120r. Faktycznym tłumaczem tego dziełka, stanowiącego późnośredniowieczną kompilację tekstów m.in. Hugona od św. Wiktora i św. Anzelma, był jezuita Jan Alandus. Tłumaczenie Alandusa cieszyło się w dawnej Polsce znaczną popularnością – pomiędzy rokiem 1617 a 1798 bibliografowie notują 12 wydań; por. A. Bober, *Pseudo-augustyńskie dzieła ascetyczne w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 4(1957), 2, s. 43-56.

⁴⁴ S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, op. cit., s. 56.

Obecność satyry, której celem jest przecież pobudzanie do doskonałości etycznej⁴⁵, stanowi w umoralniających utworach religijnych zjawisko zupełnie naturalne. Współczesny Juniewiczowi inny częstochowski paulin, B.Fr. Gniewisz, w wydanym przez siebie w roku 1731 *Smutku codziennym życia ludzkiego* również połączył rozważania *de vanitate mundi* z satyrycznymi scenkami. Poemat Gniewisza okazuje się pod tym względem nawet bardziej frapujący niż *opusculum* Juniewicza, gdyż jeden z jego „punktów”, „Smutek życia zakonnego”, nie ma na celu (wbrew opinii Czyży⁴⁶) ukazania klasztoru jako jeszcze jednego siedliska smutku i „ohydy”, lecz – jak należałoby sądzić – stanowi m.in. wyraz dezaprobaty autora wobec zbyt szczupłych racji żywnościowych wydawanych jasnogórskim zakonnikom.

W tym miejscu wypada jeszcze raz podkreślić, że temperament twórczy Juniewicza najlepiej realizuje się właśnie w satyrycznych partiach poematu, przez co, zwłaszcza w edycji wileńskiej, dominują one nad całością. Zachodzi tu jednak nie tyle kontaminacja struktur gatunkowych, co ich odkształcenie. Scenki rodzajowe, ukazujące pijaństwo szlachty, rąbanię w karczmie czy podstępne zabiegi cheiwego jurysty lub zadłużonego wielmoży, nie znajdują już precedensu w poetyckich rozważaniach *de vanitate mundi*, lecz przypominają raczej poetykę *Punktu honoru* Antoniego Sebastiana Dembowskiego, a niekiedy (mimo braku dowodów w sensie filologicznym) wręcz chciałoby się je zestawić z *Satyrami* Nicolasa Boileau.

Także zabieg polegający na traktowaniu aktualnych wydarzeń politycznych jako egzemplum ilustrującego ogólną tezę o marności świata nie stanowił w czasach Juniewicza specjalnej nowości ani ekstrawagancji, aczkolwiek w *Refleksyjach duchownych* przybrał on postać szczególną. Podobna strategia perswazji była często wykorzystywana w kazaniach, natomiast spośród poetów posłużył się nią m.in. Jakub Balde:

⁴⁵ Opinia powszechnie uznawana; zob. np. popularny jezuicki podręcznik poetyki, wydawany i stosowany także w kolegiach na terenie Rzeczypospolitej: J. de Jouvaney, *Institutiones poeticae*, [w:] D. de Colonia, *De arte rhetorica libri quinque*, Venetiis: Typographia Balleoniana, 1743, s. 330:

[...] finis satyrae] est obiurgando et irridendo abstertere homines a vitiis et ad virtutem incitare.

[...] celem satyry] jest odstraszyć ludzi od występków za pomocą karcenia i wyszydzenia, a pobudzić ich do cnoty.

Zob. też J. Pontanus, *Poeticarum institutionum libri tres*, Ingolstadt: Adam Sartorius, 1597, s. 161-165 (gdzie pojawia się m.in. rozbudowane porównanie satyry do medycyny).

⁴⁶ Por. A. Czyż, *Ja i Bóg*, op. cit., s. 58.

Spróbuj wieku niniejszego,
 oplakana w nim skaza:
 nie w nim złota, nie dobrego,
 wszytek twardszy żelaza.

[...]

W samych Niemczech, o mój panie,
 jakiej nędzy nie było?
 Jak tam dziwne zamieszanie
 lat dwadzieścia wicherzyło.⁴⁷

Sen żywota ludzkiego. LXIX, w. 1-4; LXX, w. 1-4

Można więc tutaj zaryzykować twierdzenie, że ksiądz Juniewicz zapożyczył od niemieckiego jezuita nie tylko konkretne motywy literackie, lecz także samą strukturę poematu. Nie zmienia to jednak faktu, że autor *Refleksyj duchownych* poszedł znacznie dalej w kierunku aktualnej problematyki obyczajowej i politycznej. Alegoryczny opis wydarzeń wojny północnej, ukazanych jako zmagania Lwa, Orła i Smoka, wpisuje się w strukturę wzorca dość wiernie, natomiast wbudowane w pierwszą redakcję poematu epicedium poświęcone Stanisławowi Denhoffowi stanowi już pewne jej odkształcenie, aczkolwiek samo przywołanie nagłej śmierci czterech hetmanów (w tym Denhoffa) ma u Baldego odpowiednik w postaci wyliczenia wodzów z czasów wojny trzydziestoletniej.

Trudno jednak byłoby w podobny sposób tłumaczyć fragment poematu poświęcony nadużywaniu *liberum veto* (w. 2665-2748), stanowiący reakcję na ostry kryzys parlamentarny, do którego doszło pod koniec panowania Augusta II, kiedy to sejmy z lat 1729 i 1730 (a także 1732) zerwane zostały jeszcze przed rozpoczęciem obrad. Zaniepokojenie takim stanem rzeczy wyrażał również Jan Stanisław Jabłonowski w *Skrupule bez skruputu* z roku 1730. Opozycji, skupionej wokół rodziny Potockich, zależało na zablokowaniu obrad m.in. dlatego, że nie chciała ona dopuścić do obsadzenia wakujących urzędów hetmańskich przez kandydatów króla i Familii (sprzeciwiała się m.in. przekazaniu buławy hetmana wielkiego koronnego Stanisławowi Poniatowskiemu⁴⁸). Być może również rozpamiętywanie śmierci czterech hetmanów, a tym samym wskazanie na niebezpieczeństwo, w jakim znalazłaby się pozbawiona najwyższego dowództwa Rzeczpospolita w razie wybuchu wojny, miało

⁴⁷ J. Balde, *Sen żywota ludzkiego*, op. cit., k. C₃r.

⁴⁸ Zob. J. Kurek, *U schyłku panowania Augusta II Sasa. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729-1733)*. Katowice 2003, s. 110.

w pierwszej redakcji poematu stanowić argument przeciwko zrywaniu sejmów, nie zaś tylko wstęp do epicedium poświęconego Denhoffowi.

Jak się wydaje, Juniewicz opowiedział się w roku 1731 po stronie Familii, lecz niekoniecznie króla, skoro w *Nimfie* przepowiadał koronę Augustowi Aleksandrowi Czartoryskiemu. Wobec złego stanu zdrowia Augusta III i mnożących się wówczas spekulacji odnośnie do przyszłej elekcji tego rodzaju scenariusz nie musiał wydawać się nieprawdopodobny. W wydaniu z roku 1753 odpowiednie fragmenty *Refleksyj duchownych* straciły swój pierwotny kontekst polityczny: Familia przeszła w tym czasie do opozycji, a Juniewicz zabiegał o przychyłność księcia Michała Kazimierza „Rybeńki” Radziwiłła, próbującego na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych skonstruować własne stronnictwo polityczne.

Tytułem uzupełnienia wypada stwierdzić, że łączenie form religijnych nie tylko z satyrą obyczajową, lecz także z aktualnymi treściami politycznymi czy wręcz propagandowymi było w XVII czy XVIII w. zjawiskiem na tyle powszechnym, że nie ograniczało się wyłącznie do sfery kaznodziejstwa i literatury religijnej. Najbardziej wyrazisty przykład stanowią tu przeróżne parodie lub adaptacje tekstów religijnych, przy czym nie chodzi tylko o *Psalmodię polską* Wespazjana Kochowskiego, lecz przede wszystkim o całkiem sporą grupę utworów pisanych na potrzeby doraźnej agitacji politycznej, jak choćby kolejne parodie *Modlitwy Pańskiej*: w czasie potopu szwedzkiego skierowane przeciwko Karolowi X, później – podczas rokосу Lubomirskiego – do króla polskiego Jana Kazimierza, a w czasach konfederacji targowickiej – nawet do carycy Katarzyny⁴⁹. Pojedyncze przeróbki tekstów religijnych powstawały jeszcze w czasach Królestwa Polskiego, m.in. zwrócona przeciwko Franciszkowi Ksaweremu Druckiemu-Lubeckiemu i Radzie Administracyjnej parodia prologu Ewangelii według św. Jana, nawiązująca zresztą do wcześniejszych wzorów anty-targowickich.

Tak więc praktyka pisarska Juniewicza nie powinna być wydawać się jego współczesnym rzeczą niewłaściwą, nawet jeśli może wzbudzać pewne obiekcje z perspektywy dzisiejszego czytelnika, uważającego pedantycznie oddzielanie spraw Państwa od Kościoła za rzecz oczywistą. To jednak, co narusza obecnie obowiązujące standardy, wówczas stanowiło

⁴⁹ Np. rkps Biblioteki Śląskiej w Katowicach, sygn. R 217 III. k. 33r.: „Modlitwa konfesyji targowickiej” (inc.: „Carowa, któraś jest w Petersburgu, święć się imię twoje, przyjdź 100 000 wojska twoje...”).

jedynie konsekwencję ujmowania rzeczywistości w jednolitych strukturach światopoglądowych.

Pora zatem na krótkie podsumowanie: *Refleksyje duchowne* istotnie cechuje pewna heterogeniczność czy też raczej niespójność, będąca jednak wtórną konsekwencją wyeksponowania wątków w literaturze nurtu *de vanitate mundi* stale obecnych, lecz drugoplanowych, nie zaś łączenia w jedną całość elementów do siebie nieprzystających. Implikowane przez tekst poematu postulaty odnoszą się przez to nie tylko do sfery moralności prywatnej, lecz także – aktywności politycznej. W ten sposób niejednorodność struktury utworu przeczy twierdzeniom Antoniego Czyży, jakoby Juniewicz praktykował specyficzne rytuały dehumanizacji adresata wypowiedzi, sprowadzając go do „duszy stworzonej”, bytu ułomnego i skazanego na nieuchronny rozkład. *Refleksyje duchowne* nie są halucynacyjnym „zapisem nieistnienia”⁵⁰, ich bohaterem nie jest fantom o wątpliwym statusie ontologicznym, lecz żywy człowiek, ujmowany we wszystkich przejawach swojej aktywności: jako chrześcijanin, mający myśleć przede wszystkim o zbawieniu duszy, ale także jako członek rodziny czy obywatel, którego powinnością jest brać udział zarówno w życiu sejmikowym, jak i w kampaniach wojennych. Paradoksalnie więc zauważalna z dzisiejszej perspektywy heterogeniczność tekstu staje się wyrazem jednolitej wizji ładu antropologicznego i politycznego. A że całość podporządkowana została koncepcji religijnej, to u zakonnika nie powinno specjalnie dziwić.

Na zakończenie wypada poświęcić jeszcze chwilę uwagi kwestii odbioru poematu księdza Juniewicza. W roku 1731 „Kurier Polski” donosił:

Z Warszawy, d. 19. septembris. W[ielebny] O[ł]jciec Juniewicz, paulin, sekretarz prowincyi polskiej, dnia 14. praes[entis] książkę *de vanitate mundi* intytułowaną *Refleksyje duchowne*, od siebie wydaną, a księżnej Jej[m]o[ś]ci Czartoryjskiej, generalowej gwardyi kor[onnej], dedykowaną. *in praesentia* Ichmościów: pana podskarbiego w[ielkiego] kor[onnego], księcia podkanclerzego lit[ewskiego], kasztelana czerskiego i samej Jej[m]o[ś]ci, posła holenderskiego i innych Ichm[ości]ów na traktament zaproszonych oddawał, które to *opus* od pomienionej księżnej jejm[ości] wdzięcznie przyjęte.⁵¹

Notatka ta pozwala wyznaczyć czas pierwszego wydania utworu na okres pomiędzy ślubem księżnej, który odbył się dnia 11 VII 1731 r., a wspomnianą datą 14 IX. Ważniejsza wydaje się jednak inna kwestia: gazeta

⁵⁰ Por. A. Czyż, *Ja i Bóg*, op. cit., s. 61-62.

⁵¹ „Kurier Polski” 3(1731), 91, s. 392.

wspomina o łaskawym przyjęciu tomiku, co oczywiście może być poczytane za dowód uprzejmości księżnej, natomiast w żadnym razie za świadectwo recepcji samego utworu.

Bardziej wiarygodna – mimo znacznych nieścisłości bibliograficznych – okazuje się wyrażona w *Polonia litteraria nostri temporis* opinia Jana Daniela Andrzeja Janockiego, który pisał:

Mikołaj Karol Juniewicz. [...] przesławny i znakomity poeta, pisał różne utwory, wiele dowcipne i ucieszne, co jednak, z powodu zbytnej swobody, jakiej zażywał w krytykowaniu obyczajów swego wieku, zwierzchność zakonna ukróciła swoją powagą.⁵²

Krótką notka nie jest miejscem, gdzie należałoby się spodziewać rozbudowanej topiki pochwalnej, tym bardziej zatem padające tu słowa uznania brzmią wiarygodnie. Pozostaje jednak zająć się jeszcze jednym zagadnieniem, a mianowicie owymi utworami satyrycznymi, które nie przypadły do gustu przełożonym Juniewiczza.

Sądząc po charakterze zmian dokonanych przez autora w drugim wydaniu, mających charakter autocenzury, *Refleksyje duchowne* musiały spotkać się z dość ostrą krytyką ze strony jakichś wpływowych osobistości. Jedynie w taki sposób można bowiem wyjaśnić wprowadzone w drugim wydaniu zmiany, jak choćby – marginalium: „Wymysły młodzi dworskiej” na: „Wymysły niektołej młodzi dworskiej” (w. 1939⁵³, s. 54); albo, w opisie zerwania sejmu, zastąpienie sformułowania: „lada lichota” przez: „lada kto z młodzi” (w. 2713, s. 59). O tym, że ktoś istotnie poczuł się satyrycznym tonem wiersza urażony, świadczy również dodane w tej edycji zakończenie, gdzie autor zapewnia, że: „wszak nie zaszkodzi, / lub w serce godzi / swym wiersz sztyletem” (w. 3994-3996, s. 130) i prosi czytelnika o wyrozumiałość. Zastanawia także wprowadzenie do trzeciej edycji fragmentu oznaczonego notą marginalną „O panach ostrożnie mówić trzeba” (w. 1141-1166), który – jak należałoby sądzić – stanowi reminiscencję przykrych doświadczeń autora: „nieraz ten miewa, / co szczerze śpiewa, / w nagrodę plagi” (w. 1159-1161).

⁵² J.D.A. Janocki, *Polonia litteraria nostri temporis*, Wrocław: Johannes Jacobus Korn, 1750, s. 32-33:

Nicolaus Carolus Juniewicz. [...] praeclarus atque egregius poeta, varia scripsit carmina, iucunditatis leporumque plena, ob nimiam tamen, qua in censendis saeculi huiusce moribus usus est, libertatem antistitium ordinis sui auctoritate suppressa.

⁵³ W cytowanych fragmentach edycji B numeracja wersów odnosi się do ich pozycji w wydaniu trzecim (C).

Być może zatem w cytowanej wypowiedzi Janockiego (przytaczanej również przez niektórych badaczy współczesnych⁵⁴) chodziło właśnie o *Refleksyje duchowne*. Możliwości takiej nie wykluczał Jacek Kowzan, który jednak uważał, że satyra w rzeczonym poemacie nie jest dostatecznie kąśliwa⁵⁵. Nie sposób jednak wykluczyć, że np. któryś z przedstawicieli opozycji antykrólewskiej odczytał dosadną krytykę zrywania sejmów jako osobistą wycieczkę.

Szczególnym dokumentem funkcjonowania *Refleksyj duchownych* w obiegu literackim czasów saskich są *Miscellanea życia ludzkiego* Mateusza Hieronima Korwina-Kochanowskiego. Dwa utwory z tego zbioru, „O powstaniu nędzy” oraz „O pompach przyuboższych niewiast”, stanowią dosyć wierną parafrazę fragmentów poematu Juniewicza. Kochanowski potraktował *Refleksyje* w podobny sposób, jak wcześniej ich autor – poemat jezuita Baldego: zapewne od oryginalności myśli i słów ważniejsza była zawarta w nich nauka moralna.

Wiersz „O powstaniu nędzy”, będący satyrą wymierzoną w chłopów podających się za osoby szlachetnie urodzone, stanowi przeróbkę dwóch kolejnych partii poematu Juniewicza, opatrzonych notami marginalnymi: „Wymysł i pycha prostej kondycyi ludzi, gdy im fortuna służy” oraz „Ambicyja szlachty ubogiej”. Pozwala to odrzucić hipotezę, że autor *Refleksyj duchownych* mógł dokonać parafrazy wiersza „O powstaniu nędzy”, znanego mu np. z rękopisu, gdyż (pomijając daty wydania druków) takie rozdzielenie elementów składowych jednego opisu pomiędzy dwa satyryczne portrety zawarte w *Refleksyjach* wydaje się co najmniej mało prawdopodobne. Nie można również przeoczyć faktu, że Kochanowski był poetą od Juniewicza znacznie słabszym. Pozwalając sobie na pewną marginesową uwagę, wypada stwierdzić, że jeżeli ktoś zarzuca temu ostatniemu grafomanię, powinien najpierw zapoznać się z przyciężką muzę jego naśladowcy.

Wydawca zdecydował się zamieścić owe dwa utwory w „Aneksie” do niniejszej edycji, traktując je jako unikatowy dokument recepcji *Refleksyj duchownych* Karola Mikołaja Juniewicza.

⁵⁴ Zob. m.in. H. Czerwień, „Juniewicz”, op. cit., szp. 257.

⁵⁵ Por. J. Kowzan, *Juniewicziana*, op. cit., s. 136. Jak się zatem wydaje, rację miał jednak Aleksander Brückner (*Poezja czasów saskich*, [w:] tenże, *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, cz. 1, Kraków 1935, s. 298), który o *Refleksyjach* pisał: „właśni przelożeni zakonni niszczyli ten utwór prostacki, chociaż miejscami wcale jowialny”.

REFLEKSYJE DUCHOWNE

na mądre o próżności światowej króla Salomona zdanie
oraz
na krótkość życia ludzkiego i wszystkich rzeczy
przemijających,
śmierć, Sąd straszny, wieczność szczęśliwą i nieszczęśliwą,
z przydatkiem żalu i lamentów grzesznika
biorącego w rozsądną uwagę
też same w wyrażonych punktach refleksyje
tudzież okrutną Mękę Pańską,
krótkim polskiego rytmu nowo inwentowanym stylem
objaśnione przez autora w końcu tych samych refleksyj
ordynaryjnym wierszem wyrażonego

Quamquam non ea sunt, quae in Tuas dignissimas aures oculosque veniant, do nihilominus humanitati Tuae, quam non obscure hactenus et intelligere, et agnoscere potui, ut haec officii mei in Te, celsissime Princeps, certissima argumenta non alieno vultu amplexus videare.

Lucas Fruterius. *Epist[olae] Muret[i] 1* 25

Quamvis videbam munusculum hoc longe esse infra Tuam dignitatem, tamen cum aliquid omnino Tibi offerre statuissem, putavi, non tam quid Tu mereris, quam quod ego praestare possem cogitandum.

Anton[us] Constant[inus] apud eundem Muret[um] in epist[ola]

SPLENDOR

jaśniejącego świata imienia, honoru i sławy
w pańskiej przy wielkich przymiotach powadze
Jaśnie Oświeconego Książęcia J[ego] M[o]ści

Michała Kazimierza
RADZIWIŁŁA,

Książęcia na Olyce, Nieświżu, Birżach, Dubinkach, Klecku
i Ś[więtego] Państwa Rzymskiego
Hrabi na Mirze, Szydłowcu, Krożach, Kopylu i Białej,
a na Żółkwi, Złoczewie, Pomarzanach Pana i Dziedzica,
Wojewody wileńskiego,
Hetmana Wielkiego W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego],
człuchowskiego, kamienieckiego,
nowotargskiego, parczewskiego etc., etc. Starosty,
dedykacyjnym rytmem polskim
spod umbry zakonnej adorowany

Na herbowny dekor Jaśnie Oświeconych Książąt
RADZIWIŁŁÓW

Orle, koronom mitrą zrównany w szkarłacie,
 rzuc na swej sławy słońce wzrok w tak drogiej szacie,
 jaką Cię Narymunda krew, rzymskiego księcia,
 zdobi, honor i cnota, od imienia wzięcia.
 Tym splendorem oświecaj z Pogonią Koronę,
 trwając życiem i sławą w wieki niezmierzone.

Jaśnie Oświecony Książę i Panie Najłaskawszy!

Nie próżny koment, chociaż o próżności nucę,
nie tu o ton fałszywy z Muzami się kłócę;
precz głuchej Apollina lutni dźwięk i cytry,
precz stąd, Kupido ślepy, zuchwały i chytry!

5 O próżności myślący, myśl od niej odwracam
a do najdroższej wagi książęcej obracam.
Pardonuj mi tu, Jaśnie Oświecony Książę,
że mym piórem, głoszącym próżność świata, dążę
ku Twemu, z najświetniejszych domów, imieniowi,
10 płynącemu, i z wielkich dzieł Twych honorowi,
bo acz swoją świat Tobie próżnością hołduje,
próżność w Twym się wspaniałym sercu nie lokuje.
Co Salomon rozsądnie głosił w Palestynie
o marności, w kontr temu życie Twoje słynie.

15 Nie to kunszt znaczny, cudze znać winy i cnoty,
to sztuka dać się światu poznać przez przymioty.
Temi i tegoż zdania regnanta walorem
słyniesz, lecz trwalszym niż on dążysz cnoty torem.
Więc kiedy tak mądrego koronata zdanie
20 bardziej jaśniej Twych cnót splendorem, o Panie
Książę, Wielki Hetmanic, pierwszy Wojewodo,
wojskowych i domowych służb droga nagrodo,
przeto ten sam sentyment o próżności świata
pod Twój rozsądek wielki składam i te fata,

25 jakie tu okryśłone, radość mienią w smutek:
ten ci to jest światowej znikomości skutek.
Znasz to mądrze, nasz Panie, znasz, Książę, prawdziwie,
dla czegoś alternaty świata nie są w dziwie:
doznałeś, ach, feralnej w swym odmiany synie,

30 księciu Januszu, wielkich nadziei przyczynie.

Ten, co Twoim i swego w urodzie obrazem
dziada sływał, pierwszego senatora, razem
i Adonida wdzięcznym twarzy wizerunkiem,
ach, już poległ tak przykrym śmiertelności trunkiem.
35 Doznałeś i w Twej światu jaśniejącej księżnie,
z którą-ś szczęśliwym kursem wiek pędził przysięgnie;
już tej życie w grobowiec przemieniły fata:
o, jak ciężka po synie w prędcie matki strata.
40 Ta ze krwi najjaśniejszej domu Korybuta
droga Korony perła gaśnie, śmiercią struta;
ta dowcipem Minerwa, w poetyzmie cudna,
do pojęcia subtelnych swych konceptów trudna,
ta korony zdobiąca krwi dekorem Flora,
45 ta szczęśliwym cnót plodem słynąca Pandora
już zniknęła z Twych oczu, o Książę i Panie.
Cóż ci w tym smutne może pomóc narzekanie?
Co za skutek? W dwojakim tym punkcie morderca,
żał okrutny, coć nada, zdrowych zmysłów zdzierca?
50 Porzuć, porzuć, o Książę, żal melancholiczny:
Boski tak wyrok każe i Twój rezon śliczny.
Żyje z księżną syn, żyje, Książę, w wiecznej sławie,
że zaś nie adoruje świat go przy buławie,
wszak ma więcej, gdy z matką koroną bezpieczną
jaśnieje, z tą godnością bez miany stateczną.
55 Masz trzy słońca świecące przed swym orlim okiem,
zaliż nie dość ojcowski wzrok paść tym widokiem?
W tych trzech splendorach domu: dwóch córach i synie,
niech Twa książęca jasność koronami słyńie;
kiedy dotąd korona Twoje mija skronie,
60 luboć ten dar od Boga nie ginie, nie tonie.
Co ma być, w przeznaczonym nie chybi terminie:
bądźże wesół w płynącej do stu lat godzinie,
Książę i Wodzu Wielki, krwią monarchom rowny;
niech świat oświeca splendor Twych cnót niewymowny.
65 Przyjmijże, o najdroższy Panie, tę ubogą
pracę, która nie ślepą znikomości drogą
– jej w kontr – idzie rytmowym krokiem dość leniwie.
Niech to nie będzie komu z ciekawością w dziwie:

ile ma i mieć umiał, z sercem wiernym daje
 70 ten, co się z antenatów sługą Twym wydaje.
 Nie gardź lichym prezentem, wszakże zdobi pana
 łaskawość w dani drobnej przyjęciu widziana.
 Akceptuj, proszę, kasuj, co godno nagany,
 a żyj w nadsetne lata, żyj bez szczęścia miany
 75 z Twoim trojgiem potomstwa, Ojczy doskonały,
 Książę, Wielki Hetmanie, żyj w swych siłach trwały.
 Niech się o Wschód i Zachód Twojej chwały echo
 obija, sług nas wiernych i wojsk Twych pociecho.
 Tęgoć życzy z zakonem Twój klient prawdziwy,
 80 sukcesyjnym z swych przodków tym prawem szczęśliwy.
 Więc już, gdy wysławiają setnych druki tomów
 skoligowanie z Tobą najjaśniejszych domów,
 tam niech zmierza niepłocze w ciekawości oko
 a w tym autor milczący schyla się głęboko
 85 pod Twe jasną purpurą ozdobione stopy,
 śpiesząc przeciw światowej próżności w galopy
 z rodowitą Pogonią, z jakiej sam pochodzi,
 pędem umysłu swego a w tym z placu schodzi.

Jaśnie Oświeconej
 Waszej Książęcej M[ó]ści,
 Najłaskawszego Pana
 pokorny sługa dawny i eksorator wierny,
 ks[ia]dz[ę] M[ikolaj] J[uniewicz]
 Z[akonu] Ś[więtego] P[awła] P[ierwszego] P[ustelnika],
 Ś[więtej] T[ęologiji] D[oktor]

REFLEKSYJE DUCHOWNE

Duszo stworzona,
sens Salomona
głoszę, daj ucho:
próżność się toczy,
5 w co się świat tłoczy
głośno i głucho.

W góry czy w doły,
czy w boczne poły
rzuć, gdzie chcesz, okiem:
10 to tylko w statku
trwa i w dostatku,
co nad obłokiem.

Łatwiej mróz futrem
niżli dziś jutrem
15 być może w mianie.
Wszystko, co żyło,
jakby snem było:
bywszy, ustanie.

Styma, fawory,
20 pompa, honory –
próżne to cienie;
proch, perz, kurzawa –
odęta sława
i pańskie mienie.

25 Mów i po zgonie,
cny Salomonie,
coć się podoba.
Nad wszystkich panów,
królów, hetmanów
30 dostatków proba:

owe bez miary
złota cetnary
i milijony
w skarbie monety,
35 cudne bankiety,
słoniowe trony,
przepyszne sale,
pieszczoty, bale,
40 tany, igrzyska –
próżność to licha,
wszystko to z cicha
czas z czasem spryska.

Był król i przy tym,
słynął nieskrytym
45 mędrcom u świata:
wszystkiego doznał,
doznawszy, poznał
światowe fata.

Próba dzierzawy
50 wszech dóbr i sławy
w ręku mu była,
a że nikczemna,
to niedaremna
mądrość odkryła.

Próżne są wszelkie,
55 tak świetno wielkie,
jak drobne rzeczy.
Prostaczek frantom,
karlik atlantom,
60 w kontr idąc, przeczy;

nizsi z wyższemi,
młodszy z starszemi
wraz się ścierają.
Lasy w popioły,
65 góry w padły
gwałtem padają.

Neptun z Wulkanem,
chudak z tyranem

Króla Salomona
dostatków i uciech
marność uznana

Wzajemne różnych
kreatur walczenie
i nietrwałość

walczą, certują.
70 Mury bombami,
ognie rzekami
rwą się i psują.
Proch Marsa głuszy,
wieże wiatr kruszy
75 gwałtownym dmuchem.
I silne dęby,
idąc w zaręby,
drżą pod obuchem.

Grzmotem się palą,
80 rwą się i walą
czubate skały:
lub niebo wspiera,
w proch się rozdziera
Atlas zuchwały.

85 I Gigantowie,
któż mi opowie,
jak się srożyli,
a niby tarki
na zamach Parki
90 w grób się skurczyli.

Rwą się, rwą siły:
wraz do mogiły
śpieszy Bellona,
niedługo świeci,
95 równie tam leci
jasna korona.

Purpury, mitry,
lutnie i cytry,
Muzy, Meduzy:
100 wszystko się toczy,
tocząc, nie zboczy
od życia gluzy.

Patrzcie, zuchwali,
możni i mali:
105 proch się w proch wraca;
z prochu się krąży,

w proch nazad dąży
wszelkich dzieł praca.

110   Wichrzy się dymem,
co się z olbrzymem
rwało w paragon.
Gdzie kasztel Troi,
tam pługiem kroi
oracz swój zagon.

115   Darmo, już darmo
wrzeszczysz alarmo,
grecki Gradywie:
dardańskie mury,
silne struktury,
120   spróchniały w dziwie.

          Darmo do boju
w stalowym kroju
wzbudzać rycerza,
gdzie, gdy się tęży,
125   nic nie zwycięży
twardość koncerza.

          Już się tam chwieją,
trzęsą i śmieją
bez żartu łąki,
130   gdzie niegdy w strachu
z armat do gmachu
latały bąki.

          Dał gniew przyczynę,
poszły w perzynę
135   armatne baszty,
cenę straciły,
w wągł się zmieniły
błyszczące kaszty.

140   Semiramidzie
już nie cud idzie,
lecz kurz na oko.
I piramida,
memficka Ida,
w piasku głęboko,

Siedmiorakich
świata cudów
nie trwałość
i zniszczenie,
po części z osobna
wyrażone

145   co cień swym frontem
za Acherontem
w mile ciskała,
wysokim czołem
już się z padolem
150   w głębi zrównała.

                  Z Rodyjskim Słupem
ściemniały trupem
słoneczne blaski,
mosiężnej cery
155   drogie minery
zasuły piaski.

                  Trwóźcie się, cienie,
mgliste stworzenie,
umbry wieczorne,
160   gdy nawet promień
gaszą i płomień
fata niesforne.

                  Słońce glans gubi,
chmura się chlubi
165   i tryjumfuje,
z światła odziera,
oko zawiera,
gdy gradem pluje.

                  Dżdżyste potoki,
170   w świetne obłoki
wkradzą się, mruczą.
Srożąc się, trwożą,
pioruny grożą
wieżom, gdy huczą.

175   Już dawno zgasła,
co Egipt pała,
latarnia, blaskiem:
w morzu się nurza
Faros, bo burza
180   nadeszła z wrzaskiem.

185 Cyt, Herkulesie,
nie fukaj w lesie,
milcz na tve słupy:
co-ś na dal ciskał,
zabrał i spryskał
Neptun do kupy.
190 Gdzież owe palmy
i głośnie psalmy,
zwycięskich tonów
kant tryjumfalny?
Gdzie wrzask tubalny
marsowych dzwonów?
195 Rwij, Macedonie,
z włosów swe skronie,
już nieme kanty:
pogłuchło lichy,
już o tym cicho,
że świata pan ty.
200 Świat ten burzyleś,
a tak się skryleś
jak mrówka w garnku.
Warły się, warły
i wraz się starły
kółka w zegarku:
205 tak, tak niszczeją
z hardą nadzieją
wyniosłe karki –
jako więc kłosy
leczą spod kosy
210 zębatej Parki.
Niby w zawody
śpieszą narody
do jednej mety;
pod też Helena,
215 co i Kamena
leci sztylety.

Aleksandra
Wielkiego
krótkość życia
i tryjumfów

Biegłość i cera,
wszystko się zdziera
pędem gonitwy;
220 czas Orła goni,
zrywa Pogoni
wędzidła Litwy.

Lwi, Gryfy, Słonie,
225 Lamparty, Konie,
gdy więc pryskają,
w zuchwałym prysku
przy strojnym błysku
w umbrę padają.

Mitry, buławy,
230 Łodzie i Nawy
w fatalnej suszy;
wiednieją Flory,
gną się Topory,
śmierć Trąby głuszy.

235 Mur, Góry, Bramy
nie czynią tamy
fatalnym pędom;
Lilije z Różą
jednako służą

240 śmierci urzędom.
Jednym w też skoki
drogie Potoki
toczą się kołem,
jednakim torem
245 Sowy z kandorem
w dół lecą czołem.

Subtelne Strzały
i grube Skały
250 raz w raz się kruszą;
też same mole
rysie, sobole
i koty duszą.

Aluzja do
różnych herbów

255   W perz i trocinę
              pyszną wież minę
              moment obraca:
              wnet na łeb leci,
              co długo kleci
              rąk setnych praca.

260   Rzymskie kolumny
              rwie nierozumny
              Nero pożarem:
              upadły w fosy
              baszty, kolosy
              z drogim ciężarem.

265   Powiedz, Dyjano,
              jaki dank dano
              twojej sławy murom?
              Długoż te trwały?
              Wnet się dostały
270   na chlubę gburom.

              Herost plugawy
              szalonej sławy
              ogniem się palił
              i tak w tym żarze
275   kościół, ołtarze
              z dymem obalił.

              Cud marmurowy,
              co Mauzolowy
              proch w sobie dusił –
280   gdzież są te dziwy?
              Grób prochu chciwy
              w proch się przymusił.

              Z tak mądrej sceny
              owe Ateny,
285   co niebem rządzą,
              już ochrapieli;
              co tak wrzeszczeli,
              już w Letach błędzą.

Dyjany w Efezie
kościół cudny
od Herostrata
spalony

290 Hermów, Hydaspów,
arabskich zaspów
bogate żniwa:
jedne rdza zdarła,
inne w kął garła
pcha żądza siwa.

295 Starych praktyka,
łakomstwa łyka
dokądże wiodą?
Od Boskiej trzody
pod antypody
300 wleką i z brodą.

Łakomych bogaczów
nieutrwałość oraz zły
koniec zbiorów
i życia

Zdradliwej sparty
złotem obżarty
Midas zażywał:
po drogim kole
305 utonął w smole,
acz w złocie pływał.

Szczęśliw i święty
depcący sprzęty
Irus Krezusa –
310 tak każe droga
drogo-uboga
Boga Chrystusa.

Nieszczęsne zbiory
z Niebem w upory
315 idą szalenie,
cnoty nie znają,
w wyższej się mają
niż Niebo cenie.

O ślepe krety,
320 pod zgniłe brety
ryjąc, się drzecie,
w ciemności własnej
prawdy tak jasnej
widzieć nie chcecie.

325 Włóż, jeśliś stary,
nos w okulary,

patrz na wiek przeszły:
wszelkie dostatki
jakby zdroj z siatki
330 nikczemnie zesły.

Policz monarchów,
wszakże nawarchów
wiele pieneznych
było – już nie masz.
335 Cóż o tych mniemasz,
miedzi przysięznych?

W mamonie żyli,
mamoną tyli,
a gdy się paśli,
340 z odętym brzuchem,
z złotem i z puchem
w tym punkcie zgaśli.

Któż mi pokaże
ich awantaze?
345 Cóż w zysku mają?
Złego się jęli:
kto wie, jeżeli
nie w piekle trwają.

Ach, strach, zły zamach!
350 W męczarskich tamach
giną, już giną,
wiecznie strapieni,
tam sprowadzeni
łakomstwa liną.

355 Słuchaj nie głucho!
Igielne ucho
Chrystus ogłasza,
to jest: tak ciasna
do Nieba własna
360 jest droga nasza,
iż wprzód się sznury
czy powróż który
lub niezerwana
w okręcie lina

365 (jak Pan wspomina),
„wielbłąd” nazwana,
z swym grubym puchem
igielnym uchem
może precyśnie,
370 niżli w intraty
człowiek bogaty
do Nieba wcisnąć.

Lecz nie miej trwogi:
nie sam ubogi
375 jest zbawion, zatym
jest jedna droga
osiągnąć Boga
nawet bogatym.

Podam ci sekret,
380 jako masz dekret
wygrać zbawienia,
dekret tak luby:
ujść wiecznej zguby
i potępienia.

385 Jak aż do nici
wprzód grubość wici
rozplatać musisz,
gdy przez subtelne
uszko igielne
390 przewlec ją kuszisz,
tak też, do Nieba
gdyć dążyć trzeba
przez ciasne drogi,
wyzuj z mamony
395 w niej zatopiony
duch twój ubogi.

Rwij przywiązania,
upodobania
w złota talentach:
400 zginieć część w stronie,
niechże nie tonie
serce w lamentach.

Użyj przystojnie,
udzielaj hojnie
405 nędznym: to droga,
byś bez przeszkody
pobiegł w zawody
oglądać Boga.

Inaczej, co, ty,
410 za nic niecnoty
twe cenisz grubo:
z nic tego wina,
jak z nici lina,
będzie z twą zgubą.

Więc patrz a słuchaj,
415 nie oślepić dmuchaj
na to, co czytasz,
rozświeć w fajerce
trwogi twe serce,
420 a światłość schwytasz.

Zła to ciemnota
łakomstwo złota,
czym gardź do końca,
gdy po tym piasku
425 dojść pragniesz blasku
Wiecznego Słońca.

Wyklina Święte
Pismo nadęte
bogaczów duchy,
430 którzy przez zbytki
leczą w dół brzydki
bez łask otuchy.

Gas na was, możni,
w życiu bezbożni,
435 marni próżniacy!
Kajcie się, mali,
leczą wspaniali
do wiecznej pracy,
gdzie jakby w młynku
440 bez odpoczynku

grzeszni się mielą:
trąc się, nie zetrą,
w ogniu z saletrą
siarką się dzielą.

445   Za moment mały,
ach, przez wiek cały
smołą się trują,
innego wcale
nad płacz i żale
450   trenu nie czują.

          Tam wkrótce z czasy
pod srogie prasy
idą mocarze,
bezecni w mowie
455   Belzebubowie,
odęci łgarze.

          Opadnie tłusty,
pełen rozpusty
ów bożek śmiały,
460   skurczy się snadnie,
gdy padnie na dnie
piekielnej skały.

          Lecz rzekę potym
obszerniej o tym,
465   co się więc stanie,
gdy się tam prażyć,
wędzić i smażyć
komu dostanie.

          Teraz o dymie
470   lub próżnej stymie,
czym się świat mroczy,
rzec mam, gdy memi
przymrużonemi
nań patrzę oczy.

475   Cóż jest? Co macie,
wy, miły Bracie,
co się drożycie
z ową szaloną

- 480 ślełą mamoną,
której słuźycie?
- Perz, dym, kurzawa,
wicher i wrzawa
toczy się kołem:
wy na te cuda,
- 485 ach, zła obłuda,
padacie czołem.
- Ślepa Fortuna
kolchidzkie runa
wam na czas wlecze,
- 490 aleć ta wełna,
zarazy pełna,
jadem osiecze.
- Patrz na ich wiele,
co się w tym śmieie
świecie nurzali:
- 495 pod śmierci magle,
skrywszy się nagle,
prać się przestali.
- Tym, w co wierzyli,
z swego się zmyli
życia pieśczoły:
- 500 co się wdzięczyło,
wnet zawichrzyło
w przykre kłopoty.
- 505 Annibal kruszy,
rozwała, głuźy
lasy i góry.
Nie mógl hakami,
łomie octami
- 510 skaliste mury.
- Z tak ciężkim trudem,
tymże się cudem,
co dopiął, zdradził:
pierścien całuje,
- 515 a ten go truje
i życie zgładził.

Patrz na Rufina:

gdzie owa mina
dumą nadęta?

520

Czym się jeżyła,
z tym się wraz skryła,
z miasta wypchnięta.

Z różnych
historycznych
erudycy
ekspresyja
marności
światowej

Dziś złotolitą,
w afty uwitą

525

świecił purpurą,
wnet, w inszej dobie –
w wygnania probie,
zrównał się z ciurą.

W jakimeś kącie,

530

Bellerefencie,
stanął po tronie?

Z pana niedługo
u Preta sługo,

stój przy ogonie.

535

Dość na cię sławy,
żeś uszedł sprawy

złej Stenobei

i w takiejś, wierę,

monstrum, Chimere,

540

zwalczył nadziei.

Z braterskich idzie

rąk Ozyrydzie

zguba szalona,

kiedy się ciało

545

w sztuki rzezało

mieczem Tyfona.

Szlochaj z Wenerą,

świecie, nad cerą

płci Adonida:

550

rwie na nim szaty

kozieł brodaty,

nie miecz, nie dzida.

To tylko zyskał,
że gdy krwią pryskał,

- 555 z krwi wyniknęła
róża, lecz z głogiem
i kozim rogiem
z dała cuchnęła.
Strzeż się, stooki
- 560 Argusie, poki
nie stracisz wzroku,
kiedyć Merkury
poryje dziury
na każdym oku.
- 565 Tylko się oczy
twych umbra toczy
w последней stronie,
nad pawią nogą,
z pyszno-ubogą
- 570 miną, w ognie.
Epaminondzie,
ledwo na łądzie
sława stanęła,
nagłym impetem
- 575 z tebańskim grzbietem
z oczu zniknęła.
Cóż wskórał stary
wódz Belizary,
gdy się tak dąsał,
- 580 ze zwycięskimi
laurami swemi
po świecie płaśał?
Dziś pan, dziś cudak
i wnetże chudak,
- 585 swą nędzę głosi:
daj mu niewiele,
rzuć kasek śmieie,
o to cię prosi.
- 590 Tak bywa duszno
tym, co łańcuszno,
bogato, strojno
żyją, odęci

w próżności chęci,
dumno i hojno.

595   W tysiączne ślady
idą przykłady
tymże podobne,
gdzie się zmieniły
dostatnie siły
600   w żebractwa drobne.

      Drży srogość fatów
na potentatów
służących światu
i gdy w rezerwie
605   na czas nie przerwie
lat bujnych kwiatu,
      barziej się sroży
śmierć, gdy w obroży
swej ich prowadzi,
610   i ciężej panom
grozi, hetmanom
niżli czeladzi.

      Już nie komenta
za dokumenta
615   tej prawdy śpiewam,
prawdę widoczną,
prawie coroczną
światu rozsiewam.

      Na stronę bajki,
620   parnaskie czajki,
milczcie, Kameny.
Część tylko w sobie
macie przy probie
prawdziwej sceny.

625   Prawdę tu głoszę,
dowodnie wnoszę,
co za czym idzie,
jak się zachmurza,
gdy się kto nurza
630   w świata Tetydzie.

Już spod powieki
na czas daleki
nie rzucam okiem,
dość, gdy w dzisiejszym
635 wieku pewniejszym
dostąpię krokiem.

Idę do kraju
lwiego zwyczaj.

Od Akwilonu
640 pytam, gdzie sława
i Mars Gustawa
Karola tronu.

Ów, co zuchwałą
645 hardości strzałą
piął się do Rzymu,
zboczywszy z drogi,
z postrzałem nogi
uszedł do Krymu,
650 gdzie na złe leki
trafił z opieki
chanowskiej finty:
nogę leczono,
a w nos kurzono
finfami z flinty.

655 Zgromiwszy Sasy,
biegał w zapasy
Lew hardy z Smokiem,
śpieszył za sławą,
aż pod Pułtawą
660 padł na kark bokiem.

Trząśł jeszcze głowę
nad zgubą nową,
pragnąc paizū:
665 mniemał gomółkę –
połknął pigułkę
z hucznego spizū.

Wnet się ukoił
Lew, który broił,

Króla szwedzkiego,
Karola Gustawa XII,
zuchwałego, krótkość
sławy i życia

670 rycząc, po świetle,
przez krew i wrzawę
stawiać swą sławę
na polskim grzbiecie.

Ręką szermował,
a łbem się snował
675 po cudzych kątach.
Zarzył się, zarzył,
aż się też sparzył
w marsowych lontach.

Złym szczęścia losem,
680 zwietrzywszy nosem
domowe sprzęty,
po skarbcach dłuwał,
Orła podskubał,
łakomstwem zdjęty.

685 Długoż się chlubił,
gdy tak kraj gubił,
szarpał i tracił?
Z tego korzysta
antagonista,
690 bo go krwią spłacił.

Starł Lwa północny
Smok, nie tak mocny
jak gruby w sobie;
ponękał kroła
695 car Piotr Karola
w marsowej probie.

Ten, co z narodu
prostego płodu
zgołiwszy brody,
700 bydło rogate
ustroił w szatę
niemieckiej mody,
aby ukazy
carskie bez skazy
705 i przeszkód trwały,
pouczył chłopcy

Moskiewskiego cara
Piotra Aleksiewicza
zwycięstwa nad Szwedem,
wciąż sławy i życia krótkość

kuso w galopy
biegać przez wały.

710 Wielka nadzieja
u Aleksieja
była z tej miany:
dąsał się, dąsał,
a głową trząsał
oczarowany.

715 Długoż się owe
w głowie surowe
wichrzyły burze?
Zgubił Piotr zagle,
ołysiał nagle
720 w grobu arkturze.

Przyjaciel miły,
użyczał siły
wojsku polskiemu,
a że tak grzeczny
725 był i niesprzeczny
sąsiedztwu swemu,
za te fawory
ledwo nie z skory
odarł grzbiet polski,
730 że dotąd stęka,
wzdycha i jęka
niejeden Wolski.

Zdzierstwo
polskiej ślachty
od Moskwy

Żart ten postronnym
narodom skłonnym
735 bywa do śmiechu:
Smok Orła dusił,
kwilić przymusił
jak kota w miechu.

740 Ogon i grzywę,
że ledwo żywe
członki zostały,
wyrwał z Pogoni,
bo też bez broni
konie pierzchały.

Wtąż litewskiej
ślachty opresyja

745   Już też nie bryka
          ani go tyka
          schudzone źrzebie:
          po tej niedoli,
          leżąc na roli,
750   swe ziarna grzebie.

          Owoż tu macie,
          Mospanie Bracie,
          sławny junaku:
          dokazywałeś,
755   tryumfowałeś
          niegdy, Polaku.

          Przykładem Litwy
          straszne gonitwy
          były narodom,
760   teraz Mars w sklepie,
          myśląc o rzepie,
          służy ogrodom.

          Sarmackie pole
          w zarosłe role
765   już się zmieniło,
          co się w marsowe
          flory laurowe
          często stroiło.

          Tarcze, kirysie,
770   lamparty, rysie
          pogryzły mole;
          hałasu, zwady
          więcej niż rady
          w poselskim kole.

775   Pełno Katonów
          i Cynceronów
          było przed laty,
          teraz przy kuflu
          albo przy szuflu
780   w słowaś bogaty.

          Każdy każdemu,
          paż panu swemu

Odmiana rycerskiego
humoru w terażniejszych
genijuszach

równym się czyni:
humor wysoki,
785 szerokie kroki,
choć szczupło w skrzyni.

Co pan, to sługa,
choć też od pług
w służbę się wdziera,
790 kmięcią swą larwę
w jedną barwę
z panem ubiera.

I wnet się dąsa,
wąsem potrząsa,
795 nabywszy dumy:
zacną się ceni
krwią i tak mieni
dziegieć w perfumy.

Dawne przysłowie
800 trwa w polskiej mowie:
„Chłop dziegiem trąci”,
lecz bywa często,
że dziegieć gęsto
z pizmem się zmaci.

805 Snopków mitręga,
wraz i siermięga
w szkarłat się zmieni,
gdy więc z ślachtetną
krwią się nieszpętną
810 chłopek ożeni.

Częstokroć ślachtę
w ubogą płachtę
taki uwija,
815 gdy się najeży
i coraz świeży
grosz na grosz zbija.

Wnet polityka
odmieni łyka
w drogie jedwabie:
820 dumno i prawno,

Wymysł i pycha
prostej kondycyi
ludzi, gdy im
fortuna służy

lubo niedawno
stał na uchabie.

825   Wspomnisz o roli,
srodze go boli;
nie tykaj matki,
mniej pytaj ojca,
bo z tego kojca
wplątasz się w siatki.

830   Wręcz na cię fuknie
i śmiało huknie,
prawem pogrozi.
I tak mąż żwawy
w trąbę swej sławy
zmieni róg kozi.

835   Strojący fochy,
nie zna swej sochy,
co go żywiła.
Wara od nosa,
bo mu się kosa
w pałasz zmieniła.

840   Nie mów mu „Bracie”;
sprawa po kacie,
gdy rzeczesz „Kubo”:
mów mu „Mospanie”,
845   „Jakubie”, „Janie” –
to mu, to lubo.

850   Lecz jeszcze by to
mniejsza, że żyto
w mannę się zmieni
lub że dla sławy
darń prostej trawy
różą się ceni,

855   bo wszakże cnota
popiół w kęs złota
przemieniać rada
i z ziemi bryły
kruszcowej żyły
srebro się nada.

860 To jest rzecz dziwna,
mądrym przeciwna,
gdy skobuzieje,
nad orły, sowa,
latać gotowa
przez harde dzieje.

865 Kretem się rodzić,
a ze lwy wchodzić
w równy paragon
jest w kontr naturze –
w takiej posturze
870 lud chciał mieć Dagon.

Dopieroż w dziwie
bywa, gdy chciwie,
lubo nie zdoła,
choćby się splatać,
875 wyżej rad latać
sęp nad sokoła.

Taka się w lada
hołotę wkrada
pycha i chciwość;
880 ta, lub się kryje,
dość jawnie żyje
w Polsce chełpliwość.

Każdy w swej dobie
885 mniema o sobie,
że pan wielmożny,
lubo ich wiele
spuszcza się śmieie
na cudze różny.

Półrolek mały
890 to jego cały
państwa fundament,
przecie on huczno,
hojnie, hajduczno
chce mieć traktament.

895 Lisia opuszka
trzysta z kozuszka

szmatów pokrywa;
plecy w zwierzyńcu,
a na odyńcu
900 mąż cugle zrywa.

Z kulbaki siano,
olstra zatkano
strzelbą bez rury,
płachta z wołłoku,
905 pochwy u boku
pogryzły szczury.

Zupan łatany,
cudnie odziany
jeżową skórką,
910 więc się też jeży,
gdy krocą bieży
czerkies pod burką.

Dziwnie to modno:
chłodno i głodno,
915 i w worku pustki,
bot patrzy z kosa,
nie masz do nosa
i biednej chustki,
a przecię: hola!

920 Z Litwy, z Podola
czy z inszej drogi
pan czerkies w tany,
tuż między pany
wywija dzogi.

925 Do tejsze flaszki,
niby z igraszki,
co pan się bierze:
łyk po łyk zmyka,
aż się ułyka

930 haniebnie szczerze,
i wnet wykrzyka,
a pod nos pstryka,
każdemu sprzeczny.
Mniema – w dębinie,

935 a on w kominie
jak bałwan grzeczny
siedzi i huczy,
aż kto nauczy
940 precz wyniść głucho,
dawszy mu pięścią
lub inną częścią
w pysk albo w ucho.

Czym się gdy zraza,
dąsa, uraża,
945 że go tak łają,
czasem obuchem
pod złym kozuchem
grzbiet połatają.

I tak, nieborak,
950 dziś dumny dworak,
nazajutrz dudak:
smutek z uciechy
jak dudy w miechy
spuszcza ów czudak.

955 Grzbiet mu smaruje,
a słowem truje
żonka za państwo:
„Nie chodź, nie zmykaj,
nosa nie wtykaj,
960 gdzie pije państwo,
a jeślić dadzą
pić to, co radzą,
nie wyj, pij cicho;
wypiwszy duszkiem,
965 zmykaj z kozuszkim –
minie cię lichy.

Bo lub z uwagi
ślacheckiej wagi
pan twych plag nie chce,
970 przecież się taki
znajdzie, co kłaki
twoje polechce;

Żony napomnienie

- 975   czy różna rogiem,
              czy to ożogiem
              opierzeć boki.
              Od takiej sprawy,
              pijaku żwawy,
              uciekaj w skoki.
- 980   Zły guz na guzy,
              szpetne to gluzy –
              ryny na pysku.
              Za pańskie flaszki
              masz dworskie fraszki
              i hańbę w zysku.
- 985   Boć to za fraszkę
              albo igraszkę
              mają tę sprawę
              dworscy, gdy kuszą
              kogo i wmuszą
990   pięścią pod ławę,
              a potym dzbanem
              albo kolanem
              w pochyle plecy,
              i tak za świeżą
995   tą ucztą leżą
              jako kalecy.
- O, toż, hultaju,
              pijaku, baju,
              dobrze się stało,
1000   żeć się po boku,
              w paszczę i w kroku
              poczuć dostało.
- A nie wolałbyś
              i pono chciałbyś
1005   ze mną bez sprzeczki
              jak z żoną ważyć
              i wspólnie zażyć
              łez z kwatereczki,
              co ją miewamy
1010   i wraz pijamy

od Szmojły brata?”.

To, to, mój bracie,
w karczemnej chacie
to zysk, nie strata,
1015 gdzie choć pohuczy
kto i pojuczy,
wszystko to mile,
lub nieco szkodzi,
1020 przyjąć się godzi
za krotofile.

Bo tam za zwyczaj:
wzajem użyczaj
guz za guz świeży,
a za pałkowe
1025 grzmoty niezdrowe –
co w płocie leży,
czy pręt, czy kołek,
wiór czy warcholek,
co się nawinie.

1030 Raz w raz się kłóci
i wnet się wróci
zgoda w godzinie.

I tak z tej rady
1035 przyjdzie od zwady
do basarunku,
gdy już po fukach
żona i stukach,
i po frasunku

1040 gniew swój ukoi,
męża ugoi,
po smarowidle
k temu przywiedzie,
że w cięższej biedzie
będzie i w sidle.

1045 Gdy więc co mają,
to przelykają
na gorzałeczce
lub na miodeczku,

Żony z mężem
pijaństwo i zwada

- 1050 w jakim kąteczku
siedząc przy beczcze.
Będą tam szramy,
guzy i plamy –
z tej czy z tej strony,
czy wraz oboje
1055 wezmą za swoje,
a tak stracony
domek z dziatkami;
gruncik z łączkami
w ruinę idzie,
1060 więc z tą szaloną
mąż, z dziećmi, żoną
w żebrackiej bidzie.
Sąsiad z nich szydzi,
krewny się wstydzi,
1065 że brat jak w sieci:
z dziurawą płachtą
przed godną ślachtą
oczami świeci.
Odarty, z goła,e
1070 nietopyrz z czoła,
a z żony sowa,
dziatwa sowięta,
matka zakłęta
i onej głowa:
1075 gdy w taką wojnę
czart niespokojne
wprawia małżeństwo,
gdzie przodkiem chodzi
a ciężko szkodzi
1080 w domu przekleństwo.
Ej, toć to śliczna,
w broń swą rozliczna,
w furyje hojna,
z kąta w kąt w bitwie
1085 przy tej gonitwie
pocieszna wojna.

To cep, to wałek,
to pocisk pałek
lub kija sztuka:
1090 takim orężem
żona się z mężem
goni i puka.

To w nos, to w ucho,
to w kark na sucho
1095 mąż wzajem żenie:
oboje, widzę,
w jednakiej lidze
i w jednej cenie.

To wór, to szumna,
1100 dziwna i dumna
torba łatana,
płaczem i śmiechem,
wrzaskiem i grzechem
brzydko natkana.

O nieszczęśliwe,
1105 próżne, zdradliwe,
o ślepe państwo,
przez co się praca
krwawa obraca
1110 w niwecz i państwo.

Rzadkość to bywa,
lecz się odkrywa
i z między pany,
że z tej przyczyny
1115 żebracy – syny,
ojciec wygnany.

W odartej szacie,
lata przy łacie
na grubej burze,
1120 dziatwa – charłacy,
biedni bosacy,
matka w kapturze,
czy to w złym szłyku,
jak przy swym ksyku

Panów marnotrawność

- 1125 puhacz się stawi.
Tak się, tak dzieje:
każdy się śmieje,
gdy tak pokawi
jegomość durny,
1130 nigdy czupurny
przy pijatykach;
przedtym hajduczno,
huczno i buczno,
a teraz w łykach.
1135 Zamiast tureckich,
czy tam niemieckich,
botów chodaki
wdziewa albo li,
w takiej niedoli,
1140 łapciowe kłaki.
Lecz to o mniejszych
i niedzisiejszych
panach się mówi,
aby to było,
1145 co się mówiło,
ku przykładowi.
Ostrożnie z pany,
abyś nagany
uszedł języka,
1150 chociaż wiadoma
bywa kryjoma
onych praktyka.
Cyt, pani Muzo!
Chcesz li ujść z gluzą
1155 jakowej plamy?
Nie tykaj głosem,
lecz uchodź z nosem
od pańskiej bramy.
Nieraz ten miewa,
1160 co szczerze śpiewa,
w nagrodę plagi,
skąd się ucieszysz

O panach ostrożnie
mówić trzeba

jak ów, co śpieszy
w pokrzywę nagi.

1165   Zła to pokrzywka,
dworska rozrywka:
uciecha z płaczem,
gdy komu zechcą,
boki polechcą
1170   tęgim karbaczem.

              Więc kiedy inni
milczą, że winni
panowie wiele,
cóż to do ciebie,
1175   że w swej potrzebie
dłużą się śmieje?

              Milcz i ty o tym,
bo nic ci po tym,
wszak mają dobra.
1180   Bywa ich wola
oddać sobola
za skórę bobra.

              Co to za wada,
że pan nie lada
dług ściąga na się,
1185   i choć wysłowi
kredytorowi:
„Pódź precz stąd zasię!

              Z daleka! Wara!
1190   Fort, ta maskara!”
„Nie ten czas temu!
Będę miał potym
rozhovor o tym” –
powie drugiemu.

1195   „Importun głupi,
matacz, co złupi
i wydrwi z ludzi,
mnie w tak publicznych
zabawach licznych
1200   o fraszkę trudzi.

Panów przywara

Gdy jeszcze przyjdzie,
niech hajduk wyjdzie
i: «Po co?» – spyta,
a jeśli wpiera
1205 dług, niech zawiera
drzwi w lot, z kopyta.

Kiedy zaś fuknie,
niech go raz huknie
swoim obuchem.

1210 Zali z tej grozy
umknie do łoży
z takowym duchem”.

Inny zaś rzecze:

1215 „To nie uciecze,
dług u mnie pewny.
Tyś mój łaskawy
dobrodziej prawy
i bliski krewny.

1220 Za toć dziękuję,
że profituję
z bytności twojej:
tać jest jedyna
ulgi przyczyna
w trudności mojej”.

1225 A w tym momencie,
po komplementach,
tego sąsiada
prosi serdecznie
za stół statecznie
1230 i sam zasiada.

Poi, traktuje,
ściska, całuje
brata ślachcica
i tym go właśnie
1235 pragnie okraśnić
zażyć jak fryca.

Ów też pan chudy,
nalawszy w dudy,

- rad długu czeka.
1240 Owszem, brat luby
dla próżnej chluby
więcej przyrzeka.
Raz, drugi, trzeci
spod zrąbu leci
1245 sumka, wtąż – czwarty,
aż też w tej sprawie
nie masz przy prawie
i soli kwarty.
Wszystko, co było,
1250 kiedy się żyło
hojnie i piło,
ustało z czasem
i przykrym kwasem
w gorycz zmieniło.
1255 Wszystko – lada co,
nie masz i za co
nabyć kęs chleba.
O, toż ci, Panie
Brateńku Janie,
1260 gorzka kubeba!
Owa to miła,
gdy się więc piła
w cukrowej wodce:
1265 teraześ wszędzie
wyschłej na wędzie
podobny płotce.
Wędką to była,
co cię złowiła
przy polityce
1270 i smacznych kąskach
w zaprawnych mięskach,
przy pijatyce.
O, chluba walna,
próżność fatalna,
1275 że pan cię ściska,
chwali, traktuje

i przypisuje,
żeś mu krew bliska.

1280   Służyć mu za to
z fortunki stratą
dla chwały próżnej?

A nie wiesz, czy-li
już tam nie zbyli
dóbr włości możnej;
1285   czy przy tej głowie

kredytorowie
inni nie błędzą,
aż się głupiem
z pieniędzmi swemi
1290   sami osądzą,

gdy pan nic nie ma,
z chłopkami trzema
w dziedzinie siedzi
i z swej powagi
1295   jak kogut nagi
oskuban biedzi?

Tu, kto to czytasz,
podobno spytasz,
kto w takiej mierze
1300   z dwóch takich strony
barziej szalony
w swym procederze:

czy rozchód pański,
czy ów pogański
1305   humor i pycha
u kredytora,
że fora z dwora
i z głodu zdycha.

Mnie się tak zdaje:
1310   niech, co chce, baje,
który wspak sądzi,
że ten Pożyczko
z kufła potyczką
najbarziej błądzi.

- 1315   Przy tym honorze,
iż pan w swej porze
godnym go czyni
swej parenteli,
ów się weseli
- 1320   i wlecze z skrzyni
                pieniądz ostatni:
sam się w tej matni
jak piskorz goły,
wplątawszy, wierci,
- 1325   sprzedawszy z czwierci
puste stodoły.
                Pan zaś zwyczajnie,
sekretnie, tajnie
w tym winien sobie,
- 1330   iż chciał w jednakiej,
nie w lada jakiej,
żyć szczęścia probie
                jako z początku,
kiedy zaś wątku
- 1335   w domu nie stało,
to się też co raz
albo raz po raz
na dobra brało.
- Za czasem długiej,
1340   jednej przy drugiej
wsi się pozbyło,
a gospodarstwo
jak złe lekarstwo –
nic po nim było.
- 1345   Ten ci trafunek
ciężki frasunek
z czasem sprawuje,
gdy syn po śmierci
ojca się wierci,
- 1350   nagle szafuje.
                Zbiór pozostały,
wielki czy mały,

- 1355 marnie rozprasza,
huczy, traktuje,
tak gdy się truje,
swój błąd ogłasza.
- 1360 Igrzyska, tany,
trąby w przemiany,
tłum gości wszędzie,
aż się też nagle,
gdy porwą żagle,
barki pozbędzie,
co więc pływała
w niestatku trwała,
1365 wiatrem nadęta
dumy niekarnej,
w próżności marnej
z młodu zacięta.
- 1370 Ej, miły synku,
nie chodź po rynku,
nie hucz po mieście,
nie wierz Fortunie,
kiedyć się wsunie –
barziej niewieście.
- 1375 Dwie są przywary
w młodzi, maskary:
pycha, zaloty.
Te, gdy się wlepią,
głuszą i ślepią
1380 paniąt istoty,
tak że nie widzą,
nie słyszą, szydzą,
gdy kto im powie:
„Źle, panie młody!
1385 Na nic te gody:
masz fumy w głowie!
- Za te humory
dostatnie zbiory,
przez twego ojca
zebrane skąpo,
1390

z twoją cię pompą
wepchną do kojca
czy tam do turmy.

1395 Za takie szturmy
i harde fuki
będąc w nagrodzie
po takiej modzie
na grzbiecie stuki:
czy to pięściowe,
1400 czy-li kijowe.
Po złych ubiorach,
wej, to cię czeka:
upłynie rzeka
złota w swych zbiorach”.

1405 To kiedy tacy
młodzi junacy
słyszą pierzchliwi,
nadętym duchem
a głuchym uchem
1410 w tym nieszczęśliwi,
ślepo przyjmują,
nic nie pojmują,
i owszem, żarty,
śmiech czynią, poki
1415 nie będą boki
i grzbiet odarty.

Tak-ci pankowie,
owi gaszkowie,
przywykli szumieć,
1420 gdy im wiek młody
ich własnej szkody
nie da rozumieć.

Patrzcie na panie,
owe to łanie,
1425 młode i skore,
jak się też rządzą,
czy-li nie błędzą.
W zameżną porę

Pań cnotliwych
pochwała

ta, która z Bogiem
1430 trzyma i progiem
Jemu się ściele,
ma wzgląd na prace
sług swych i płace,
i na kądziele.

1435 Ranna jej sprawa:
z książką zabawa,
myśl świątobliwa
pierwej z Istoty
Boskiej łask floty,
1440 nie fortun chciwa,
potym na różne
mądre, nie próżne
rządy ma oczy,
jeśli z czeladzi
1445 kto się nie wadzi
i od cnót boczy.

Dyskurs ostrożny,
mądrze pobożny
zdobi jej usta –
1450 niech każdy mniema:
miejsca tam nie ma
w słowach rozpusta.

Dobrze pomyślił,
co tak okryślił
1455 pobożnie mężną,
miałką w istocie,
a silną w cnocie
i niewycięzną
między setnemi
1460 zbrojno-świętami
białą pleć cnoty –
taką obdarza
Bóg i przysparza
tysięcznej floty.

1465 Przeto powiada
mędrzec nie lada,

- gdzie się znajduje
z białychgłów taka
w cnotach jednaka,
1470 gdy profituje,
zwłaszcza z urody
pięknej i z trzody
domowej w szczęściu.
Któż taką znajdzie,
1475 choć za świat zajdzie,
damę w zamęściu?
Dom jej porządny,
w dziełach rozsądny,
w mowie ostrożny,
1480 bez fochów, fuków,
trzasku i stuków,
w pracach nieprożny.
Gdzie rzucisz okiem
czy stąpisz krokiem,
1485 wszędzie układnie,
w swej wszystko mierze
wzrok na się bierze
i wabi snadnie.
Dłoń nieskurczona
1490 jej, gdy znędniona
osoba wstąpi:
idzie niepróżna
za nią jałmużna,
której nie skąpi.
1495 Rękę podaje,
a gdy chleb kraje
ubogim w ciele,
nad nędzą onych,
tak opuszczonych,
1500 trapi się wiele.
O, jak szczęśliwa,
mężowej chciwa
cnoty i wiary!
Tak mądra żona –

1505   droga korona,
                  by Boskiej kary
                  uszedł i spolnie,
                  z nią dobrowolnie
                  wychwalał Boga.
 1510   Ej, toć chwalebna,
                  nader potrzebna
                  korona droga!
                  Wejrzy-ż na inne,
                  co się niewinne
 1515   panie być zdadzą:
                  o, jak źle sobie
                  w młodości dobie
                  radzą i wadzą!
                  Z rania, ze snu się
 1520   gdy przy pokusie
                  porwie, w pościeli
                  natychmiast rzecze:
                  „Hej, hola, człecz, e,
                  dla mnie jeżeli
 1525   polewka winna
                  czy tam jest inna,
                  czy-li rosółek!?”
                  Bież, patrz i pytaj,
                  a co jest, chwytaj,
 1530   nieś tu, pacholek!”
                  Gdy się posili,
                  po małej chwili
                  wnet ta myśl onej:
                  jakby poradzić,
 1535   lice wygładzić,
                  twarzy pieszczonej.
                  Trefić, pudrować,
                  włosy farbować –
                  o to jej chodzi,
 1540   aby się grzecznej
                  a niestatecznej
                  podobać młodzi.

Pań przywary

- 1545   Gdy zaś to widzi
              mąż, że się bidzi
              żona z strojami,
              ona mu puszcza
              jak mimo głuszca
              tuman z cieniami,
              rzekszy: „Me serce,
1550   niech na fajerce
              przyniosą kawy,
              a potem karty
              na stolik starty,
              dla mej zabawy”.
- 1555   Po tej rozrywce
              w tajnej przykrywce
              swojej apteczki,
              siadшы przy krzyżu,
              dubel-anyżu
1560   łyknie z flaszeczki,
              potym zaś łyku
              cicho, bez krzyku
              rękę podniesie,
              gdzie wraz tajemne
1565   z półki, przyjemne,
              puzderko zniesie.
- Nuż cynamonki
              i kardymonki –
              to tej, to owej
1570   zażyje oraz
              dobrze, raz po raz,
              alembikowej.
- Potym zaś wkrótce
              przy szafki kłodce
1575   smyk imbirówki.
              I tak z komory
              sprzęt, a z obory
              niszczą się krówki.
- Więc gdy się zmieni
1580   i zarumieni

białość policzka,
powie, że piwko
ciepłe z poliwką
piła z kufliczka.

1585   Dopieroż w dziwie,
gdy po tym zniwie
u stołu siedzie:
humoru, pychy
na cztery sztychy
1590   wnet tam przybędzie.

              Językiem mydli,
a że obrzydli
sprzecni jej woli,
lada co baje,
1595   fuka i łaje,
strzyże i goli.

              Każdego okiem,
a męża bokiem,
przenosząc, mija.
1600   Płocze chychania,
plotki i łgania
w żarcik uwija,
              głosząc bezpiecznie,
we wszystkim sprzecnie,
1605   ostrym językiem:
ten jest prostakiem,
ów nieborakiem,
hipokondrykiem;

              „Ten wdzięczny z twarzy,
1610   lecz mu się marzy,
że jest paniątko,
a on w manierze
przy dobrej cerze
jak pstre cielątko:

1615   ni miny godnej,
ni mowy godnej
przy komplementach,
tylko się kłania,

- 1620 a – z mego zdania –
ma język w pięcie.
Właśni dudkowie
ci dworaczkowie,
co się wynoszą
nad innych w stroju,
1625 a nic w pokoju
damom nie wnoszą.
- Co większa, drugi
jakby miał długi
pewne u damy,
1630 radby wziął tudzież
na niezabudzież
prezent bez tamy
i niby kształtem
drwiąc sobie, gwałtem
1635 pierścień wydziera.
Fi, fi, tak chciwa
i niegodziwa,
fi, ta maniera!
- To mi, to grzeczny:
1640 sercem stateczny,
a w darach hojny –
choć wstręt odniesie,
przecież on pnie się
do dam, przystojny.
- 1645 Jakże takiemu
mądrze grzecznemu
nie sprzyjać mile?
Tać to rozrywka,
smutków pokrywka,
1650 te krotofile.
- Bodaj się tacy
mili junacy
zawsze rodzili –
z temi się ważyć
1655 godzi i zażyć
wesołej chwili.

Wdzięcznie, swobodnie,
galanto, modnie,
z dyskursu w tany;
1660 ej, bodaj z nami
był, pił bańkami
młodzian kochany!™.

Tać to francuska,
nie owa ruska
1665 trwa teraz moda,
że pani kocha
Niemca czy Włocha,
mąż na to: zgoda.

I cóż w tym winny,
1670 że w żenie – inny,
mąż wzajem w innej
upodobanie
ma, przez swe zdanie
w myśli niewinnej?

Aż tu szemrania,
1675 wraz narzekania,
pełno cenzury:
z tej i z tej strony,
już też z ambony
1680 huk, fury, bury.

Bo to, co znają,
pletą i bają,
a nic nie wiedzą,
co to kochanie
1685 w takowej mianie,
i tak też bredzą.

Owoż tu! Z flaszki
takie igraszki,
rezon szalony!
1690 Gdy w czub naleje,
każdy się śmieje
z takiej matrony.

Więc gdy cnotliwy,
w tym nieszczęśliwy

- 1695   mąż to zrozumie,
              że ma wstyd w domu,
              o czym nikomu
              mówić nie umie,
              a gdy zaś potym
1700   wspomni coś o tym,
              ta się wnet wściecze,
              jako Hekuba
              w swej złości gruba
              ozór wywlecze.
- 1705   Wrzask, trzask i wrzawa,
              szpetna zabawa,
              wraz do potyczki:
              pan mąż do trzciny,
              pani do gliny
1710   albo motyczki.
- Z hardą wymówką
              za jedno słówko
              stem wnetże płaci,
              rzekszy: „Ej, przecie
1715   nie masz na świecie
              godniejszych braci
              nad owych, którzy,
              gdy się kto żurzy,
              o to nie trwają,
1720   czy mąż, czy wdowiec,
              wziąwszy surowiec,
              grzbiet mu złatają”.
- Tak gdy odgraża
              i nie pobłaza,
1725   potym się godzi,
              słówka cukruje,
              męża całuje,
              a za nos wodzi.
- Już tam nie pytaj,
1730   żegnaj czy witaj:
              w domu nie będzie
              ni dobrej sławy,

ni mądrej sprawy,
ni rządu wszędzie.

1735 O, biedna głowa
taka mężowa,
gdzie żona pływa
w wódeczce skrycie,
mąż schnący w życie
1740 zdrowia pozbywa.

Nieraz uciekać
musi, gdy czekać
nie chce hałasu:
zmyka do żyta,
1745 czasem się chwyta
w skoki ku lasu.

To się o marnych
owych, niekarnych
paniach namienia,
1750 co przy dostatku
tracą w niestatku
swe dobre mienia.

Patrzmy na wiejskie,
tudzież na miejskie
1755 uboższe żony:
wej, jak się sadzą
i o prym wadzą
z tej czy z tej strony!

Szczupłość w fortunie,
1760 plecy w kartunie,
na włosach mąka,
ta jednak równie,
choć niewymownie
z wyższemi bąka.

1765 Nos wyżej czoła
jak wąż spod koła
do góry dźwiga,
nadyma ducha
niby ropucha
1770 pani Jadwiga.

Miejskie
i wiejskie żony

- 1775 Szóstaka nie ma,
a przecie mniema,
że paniom równa:
gotowa płacić
wiele i tracić
jest niewymowna;
    pewnie nie złotem,
chyba złym młotem
swego języka,
1780 zwłaszcza gdy szklanki
pełne i dzbanki
z stołu pozmyka.
    Dopieroż wtedy
pełno z nią biedy:
1785 pełna humoru
wyżej się baba,
skrzecząc jak żaba,
pnie dla honoru.
    Jaki rozsądek,
1790 taki porządek
w domu: trzy kąty,
czwarty zasłania
złego mieszkania
kącik, pi<ec> piąty;
1795 okno bez szyby,
a bez pochyby
przy łóżku kolek,
gdzie na rzemyku
albo na łyku
1800 spoczywa ciołek;
    pościel słomiana,
worem przesłana,
z ci<e>łat poduszki;
z baraniej skóry,
1805 obfite w dziury,
są dwa kozuszki;
    lecz więcej: w szafce,
przy krzywej ławce,

- 1810 są trzy kwaterki,
kubek, dwa dzbanki
i próżne szklanki,
i część fajerki,
wtaż z drewna rożen,
kozik i prożen
- 1815 rożek z tabaki –
otóż takowy
wszystek domowy
sprzęt i zbiór taki.
- 1820 Atoli znajdziesz,
chcesz li, gdy zajdziesz
do Żyda Mowszy,
z odzieżą skrzynekę,
miedzianą rynkę
i kozuch nowszy,
- 1825 co więc w gorzałce,
przy ślepej palce
pijąc ustawnie,
czy utopili,
czy zastawili
- 1830 nigdy bezprawnie.
- Jednak w gościnie
na hardej minie
nigdy nie zbywa:
z pychą powagi
- 1835 jak indyk nagi,
burcząc, zażywa.
- Na sto mis dumy
u pani kumy.
Cóż o niej mniemasz?
- 1840 Powiem coś komu:
u kumy w domu
i szpyrki niemasz.
- 1845 Za lada fraszką,
kluską lub kaszką
obiad się zwlecze;
nic o tym kursie –

jejmość w dyszkursie
bażanty piecze.

1850   Na targ z jagłami,
a z fontaziami
strojno w gościnie.
W pudrze wokóło
z muchami czoło,
a tył w dębinie.

1855   Dla mody sprzeczki,
choć obręcz z beczki
miasto rogówki.
O to nie pyta,
skąd też mąż schwyta
1860   grosz na podkówki.

Ów się z niedołą
poci nad rolę,
a żona w tany;
na wstążki nowe
1865   choćby mężowe
przedać barany.

Nie zna kądzieli,
lubo w pościeli
wezgłówek z sieczki;
1870   prząść nie rozumie,
a zmykać umie
łyk gorzałeczki.

W dyszkursie dziwo:
powie, że piwo
1875   z siana pochodzi,
wódka z anyżu,
a wino z ryżu
w cukrze się rodzi.

Herbatę, kawę
1880   mniema za sprawę
pianego trunku:
„Tego ja – rzecz –
co w głowę ciecze,
nie chcę szafunku”.

- 1885 Nie wie o zniwie,
sierp onej w dziwie,
schylić się słaba.
Słońca się boi,
w maskę twarz stroi,
1890 choć też już baba.
Do pierwszej miski
jej humor bliski –
prym drugim bierze.
Mniema, że pani
1895 podobna łani,
a pień w manierze;
dość, że ślachcianka:
kusa katanka,
byle w rogówce;
1900 humor dość hojny,
choć dom niedojny –
o jednej krówce.
Chociaż mniej godnie,
byleby modnie,
1905 w stanie sudanno;
marszczki wygładzi,
czym sobie radzi
być z baby panną.
O, myśli płoche,
1910 mąż się o sochę
i chleb turbuje,
maści na koła
kupić nie zdoła,
ta się bryzuje.
1915 Dla dziątek chleba
niemasz, jej trzeba
pudra, perfumy.
Dobry by z brzozy
sok albo z łozy
1920 dla takiej kumy.
Grzbiet nasmarować,
nie twarz bryzować

- 1925   takiej się godzi,
co to po rynkach
żona w patynkach,
mąż boszo chodzi.
- 1930   Te są prawdziwie
postronnym w dziwie
w Polszcze humory,
to praktykują,
tym się też trują
i pańskie dwory:
kto niedostatni,
groz by ostatni
wlecze na stroje,
tego nie cenią,
że się odmienia
w dudki hoboje.
- 1940   Żupan odmienny:
w tyle płócienny,
przód atlasowy
kontusz pokrywa,
co pod nim bywa
i pas siatkowy.
- 1945   Mody przedziwne,
co raz przeciwne
w dworskim ubierze:
już niby z grecka,
już też z turecka,
w szerokiej mierze.
- 1955   Jedni wysoko,
drudzy po oko
strzygą czuprynę;
ci aft na gębie,
ci noszą w rękawie
na czele rynek.
- 1960   Inni, za chlubę
mając tę zgubę
całości głowy,
wyżej się gola
- Wymyśli
młodzi dworskiej
- Plato filozof
czleka kurem
oskubanym z pierza
definiował

jak ów swą wołą
kur Platonowy.

1965   Przecież tej wagi
kogut ów nagi
nie był tak dziwny,
bo mu nad nosem
nie wisiał z włosem
kosmyk przeciwny.

1970   Od różnych stanów,
nie tych to panów,
co mądrze sądzą,
lecz od tych małych,
niedoskonałych,
co z młodu błądzą,

1975   panków, a próżnych
dam i żon różnych,
gdy prawdę skraca,
mijając wiele,
już tu nieśmiele
styl się obraca

1980   do oświeconej
jaśnie wsławionej
książęcej mitry.
Lecz stój, wstrzymaj się,
1985   tonu lękaj się
twej własnej cytry!

                  Stój, uważ, jako
nieladajako
masz o książętach,
1990   nie jak o onych
w szczęściu zaćmionych
nucić paniętach,

                  co z młodu huczają,
nic się nie uczą
1995   i z tym nie kryją,
że kiedy piją,
w pyski się biją
i szpetnie żyją.

Pochwała książąt

- 2000   Lub się zaś rodzą
jaśnie i brodzą
w próżności świata,
w mądrej zabawie
książęta, w sławie
pędzą swe lata.
- 2005   Przeto w tej mierze
wiersz mija szczerze
książąt purpury,
gdyż te, swą drogą
idąc, nie mogą
- 2010   wpadać w cenzury.
A lubo mija,
jednak nie zwija
w trąbkę wiersz drobny,
co fama głosi
- 2015   i w Nieba wnosi
dank ich osobny.
Co wie i wierzy,
z tym się nie szerzy,
lecz sławę głosi,
- 2020   ta z książętami
Radziwiłłami
w Niebo się wnosi.
- 2025   Przez dzielne męstwa
mając zwycięstwa
z nieprzyjaciela,
cudnie jaśnieje,
jak głoszą dzieje,
ich parentela.
- 2030   Z książęcej owej
Narymundowej
krwi Palemona
początek bierze,
w swej chwały mierze
niewysławiona
- 2035   nigdy dostojnie,
w pokoju, w wojnie

zawsze szczęśliwa.
Tać to Korony
Polskiej z swej strony
2040 perła prawdziwa,
to klejnot drogi,
a między bogi
leskie celniejszy.
To się probuje
2045 i remonstruje
przez czas dzisiejszy
wieczyste trwale
w księciu Michale,
hetmanie wielkim,
2050 w honorach, w sławie,
przy swej buławie
i szczęściu wszelkim.
To w wojewodzie
wileńskim, w zgodzie
2055 litewskiej strony
ma świat i daje
dank, gdy przyznaje:
godzien korony.
Pod tym imieniem
2060 i skrzydeł cieniem
orlego gniazda
rycerska żyje,
pije i tyje
Pogoni jazda.
2065 Koń ci znędzony
i przychudzony
przez Lwy i Smoki,
bo mu wydarły
obrok i zdarły
2070 roztyłe boki,
lecz z tej tu strony,
gdy go, tuczony
przez Boskie dary,
książęcy wspiera

Moskwa i Szwedzi
zdarli Litwę

- 2075 Orzeł, Koń zbiera
nogi bez miary
i jest gotowy
bisurmanowy
kark złamać hardy,
2080 a z inszej strony –
liczne Teutony
i Sawojardy.
Byle Mars w bitwie,
jak niegdy w Litwie,
2085 miał spólną zgodę,
lecz teraz w inną,
jakby powinna,
wszedł z czasem modę.
Každy rad nagnie
2090 swój kark, gdy pragnie
być rejmentarzem,
a gdy Mars burczy,
ów się rad skurczy
i pod ołtarzem.
2095 Kto chce, to mowi,
że i wodzowi
równy w swej dobie,
a w lot umyka,
gdy się spotyka
2100 w wojennej probie.
Jeden w kąć puszczy,
drugi sprzęt łuszczy,
gdy mu się zdarzy:
zdobycz wydziera,
2105 a w tym się spiera
z innym i swarzy.
Ci, w nogi z kupy
między chałupy,
ci w kąty ciasne
2110 wkradzą się, ryją
doły, gdzie kryją
głowy swe własne;

Niektórych żołnierzy
ambycja i serce
nieśmiałe

ci w krzak wybrany,
ci w piec zatkany,
2115 ci tam do biesa,
gdzie choć się zwędzi,
wódz nie napędzi
w pole czerkiesa.

Ów myśli sobie:
2120 „Mam w młodej dobie
żonkę i dzieci”,
ów zaś w niedoli,
myśląc o roli,
stodołę kleci.

2125 Ten, gdy uciecze
z potyczki, rzecze
na kształt Ezopa:
„Zdrowiej uciekać,
niż z rury czekać
2130 kuli od chłopca.

Droga ślachecka
krew, lecz niemiecka
w swym kusym stroju
ceny nie zważa,
2135 stojąc, przeraża,
jako pień w boju:

huczy, wykrzyka
i srodze pstryka
pod nos flintami.
2140 Ej, biedać z temi
kuso grubemi
lada chłopkami.

Gdybyć to z fintą,
szablą, nie flintą
2145 wojować chcieli,
to byśmy wszystkich
tych gburów brzydkich
wraz w pień wycięli,
ale to bida,
2150 że lada gnida

Tryb cudzoziemski
w boju

prochem okurzy
i przy bagnecie,
jak mur w swej mecie,
stojąc, odurzy.

2155 I nic nie czeka,
z dala na człeka
burzliwie pali.
Choć tam – do kata! –
niech się chłop płata
2160 i z chłopem smali.

Milsze mej zdrowie
spokojnej głowie
niż z długą rurą
Mars ślepy w polu,
2165 pełen kąkolu,
z swym wiejskim ciurą”.

I tak, choć by się,
zbrojny w kirysię,
splatał waleczny
2170 mąż, dla tej młodzi
i sam uchodzi,
w tym punkcie sprzeczny.

O, ślepo głupie
jak oko w słupie
2175 zdanie takowe,
że u nas zgrabić
wolno i zabić
człeka jak sowę,
gdy się nawinie

2180 we złej godzinie
Żyd czy chłop prosty;
szczęście zaś popa,
gdzie się za chłopą
ujmie, bez chłosty.

2185 Przecież to dziwno,
wszystkim przeciwno
mądrym się zdaje,
że w Polszcze wszystko

2190 wolno, co brzydko
świat cały laje.

Ta też i w wojnie
trwa z hańbą hojnie
wolność rzeczona,
prze co się chwieje
2195 nieraz i mdleje
leska korona.

Ach, jak jest prózna,
od cnoty różna,
myśl ta daleko,
2200 gdy spod komendy
kto umknie kędy
wolność kaleko.

Ręki i nogi,
jak ów ubogi,
2205 nie ma w swej mocy,
związana musi
trwać lub się krtusi
we dnie i w nocy.

Mars posłuszeństwo,
2210 jak wstyd panieństwo,
w swej ma mieć sferze,
inaczej straci
zysk i przypląci
krwią w bladej cerze.

2215 Karność i męstwo
rodzi zwycięstwo
przy mądrym rządzie,
toć to i kwotę
Marsa, i flotę
2220 stawia na lądzie.

Prawdę przyznaje,
kto ten dank daje
Lechom i Litwie,
że nie leniwie,
2225 lecz natarczywie
stawią się w bitwie.

- Choć w długim stroju,
zdolni do boju,
mężni, waleczni,
2230 by tylko w kroku
trwali i z boku
nie byli sprzeczni;
byle się bili,
a nie tak pili,
2235 jak zwyczaj mają,
gdy przy kieliszkach
i swych Franciszkach
rąbią, ścinają.
- Dziwnaż to moda:
2240 wojna i zgoda
najprędza bywa,
gdy się upije,
sprzyja i bije
młódź w sobie żywa.
- 2245 Najwięcej wtedy
karesów, kiedy
zgrzeją się trunkiem;
wraz się całują,
wraz i wojują
2250 różnym rynsztu <n>kiem:
to pistoletem,
to deski bretem,
to szkła pociskiem
i kuflów czasem,
2255 wtąż z wici pasem,
wnet i szabliskiem.
- Na pojedynk
pod miejski rynek
lub szubienice,
2260 gdzie potym wiele
brozdów na czele,
a z dratwą lice,
albo w zawziętym
gniewie z przeciętym

2265   stawią się nosem –
                  i tak z kresami,
                  gęgląc ustami,
                  chelpią się ciosem.

                  Tak się po częstym,
2270   po zwawo-gęstym
                  pięściowym stosie
                  dzieje: z potyczki
                  w nitach policzki,
                  popręg na nosie.

2275   Atoli plamy
                  takie i szramy
                  są chlubą młodzi,
                  gdy w czyj łeb szabla,
                  nie tak jak w Abla
2280   kamień, ugodzi.

                  Ej, co za wada:
                  przy kuflach lada
                  kto Achillesem,
                  w boju zaś długim
2285   jeden za drugim
                  zmyka czerkiesem.

                  Zmierzając k temu,
                  jużem rzekł, czemu
                  ten eksces broi:
2290   mądry to widzi,
                  a gdy kto szydzi,
                  ów śmieszki stroi.

                  Pachoł serdeczny,
                  przy flaszce spreczny
2295   o prym, a w wojnie
                  tchórzem podszyty,
                  rad bywa skryty
                  dość nieprzystojnie:

                  w piecu z ożogiem
2300   albo pod głogiem
                  ostrego krzaku –
                  o, jak tam dyszysz,

gdy Marsa słyszysz,
miły junaku!

2305   Tak ci umieją:
w boju się chwieją
pieszczone dziatki,
gdy im nie grożą
ani się srożą
2310   w rozkoszach matki.

               Głoszą niedawne
dzieje, jak sławne
i straszne w świecie
bywały wasze
2315   polskie pałasze
w marsowej mecie:

               toż samo teraz
mogło by nieraz
być, co bywało,
2320   że przed orężem,
jednym i mężem
dziesięciu drżało.

               W tym osobliwie
słynął prawdziwie
2325   litewski Goniec,
ten i sarmacki
Ptak w boju gracki
miał zwycięstw koniec.

               Są, są wodzowie,
2330   cni Hektorowie,
są dziś rycerze,
aczkolwiek Szwedzi
z Moskwą, sąsiedzi,
zdarli pancerze.

2335   Ale, niestety,
że nie masz mety
polskiej niezgodzie,
wolnie pływają,
tak się chwytają
2340   jak ryby w wodzie:

Pochwała milicyi
polskiej i litewskiej

większy drobniejszych,
 drobny najmniejszych
 gnębi i gubi,
 zwłaszcza gdy hojna
 2345 domowa wojna
 zdzierstwem się chlubi.

Byli Rzymianie
 nieporównanie
 w wojnach waleczni:
 2350 świat zwojowali,
 a gdy mniemali,
 że w tym są wieczni
 szczęściu i męstwie,
 przy swym zwycięstwie
 2355 tego pozbyli,
 kiedy po cnotach
 brodząc w pieszczotach,
 żyli i tyli.

Póki u Włocha
 2360 bywała socha
 w rękę i brona,
 broń, chleb i woda,
 wtaż spólna zgoda,
 twarz niepieszczona,
 2365 póty się rządził
 dzielnie, nie błądził
 w polu Bellony,
 straszny narodom
 i antypodom
 2370 z swej byłwał strony.

Jakże po trudach
 wojennych w budach
 swych się lokował;
 2375 zrzuciwszy zbroje,
 na pyszne stroje
 i wikt spendował.

I gdy po trochu
 od Marsa prochu

Rzymianie dla
 rozpusty i swywoli
 wolnej stracili
 sławę zwycięską

- 2380   począł odwykać,
a do Wenery
pieszczonej cery
jął się przymykać,
          aż ów, co światem
          rządził i bratem
2385   czynił się bogów,
zdrobniał jak proszek,
mój miły Włoszek,
pozbywszy rogów.
          Przeto tubalne
2390   i tryjumfalne
ucichły głosy,
starły się bramy
zwycięskie, w jamy
wpadły kolosy.
2395   Więc laury w larwy
niewieściej barwy
źle się zmieniły,
gdy przy wygodach
Mars swe w ogrodach
2400   zakopał siły.
          Zwycięzców wieńcy
z swemi młodzieńcy
łatwo zwiędniały,
gdy w palmy płamy
2405   bez silnej tamy
gwałtem się wdały.
          Stąd i kraj włoski
miał ciężkie troski,
nie tylko leski,
2410   gdy za pieszczoty
karał niecnoty
Rządźca Niebieski.
          Więc się nie gniewaj
ani poziewaj
2415   na to, co czytasz:
kto się poczuwasz,

- darmo podszczuwasz,
kiedy się spytasz,
czy w innych krajach
2420 przy złych zwyczajach
równie się działo,
gdy im się trwale
w próżności fale
zanurzać chciało.
- 2425 Czytaj kroniki,
jak straszne szyki
były Krzyżaków,
póki przy wierze
w marsowej sferze
2430 swych krzyża znaków
mieli obserwę.
Cóż mężnych przerwę
dział ich sprawiło?
Wolność zbyteczna,
2435 skłonność wszeteczna,
szatańskie dziło.
- Tego się lękać
trzeba, wraz klękać
z prośbą przed Bogiem,
2440 aby Bellona,
wtąż i Korona
Polska tym głógiem
ostrzejszej kary
za też przywary
2445 skłóta nie była
z utratą zgody,
wiary, swobody,
czym dotąd żyła.
- 2450 Bo nie już w licznych
sprawach publicznych,
w miastach, w pokojach
jest złość i pycha,
lecz nawet z cicha
lega na gnojach.
- I w inszych
narodach wojska
straciły sławę
przez zbytki

2455   Czy na domowe,
                 czy li sądowe
                 rzuć okiem rady:
                 ujrzysz, że wszędzie
                 próżność nie będzie
2460   bez wielkiej wady.

                 Panem jest Chciwość,
                 a Sprawidliwość –
                 chudy pacholek:
                 biedna, wzgardzona,
2465   brudna jak wrona,
                 durna jak ciołek.

                 Odarta z szaty,
                 wygnana z chaty
                 tuła się, kryje,
2470   chyba ją złota
                 niekiedy kwota
                 światu odkryje.

                 Jakże tej mało
                 albo nie stało
2475   lub niemasz cale,
                 rzeką: „Ta sprawa
                 głupia jak trawa,
                 próżne jej żale”.

                 Tak Sprawidliwość
2480   w fałsz, w obrzydliwość
                 wnet się obróci,
                 lub o to Cnota,
                 niechciwa złota,
                 często się klóci.

2485   O, jak ich wiele
                 w ubogim ciełe
                 wzdycha, narzeka,
                 że się swej sprawy
                 przez niełaskawy
2490   sąd nie doczeka,

                 a to z tej miary,
                 że ślachcic z fary

Sprawidliwość
wzgardzona

- czy nędzna wdowa
 grosza nie mają,
 2495 w ubóstwie trwają,
 biedna ich głowa.
- Gdy z taką winą
 niewinnie giną
 na swej fortunie,
 2500 aż też i sami
 z swemi prawami
 ucichną w trunie,
 gdzie dokumenta,
 2505 płacz i lamenta
 razem ustają.
- Lecz to jest sroga:
 – strach! strach! – od Boga
 pomsty wołają.
- Jest to przysłowie
 2510 w podolskiej mowie,
 co się tu przyda:
 „Drze koza łozę,
 wilk zaś drze kozę,
 a chłop dla Żyda
 2515 z wilka drze skórę”
 i wnet na lurę
 do karczmy wlecze,
 gdzie Żydek chłopka
 jak wróbel z snopka
 2520 kłosy osiecze.
- Żyda zdzierają,
 gdy wymyślają
 ekspens panowie,
 panów zaś, trudząc
 2525 w sprawach i łudząc,
 drą patronowie.
- Patrona zasię
 bierze czart na się –
 zedrze i skruszy,
 2530 gdy niegodziwie
- Kara Boska za
 niesprawiedliwe sądy
- Przysłowie służące
 jurystom barziej

- wydrze grosz chciwie
z ubogiej duszy
lub że w złej sprawie
stawił się zwawie
2535 kupnym językiem,
a na ubogich
lament łez mnogich
rzucił się z krzykiem,
rzekszy surowie:
2540 „Co się w twej głowie
roi, bidaku?
Lichą masz sprawę:
pójdzie pod ławę
bez daty znaku.
2545 Ja mam swą głowę
trudzić i mowę
dla tej prostoty?
Idź tam do kata,
nie masz mi brata
2550 bez darów kwoty”.
- Jakże kto złotem
brząknie, ów z potem
czoła przyrzeka
służyć onemu,
2555 a więcej k temu
mamony czeka.
- Za czasem potym,
gdy rzecz ma o tym
z swym pacjentem,
2560 zbywa go różnie,
zrazu ostrożnie
i z komplementem.
- Z rana, z południa
potym zatrudnia
2565 sprawę i smuci,
aż w pacjencie,
jakby w odměcie,
móźg się przewróci.
- Duma jurysty
i wżgarda
pacjenta ubogiego
- Dostatniemu
i kaptującemu
patrona ochota
służyć
- Prolongacyja
patronom zwyczajna

- 2570 Ten, gdy pokornie
chce nieprzekornie
ująć go prośbą,
ów Marsem pojrzy,
że nic nie dojrzy
w ręku, i z groźbą
2575 rzeczce: „Mój panie,
te moje zdanie:
wygrałbyś sprawę,
lecz z tamtej strony,
z między patrony
2580 subiekta żwawe.
I nie dziw: mogą,
gdy płacą drogo,
z hazardem stawać.
Że zaś to wnoszę,
2585 przez to nie proszę
siła mi dawać.
luboć ta praca
życie mi skraca
dla trudów wielu.
2590 Tylko się trzymam,
choć się zżymam,
tego fortelu,
z czym się nie kryję:
rano rad piję
2595 we mleku kawę,
z południa wino,
bym z dobrą miną
przezierał sprawę.
Tak się posiłam,
2600 bo dość nachylam
nad pismem karku:
wiele rozchodu
mam, a dochodu
mało z folwarku”.
2605 Natychmiast rzeczce:
„Wiele uciecze

Przymówienia się
o większy datek
pacjentowi

2610 czasu mi przeto,
gdy się tu zdarzą:
przyszedszy, gwarzą,
to i to pletą.
Drogi czas u mnie,
trzeba rozumnie
onego zażyć”.
2615 Tak, gdy go kusi
patron, człek musi,
czego chce, zważyć.
Więc już mu z złota
większego kota
2620 w worku przyniesie,
aż wnet szanuje,
w rękę całuje,
że wygra, klnie się;
papiery znosi,
na ucztę prosi,
2625 w słówkach dogadza,
skłania się mile
i już za chwilę
sam wyprowadza
pan patron miły,
2630 lubo swe siły
i wzrok obracał
na kart zabawy,
a onej sprawy
ani przewracał.
2635 Takie obłudy,
weksy i trudy
bywają w śmiechu:
patron odziany
w drogie żupany,
2640 pacjent w miechu,
co wiele stracił,
gdy drogo płacił
za walor gęby,
a za tym zyskiem

Zadatkiem większym
przyjaźń i karesy
jurysty

2645 patron z igrzyskiem
wyszczorza zęby.

O, złe potomstwo –
z pychy łakomstwo
wkrada się wszędy,
2650 częściej atoli
z przewrotnej woli
truje urzędy.

Choćby się sparzył,
byle się zdarzył
2655 grosz wydrwić sposób:
ach, jako siła
dusz zatraciła
chciwość złych osób!

Patrz na sejmiki:
2660 aż tam okrzyki,
hałasy, fuki –
kto wrzeszczał wiele,
choć o nic, śmieie
dokazał sztuki.

2665 Toż i na sejmie,
gdy kogo zdejmie
grosz albo pycha,
wnet całej Radzie
stojąc na zdradzie,
2670 z toru ją spycha.

Nieraz strapiony
Polskiej Korony
senat się chwieje,
gdy dla złych wrzasków
2675 ojczystych blasków
traci nadzieję.

Jeszcze się znacznie
Rada nie zacznie,
już „Nie pozwalam!”,
2680 „*Protestor!*” – „Psuję,
głosy tamuję
i sejm rozwałam”.

Niesłuszne dla
korupcyi albo
uporu zerwania
sejmów

- I tak złym targiem
niby letargiem
2685 wszyscy ujęci,
milczą na fochy
i hałas płochy
świeccy i święci.
- Niektórzy czasem,
2690 nad tym hałasem
dumając, głoszą,
że przez nich pika,
i najemnika
do jutra proszą,
2695 aby się raczył
ująć i baczył
na sejmu dobra,
za co ich wola
dać mu sobola,
2700 a w reszcie bobra.
- W tym targu nowym,
gdy się gotowym
stawi na powrót,
już cicho zmyka
2705 nazad języka
swego kołowrót.
- Tak się, tak plecie,
ej, biedać przecie
z tym, Panie Bracie,
2710 gdy, kto chce, z krzykiem
bruździ językiem
w polskim senacie.
- Lada lichota,
wolności złota,
2715 miasto ochrony
w jarzmo ją wpycha,
na co usycha
dekor Korony.
- Któż by uwierzył,
2720 że by się spierzyl

ten, co mu płacił
haracz kraj różny;
sam nieostrożny,
aby tak stracił

2725   pióra sarmacki
Orzeł, swe wacki
wytrząszy w boju,
gdy proste bydło
zdarło mu skrzydło
2730   w smoleńskim kroju?

Utrata Smoleńska,
Prus i Śląska dla
niezgodnych głosów

                  Dopieroż kusy
ogon, gdy Prusy
i Śląsk wypada.
Skądże te winy,
2735   że te krainy
inszy osiada?

                  O, hardo sprzeczne,
nader bezpieczne
w obradach głosy –
2740   te-ć to hałasy
wydały z czasy
Polskę na stosy.

                  Byłyby, były
silniejsze żyły
2745   w Orle i skrzydła,
gdyby nie taka
oskubła ptaka
różność obrzydła.

                  Aleć daremna!
2750   Wszak nieprzyjemna
prawda wzrokowi,
bo w oczy kole,
gdy kto, że w smole
leżysz, wysłowi.

2755   Więc gdy w zadatku
mam o niestatku
rzecz w moim pieniu,
już mi ta różność

- 2760 w Polszcze i próżność
nie w podziwieniu.
Boć na tym stoi
świat, że gdy broi
i nie statkuje,
w jego się dziwie
2765 próżność prawdziwie
weryfikuje.
Przecież się godzi
bać złej powodzi
po niepokodach:
2770 po pijatykach,
stojach, luszykach
i zbytnich godach,
aby za wrzawy
gardłowej sprawy
2775 i złe fomenta,
straciwszy skrzydła,
Orzeł łbem w sidła
nie wpadł i w pęta
jako węgierskie,
2780 czeskie rycerskie
i inne państwa:
ufały w broni,
aż też w złej toni
poszły w poddaństwa.
2785 Wielu ich na to
dybie: chyba to
sam Bóg ochroni,
piastując w wierze
polskiej przymierze
2790 na swojej dłoni.
Jednak należy
w tak złej obierzy
lękać się kary,
aby, jak drugie,
2795 nie poszła w długie
Polska rozmiary.

Przestroga
z cyrkumstancyi
utruty fortun i wiary
różnych krajów

Były niekiedy
Sasy i Szwedy
w jedności z Rzymem,
2800 dziś już z tym wszystkim
swych błędów brzydkiem
kurzą się dymem.

Angli i Szkoty
tak się też z cnoty
2805 zdarli i wiary,
gdy za nic mieli
ani pomnieli
na Boskie kary.

Była Sodomia
2810 światu znajoma,
w uporze trwała,
aż też pożary,
dla srozszej kary
z nieba, ujrzała.

W Jerozolimie
2815 dekoru imię
niegdy słynęło:
już się zaćmiło,
co się tak lśniło –
2820 z wiarą zniknęło.

W tak doskonałej,
miasto, w swej całej
piękności dobie,
dziś w otomańskiej
2825 sekty pogańskiej
kopci się żłobie.

I w Babilonie
już jest na zgonie
cera wspaniała,
2830 po długich krzykach
w wielu językach
wraz oniemiała.

Tysiąc przykładów
podobnych śladów

*Urbs perfecti
decoris*

- 2835 zliczyć się może,
jak się miast wiele
grzebie w popiele,
o mocny Boże!
- 2840 Niech sama liczy,
wiele dziedziczy
swych miast, Korona:
ledwo część znajdzie,
ach, jak nie zajdzie
w głowę, strapiona.
- 2845 Pełno ruiny,
tylko kominy
gdzieniegdzie błyszczą,
a gdzie fortocy
stały w splendecy,
2850 tam wiatry świszczą.
- Ciężka niedola:
zarosły pola
ostem i chwastem,
już, już oschnęły,
2855 kędy kwitnęły
bogatym miastem.
- Rzuć, gdzie chcesz, okiem,
obiegszy krokiem
polskie doliny:
2860 płakać by rzewnie
trzeba, bo pewnie
wszędzie ruiny.
- Z gęstych mieszkańców
pełno wygnańców
2865 po cudzych stronach;
setne próżnują,
nic już nie czują
role o bronach.
- 2870 Gdzie się potoczysz,
wnet mnóstwo zoczysz
nędznych żebraków;
po sprzędach drogich
- Wyrażenie ruiny
w Polsce

pełno ubogich
z braci Polaków.

2875   Czyż koniec temu
wszystkiemu złemu?

Któż za to ręczy,
że tej krainy
barziej za winy

2880   Bóg nie udręczy?

Jak straszne Parki
niegdy na karki
polskich regnantów
zsyłał i z tronu

2885   spychał do zgonu
owych atlantów:

          wnet z nagła tonie

Leszka w koronie
berło zdradliwe –

2890   był w zdradzie śmiały,
więc go stargały
konie pierzchliwe.

          Złe fata słyszy,
zębami myszy

2895   drąc się na poły,
gdy z pańskich murów
idzie od szczurów
Popiel w popioły.

          Patrz, jako stchorzał

2900   i wstydem zgorzał
Bolesław Śmiały,
gdy go złe fata
za infułata

z państwa wygnały.

2905   Przez klątw pożary
doznały kary

harde swywole,
wnet się zmieniły
królewskie siły

2910   i sława w bole.

Niektórych regnantów
polskich zły i prędko
życia koniec

Innym śmierć nagle
zerwała żagle
płochego życia,
gdy więc, zuchwali,
2915 zaniebawiali
cnoty nabycia.
Liczyć by siła,
ile zgromiła
śmierć nagłym pchnięciem
2920 tak purpuratów,
jak potentatów,
z buław odjęciem.
Mijam już dawne,
2925 światu dość jawne
z możnemi dzieje.
I temi laty
dla równej straty
świat polski mdleje.
Już, już hetmani
2930 wszyscy poddani
fatom po zgonie;
w jednymże czasie
w śmiertelnej prasie
czterech ich tonie:
2935 Denhoff z Sieniawą,
sławą, buławą
i krwią złączeni,
wciąż Chomentowskie
i Pocijowskie
2940 życie się mieni.
Jeden za drugim
w czasie niedługim,
jak na wyścigi:
leczą z fortuny
2945 wraz pod całuny
śmiertelnej ligi.
O nieużyte,
w swojej ukryte

Czterech hetmanów
prędkie wraz zejście
z tego świata

nagłości fata!

2950

I tak-że mściwie,
ach, nieszczęśliwie
paść mogła strata

    oraz tyraństwo

na całe państwo,

2955

że się zmieniły
ozdobne cztery
w Koronie sfery,
gdy się zaćmiły.

    Płacz, płacz rozumny

2960

Lechu! Kolumny
cztery padają,
na których sława
polska i prawa
jej się wspierają.

2965

    O fata srogie,
czem na tak drogie
wrzecie klejnoty,
których utrata
na długie lata
wlecze kłopoty?

2970

    Żal, narzekanie,
częste wzdychanie
świat polski kłóci.

2975

Ach, co już po tym,
już się to złotym
kołem nie wróci,
    już to daremna,

2980

    luboć przyjemna
Niebom, ta żałość,
na tym zawisła
tak przyjaźń ścisła,
jak lat nietrwałość.

2985

    Jakom z początku
rzekł, że na wątku
krótkim się toczy
wszystko, co żyje,

wkrótce się skryje
i dymem zmroczy.

2990   Przeto żal skracam
i styl nawracam
do przedsięwzięcia:
próżność zeznaję
i krótkość daję
lat do pojęcia.

2995   Próżne są, próżne,
znikome różne
w świecie widoki:
błyszcząc, się chwieją,
tak też jaśnieją
3000   z dymu obłoki.

              Co dziś w nektarze,
jutro się w warze
niechęci nurza;
wojna po zgodzie
3005   jak po pogodzie
nadchodzi burza.

              Co się dziś wznieci,
jutro w zamieci,
blask umbra mroczy;
3010   świetnie się zacznie
dzień i wnet znacznie
wichrem się toczy.

              Perz i kurzawa –
odęta sława,
3015   wiatr wiatrem goni:
ledwo się wznieci,
już na dół leci,
już ginie w toni.

              Dziś pełno fochów,
3020   Niemców i Włochów –
kusej czeladzi,
pełno grymasów,
fuków, hałasów:
fraszka zawadzi.

Regres do próżności
światowej remonstrowanej
w nietrwałości uciech
i honorów

- 3025   Cóż z tego jutro?
Zmieni się futro,
co się jeżyło;
w trąbkę się zwinie,
co w dzikiej minie
- 3030   tak się srożyło.
Dziś harde dumy,
wichry i szumy
w głowie się burzą:
cyt, cyt, biedaku,
- 3035   wnet cię bez braku
Parki ponurzą.
Czego się dąsasz
i łbem potrząszasz,
marny człowiecze?
- 3040   Masz się za pana,
a ropa, piana,
gnój z ciebie ciecze.
Patrz, piękna cera
dziś kawalera
- 3045   w okowy bierze:
wnet płci wdzięk zginie,
aż w inszej minie
Ezop w swej cerze.
- 3050   Ani zwiesz, kiedy
uroda Ledy
zgaśnie w momencie,
wraz w tej odmianie
afekt ustanie
po komplementach.
- 3055   Dziś coś się zdaje,
jutro się kraje
serce od żalu;
przy ciężkim wstydzie
gnijesz w ohydzie
- 3060   po skocznym bału.
Moment rozkoszy
wiek szczęścia spłószy.

Nietrwałość pięknej
cery i karesów ludzkich
nieprzystojnych
fatalna konkluzja

- 3065   Ej, to-ć niedola:
                idziesz w kajdany,
                ponosisz rany,
                a przecie – hola!
- Chodź, chodź! Choć gaśnie
                zbiór, ty się właśnie
                jako sęp jeżysz:
3070   tknie cię Bóg palcem,
                aż wnet padalcem
                po skokach leżysz.
- A lub cię minie
                kara w godzinie,
3075   gdy się tak śmiejesz,
                płoche chichotki,
                zaloty, plotki
                zuchwale siejesz,
                cóż masz w proficie
3080   z tego sowicie
                złego przykładu,
                żeś się ucieszył,
                czartaś rozśmieszył,
                sam pełen jadu?
- 3085   Co wczoraj było,
                jakby nie żyło,
                wnet nagle ginie,
                a grzech-morderca
                trwa, duszy zdzierca,
3090   ku twej ruinie.
- Wspomnij na przeszłe,
                nikczemnie zesłe
                życia godziny:
                na polityce,
3095   przy złej praktyce
                codziennej winy.
- Cóż dziś z tej chluby
                i czasu zguby
                okrom gryzoty?
3100   Sumnienieć dręczy,

a dusza jęczy
w prasie niecnoty.

3105   Czas na pieszczotach
przy złych obrotach
strawiłeś chciwie:
za złe igrzyska
pono cię spryska
czart nieszczęśliwie.

3110   Któż w takiej mierze
z Bogiem w przymierze
za ciebie pójdzie?
Kto śmieie rzecze,
że gdyć się zwlecze,
kara nie dojdzie?

3115   Powiesz w tej trwodze:

„Ufam w załodze
dobroci Boga”.
Lecz w tym faworu
3120   twa, złego toru,
dojdzie li droga,
      której ty pędem
lecisz za swędem
sprośnego grzechu?
3125   Jako szalony
nie chcesz ochrony
w ślepym pośpiechu.

      Jakbyś miał w wiecznym
szczęściu statecznym
żyć, tak się rządysz,
3130   lecz w płochym zdaniu
i tym dumaniu,
o, jako błędzisz.

3135   Dziś żyjesz, człeku,
w rozkosznym wieku,
przy dóbr nabyciu,
a nie wiesz wcale,
czy jutro *vale*
nie oddasz zyciu.

- 3140   Nic nie uważasz,
          acz się przerażasz
          Boskimi słowy:
          brniesz za mamoną
          i za jejś stroną
          ginać gotowy.
- 3145   O zły impecie!
          Ej, uważ przecie,
          coć się więc zdarzy:
          w trunę cię wrzucą,
          w proch się obróca
- 3150   pieszczoty twarzy.
          Ty śmierci łupem
          i zgniłym trupem
          staniesz w godzinie.
          Dziś, jutro czy-li
- 3155   za rok – nie zmyli
          śmierć cię, nie minie.
          O, jako smutny
          rozdział okrutny
          z swym ciałem duszy:
- 3160   w niepewnej porze
          pewnie cię sporze,
          zwędzi, wysuszy.
- 3165   Czas, czas tetryczny
          w hipokondryczny
          sens cię wprowadzi:
          przy płaczach rzewnych
          nie uznasz krewnych
          ani czeladzi.
- 3170   Strach, strach niezmierny,
          zawsząd mizerny
          punkt cię otoczy,
          gdy bez otuchy,
          niemy i głuchy
          zawrzesz swe oczy.
- 3175   Fantastycznemi
          myślami swemi

Ekspresja ostatniego
terminu życia ludzkiego
rozkosznego

rzucać się będziesz,
w okropnej trwodze,
znużony srodze
3180 zmysłów pozbędziesz.

Płeć biała zginie,
zmieni się w sinie
cera kolory,
szpetnie zbledniejesz,
3185 pianą się zlejiesz,
przejmą cię mory.

Kwiat lat i sławy,
i twej zabawy
w miękkiej pieszczocie:
3190 wszystko zwiędnieje,
stracisz nadzieję
w łakomym złocie.

Nic nie zostanie,
tylkoć jękanie
3195 będzie z kłopotem,
z sobą się nudząc,
zlejiesz się, trudząc,
śmiertelnym potem.

Przy tej twej męce
3200 podadząć w ręce
z ogniem gromnicę;
a kto wie, czy-li
z tym by-ć przybyli
w twoją ciemnicę,

3205 czy w takiej porze
przy złym uporze
tej łaski dojdziesz,
że z rąk kapłana
przyjąwszy Pana,
3210 na ów świat pojdiesz?

Któż to opowie,
co się w twej głowie
będzie roilo?
Ach, czy w bluźnierstwie

- 3215 trwać i w kacerstwie
nie będzie miło?
Gdy cię otoczą
i zmysły zmroczą
z piekła maskary,
3220 wszystkie tve błędy,
co-ś czynił kędy,
zliczą bez miary?
Myśli i mowy
w ów czas surowy
3225 staną-ć na oku,
gdzie, lub się dusisz,
liczbę dać musisz
z każdego kroku.
W takim odmęcie
3230 straszny w momencie
Sąd ci nastanie –
Chrystus, Bóg wielki,
na twój grzech wszelki
zada-ć pytanie
3235 i ponoć rzecze:
„Czemu-ś, człowiecze,
ran mych nie zwał,
żeś się zuchwale
na moje żale
3240 grzeszyć odważał?
Czemu-ś, zły sługo,
gardził tak długo
łaskami memi?
W krnąbrności trwałeś,
3245 dar mój deptałeś
krokami złemi.
I na toż moje
krwi gęstej zdroje
lałem w potrzebie,
3250 abym za dary
został bez miary
wzgardzon od ciebie?

Ekspresyja Sądu
partykularnego
w momencie po
zgonie życia

3255   Czyż nie dość wzgardy
zadał mi hardy
lud Izraelu,
gdym tyle męki
z katowskiej ręki
poniósł od wielu?

3260   Lubom był Bogiem,
stałem się progiem
niskiej pokory:
tyś brnął w kontr memu
życiu podtemu
hardemi tory.

3265   Moje natchnienia
i upomnienia
od sług mych prawych
za nic-és ważył,
siebieś obnażył
3270   z dzieł mych łaskawych.

                 Świat, czart i ciało,
luboć niemało
złych ponęt wili,
było tych wiele,
3275   którzyć fortele
na to znosili”.

                 W tym punkcie stanie
ku twej naganie
Anioł Stróż wierny,
3280   rzecze: „O Boże,
nic nie pomoże,
człek to mizerny.

                 W każdej mu sprawie
zawsze łaskawie
3285   byłem przestrogą:
cóż gdy w uporze
przy wolnym torze
brnął ślełą drogą”.

                 Tu już delator,
3290   ów instygator,

w strasznej posturze
 stanie z rachunkiem,
 czart, i z rynsztunkiem,
 w ognistym sznurze.

3295   Win niezliczonych
 i spraw szalonych
 regestr rozwinie:

„Patrz, Sprawiedliwy,
 złego człek chciwy,
 3300   w jakiej jest winie!

Godzien z tej miary
 wraz ze mną kary
 w wiecznym pożarze –
 dla złości cięższych
 3305   godzien mąk cięższych
 w piekielnym warze”.

Ach, strach mieć w myśli,
 co pióro kryśli
 w takim terminie:
 3310   nic nikt nie powie
 ku twej wymowie,
 patron cię minie.

Dopieroż z fukiem,
 jakby z swym hukiem
 piorun, wypadnie
 3315   słowo z ust Pana:

„I tak-że-ć dana
 ma łaska snadnie
 w brzydkiej ohydzie
 3320   ku wzgardzie idzie,
 duszo złośliwa?
 Giń słusznym sądem,
 z swych złości trądem
 giń, nieszczęśliwa!

3325   Rwi, targaj, czarcie,
 bierz na pożarcie
 niewdzięczną jędzę:
 niech w płomienistych

Strach surowego
 Sądu Boskiego

- 3330   ogniach wieczystych
cierpi złą nędzę!
- Ile w pieszczotach
i swych niecotach
nurzyć się śmiała,
tyle morderstwa,
3335   męki i zdzierstwa
niech ma zuchwała!?”.
- Tu zważ, kto żyjesz,
a grzechem tyjesz,
złością obzarty,
3340   czy tym sztyletem,
Sądu dekretem,
nie będziesz zwarty.
- Nie w lepszej cenie
jesteś, stworzenie,
3345   jak inni ludzie:
równyś u Boga –
jedna wszem droga
w zbawienia trudzie;
          za wszystkich równie
- 3350   Bóg niewymownie
dał się udręczyć,
karą złośliwym,
chwałą cnotliwym
gotów zawdzięczyć.
- 3355   Ach – o, niestety! –
srogie sztylety
Strasznego Sądu:
Bóg się, Bóg sroży!
Któż się nie strwoży
3360   niecoty trądu?
- Któż się odważy
anielskiej straży
nie mieć w obserwie,
gdy i ten miły
3365   Stróż z własnej siły
sznur łaski zerwie?

Refleksyja
źle żyjącym

Po tym dekreście
w nagłym impecie
porwie czart duszę,
3370 na wieczne czasy
pod srogie prasy
wrzuci w katusze,
gdzie Boska wola,
którą swywola
3375 gardziła w życiu,
wywrze swą siłę
na ostrą piłę
w bólów wyrzyciu.

Tam, tam obaczy
3380 w srogiej rozpaczy,
tam złość zrozumie,
co, gdy Bóg karze,
w strasznym pożarze
Wszehmocność umie.

Tam niewidomy,
3385 złym źle wiadomy
płomień się żarzy:
nie skra, węgiel ani
proch, przecież rani
3390 i srodze parzy,

tak że w swej cenie
wszystkie płomienie
całego świata
3395 respektem owych
żarów surowych
są ogniów strata.

Niech wszystkie męki,
tyraństw osęki
świat na raz zbierze:
3400 za nic te razy –
nie czynią skazy
w piekielnej sferze.

I któż się zdziwi?
Wierzcie, złośliwi,

Ekspresyja ognia
i mąk piekielnych

- 3+05   że tak być musi.
Czyż trudno Bogu,
że świat w ożogu
zmieści, udusi?
- 3+10   Jako swą mocą
świat z dniem i nocą
Bóg wraz wystawił,
tak kar tych wary
w piekielne mary
wiecznością wprawił,
- 3+15   a jako śliczne,
w chwale dziedziczne
szczęście wybranych,
tak w kontr tej florze
nieszczęście porze
- 3+20   piekłem skaranych.
Dwa Bóg terminy
przeciwnej miny
w sobie zawiera:
w dobrych łaskawość,
- 3+25   w złych kary żwawość
słusznością wpiera.
A lubo takim
punktem dwojakim
dzielić się zdaje,
- 3+30   jednak, o dziwie,
w tym sprawiedliwie
równym się staje.
Dobrocią zgubić
czy lud ulubić
- 3+35   swą surowością –
wszystko Mu równą,
w Nim niewymowną
trwa wszechmocnością.
- 3+40   Pięknego czoła
stracił anioła
w ślicznej ozdobie,
tyś wzór maskary,

a równej kary
ujść wróżysz sobie?

3445   Myśl tam jedyna,
tych mąk przyczyna
– o straszne sądy! –

              w tobie się klecą
setne i szpecą
3450   grzechowe trądy,
              przecież się śmiejesz

              na to, nie mdlejesz
ani pamiętasz
i nie trwasz wcale,
3455   że się w tym kale
podobno spętasz.

              Ej, przecież trzeba
poznać blask Feba
i ciemność nocy:
3460   Niebo jaśnieje,
piekło ciemnieje
w srogiej niemocy.

              Jeślić nie wzrusza
piekielna susza
3465   pokutnej rosy,
gdy cię z złej drogi
nie zbija srogi
Sąd i Park kosy,

              wspomnij, że wkrótce
3470   po tej przegródce
twojej duszy z ciała
Niebo cię czeka,
wszak te dla człeka
moc Boska dała.

3475   Nieboć należy
po tej obieży
w doczesnym polu,
byleś z pokory
dobiegł cnót flory,
3480   nie chciał kąkołu.

- Niebo, powtorzę,
o, cóż w walorze
droższego bywa?
Cień, cień, pozory,
3485 cień są splendory,
co świat zażywa.
- Tam jasność świetna,
sława ślachtetna
wiecznością słynie;
3490 tam kontentecy
gust przy splendecy
nektarem płynie.
- Słodkich rozkoszy
nic tam nie spłoszy,
3495 nic się nie sroży;
miła społeczność,
wszelka bezpieczeńność –
nikt jej nie strwoży.
- Společność, mowię –
3500 czyż ją wysłowię,
jaka jest w sobie?
Z Bogiem jedyna
jak z ojcem syna
w najmiłszej dobie.
- 3505 Acz niepodobna
ani z osobna
piórem wyjawię,
jaka różnica
Niebios Dziedzica
3510 trwa w tej tam sprawie:
bo lub śmiertelny
ojciec rzetelny
bywa w kochaniu,
jednak nabiega
3515 syn i podlega
czasem karaniu,
tam zaś przedwieczny
Ojciec, stateczny

3520   nieziemskim torem,
sprzyja skutecznym,
nigdy nie sprzecznym
oka pozorem.

          W miłości sile
przysłucha mile,
3525   drogo odziewa,
w cnej komitywie
synom szczęśliwie
skarby rozsiewa:

          sam udaruje,
3530   sam karesuje,
wiecznie z bogaca –
skarb każdy bierze
w niezmiernej mierze,
nikt nie utraci.

3535   Dobra rozliczne,
wiecznie dziedziczne
darem daruje:
w królestwa cenie
dóbr takich mienie
3540   każdy szacuje.

          Bez żadnej chluby,
bez fortun zguby
wszyscy się rządzą,
w swym Ojcu żyją,
3545   dobrami tyją,
w dobrach nie błędzą.

          Wszystkich tam skronie
na Boskim łonie
spoczynek mają,
3550   bez dnia, bez mroku,
w jasnym widoku
nie zasypiają.

          Zawsze na jawie,
w największej sławie
3555   wszyscy się stawiają,
każdym momentem

wdzięcznym koncertem
wraz Boga sławią.

3560   Koncent tak miły,
że wszystkie siły
wzrusza na plauzy.
W zgodnej manierze
wszyscy w swej mierze
nucą bez pauzy.

3565   Wiecznie wesoło
brzmi pean wkoło
w najśłodszym wdzięku.
Precz, tren feralny!
Kant tryjumfalny
3570   każdy ma w ręku.

              Za nic Kameny
parnaskiej sceny,
niekiedy w dziwie:
respektem owych
3575   koncentów nowych
skrzypią chrapliwie.

              O, któż to snadnie
pojmie i zgadnie,
w takiej zabawie
3580   co Bóg mieć raczył
i sam naznaczył
kant ku swej sławie?

              Precz, Apollina
zła bazgranina
3585   w stroju lutennym,
gdzie swym konspektem
sam Bóg prefektem
w chórze solennym.

              Chór ozdobiony
3590   w laury, w korony,
w najdroższej szacie,
milion mija,
co się uwija
przy Majestacie.

- 3595   Majestat cudny
i dziwnie trudny
do wyjawienia,
a tym trudniejszy
przez styl dzisiejszy
3600 do wystawienia.
Wszelki upadnie
dowcip, nie zgadnie,
cud zmysł wydziera:
na jakim tronie
3605 wszechmocne dłonie
Bóg Stwórcza wspiera.
Dość masz, człowiecze,
gdy twa dociecze
myśl tego cudu,
3610 jak Bóg świat stworzył
i w punkt przysporzył
zywiół bez trudu.
Każdemu człeku
według lat w wieku
3615 oraz i stanu
ozdób udziela,
sławy, wesela,
każdemu panu.
Jeżeliż jednej
3620 lepiance biednej
tyle rozdaje
bogatych zbiorów,
sprzętów, honorów,
na wszystkie kraje,
3625 cóż dla swej sławy
z wszechmocnej sprawy
Bóg przysposobił,
gdy podłą ziemię
i proste plemię
3630 tak przyozdobił?
Złoto glans traci
ani tam płaci

żadna minera:
proch to, proch właśnie,
3635 jakby dym gaśnie,
za nic ta cera.

O, jako mile
tam krotofile
trwają swobodnie:
3640 bez trosk i strachu,
w prześlicznym gmachu,
wiecznie wygodnie.

Burzliwe wiatry
i przykre tatry
3645 już tam nie szkodzą,
słodki Fawoni
sprzyja, gdy w toni
miłości brodzą.

Miłość się szerzy
3650 ani się zmierzy
w wielkości sile:
rzekłbyś, że morze
w miłym pozorze
w tysiączne mile.

W tym się nurzają,
3655 gdy opływają
w dziwnej rozkoszy,
a z tej Erytry
żaden kunszt chytry
3660 nigdy nie spłoszy.

Tam, tam Syreny,
śliczne Heleny
w najmiłszej cerze,
w czystym kandorze
3665 w też lecą morze
przez swe przymierze.

Drogą cnót sferą,
świętą manierą
raz zaślubione,
3670 wdzięczne dziewice

z Bogiem swe lice
mają złączone.

3675   Bóg je ulubił,
a lub zaszłubił
najpierwej sobie,
jednak nie zbrania
wzajem kochania
w swych sług ozdobie.

3680   Każdy młodzieniec
ich oblubieniec,
co tam przebywa;
w wspólnej brygadzie,
w świętych słów składzie
dyskurs ich bywa.

3685   Ani iść mogą
odmienną drogą
w spólnym kochaniu,
bo gdy kochają,
w tym polegają
3690   na Pańskim zdaniu.

      Boskie zaś zdanie
ich nie na pianie
szczęście funduje,
których zasługi
3695   w czas wiecznie długi
Sam koronuje.

      Ta to szczęśliwość,
wierność, zyczliwość,
miłość wzajemna,
3700   w swej cenie droga:
w Bogu, dla Boga,
Bogu przyjemna.

      Hej, na wyścigi
do tej tam ligi,
3705   kto w Boga wierzy!
Skwapliwe kroki
niech pod obłoki
cnót pędem mierzy.

Uwaga i pobudka
do wieczności
szczęśliwej

3710 Do tej brygady,
 lub przykre ślady,
 śpiesz, śpiesz, kto żyjesz!
 Tam zmierzaj, człeku,
 póki w tym wieku
 krew w ciele kryjesz.

3715 Zważ to z daleka,
 co cię też czeka
 po życia biegu:
 po krótkiej chwili
 wiek się wysili,
 3720 staniesz u brzegu.

Jesteś pielgrzymem,
 prochem i dymem
 zewsząd osuty,
 złą świata sprawą
 3725 wichrzysz się, wrzawą,
 jak z ślepej huty.

Koniec twej drogi –
 Niebieskie progi;
 na toś stworzony,
 3730 byś służąc Bogu,
 stanął u progu
 Nieba, zbawiony.

Więc uważ próżność,
 w próżności różność
 3735 rzeczy niestałych;
 śmierć, potępienie,
 Sąd i zbawienie
 miej w myślach trwałych.

3740 Wszystko zaginie,
 jedna nie minie
 wieczność bez końca –
 ta nie ustanie
 na ukaranie
 lub na dar słońca.

3745 A co świat miewa,
 daje, rozsiewa,

Kontemplacja
 próżności świata,
 nietrwałości rzeczy
 stworzonych i czerzech
 rzeczy ostatecznych

- wkrótce zniszczeje;
z pozorną miną
rosną i giną
3750 wielkie nadzieje.
Co tylko widzi
człek, czym się bidzi,
kocha i chwytą,
wszystko się w ćwierci
3755 zrywa i śmierci
nie ujdzie myta.
Próżność – pragnienie,
większa – walczenie
o skutek zbiorów,
3760 próżność afektów,
chęć i respektów
u pańskich dworów.
Pozór – fawory;
styma, honory –
3765 próżne to cienie:
próżnie się rodzą,
w próżności schodzą
i tracą mienie.
Złapasz li? Chwytaj!
3770 Cień biorąc, pytaj:
masz li, co trzymasz?
Honor czy sława –
cień to i wrzawa,
darmo się wzdymasz.
3775 Co masz, nie twoje,
próżne są stroje,
pompa i chwała.
Z prochu wyniknie
prędko i zniknie
3780 tęcza nietrwała.
Cień cieniem wszędzie –
luboć przybędzie,
cóż masz w korzyści?
Nim złapasz, sapiesz,

3785   darmo nań chrapiesz,
              nic ci nie zysci.

              Zważ pajęczynę,
              cudzej przyczynę
              i swojej straty:
3790   gdy połów zbiera,
              sama się zdziera
              z jedwabnej szaty.

              Myśli twej kratki
              podobne siatki
3795   są pajęczynie:
              wszelka otucha
              i ty jak mucha
              zginiesz w perzynie.

              Nie mruż, nie fukaj,
3800   lecz prawdy szukaj
              w cichości, proszę.
              Znajdziesz ją w Słowie
              Wiecznym – toć powie,
              że prawdę głoszę.

3805   Innej nie trzeba
              światłości Feba
              na objaśnienie.

              Patrz, jak ubogi
              wiek przykrej drogi
3810   Chrystus ma w cenie:

              jaśnie skazuje,
              że estymuje
              świata pogardy,
              w pokory głębi
3815   potępia, gnębi
              animusz hardy.

              Bóg jawnie w Ciele
              daje fortele
              na wzdargę świata:
3820   w lichym odzieniu,
              nie w pańskim mieniu
              pędzi swe lata;

Z życia Chrystusowego
nauka żyjącym na świecie

- od urodzenia,
lubo z imienia
3825 Pan nad wsze pany,
nie trwa o zbiory,
torem pokory
idzie bez miany.
- 3830 Nie fuka, huczy,
w cichości uczy
wszelakiej cnoty,
potępia hardość,
miękczy serc twardość
ludzkiej ślepoty.
- 3835 I przeto sobie
obiera w złości
kolibkę twardą:
rodzi się w szopie,
przy słomy snopie,
3840 z światową wzdargą;
nie ma poduszki,
w podłe pieluszki
Matka Go zwija;
drżący, łzy leje,
3845 bydło Go grzeje,
a lud Go mija.
- I tak swe całe
w ubóstwie trwałe
życie zaleca:
3850 przez święte rady
iść swemi ślady
każdego wznieca.
- Jeżeliż wierzysz,
czem nie uśmierzysz
3855 płocze dumania?
Czem, gdy to czytasz,
już się nie chwytasz
naśladowania?
- Któż lepiej zważy,
3860 że co świat waży,

wszystko to próżność:
czy Prawda wieczna,
czy niestateczna
twych myśli różność?

3865   Zaliż Bóg kłama,
gdy mówi: „Brama
do Nieba ciasna:
tym się zawiera,
których rozpiera
3870   odętość własna”.

              Ach, na złe sprawy,
człeku ciekawy,
jak się odważysz?
Czym się Bóg chlubił
3875   i co ulubił,
czem za nic ważysz?

              Ubogim w duchu,
nie lgnącym w puchu
Bóg przyrzekł chwałę,
3880   ty w swym niestatku
rwiesz dla dostatku
trudności skalę.

              Czyż nie łatwiejsza
i pomyślniejsza
3885   iść prostym torem,
który pokazał
Pan, gdy grzech zmazał
swej Krwi walorem,
              niż kiedy z kąta
3890   w kąt się twa płata
myśl i tak błądzi?
Któż, ślepą drogą
dążący nogą,
dobrze się rządzi?

3895   Więc w dobrej wierze
weź już przymierze
z Szkołą Chrystusa.
Niech ci nie szkodzi

- 3900 i nie uwodzi
marnie pokusa.
Przedwiecznej słuchaj
Prawdy, nie dmuchaj
hardemi słowy,
na stan ubogi
3905 i przykre drogi
nakłaniaj głowy.
Dąż za Chrystusem –
pośpieszaj klusem,
nie tępym krokiem.
3910 Znaj próżność świata,
na przyszłe fata
patrz wewnętrznym okiem.
Niebo obaczysz,
gdy tak żyć raczysz
3915 w pokornym płaczu.
Cierp wiele śmieie –
przez te fortele
ujdziesz haraczu.
Miej to w pamięci,
3920 jak żyli święci
na tym padole:
nie toń w pieszczocie,
raczej w prostocie
serca znoś bole.
3925 Rzeczysz, że cudów,
tę ciężkość trudów
znosząc, trzeba by.
Cierp, człeku, tyle,
ile sił w żyle –
3930 wie Bóg, żeś słaby.
Ludzka niezdolność
ma swą w tym wolność
bez przymuszenia:
co może, czyni,
3935 Bóg zaś przyczyni
sił bez wątpienia.

Czyń a rozumiej,
 tłumaczyć umiej,
 na czym zależy
 3940 ubóstwa cnota,
 bo lub dość złota
 masz i grosz świeży
 na twe wydatki,
 możesz dostatki
 3945 mieć w swej szkatule,
 byle nie lgnęły
 w niej i ginęły
 twej żądzы kule.

Różnych Bóg stanów
 3950 tak chce mieć panów,
 jak i ubogich:
 ten Mu bogaty,
 kto nie zna straty
 postępków drogich.

3955 Dać ci Bóg raczył
 grosz: chce byś baczył
 na nędzę cudzą,
 a tak twe zbiory
 wieczne fawory
 3960 u Boga wzbudzą.

Za nic miej złoto,
 zaćmi to Kloto,
 wydrze, zabierze;
 w serca prostocie,
 3965 w pokory cnocie
 trwaj, w mocnej wierze.

Zważaj, Lektorze:
 co tu w kandorze
 serca wiersz śpiewa:
 3970 wszak prawdę jaśnie,
 nie śmiech, nie baśnie
 światu rozsiewa.

Salomon wyznał,
 toż stwierdził, przyznał

Ubóstwo jak
 się ma rozumieć

Pobu<d>ka Czytelnika
 do pilnej uwagi,
 co tu czytał i dalej
 czytać będzie

- 3975 sam Pan Zbawienia,
gdy próżnym światem
wzgardził jak kwiatem
schnącym od cienia.
- 3980 Śmierć, Sąd, dni wieczne,
ach, niebezpieczne,
o, jak nam grożą,
gdy codzien różnych
pauprów i możnych
z życia uwożą.
- 3985 Z uwagą czytaj,
tego się chwytaj,
co się tu głosi;
niech cię pierzchliwość
ani leniwość
- 3990 stąd nie unosi.
Mądrze uważaj
ani się zrażaj
płochym impetem,
wszak nie zaszkodzi,
choć w serce godzi
- 3995 swym wiersz sztyletem;
krótkość zawiera,
ale to zbiera,
co długo każą
ewangeliczni
- 4000 mówcy rozliczni
i tym się smażą.
Sens tu nie Piotra,
Cawła ni Łotra
- 4005 z osobna tyka,
lecz kto się czuje,
niech profituje
z tego wierszyka.
- 4010 Dość, że nie koment –
prawdę co moment
widoczną głosi
i, co przedwieczna

prawda stateczna
każe, to wnosi.

4015   Gań styl, lecz ganić
nie śmieć i ranić
prawdy istotnej,
byś, pożegnany
z życiem, nagany
4020   uszedł sromotnej.

              W grzech się nie pętaj,
na to pamiętaj,
że umrzesz wkrótce.
Żyj bojaźliwy,
4025   jak portu chciwy
żeglarz na łódce,
              którą, gdy burza
fala zanurza,
ów, strachem zdjęty,
4030   myślą strudzony,
sercem skruszony,
płynie jak święty:

              w piersi się szczerze
tłucze i w wierze
4035   do Boga wzdycha,
kręci się, wierci,
bliski do śmierci,
w żalu usycha.

              Świat jest to morze,
4040   wdzięczny w pozorze;
łódka twe życie:
często się nurza,
gdy się zachmurza
grzechami skrycie.

4045   Ej, bój się toni:
fala cię goni
Boskiego gniewu!
Miej się ku temu
zbyt potrzebnemu
4050   pokuty drzewu,

co, gdy w łzach pływa,
z toni wrywa
wraz penitenta
i w radość miłą
4055 mieni swą siłą
święte lamenta.

O, w jakąż radość!
Któż może zadość
to adumbrować?
4060 Życząc, grzeszniku,
w cichym kąciku
tego spróbować.

Skrusz się serdecznie,
a trwaj statecznie
4065 w Boskiej bojaźni,
chcesz li po toni
dojść wiecznej woni,
ujść piekła łaźni.

Miejże w pamięci,
4070 co czytasz z chęci
twego zbawienia,
nie zaniedbujaj,
w kącie zażywaj
często westchnienia,

4075 mówiąc: „O Boże,
nie daj w obrożę
wpaść mi szatańską,
broń mię od winy
piekielnej liny
4080 swą mocą Pańską!

Daj mi Cię kochać
i za grzech słochać
z miłości serca,
udziel łask tęczy,
4085 niech mej nie dręczy
duszy morderca!

Zmierzam z drugimi,
dziś żyjącemi,

- 4090   zmierzam do mety
wieczności”. Wieczność?
Ach, cóż jest wieczność?
Te-ć to mutety,
          co smutek głoszą,
          strach, strach przynoszą,
4095   gdy się uważa –
nie sto, nie tysiąc,
chciałbym poprzysiąc,
wieków wyraża;
          raz, raz się zacznie:
4100   ach, gdy opacznie
zacznie się w dziwie,
będzie bez końca,
bez dnia i słońca
trwać nieszczęśliwie.
4105   Ej, bój się, człeku,
tego to wieku,
co końca nie ma!
O, jak okrutne,
straszne i smutne
4110   wieczności tema.
          Wieczność, ach, wieczność –
tać to stateczność
bez żadnej miany
w ustawnej trwodze
4115   ma w życia drodze
trwać przez czas dany.
          Wieczność dwojaka –
wiesz li, cię jaka,
o człeku, czeka?
4120   Rzecz to prawdziwa:
dobra, szczęśliwa
od złych ucieka;
          druga się zbliża
i niby spiża
4125   kula wyleci,
kiedy Sąd Boski

– o, jakie troski! –
z gniewem się wznieci.

4130 Ach, strach i myślic,
co pióro kryślić
tu usiłuje,
gdy nieszczęśliwą
wieczności, mściwą
karę pojmuje.

4135 Karę bez miary
między maskary
piekielnej huty,
gdzie niemiłośnik
Boski – ów złośnik
4140 srodze przykuty,

w niecotach sprośny,
niebom nieznośny,
czartom kochany –
będzie, ach, będzie
4145 na mocnej wędzie
grzechem schwytany.

Któż pojąć może,
o wielki Boże,
któż to wymowi?!
4150 Ten ci to robak,
nie kot, nie bobak,
co dusze łowi?

Co się człękowi
– ach, któż opowi? –
4155 co się zdać będzie,
gdy na tarasy
piekielnej prasy,
osądzon, siedzie?

4160 Siedzie na wieki,
gdzie płyną rzeki
z ogniem siarczyste,
tam, tam się tłumią,
dręczą i głumią
duchy nieczyste.

+165   Tu coć się zdaje
na takie zgraje
czartowskiej mocy?
Pastwiąc się, wałą,
pałac, nie spalą
+170   w ustawnej nocy.

          Alem już w górze
o tej arkturze
ciężkiej namienił,
co wieczność sroga
+175   jest i jak droga,
niecom ocenił.

          Więc, gdy to czytasz,
jeśli się chwytasz
sznura pokuty,
+180   żałuj, płacz rzewnie,
a ujdiesz pewnie
Plutona huty.

          A jeśli mniemasz
za nic i nie masz
strachu i skruchy,
+185   już bez nadziei
dla kaznodziei
ślepyś i głuchy.

          Zlituj się, zlituj,
+190   proszę, profituj
z tego projektu,
na jedynaczkę,
duszę bidaczkę,
zażyj respektu,

+195   wszak nie masz innej
ty, Bogu winnej:
gdy zgubisz jedną
– ach, ach, niestety! –
dasz na sztylety
+200   wieczyste biedną.

          Lecz niech nie trwoży,
choć się, wiersz, sroży

4205 i tak dotyka,
byś się nie psował,
nie naśladował
hipokondryka,
co szkrupulatem
czyni się, bratem
szalonej głowy,
4210 gdy desperować
i w kąć się chować
w strachu gotowy,
za słówkiem lada
mniema, że biada,
4215 że nieszczęśliwy,
i z małej fraszki
grzech, nie igraszki,
czyni przez dziwy;
kręci się, lęka,
4220 krzyka i stęka
jak wąż w ukropie.
Hej, stój, nie wzdychaj!
Stań – nie usychaj
na wiary tropie!
4225 Wierz, wierz mi, człeku,
każdego wieku
byli grzesznicy:
owi istotni
zbrodni sromotni
4230 źli wszetecznicy,
a przecie wielu
przy tym fortelu
pokuty świętej,
żałując szczerze,
4235 uszli przy wierze
huty przekłętej:
tej to katuszy,
piekielnej suszy,
gdzie się złość smaży,
4240 ginąc, nie zginie,

gorąc, nie minie
szatańskiej straży.

4245   Lecz niech ci w gmachu
większego strachu
to nie przymnaża,
lub co się pisze,
ziemskie Jowisze
często przeraża.

4250   Miej ufność w Bogu,
a stań u progu
głębi pokory.
Obrzydź grzech wszelki:
mały i wielki,
odrzuć rankory.

4255   Mów z publikanem,
nie z owym panem
faryzeuszem,
co przy bankietach,
zbytкуюjąc w wetach,
4260   żarł, żłopał kuszem.

      Mów, mów, wzdychając,
tłukąc pierś, łkając:
„Boże, zmiłuj się!
Ach, nie pamiętaj
4265   na grzech, nie pętaj!
Panie, zlituj się

      nad Twym stworzeniem,
co-ś jednym tchnieniem
łaskawie stworzył,
4270   przez Syna Mękę,
podając rękę,
Nieboś otworzył!

      Wszakeś łaskawy
Ojciec, niezawwy,
4275   nie zguby chciwy;
Tyś, Ty jedyny
nad Ewy syny
niełatwo mściwy.

4280   Zlituj się, zlituj,
rwy łask Twych znituj
przez miłość one,
dla której drżało
Twe święte Ciało,
srodze zmęczone:
4285   wprzód przy pojmaniu
i podeptaniu
Twych członków świętych,
i wnet w więzieniu,
w okropnym cieniu
4290   Żydów zawziętych.

          Wspomni na ciernie:
o, jak niezmiernie
wskroś przerażały
Twą świętą głowę,
4295   ach, jak surowe
męki zadały.

          Najsroźsze bicze,
gdy Twe oblicze
przenajśliczniejsze
4300   pięścią stłuczono,
splwano, zhańbiono,
od gwiazd jaśniejsze.

          Najmilsze oczy
gęsta krew mroczy;
4305   w brzydkiej plwocinie
twarz oszpecona,
skłóta, zraniona
i wargi sinie;

          nozdrza i uszy
4310   zewsząd złość suszy
złym pohańbieniem:
one śwędami,
te bluźnierstwami
i zlorzeczeniem.

4315   Ach, o, niestety,
patrz na sztylety,

Wyrażenie Męki Chrystusa,
Pana i Boga naszego

- jakie złość knuje,
gdy przy tej Męce
nogi i ręce
+320 gwoźdźmi świdruje.
Same dźwiganie
i przyciskanie
krzyża w Twe ramię,
o, jako srogie
+325 było i drogie
przy krwawej plamie,
gdyś z rezolutną
chęcią, lub smutną,
ten ciężar srogi
+330 za nasze grzechy
sprośne i śmiechy
dźwigał przez drogi.
Od miejskiej bramy
nie miałaś tamy
+335 aż do Golgoty:
zbity, zdręczony,
zawsząd zbluźniony
od złej lichoty.
Wspomnij, jak srogą
+340 Męką i drogą
Krwia mię nabyłeś,
gdy po prac wielu
tego fortelu
dla mnie zażyłeś,
+345 że wyniszczony
i zawieszony
między łotrami,
byłeś do belki
– o Boże wielki! –
+350 przybit hakami.
Więcej stokrotnie
– ach, jak sromotnie! –
za mnieś wykonał,
kiedyś na owym

4355 drzewie krzyżowym
tak ciężko konał.

Mniej uczyni, proszę,
a co ponoszę

Lament grzesznika
z okoliczności Męki
Chrystusowej

4360 tu karz, siecz, bronuj
ciało – pardonuj
duszy, niebodze,

boć za rozkazem
Twym ta obrazem

4365 Boskim się stała:
ej, nie daj cale,
aby się w kale
grzechu nurzała.

4370 Precz skazitelna,
precz ta piekielna
szpetność mej duszy!
Obmyj ją, śliczny
Panie dziedziczny,
gdy się tak kruszy.

4375 Ty, najuboższy
Ciałem, najdroższy
strumień Krwi lałeś
za mnie, ach, zbrodnia,
od nocy do dnia
4380 dręczyć się dałeś.

Więc mej, o Panie,
duszy zmazanie
znieś Twą Krwią drogą,
wszak mniej uczynisz,
4385 gdy łask przyczynisz
Męką tak srogą.

Już, już przyrzekam,
że się wyrzekam
sprośności grzechu;
4390 rzekam się, brzydzę,
nazad się wstydzę
złego pośpiechu.

4395   A to dla Twojej,
                  szczególnie z mojej,
                  miłości, Panie,
                  o dobry Jezu,
                  o Jezu, Jezu,
                  Ty – me kochanie,
4400   Ty, Ty jedyny,
                  nad Serafiny,
                  Ty sam bez winy,
                  śliczny, nadobny,
                  wdzięczny, ozdobny,
                  nad wszystkie syny!
4405   Niechaj mię jasność,
                  Niebieska własność,
                  niech minie wiecznie,
                  byłem u siebie
                  mający Ciebie
4410   kochał statecznie.
                  Grzmoty, pioruny
                  spuść i w całuny
                  wtrąć mię żalobne:
                  nic się nie strwożę
4415   na ostre noże
                  i tym podobne.
                  Miecze, kajdany,
                  srogie arkany,
                  niech i te dręczą –
4420   od ukochania
                  Twego i zdania
                  mnie nie odstręczą;
                  i same piekła.
                  Niechaj złość wściekła
4425   Cerbera wzruszy,
                  niech moje ciało,
                  co w grzech wpadało,
                  rznie, rwie i kruszy.
                  Na ostre haki
4430   i z ogniem krzaki

Rezolucja grzesznika
pokutującego

rad sam pośpieszę
i w piekle z Tobą,
wtórą Osobą,
rad się ucieszę.

4435   Hej, wesół będę
i tam, gdy siędę
z Tobą, o Panie.

Przyjmi te żądze,
jak się sam sądzę
4440   na te skaranie.

      Tłucz, bij, siecz i rąb,
co chcesz, to wyrąb
z nędznego ciała,
dusza byleby

4445   w Twojej nie z potrzeby
miłości trwała,

      lecz z tej przyczyny,
żeś Pan jedyny,
jedynie miły
4450   jedynak Ojca,
gdzie ma swe Trojca
w jedności siły.

      Więcej nie umiem
ani rozumiem
4455   bardziej Cię kochać
nad to, com wyrzekł,
wyznał i przyrzekł
cierpieć i szlochać

      za moje winy,
4460   ciężkie ruiny
duszy stworzonej
w kształt Twojej istoty,
Twoją drogą kwoty
Krwiań odkupionej.

4465   Ty wiesz i możesz,
więcej wspomozesz,
Panie wszechmocny.
Naucz, jako Cię

++70 barziej w kłopotcie
kochać w czas nocny.

Oświeć Twych blaskiem
łask, wynalazkiem,
mych oczu błędy,
niechaj nie boczą

++75 ani się stoczą
w stronę, nikędy
od Twej, o śliczny,
w dobrach rozliczny,
miłości, Panie.

++80 Ty – dobro moje,
Ty – moje zbroje,
Ty – me kochanie.
Ty – miłość wieczna,

++85 o, jak skuteczna
Twemu stworzeniu,
gdy Cię jej siła
na krzyż przybiła
ku podziwieniu.

++90 O, miłość dziwna,
niby przeciwna
zda się być sobie:
gdy ją śmierć truje,
ta tryjumfuje
w krzyżowej probie.

++95 O, miłość sroga
na Człeka-Boga:
miłość, o dziwie,
gdy Go krzyżuje,
śmierć śmiercią psuje
++500 dla nas szczęśliwie.

++505 O, miłość wielka,
tępieje wszelka
myśl kreatury:
ukochać kogo,
a dać się srogo
w śmierci presury;

Wyrażenie przedziwnej
miłości Boskiej ku nam

- umrzeć dla życia
cudzego skrycia
i tak upadać.
- 4510 Ach, cóż się dzieje?
Rozum tępieje,
nie śmiem się badać.
- O niepojęty,
o święty, święty,
4515 przedwieczny sekret:
przyjąwszy ciało,
Bogu się chciało
umrzeć przez dekret,
a to za jedne
4520 nędzne i biedne
swoje stworzenie.
Ach, czyż nie dziwne,
Bóstwu przeciwne
nasze zbawienie?
- 4525 Już mi też przebacz,
mój Jezu, nie bacz
na to, co przyznam,
gdy eksces Twojej,
a deces w mojej
4530 miłości wyznam.
- Znieść za maskary
karę bez miary –
a któż tak czyni,
by ojciec srodze
4535 ginał, że w drodze
zły syn zawini;
żeby krwią długi
pan swego sługi
płacił przez zbytek?”.
4540 Tu, tu skwapliwie,
w tym, człeku, dziwie
bądź myślą wszytek.
Absolon miły,
gdy własne siły

- +545   na ojca wzruszył,
              sam na gałęzi
              cudnie się więzi,
              a lud go skruszył.
- Tu w kontr naturze
- +550   ojciec w presurze
              śmierci za syna,
              król – za prostaka,
              zbrodnia, wieśniaka.
              Co za przyczyna?
- +555   Miłość, ach wieczna,
              w niczym niesprzeczną
              miłość tak każe.
              Ej, toć nam miła
              miłości siła!
- +560   Któż tej dokáže?
- Kto bez nauki
              tak wielkiej sztuki
              znak w krzyżu wyda?
- I cóż, o Panie,
              przez te kochanie
              cóż Ci się przyda?
- +565   Ty, Ty jedyny,
              nad wszystkie syny,
              Ty miłośniku,
- +570   Jezu, gdyś konał,
              to-ś sam wykonał.
              Zważ to, grzeszniku,
              uważ: Bóg swoje
              łez i Krwi zdroje
- +575   za złość twą leje!
              Przebóg, czem za to
              z życia utratą
              świat łez nie leje?
- Ej, zważmy, jaką
- +580   wdzięczność za taką
              miłość i dobroć
              Boguśmy winni –

my, my, nie inni,
winni po stokroć.

4585   Wspomniemy sobie,
cośmy w tej dobie
krótkiej żeglugi,
jakie za dary
Boskiej ofiary
4590   nasze zasługi.

          Otośmy glina,
perz, kurz, trocina,
źli niewdzięcznicy,
a nade wszystko,
4595   co wspomnieć brzydko,
nędzni grzesznicy.

          Kochajmyż wzajem,
chce-li-my rajem
cieszyć się wszyscy;
4600   ach, Boga znajmy,
stale kochajmy,
do portu bliscy.

          O, jak niedługa
4605   nasza żegluga
na morzu świata:
rwą się, rwą nagle
nadziei żagle
przez zwykłe fata.

          Znikniemy wkrótce
4610   w tej lichej łódce
z lepianki ciała.
Ej, precz już zgniłość,
niech kwitnie miłość
ku Bogu trwała!

Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika

- Będzie li o autorze gadka, zgadnij o kim?
Gdy przełożywszy imię wspan, ujrzysz JALOKIM,
z nazwiska wyrzuć śródek, co się ma w JUNONIE,
wic z ostatnią literą przyłącz w końca stronie.
- 5 Trojakim szlubów związkim chcący skrępowany
był – nie jest ślepo w więzy światowe wplątany.
Pierwszy w dzikiej pustyni ojciec bezpotomny
rodzi go po swej śmierci, niebianom przytomny:
Paweł mu siebie daje, Augustyn – regułę,
- 10 biret – nauka święta, a infuła – stułę.
W kandorze i w wieczystym charakterze żyje,
a że go brudzi wina, sam się z tym nie kryje.
Ten cię to, Czytelniku, do skruchy wprowadza,
choć sam powodyr ślepy, siebie w kroku zdradza.
- 15 Więc gdy ten zdrajca-grzesznik z sobą się pasuje,
Lektora o westchnienie za się suplikuje.
Co się w śródku tej pracy jowijalnie dało,
dła leniwców do wiecznej to się prawdy stało,
by zachęceni nieco na koniec wejrzeli,
- 20 a przy pokucie Boską miłością topnieli.
Jeśli cię tam wiersz jaki dotknie, wszak nie wytknie,
więc go nie wiń, lecz siebie, gdyć się prawda przytknie.
Nie żal się, raczej żałuj w słusznym na się gniewie,
zważając, co Bóg za Cię ponosił na Drzewie.
- 25 Miłość Boska i bojaźń, pokuta z pokorą –
te są wielką naszego kalectwa podporą,
a najpierwsza i większa cnota w ludzkim stanie:
przykazane od Boga Boga ukochanie.
Nuż, kochajmy z ufnością swego Stworzyciela –
- 30 Ten ci to kochającym sam siebie udziela,
Ten przemienia pokutne w świętą radość żale.
Ej, kochaj Go, Lektorze! Bądź mi łaskaw, *vale!*

Laudetur Iesus Christus,
Amen

DODATEK

Panegiryki z wydań pozostałych

1.

NIMFA,

wielka Korony Polskiej ozdoba,
w jasnym sarmackiego świata zodyjaku –
Sieniawskich konstelacyi splendorze,
drogim nad Nil i Tagi,

J[aśnie] O[świecony<ch>] książąt Lubomirskich
Śrzeniawy fluktem płynąca,
a rączą J[aśnie] O[świeconych] książąt Czartoryskich
nad słoneczne konie Pogonią
w pięknej książęce<g>o hymena lidze
do wiekopomnej sławy portu transportowana,
Jaśnie Oświecona

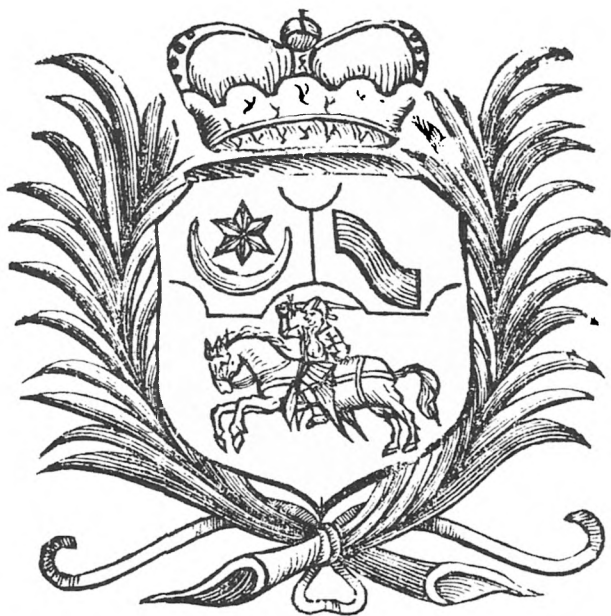
Zofija z Sieniawskich Księżna

CZARTORYSKA,

Generalowa wojsk

J[ego] K[rólewskiej] Mości i Rzeczypospolitej,
Hrabina na Szklowie i Myszy *etc., etc.*,
wielkich dóbr i fortun Dziedziczna Pani,
aplaudującym książęcemu maryjażowi polskiego Apollina
koncentem
przy pokornym *Duchownych Refleksyi* dedykowaniu
adorowana

Na skoligowane J[aśnie] O[świeconych] Domów ornamenta,
drogie Orła polskiego koronamenta

Bierz, kto mądry, na szalę rozsądnej uwagi,
czem z Pogonią planety łączą się i Tagi –
bieg i kandor Księżycom, toż rzekom należy.
Czegoż w takiej kandydat lidze nie dobieży?

**Do Jaśnie Oświeconej Księżnej Jejmości
Zofiji z Sieniawskich Czartoryskiej,
Pani i Dobrodziki**

Nie zawodzę sumnienia ani bajkę kryślę,
to rzetelnie rysuję, co prawdziwie myślę,
to piórem adoruję, co zrzenicą widzę:
hymena książęcego w pięknej parzy lidze.
5   *Refleksyi duchownych* z wesela początek
biorę – tak każe święty związku tego wątek.
Gdy nad Minerwę Nimfa w swej godniejsza sławie
z polskim Hektorem słynie w hymenowej nawie,
miękkich Sardanapałów swą przyjaźnią mija
10   Nimfa, w Bellony humor i kształt się uwija.
Z Achillesem zlej Parki cięciem rozłączona,
z Hektorem ligę bierze rozsądkiem Katona:
to dank umysłu w damie, stateczność humoru,
tysiąc powabów kształtem nie zmieni-ć faworu.
15   Gdziezby ta doskonałość w płci mialkiej i chwala,
aby w jednym humorze bez odmiany trwała?
W jednej Nimfie, co wszystkie boginie celuje,
ta się styma i taki wzór cnoty znajduje.
I nie dziw, lub to za cud mieć może Korona,
20   kiedy w Nimfie Minerwa słynie i Bellona.
Przeto milcz już, bladawy rządco Oceanu,
drogim chełpliwy piaskiem w nurtach Erydanu,
wymuszonych dowcipów wieszczym wynalazkiem
perłowym i złotawym władający blaskiem
25   bożku wodnych widoków, zamilcz już, Neptunie!
Ucichnij z szturmujących fal mialki piorunie!
Nie mruż, Hydaspie, w biegu! Cicho z swym szemraniem
od Helikonu echo Muz walczących graniem!

30 Nie tu z fluktów bajecznych wytryśnione bogi,
nie Nilu egipskiego ani morskie progi
zważam: jeśli się człeka bogiem nazwać godzi,
i płci niemieckiej imię bogini uchodzi.
Jedną nad cel wszech bogiń w swej celniejszą sławie
głoszę Nimfę, rzuciwszy okiem ku Śrzeniawie,
35 skąd jako z macierzyńskich wnętrzości wypływa
taż Nimfa, a ojczysty Księżyc ją okrywa.
Śrzeniawę, już nie rzekę: rzekę, lecz ocean,
polskich ozdób przyczynę, adoruje pean.
To dekor, to honoru punkt, w punkcie bez pary:
40 jeden w swej kursie sławy, bez tamy, bez miary.
Obszernością zabiera europejskie brzegi:
bieży, lecz cnoty styrem moderuje biegi.
Koron, mitr, buław setnych ozdobne potoki
sypie, nie same tylko perły pod obłoki,
45 i wynurzywszy z siebie tysięcznych Neptunów,
gromiących polskie fata marsowych piorunów,
gdy niezliczone z własnych wnętrzości Syreny,
mądre raczej Pallady, trojańskie Heleny
lejąc na ląd sarmacki, już z ojczystych progów
50 lokował słusznym rządem między wielkich bogów –
jedną na miejsce innych, w niebo przeniesionych,
Nimfą jaśnieje w swoich fluktach niezmiernych.
Jedną, lecz w tej jedynej ma wszelkie ozdoby –
kto chcesz okiem dojść prawdy, znaj godność osoby,
55 mądry proceder uważ przy cnotach tak wielu,
ukrytą w submisyjnym wspaniałość fortelu.
W akcyjach stały umysł, z powagą pokora –
temi ta wdzięcznie kwitnie ozdobiona Flora,
którą życzliwa Muza Nimfą tytułuje,
60 gdzie wiecznego z Hektorem przymierza winszuje.
Imię Zofija damie, której Pallas, FILO
na front imienia godnie przydawszy, nie tylo
filozoficznej biegłość nauki przyznaje,
lecz prym w rozsądku onej przed Platonem daje:
65 Zofija – „mądrość”, tak się z greckiego tłumaczy,
toć się filozofiją ta Zofija znaczy.

I słuszna, bo czym w zdaniach trudzą się zofowie,
wnet *in filo* ta mądrze Zofija odpowie.
Nic to, że „nicią” *filum* polski styl mianuje,
70 z tej nici nie nic, lecz sznur złoty ominuje.
Kto tej godny, *in filo* zna dyszkurs Zofiji:
sto na punkt z nici takiej wyciągnie racyi.
Nicią swą Tezeusza Aryjadna broni –
ta złote wieki przedzie książęcej Pogoni.
75 Nie dziw, w Junony dobie Saturnami rządzi –
kto się tej nici chwyci, w swym kursie nie błądzi.
Za nic Jazona runo, skąd wiersz przedzie Muza,
ta swym *filo* celuje sto Muz filomuza.
Prędsza w dowcipnym locie niżli Filomela,
80 mądry umysł tetrycznych książąt rozwesela,
łagodnym płynie słowem, a gdy trutynuje,
w lot najwyższe rozsądkiem sensa penetruje.
Przed nią wszelaki dekor i dowcip ciemnieje,
wszakże Księżycem księżna i Gwiazdą jaśnieje.
85 Dwoma sferami w świetnym parenteli znaku
dwunastu znaków gasi cyrkuł zodyjaku:
niebo się prawie wlewa w to mądrości morze,
w które wchodzą Sieniawskich swym splendorem zorze.
W tym oceanie fortun, honorów i sławy
90 tonie pojętność ludzka i rozum ciekawy:
nie pojmie tej Erytry setnym Argus okiem.
Niebem słynie Zofija, toć jest nad obłokiem
morze – chmury nie dozna ani niepogody.
Niebo – morze! Precz obłok od tak jasnej zgody!
95 Ile gdy nad słoneczne Czartoryskich konie
tymże jaśnieją niebem w sarmackiej koronie,
gdzie książęce swe kroki w równi z królewskimi
mierzą parentelami i cnotami swemi,
północny i wschodowy cyrkuł okrążają
100 i w cesarskie linije krwi kursem wbiegają.
Co lot Orła polskiego i Litwy Pogoni,
to książąt Czartoryskich w lot Pogonia goni;
kurs najwyższych honorów, nieśmiertelnej sławy
tej jest metą pogoni, te są jej zabawy.

- 105 I czegoż nie doścignie prędszym teraz lotem,
Księżycy i Śrzeniawy zmocniona obrotem?
O szczęśliwe ściganie, bieg fortuny złoty:
dojść takiego terminu mimo szturm i grzmoty,
którego moc tysiącznych broniła zelantów,
110 a sto służyło silnych swą strażą atlantów.
To bieg szczęśliwych kroków, sił i mocy cena,
to ściganie nad sztuczny zawód Hippomena:
nie już złotemi chytrze rzuconemi fanty,
cnotą – tak niedościgłej dobiec Atalanty.
115 Szczęśliw i nader wzięty nad inne panięta
jeden generał wielki, ksiązę nad książęta,
dość sławnego dokazał tryjumfu w swym życiu
przy takim spolijału drogiego nabyciu.
Mniema świat, że mu pewna z najpierwszej brygady
120 bogini w tym służyła fruktem swojej rady.
Koniektura dość mądra, jeśli tak rozumie,
że ta z Bogiem kierować pańskie serca umie,
nie fortelem tych bogiń, co jabłkami wsparły
Hippomena, a zdradą Atalantę zdarły.
125 Nie tu kunszt uwiniony w drogą sferę złota –
to mieć chciała tej damy przyjaźń, mądrość, cnota,
która nie w frukcie żadnym, lecz pono w pierścieniu
przy Korwinowym fortel ukryła imieniu.
Ceres z honorem onej swym służy kasztelem,
130 biegiłość w rozsądku wielkim jest jej przyjacielem.
Więc niech kto, jak chce, zważa, dość, że księcia z księżną
Bóg prawdziwy chciał złączyć przyjaźnią przysiężną.
Przedwieczne sądów Boskich w tym były wyroki,
aby, co zachmurzyły żalobne obłoki,
135 to w południowym szczęścia jaśniało splendorze,
gdy Nimfa współ z Hektorem odziedzicza morze:
ocean to jest fortun i dóbr niezmiernych,
z rzek tysiącznych w port jeden godnie zgromadzonych.
Lecz mało na tym dziwie Hektorowi-księciu,
140 nie zakłada wesela w fortuny przyjęciu,
co się znikomym liczy mieniem i dostatkim,
swej się jedynie Nimfy konsoluje statkiem.

Przyjaźń i doskonałość w wszelkim procederze –
to w niej szacuje przez swe wieczyste przymierze;
145 to fortuna, to wszystka jego kontenteca,
to nad wszelką szczęśliwość w nim wesele wznieca.
A zatym już nie wieszczym głosem wyśpiewuję
ani próżnym umysłem to wam ominuję,
jaśnie świecące światu Księstwo Miłościwe,
150 Minerwy i Katona abrysy prawdziwe:
będą faworyzować Wam Nieba skutecznie
i swym się toczyć kołem Fortuna statecznie,
ukoronują wota zobopólnej pary
Boskie przy wszelkim szczęściu cnych potomków dary.
155 Tego senat, Mars, Wolność życzą i kościoły,
to wam i jasnogórskie obiecują stoły.
Ani zajrzy Korona, gdy i was w koronie,
i potomków osadzi moc Boska na tronie:
co przy dostatkach imię i przymioty znaczą,
160 a przeto wszelką zgodność do tronu tłumaczą.
Tego Wam życzyć muszą wielkich imion domy,
to światu głosić pragną złotym stylem tomy.
Ciebie, najdroższa Nimfo, chwała Sabie dana,
Ciebie, Hektorze, czeka dank Trzeciego Jana.
165 Czym się cieszyła Saba przy królewskim tronie,
masz to w Hektorze swoim jakby w Salomonie,
Nimfo droga. Masz więcej niżli Saba chwały,
bo ta, ciekawym krokiem zbiegszy na czas mały,
pojąć nie mogła wszystkich rządów Salomona,
170 Twój zaś rozsądek pański i biegiłość wrodzona
pojmuje doskonale by najgłębsze sensa,
więc już od Ciebie Saba brać mogłaby pensa.
Król Salomon monarchów nie zna równych sobie –
Twej któż się równać może książęcej osobie?
175 Ceną akcyi mądrych i wszelaką cnotą
celujesz wszelkie zbiory i tysiączną flotą.
Bajka uczy, znajoma poetyckiej głowie,
że w Pandorę wszelaki dar wlał bogowie.
To nie koment, są tego jasne dokumenta,
180 że w Cię Bóg prawy wszystkie wlał drogie talenta.

Niech się Pandora kryje z swą bajeczną fimfą,
gasną boginie wszystkie przed tą polską Nimfą,
gubią cerę Kloryndy i Flory blednieją,
ustaje wszelki koncept i pióra tępieją.
185 W abrysowaniu Twojej anielskiej figury
idą najmądrze głowy w trudności presury,
dopieroż styl mój błahy Twej stymie nie zdoła,
skłaniam przeto pod Twoje pańskie stopy czoła.
Pardonuj, że Cię Nimfą mianować się ważę –
190 tak mi Śrzeniawy biegów wolny impet każe,
bo jeśli wszelkie wody Nimfom aplaudują,
Tobie, sarmackiej Nimfie, wszystkie kredensują
i ku Twojej estymie żywe zdroje płyną,
które pierwszej w Europie krwi dekorem słyną.
195 Przyznam: swoim sposobem służy-ć kant Syreny,
wabisz ku swym pochwałom nie pieniem Kameny,
lecz wokalniejszym tonem wszędzie brzmiącej sławy,
czym się od snem nudzących Syren różnisz sprawy.
Nie śpi, ale się każdy ku Twej chwale wznieca,
200 kogo przy głośnej sławie blask Twych cnót oświeca,
aleć ja usnąć muszę i stać się Memnonem,
nie wystarczając moim Twej pochwałę tonem.
W krótkim zawieram pienu setnych wotów echo:
żyj, panuj, króluj, świata polskiego pociecho;
205 Księżno i Pani można, pędź swe złote lata,
niech Ci Pogonia goni i rozpędza fata.
Żyj pomyślnie, anielska wielkich Książąt Paro,
nieś w niebiosa te Państwo, duchowna ofiario.
Aby potomstwem senat zdobili i trony,
210 to kościelne uproszą i ogłoszą tony.
Z tym się i Jasna Góra wiernie kontestuje
i za Wasz wiek nadsetny przed Panną wotuje.
Precz przeciwność i wszelka fatalna ruino –
żyj szczęśliwie z Hektorem, Nimfo, Heroino.
215 Płyn do portu drogiego nieśmiertelnej sławy,
wdzięczna Nimfo, do berła płyn styrem buławy.
Gdzie najdroższa szczęśliwość zł<o>tym bieży torem,
płyn, swą cnotą słyn wieszcznie z swym wielkim Hektorem.

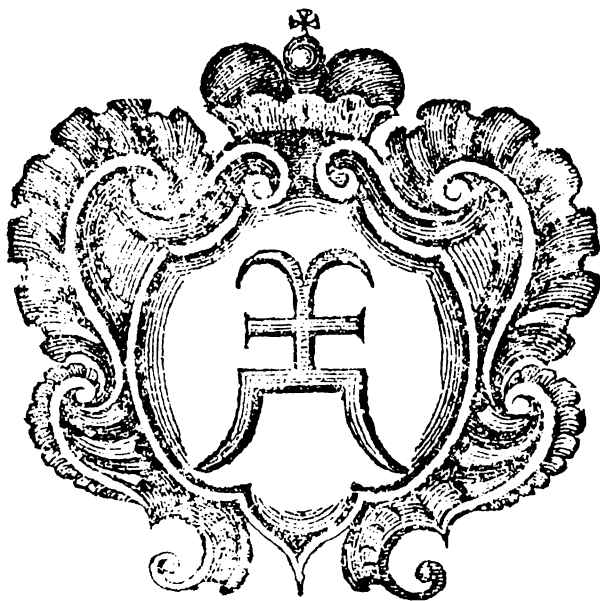
- 220 Tym kończę i zaczynam po weselu żale,
w *Refleksyjach duchownych* dając światu *vale*,
coć wprawdzie mniej tu służę, Pani miłościwa,
boś na próżność światową wcale nieskwapliwa.
Więc niosę lichą pracę w powinnej daninie
Tobie, królewskich koron godnej Heroinie.
- 225 Idę jako do mądrej z tą spartą Minerwy
z osobliwszej Twojego rozsądku obserwy,
idę i rzucam pod Twe tę lekciją zdanie:
akceptuj, proszę, kasuj, co ma być w naganie.
Ile mogę, oddaję w hołdzie wiernej służby,
- 230 kompensując defekta braci mych i drużby –
którzy u Twego trwali na usługach boku,
teraz więcej nie błędzą w swym zakonnym kroku.
Więc nie gardź, mądra Pani, tak lichym prezentem,
którym Ci służę w dani z hymena koncentem.
- 235 Niech to, proszę, coć wnoszę, będzie dokumentem,
że prawdziwie życzliwie Twym żyję klientem.

Jaśnie Oświeconej
W[ielmożnej] Ks[iążę]cej Mości,
Pani i Dobrodziki
najniższy sługa,
ks[iądz] Mikołaj Karol Juniewicz

2.**OZDOBA****wielkich imion****w godności osoby i w nieskomparowanych przymiotach****Jaśnie Wielmożnej****Heleny Księżnej na Kozielsku****OGIŃSKIEJ,****Marszałkowej Wielkiej W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego],****krótkim ojczystego wiersza stylem****adumbrowana**

Na herbowny klejnot Jaśnie Wielmożnych
OGIŃSKICH

Fortą się Nieba Pani nominuje –
ku tej się brama Ogińskich kieruje
wielką Heleny cnotą, którą słynie,
erygowana w książąt kozielskiej dziedzinie.
Tą tryjumfalną świat jaśnieje bramą,
tą się odbija los przeciwny tamą.

Jaśnie Wielmożna Pani i Dobrodziko!

Precz stąd, tryjumfująca chytrym często kształtem
próżność światowa, ślepym młódcz ludząca gwałtem!
Na stronę precz, Kupido, z swą myśli chimera:
giń z ognistą podniętą, zagiń i z Wenerą!

5 Nie tu straty Parysa prózną w Troi cenę,
lecz nierównie celniejszą rysuję Helenę,
która nie marnym płóchej znikomości wzorem
postępując, najdroższym cnót słynie walorem
i w kształt Wielkiego niegdy Konstantyna matki

10 zmierza ku Niebom przez cnót kurs w przykładzie rzadki.
Słynie, acz nie cesarską tej matki figurą,
ale koronom równą książęcą purpurą.
Dąży do tegoż portu, co Helena święta,
równym jej cnoty styrem w cnotach niepojęta.

15 Wizytką ta się stała szczęsną z odwiedzenia
miejsz w Palestynie świętych, a zaś z znalezienia
krzyża i goździ Pana szczęśliwsza matrona,
gdy za znaleźne większa wieńczy ją korona.
W Tobie łaskawe Nieba uznają toż samo,

20 imperatorskich zawsze tronów godna Damo,
Księżno i Pani można, o droga Heleno.
Rzuć pod jej stopy czoło, rzuć w dani, Kameno!
Monarchiniś litewska – z swych królewskich stołów,
wizytkaś pobożnością – od wizyt kościołów,

25 które za Twój wiek długi przed Bogiem wotują
i to wokalnym z ambon głosem intonują.
Królujesz wspaniałego serca animuszem:
znajdujesz Krzyż w swym sercu z cnoty genijuszem.
Marszałkujesz honorem pierwszym między damy,

30 tryjumfujesz kandorem cnót bez żadnej tamy.

Remonstrujesz z uporem, co w kontr cnotcie płynie;
co rysujesz, walorem mądrych myśli słynie,
dokazujesz i piórem dzieł dowcipnych sztuki,
rozkazujesz, co wzorem pięknym jest nauki.
35 Co mądrością swej głowy godnie trutynujesz,
łagodnością wymowy wdzięcznie proponujesz.
A gdy z gością perłowy dyszkurs uformujesz,
przezornością i słowy wszystkich dewinkujesz.
40 Z uprzejmością lud zdrowy w ubóstwie przyjmujesz,
a z wdzięcznością dar nowy wzajem kompensujesz.
Co święta wynalazła Helena, znajdujesz,
gdyż równie, acz nierównym z nią krzyżem certujesz:
tamta dla Krzyża chwały rodzi Konstantyna,
Tobie mieć przeczą Nieba żądanego syna.
45 I toć to krzyż od Boga na wet za wet dany,
aby mu mężnym sercem był ofiarowany,
o czym nie wątpi żaden w ciekawości skory,
kto zna cnotliwe męstwo serca tej Debory.
Jeden za wiele krzyżów krzyż ten cięższy mniemam,
50 gdy dama rzecze: „Panim, a nic przecie nie mam”.
Honor, fortuna, sława bez potomka ginie –
nic a nic w smutnej sercu nie dogadza minie.
Stój tak, mateńku, jeśli która lamentujesz,
że z urodzenia dziątek swych nie profitujesz.
55 Zawsze li szczęście matki, gdy syna powije,
nie mniemając, że synek przemieni się w zmiję?
Wprawdzie Bóg i natura sprawiedliwie każe
matkom życzyć potomstwa na swe awantaze,
lecz kiedy Boskiej woli rząd inaczej sądzi,
60 któraż przeciwna temu myśl i chęć nie błądzi?
Nie masz w tej mierze błędu, Jaśnie Oświecona
Pani i Heroino w sobie zwyciężona:
mężniejsze takie serce, co siebie zwycięża,
niż co silne fortocy burzy przez or<ę>ża.
65 Zwycięzasz swe pasyje, w tym punkcie niesprzeczna,
jako druga Judyta mężna i waleczna.
Nie lokuje się defekt w Twym sercu podobny,
masz ci ten krzyż dość dobry, lecz dla siebie drobny:

- 70 małym ci się krzyżykiem ten sam prezentuje,
lecz wielkim serca Twego męstwem tryjumfuje.
Twojać to kontenteca, o Pani jedyna,
kiedy nad wszystkie syny masz bez ojca syna,
którego-ś w ślicznej formie szczęśliwie powiła,
kiedy-ś ku niemu miłość w swe serce wpoiła.
- 75 Tak pomyślne rodzenie sam Bóg konsekruje
sobie, gdyż siebie w Niebie kochać rozkazuje.
Cieszze się w swoim życiu tak wdzięczną Dzieciną,
płodna miłością Boga Wielka Heroino,
teś Paniątko anielskie krzyżem pozyskała,
- 80 ten krzyż Boska Ci miłość w swym prezencie dała.
Najdroższyć to dar święty, lubo w serce godzi,
gdy nieoszacowana w nim się miłość rodzi.
Takich Zbawiciel swemi zowie rodzicami,
co Boską wolę pełniąc, pałają sercami,
- 85 świętym ku swemu Stwórcy ukochaniem zdjęci,
jakie w Twoim panuje sercu i pamięci.
Tak, wypełniając Boską i Twą chęć stateczną,
wiktoryzujesz, Pani, w tym z pamiętką wieczną.
Od świętego kochania do wielkiej dobroci,
- 90 jaka jaśnieje w Tobie, niech się wiersz obroci!
Z imienia tylko dobra polska była Bona,
Tyś *bona*, bo na wielką dobroć nakłoniona.
Jako Mars, w zwawym boju certując, bonuje,
tak owa niegdy Bona, bonując, panuje.
- 95 Niedobry taki bonet na królewskie skronie,
z którym źle imię dobre w morzu świata tonie.
Zniża się przed tym Twoim zła hardość bonetem
barziej niż przed wojennym Bellony kornetem.
Tym, dobrotliwa w życiu, bonetem bonujesz,
- 100 w swym wstrzemięźliwa kursie, bonując, panujesz.
O, któż by nierad taką znał na tronie Bonę?!
Zrzuć bonet, droga Pani, włóż na front koronę:
aleć przystoi w takim dobroci bonecie –
choćaby dla korony nie zrzucisz go przecie.
- 105 Coć raz natura dała, i tron nie odmieni:
dość się drogo przy mitrze ten bonecik ceni.

Więc na ten bonet, co się z dobroci formuje,
niech Ci koronę Boska dobroć adaptuje.
W tym punkcie, nim te dojdą swego skutku wota,
110   zmierzam, gdzie niezmierną Twej powagi cnota
          heroiczny animusz posturą celuje,
          a w tym cały cel świętej pokory miarkuje.
          Z frontu czytam anielską w wspaniałości minę,
          z serca męznego widzę wielką heroinę,
115   jaką niegdy wysławia mądrość Salomona,
          kiedy mu w myśl się wpiła tak mężna matrona:
          „I któż – mówi – zrzenicą w pojęciu skuteczną
          znajdzie białą płeć w męstwie trwałą i stateczną?”
          Daleko od ostatnich świata brzegów cena
120   tej się szerzy, czym nasza męźniejsza Helena
          przenosi swych cnót kursem i zamorskie brzegi;
          bieży, lecz styrem mądrym moderuje biegi.
          Cyt, z swoją Bersabeą, wielki koronacie!
          Rzuć oko ku tak męźnej Pani naszej szacie,
125   jaką ją przyozdabia męstwo i pokora:
          słaba wnet Bersabea będzie i Debora
          ani Wasta z Judytą wcale nie wydoła
          wspaniałemu z pokorą męstwu Twego czoła.
          Kontrapunkt trudny to jest – tym wdzięczniejszy w sobie,
130   im bardziej przeciwnością koncertuje w Tobie:
          pokora przy wysokiej Twej powadze niska.
          I któraż tej kontrowej przyjemności bliska?
          Aby ją w sercu razem miała i w humorze,
          nie znajdziesz ją w tysiącznej damie przy honorze,
135   że zaś ta niskość od chwał wysokości stroni,
          jakie ludzka chępliwość rada wiatrem goni,
          więc już się trwożę w sobie, abym nie wykroczył,
          gdybym ku Twym pochwałam pędem pióra zboczył.
          A przeto, kiedy swoją estymą się płonisz
140   i tego, coć należy, w pokorze się chronisz,
          toć tu już FRASZKĘ i NIC tym rytmem przypiszę,
          kiedyć Franciszki imię służy, jako słyszę.
          Słusznie się w tym imieniu FRASZKA i NIC snuje,
          boć to za nic, że się tak słowo transformuje.

- 145 To nie fraszka bynamniej i za nic nie ważę,
że co u Ciebie fraszka, któż tego dokaże.
Fraszka u Ciebie słodkość najwdzięczniejszej swady,
nic to i piórem ścigać Katonowe ślady,
uśmierzyć srogich żalów, toć fraszka, pasyje
150 i w wesołe odmienić twarz melancholije.
Za nic obłudne ceniąc płochych fraszki plotek,
nicią tą mądrze toczysz swych dzieł kołowrotek.
Swą nicią Tezeusza Aryjadna broni,
w Twojej, nędznych broniąca, trwa wić mocna dłoni.
155 O, któż się zdobyć może na fraszki takowe,
komuż tak sprzedzie cnota tej nici osnowę,
że jej nie zerwie wiecznie i zawisna Kłoto?
Nie potrafią i Parki nic z tą nicią złotą,
boć z tejże nici fraszki Twojaż wije cnota
160 sznur nigdy nie stargany wiecznego żywota.
To już chwalebna fraszka płynąca z imienia
swą nicią sto wyciąga Twych cnót zalecenia.
Cóż, gdy Muza od fraszki uda się do czaszki,
która nieploche sobą zawiera igraszki:
165 obrót mądrej Minerwy, dzieło Jowiszowe,
z matki Junony wszelkie pociechy mężowe
wielkiego w świecie polskim marszałka i pana.
Któremu w takiej parze setna styma dana?
Czym się cieszyła Saba przy królewskim tronie,
170 masz to w wielkim Ignacym, swoim Salomonie,
godna Pani. Masz więcej niżli Saba chwały,
bo ta, ciekawym krokiem zbiegszy na czas mały,
pojąć nie mogła mądrych rządów Salomona,
Twój zaś rozsądek pański i biegłość wrodzona
175 najgłębszy doskonale sens może pojmować –
toć już Saba u Ciebie mogłaby stud<i>ować.
Więc i ja rzucam pod Twe tę lekcją zdanie:
akceptuj, proszę, odrzuć, co ma być w naganie.
Z próżnością świata myślą niepróżną certuję,
180 a że stylem nieważnym, tym się konfunduję,
oraz że koncept słaby w swoim umyśleniu
nie wystarcza tak wielkich cnót Twych wysławieniu.

Lecz mię tu namieniona Twa pokora wspiera,
która się w pańskim Twoim umyśle zawiera,
185 bo gdy jej wielkość pochwał nie bywa przyjemna,
toć w tym punkcie nikczemność moja nie daremna.
I tak do innych skryptów, kronik i herbarzów
odsyłam Czytelnika i Twych cnót malarzów:
niech Twe książęce imię i wielkie talenta
190 Nieba sławią, te Boskich darów dokumenta.
Ja tu krótko zawieram długie wotów echo:
żyj, panuj, wiekuj, wielka wszech mądrych pociecho,
pędź złotym swój wiek kursem bez przeciwnej tamy,
niech Twe ojczyste słyną wiecznie trwałe Bramy.
195 Żyj z Ignacym, Heleno, sławnych Książąt Paro,
idź w Nieba za te państwo, dusz świętych ofiario.
Tym kończę i zaczynam po radościach żale
na próżności światowe, dając onym *vale*.
Niosę tę lichą pracę w niegodnej daninie
200 Tobie, królewskich koron godnej Heroinie.
Niech to, proszę, coć wnoszę, będzie dokumentem,
że prawdziwie życzliwie Twym żyję klientem
z wiernych usług kandorem
oraz eksoratorem.

Ks[iądz] M[ikołaj] J[uniewicz]
Z[akonu] Ś[więtego] P[awła] P[ierwszego] P[ustelnika]
Ś[więtej] T[eologii] D[oktor]

3.

[Dla Jana Platera]

Na herbowny dekor Jaśnie Wielmożnych
PLATERÓW

Czym się niegdy Scypijo chlubił Afrykański,
 tym jaśniej honor dom Platerów pański.
 Nie od lasa te Łaski, lecz z łaski pochodzą,
 gdy się z daru od Niebios i monarchów rodzą.
 Te są strukturą domu przesławnego Jana,
 tym wspanialszą i miłszą, kiedy Gracyjana.

Jaśnie Wielmożny M[o]ści Dobrodzieju!

- Nie tu z kastalskich źródeł wytryśnione wdzięki,
nie ton lutenny nucę Apollina ręki,
gdy o próżności kryśląc, przez umysł nieprożny
zmiierzam ku głośniej sławie Twej, Jaśnie Wielmożny
5 Starosto, wielkiej stymy i dobroci panie,
nad setnych Gracyjanów najłaskawszy Janie.
Pardonuj mi tu, że się przed Twym mądrym okiem
z niestałości światowej otwieram widokiem,
od której stroniąc, nad nią panujesz cnotliwie
10 i tak z próżności świata profitujesz w dziwie.
Nie to kunszt – brnąć i ulgnąć w znikomości świata,
co dumne za zysk mają płoczej młodzi lata,
lecz to sztuka niepróżna: z próżności światowej
mieć hołdownicę w mądrej potrzebie domowej.
15 Masz, godny Panie, tę w swym hołdzie niewolnicę –
rzucić na jej ślepe błędy swą bystrą zrzenicę.
Co się tu abrysuje dla ludzkiej zabawy,
niech to i Twój przenika wzrok pański łaskawy,
nie tak dla światowości próżnej uniknienia,
20 jak dla ślepych onejże zapędów przejrzenia,
które spenetrowawszy, mądrość Salomona,
nad wszelki dowcip ludzki w świecie wystawiona,
biegłością bystrą oka dościgła i próbą,
że nic ważnego próżny świat nie wnosi z sobą.
25 Nic nikogo statecznie ucieszyć nie może,
tylko Ty sam, cel wiecznych uciech, o mój Boże!
Kto tego wzrokiem ani sercem nie pojmuje,
wiersz tu takiego krótkim stylem adumbruje,
co w doczesności nie trwa o wieczności mienie,
30 cień chwyta, a chwytając, cierpi udręczenie,

a gdy coś pozornego, że uchwycił, mniema,
z sobą się pasujący, nic dla siebie nie ma.
Tak bywa: kto się ślepo w znikomości nurza,
mimo Niebieskie zbiory zła go zbierze burza,
35 bo gdy się w marnej ślepo zatopi mamonie
i w niej w kontr Boskiej woli chciwym sercem tonie,
próżnych swych chęci żagle zagubi i nawę,
życia z świętymi w świecie pokawiwszy sprawę.
Nie jest chęć taka ani próżność świata marna
40 w Twoim pobożnym sercu, luboć złote ziarna
szczodrze sypie Fortuna z Boskiej wlana woli;
nie doznasz przy swym szczęściu przeciwnej niedoli.
Jest ubłogosławione od Boga Twe życie,
Chrystusowy z imienia skutkiem faworycie.
45 O, drogi Niebom Janie i polskiej krainie,
w swej, parenteli wielka ozdobo, dziedzinie
tryjumfujesz z światowej znikomości jawnie,
aczkolwiek będąc z panów panem, żyjesz sławnie.
Co dowcipem swej głowy mądrze trutynujesz,
50 łagodnością wymowy wdzięcznie proponujesz;
co rysujesz swym piórem – godną myślą słynie;
remonstrujesz z uporem, co w kontr cnocie płynie.
Gdy więc z gośćmi perłowy dyskurs uformujesz,
przezornością i słowy wszystkich dewinkujesz.
55 Panujesz nad dostatnią marnością światową,
trzymasz ją mądrze w hołdzie na służbę domową.
Toć szczęśliwość z rozsądkiem od Niebios przydana:
iść w kontr tym, co mamonę miewają za pana,
i adorować zwykli jako cielca Żydzi,
60 czym się z Bogiem złączona cnota słusznie brzydzi.
Masz ten dank i tę stymę, Starosto wspaniała,
żeś tak w swych fortun rządach mądrze doskonały,
iż co świat ominuje za swe własne państwo,
Tobie się w hołdownicze podaje poddaństwo.
65 Więc niech Ci z złotym służy swym Fortuna kołem,
pod Twe się pańskie stopy submitując czołem.
W drobnym zawieram rytmie setnych wotów echo:
żyj, panuj, wiekuj, wielka wszech godnych pociecho,

70 w szczęściu bez alternaty drogie pędź swe lata,
niech z łaską Boską Laski Twe tamują fata.
Żyj pomyślnie, anielska w swej ozdobie Paro!
Wnieś do Niebios Te Państwo, duchowna ofiarno,
aby potomstwem senat zdobili i trony,
tak życzy do Twych usług przed Bogiem skłoniony

Jaśnie Wielmożnego
W[asz]m[óś]ć Pana Dobrodzieja
wierny sługa i niegodny eksorator,
ks[iądz] M[ikołaj] J[uniewicz],
Z[akonu] Ś[więtego] P[awła] P[ierwszego] P[ustelnika]
Ś[więtej] T[eologii] D[oktor],
D[efinitor] P[rowincyi] P[olskiej]

KOMENTARZE

KOMENTARZ EDYTORSKI

I. WYKAZ ZNAKÓW I SKRÓTÓW PRZYJĘTYCH W EDYCJI

1. Znaki edytorskie i skróty w transkrypcji, komentarzach i objaśnieniach

< > – nawiasy kątowe w tekście utworu sygnalizują ingerencje wydawcy, zarówno koniektury, jak i emendacje

[ ] – nawiasami kwadratowymi oznaczono uzupełnienia o charakterze redakcyjnym, np. rozwinięcia skrótów

bł. – lekcja uznana za błędną

bł. druk. – błąd drukarski

marg. – marginalium

p. – podpis autora pod tekstem

pdt. – podtytuł

popr. wyd. – poprawka wydawcy

transkr. wyd. – transkrypcja wydawcy

tyt. – tytuł

uzup. wyd. – uzupełnienie wydawcy

2. Skróty oznaczające poszczególne utwory wchodzące w skład edycji

Refleksyj duchownych

DC – *Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika*

Cz – *Nimfa... Zofja z Sieniawskich księżna Czartoryska...*

Cz.H – *Na skoligowane... Domów ornamenta...*

Og – *Ozdoba... Heleny księżnej na Kozielsku Ogińskiej...*

Og.H – *Na herbowny klejnot... Ogińskich*

Pl – [Do Jana Platera]

Pl.H – *Na herbowny dekor... Platerów*

Radz – *Splendor... Michała Kazimierza Radziwiłła...*

Radz.H – *Na herbowny dekor... książąt Radziwiłłów*

Rd – *Refleksyje duchowne*

3. Skróty najczęściej cytowanych źródeł i opracowań

A KEMPIS/TRZEBIENSKI, *O naśladowaniu Chrystusa* – Thomasza Akempiusza, kanonika regularnego zakonu Augustyna świętego, *O naśladowaniu Chrystusa księgi cztery*, z łacińskiego wierszem polskim przez X. Józefa Trzebieńskiego... przetłumaczone, Warszawa: w drukarni J.K.M. Scholarum Piarum, 1724.

Baczewski, *Między satyrą a katechezą* – S. Baczewski, *Między satyrą a katechezą. Twórczość Karola Mikołaja Juniewicza*, Lublin 2007.

BAKA, *Comitia* – Józef Baka, *Comitia honoris et aviti splendoris... sub triumphalem ingressus pompam Illustrissimi ac Excellentissimi Domini, D. Ioannis Ludovici de Broel Plater, palatini Livoniae...*, Wilno: Universitas Societatis Iesu, 1736.

BAKA, *Uwagi* – Józef Baka, *Uwagi śmierci niechybnej*, [w:] tenże, *Poezje*, opracowali i wstępem opatrzyli A. Czyż i A. Nawarecki, Warszawa 1986.

BALDE, *Poema* – Jacobus (Jakob) Balde, *Poema de vanitate mundi*, Herbipolis [Würzburg]: sumptibus Joannis Bencard, bibliopolae academici, 1659.

BALDE/Anonim, *Sen* – Jacobus (Jakob) Balde, *Sen żywota ludzkiego*, wierszem łacińskim przez W.O. Jakuba... *Societatis Iesu*, od jednego z tegoż zakonu rytmami polskimi wyrażony, Warszawa: drukarnia J.K.M. u OO. Scholarum Piarum, 1697.

BARANOWICZ, *Lutnia Apollinowa* – Łazarz Baranowicz, *Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa...*, Kijów: z typografijej Kijowo-Pieczarskiej, 1671.

BIELSKI, *Rozmowa baranów* – Marcin Bielski, *Rozmowa nowych proroków, dwóch baranów o jednej głowie*. [w:] tenże, *Satyry*, wydał W. Wisłocki, Kraków 1889 („Biblioteka Pisarzy Polskich”, t. 4).

BIERNAT, *Ezop* – Biernat z Lublina, *Ezop*, wstęp S. Grzeszczuk, opracowanie J.S. Gruchała, Kraków 1997 („Biblioteka Polska”).

BOILEAU/GORCZYCZEWSKI, *Satyry* – Nicolas Boileau-Despréaux, *Satyry...*, wierszem polskim przełożone, z przystosowaniem do polskich rzeczy, przez Jana Gorczyckiego. Warszawa 1805.

BOILEAU/ZALUSKI, *Plemię ludzkie* – Nicolas Boileau-Despréaux, *Satyra na całe plemię ludzkie. paraphrastice* z francuskiego Boileaviusza na żądanie i prośbę W. Jmci Pana Józefa Karczewskiego... przełożona [przez Jana Andrzeja Żaluskiego], [w:] [J.A. Żaluski], *Próba pióra nowego poety w trzech starych satyrach*. [Warszawa: drukarnia Jego Królewskiej Mci i Rzplitej Collegium SJ], 1753, s. 15-31. [egz. IBL PAN XVIII.2.863]

BOILEAU/ZALUSKI, *Żony* – Nicolas Boileau-Despréaux, *Satyra na złe żony przez mysogina tegoż. co i mysantropa*, [w:] tamże, s. 38-81.

BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* – Klemens Bolesławiusz, *Przeraźliwe echo trąby ostatecznej*, wydał J. Sokolski, Warszawa 2004 („Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 29).

BRATKOWSKI, *Świat* – Daniel Bratkowski, *Świat po części przejrany*, Kraków: Drukarnia Franciszka Cezarego, 1697.

CHMIEŁOWSKI, *Nowe Ateny* – Benedykt Chmielowski, *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna...*, Część I, Lwów: w Drukarni Pawła Józefa Golczewskiego, Jego Królewskiej Mości Uprzywilejowanego Typografa, 1745.

CHRÓŚCIŃSKI, *Job* – Wojciech Stanisław Chróściński, *Job cierpiący, z dóbr i fortun wyzuty, na zdrowiu i dzieciach dotknięty, a potem przez łaskę i miłosierdzie Boskie nad wszelkie mniemanie przyjaciół swoich usprawiedliwiony...*, Warszawa: w Drukarni Ojców Scholarum Piarum, 1705.

CHRÓŚCIŃSKI, *Lament* – Wojciech Stanisław Chróściński, *Lament strapionej Ojczyzny po zerwanej konwokacyjnej interregni i zawiązanych związkach...* A.D. 1696, [w:] *Poeci polskiego baroku*, opracowały J. Sokołowska i K. Żukowska, t. 2, Warszawa 1965, s. 433-445 („Biblioteka Poezji i Prozy”).

CHRÓŚCIŃSKI, *Projekt* – Wojciech Stanisław Chróściński, *Projekt na mody francuskie w Polsce*, [w:] *Poeci polskiego baroku*, op. cit., s. 445-448.

CYGAŃSKI, *Mysłistwo ptasze* – Mateusz Cygański, *Mysłistwo ptasze*, Kraków: Drukarnia Jakuba Siebeneychera, 1584 (reprint: Warszawa 1979).

DEMBOWSKI, *Punkt honoru* – [Antoni Sebastian Dembowski], *Punkt honoru*, (b.m., dr. i r.) [1749].

DOCHTOROWICZ, *Głos Pański* – [Fabian Dochtorowicz], *Głos Pański łamiący cedry... na smutny odgłos prędkiej śmierci i zatamowania poselskiego głosu... Ferdynanda de Broel Platera...*, Warszawa: Drukarnia Collegium Societatis Iesu, 1734.

DZIAŁYŃSKI, *Szala* – Michał Działyński, *Szala albo Ogłos konwokujący Ojczyzny synów do jedności*, Argentina [Toruń]: (b.dr.), 1713.

ERASMUS, *Adagia* – Desiderius Erasmus Rotterodamus (Erazm z Rotterdamu), wydanie: Erasmus Roterodamus, *Adagia*, [w tenże:] *Opera omnia emendatiora et auctiora*, ed. Ioannes Clericus, t. 2, Leida 1703.

FAŁĘCKI, *Wojsko serdecznych afektów* – Hieronim Fałęcki, *Wojsko serdecznych noworekrutowanych na większą chwałę Boską afektów...*, Poczajów: w Drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów Unitów, 1739 [po 20 II 1740].

GARCZYŃSKI, *Anatomija* – Stefan Garczyński, *Anatomija Rzeczpospolitej Polskiej*, Warszawa: (b.dr.), 1751.

GNIEWISZ, *Smutek codzienny* – B.F. Gniewisz, *Smutek codzienny życia ludzkiego wierszem polskim opisany...*, Częstochowa: w Drukarni na Jasnej Górze Częstochowskiej, 1731.

GWAGNIN – Aleksander Gwagnin (rzekomy autor), *Kronika Sarmacyjej europejskiej* – *Kronika Sarmacyjej europejskiej, w której się zamyka Królestwo Polskie ze wszystkimi Państwami, Księstwami i prowincjami swemi; tudzież też Wielkie Księstwo Litewskie, Ruskie, Pruskie, Żmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie i część Tatarów*, przez Aleksandra Gwagnina... roku 1578 po łacinie wydana, a teraz zaś z przyczynieniem tych królów, których w łacińskiej niemasz, tudzież królestw, państw, insuł, ziem i prowincyj ku tej Sarmacyjej przyległych... przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na X ksiąg króciuchno zebrana, a z łacińskiego na polskie przełożona, Kraków: w Drukarniej Mikołaja

Loba, 1611; część: „Kronika Ziemie Pruskiej, w której się zamyka wszystkich miast, zamków i prowincyj do niej należących tudzież też mistrzów i komturów wszystkich krzyżackich i walk, które przez długi czas z Polaki i z Litwą wiedli, według własnego porządku krótkie opisanie: a to są księgi IV” – tamże, k. Kkk₂₋₃, Lll-Sss[†].

Hernas, *W kalinowym lesie* – Cz. Hernas, *W kalinowym lesie*, t. 2: *Antologia polskiej pieśni ludowej ze zbiorów polskich XVIII w.*, Warszawa 1965.

JABŁONOWSKI, *Skruput* – Jan Stanisław Jabłonowski, *Skruput bez skruputu w Polsce...*, Lwów: w Drukarni Brackiej Trójcy SSS., 1730.

JUNIEWICZ, *Splendor* – [Mikołaj Karol Juniewicz], *Splendor korony z dwunastu gwiazd albo prerogatyw Najświętszej Nieba i Ziemie Królowej, wielkiej Boga naszego Matki, najchwalebniejszej Maryjej Panny, fatalnych rewolucyi umbrzy od Polskiej Korony oddalający a przy tryjumfalnej cudownego obrazu tejże najwyższej Monarchini na Jasnej Górze Częstochowskiej koronacyjej wierszem polskim odkryty...*, Częstochowa: w Drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej, 1717.

KADŁUBEK, *Kronika* – Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przełożyła i opracowała B. Kürbis, indeks sporządziła D. Zydorek, Wrocław ²1996 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 277).

KATARZYNA GENUJEŃSKA, *Teologia miłości* – św. Katarzyna z Genui, *Dialogo tra anima, corpo, amor proprio, spirito, umanità e Dio*; przekład: *Teologia miłości. Rozmowa pomiędzy duszą i ciałem*, [w:] *Żywot i pisma św. Katarzyny Genujeńskiej*, przełożył z niemieckiego ks. P. Rzewuski, Warszawa 1851, s. 29-216.

KITOWICZ, *Opis obyczajów* – Jędrzej Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, opracował R. Pollak, Wrocław ³1970 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 88).

KLUK, *Zwierząt gospodarstwo* – Krzysztof Kluk, *Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie krajowych, historyi naturalnej pocztki i gospodarstwo...*, Warszawa: w drukarni J.K. Mości i Rzeczypospolitej u XX. Scholarum Piarum, 1779.

KOCHANOWSKI, *Odprawa / List dedykacyjny do Jana Zamoyskiego* – Jan Kochanowski, *Odprawa posłów greckich...*, [w:] tenże, *Dzieła polskie*, opracował J. Krzyżanowski, t. II, Warszawa ⁸1976, s. 79.

KOCHANOWSKI, *Pieśni* – Jan Kochanowski, *Pieśni*, [w:] tenże, *Dzieła wszystkie*, t. IV, opracowały M.R. Mayenowa, K. Wilczewska, przy udziale B. Otwinowskiej, oraz M. Cytowska, Wrocław 1991, s. 104-214 („Biblioteka Pisarzy Polskich”, seria B, nr 26; Wydanie sejmowe).

KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* – Mateusz Hieronim Korwin Kochanowski, *Apollo w rezonancy głośno brzmiącej cytary...*, (b.m. i dr.) 1747.

KORWIN KOCHANOWSKI, *Miscellanea* – Mateusz Hieronim Korwin Kochanowski, *Miscellanea życia ludzkiego...*, (b.m. i dr.) 1748.

KWIATKIEWICZ, *Supplika* – Jan Kwiatkiewicz, *Supplika wniesiona za Bogiem do grzesznika albo wywody niezbite przeciw grzechom...*, (b.m. i dr.) 1687.

LINDE – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Lwów ²1854-1860 (reprint: Warszawa 1951).

Małpa-człowiek – *Małpa człowiek w cnotach, obyczajach i kroju*; wydanie: P. Buchwaldówna, „*Małpa-człowiek*”. *Anonimowa satyra z początku XVIII w.*, [w:] „*Miscellanea Staropolskie*”, [t. 1], Wrocław 1962, s. 154-330 [tekst utworu: s. 163-297] („*Archiwum Literackie*”, t. 6).

MINASOWICZ, *Zbiór rytmów* – J.E. Minasowicz, *Zbiór rytmów polskich...*, Część III, Warszawa: w drukarni J.K.Mci i Rzeczypospolitej Scholarum Piarum, 1756 (*Zebranie rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszytych pisanych*, t. V, [red. J.A. Załuski]).

MORSZTYN, *Lutnia* – J.A. Morsztyn, *Lutnia*, [w:] tenże, *Utwory zebrane*, opracował L. Kukulski, Warszawa 1971, s. 3-124 („*Biblioteka Poezji i Prozy*”).

MURETUS, *Opera omnia* – Marcus Antonius Muretus, *Opera omnia*, ex m[anuscriptis] aucta et emendata, cum brevi annotatione Davidis Ruhnkenii, cuius praefatio praeposita est tomo IV, Lugduni Batavorum [Lejda]: apud Samuel et Johannem Luchtmans, 1789.

Nauki chrześcijańskie św. Augustyna – *Nauki chrześcijańskie*, z ksiąg św. Augustyna wybrane, z łacińskiego na polski język przetłumaczone przez Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, Kalisz: w typografii kaliskiej Societatis Iesu, 1730.

NEPUEU/PERKOWICZ – Franciszek Nepueu, *Myśli, albo Refleksyje chrześcijańskie, rozłożone na wszystkie dni całego roku*, Część pierwsza, przez... kapłana *Societatis Jesu* językiem francuzkim wyrażone, na polski zaś język przetłumaczone przez WX. Tomasza Perkowicza *S. Jesu* za dozwoleńiem starszych roku 1754, Lublin: w Drukarni J.K.Mci XX. Trynitarzów, 41792.

NIESIECKI, *Herbarz* – K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wydał i uzupełnił J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846 (reprint: Warszawa 1979).

NIESIUS, RADER/BRUDECKI – Ioannes Niesius, Matthaeus Rader, *Cztery rzeczy człowieka ostateczne*, od W.O. Mateusza Radera dwie, od W.O. Jana Niesiusa dwie, obudwu Societatis Iesu kapłanów, oplakane, opisane, rytmami polskimi od X. Zygmunta Brudeckiego tegoż zakonu wyrażone [tytuł również po łacinie: *Quattuor hominis ultima...*], Posnaniae: in officina Alberti Reguli, 1648 [tekst polski i łaciński].

NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, red. t. 1-3: J. Krzyżanowski; red. t. 4: S. Świrko, Warszawa 1969-1978 (po skrócie podano hasło i numer).

Nowodworski, *Encyklopedia kościelna* – *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób* wydana przez ks. Michała Nowodworskiego, t. VI: Warszawa 1875, t. XXV: Warszawa 1902.

OPALIŃSKI, *Satyry* – Krzysztof Opaliński, *Satyry*, opracował L. Eustachiewicz, Wrocław 1953 („*Biblioteka Narodowa*”, Seria I, nr 147).

PAULLUS, *Lot gołębic* – Gualter (Gautier) Paullus, *Lot gołębic albo wysokie i świątobliwe żądze wstępującej dusze od świata, ziemi, nieba i siebie samej do Boga...*, [tłumaczenie Jan Kazimierz Darowski], Kraków: u Wdowy i Dzieziców Franciszka Cezarego, 1660.

PONTAN *Hesp.* – Iacobus Iovianus Pontanus [Giovanni Gioviano Pontano], *De hortis Hesperidum, sive de cultu citrorum*, ad illustrissimum principem Franciscum Gonsagam, Marchionem Mantuae, [w:] idem, *Opera*, t. 4, Basileae: ex Officina Henricpetrina 1556, s. 3152-3195.

POTOCKI, *Fraszki* – Waclaw Potocki, *Fraszki albo sprawy, powieści, przygody i trefunki...*; wydanie [w:] tenże, *Dzieła*, opracował L. Kukulski, wstęp B. Otwinowska, Warszawa 1987, t. 1, s. 205-430 („Biblioteka Poezji i Prozy”).

POTOCKI, *Ogród* – Waclaw Potocki, *Ogród, ale nie plewiony*; wydanie [w:] tamże, t. 2, s. 5-658; t. 3, s. 349-370.

POTOCKI, *Poczet* – Waclaw Potocki, *Poczet herbów szlachty Korony polskiej...*, Kraków: w Drukarni Mikołaja Aleksandra Schedla, 1696.

POTOCKI, *Przypowieści* – Waclaw Potocki, *Zebranie przypowieści*; wydanie [w:] *Dzieła*, t. 3, s. 485-529.

REJ, *Krótką rozprawa* – Mikołaj Rej, *Krótką rozprawa*, [w:] tenże, *Pisma wierszem. (Wybór)*, wydał J. Krzyżanowski, Wrocław 1954, s. 19-107 („Biblioteka Narodowa”, Seria I, nr 151)

RUDNICKI, *Głos wolny* – Dominik Rudnicki, *Głos wolny w wiązanej mowie...*, Poznań: w Typografii Societatis Iesu, 1743.

Rzeczpospolita w dobie upadku – Rzeczpospolita w dobie upadku 1700-1740. Wybór źródeł, opracował i wstępem poprzedził J. Gierowski, Wrocław 1955.

SALEZY, *Amour* – François de Sales (św. Franciszek Salezy), *Traité de l'amour de Dieu* (Traktat o miłości Bożej); przekład obszernych fragmentów w: tenże, *Wybór pism*, wybór, wstęp i tłumaczenie J. Rybałt, Warszawa 1956, s. 91-204, 217, 226-231, 233, 238-240, 244, 267, 279-293, 295.

SALEZY, *Sentencyje* – François de Sales (św. Franciszek Salezy), *Sentencyje, napomnienia i wyroki duchowne świętego Franciszka Salezjusza, biskupa i księdza geneueńskiego*, [w:] *Zbawienne i świętobliwości chrześcijańskiej bardzo pożyteczne nauki ś. Filipa Neryjusza...*, Częstochowa: w Drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej, 1710.

SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, Warszawa 1886-1902 (reprint: Warszawa 1975-1977).

Sokolski, *Staropolskie zaświaty* – J. Sokolski, *Staropolskie zaświaty. Obraz piekła, czyścica i nieba w renesansowej i barokowej literaturze polskiej wobec tradycji średniowiecznej*. Wrocław 1994 („Acta Universitatis Wratislaviensis”, n° 1160).

SZENKNECHT, *Dama* – Piotr Szenknecht, *Dama modna*, (b.m., dr. i r.) [egz. Ossol. XVII.227.3.: fotokopia BN, fot. 4° 509; jedna składka w 4°, nsygn. i nlb., współprawnna z *Płaszczkiem* jako poz. 2].

SZENKNECHT, *Płaszczyk* – Piotr Szenknecht, *Płaszczyk niedostrojonej damie*, (b.m., dr. i r.) [egz. j.w.: fotokopia j.w.: jedna składka w 4°, nsygn. i nlb., współprawnna z *Damą modną* jako poz. 1].

TARŁO, *Kazanie* – Michał Bartłomiej Tarło, *Kazanie... przy konkluzji nabożeństwa czterdziestogodzinnego w kolegiacie warszawskiej św. Jana dnia 4 lutego roku 1715 miane...* Warszawa: Drukarnia OO. Scholarum Piarum, 1715.

- TREMBECKI, *Wirydarz – ...Wirydarz poetycki* Jakuba Teodora Trembeckiego, wydał A. Brückner, t. 1, Lwów 1910.
- Życie chrześcijańskie – Życie chrześcijańskie albo Akty, uwagi, wszystkie sprawy na Chwałę Boską kierujące...*, Częstochowa: w Drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej, 1714.
4. Skrótory dotyczące literatury starożytnej i średniowiecznej
- AEL.Nat.anim. – *Claudius Aelianus* (Klaudiusz Elian), *De natura animalium* (O właściwościach zwierząt)
- AESOP.Fab. – *Aesopus* (Ezop), *Fabulae* (Bajki); przekład: *Bajki ezopowe*, przełożył i opracował M. Golias, Wrocław 1961 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 127)
- AHMA – *Analecta Hymnica Medii Aevii*, ed. G.M. Dreves, New York-London 1961 (1886-1922, 55 vol.); przekład: *Mszał rzymski z dodaniem nabożeństw nieszpornych*, O.G. Lefebvre, benedyktynek, przekład polski opracowali mnisi opactwa w Tyńcu, Bruges 1956
- ANSELM.Pros. – *Anselmus Cantuariensis* (św. Anzelm z Canterbury), *Proslogion*; przekład: Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, [w:] *Monologion. Proslogion*, przełożył T. Włodarczyk, przekład przejrzał, wstępem i przypisami opatrzył I.E. Zieliński, Warszawa 1992, s. 135-173 („Biblioteka Klasyków Filozofii”)
- ARIST.Univ. – *Aristoteles* (Arystoteles), *De universo* (O świecie)
- AUG. – *Aurelius Augustinus Hipponensis* (św. Augustyn)
- Conf. – Confessiones* (Wyznania); przekład: św. Augustyn, *Wyznania*, tłumaczył oraz wstępem i kalendarium opatrzył Z. Kubiak, Kraków 1994 („Biblioteka Filozofii Religii”)
- Enar.Psal. – Enarrationes in Psalmos* (Objaśnienia Psalmów); przekłady wybranych sentencji w: *Nauki chrześcijańskie św. Augustyna*, k. S₂r – Ff₁v
- Serm. – Sermones* (Kazania); przekład fragmentu w: tamże, k. Ll₁r zob. także Ps.-AUG.
- AUSON.Epithaph. – *Decimus Magnus Ausonius* (Auzoniusz), *Epithaphia heroum, qui bello Troico interfuerunt* (Epitafy na bohaterów trojańskich); przekład: *Nagrobki bohaterów greckich i trojańskich, z tegoż [Ausoniusza]* [15 nagrobków], [w:] MINASOWICZ, *Zbiór rytmów*, cz. III, s. 105-107
- BERNARD. – zob. Ps.-BERNARD.
- BION Adon. – *Bion* (Bion ze Smyrny), *Mors Adonis / Adonis epitaphium* (Pieśń żałobna na śmierć Adonisa); przekład: *Lament Wenery nad zabitym Adoniszem, wierszem nierytmowym z greckiego Biona Smyrneńczyka*, [w:] MINASOWICZ, *Zbiór rytmów*, cz. III, s. 277-280
- CATULL. – *Gaius Valerius Catullus* (Katullus), *Catulli Veronensis liber* (Księga Katullusa z Werony); przekład: Katullus, *Poezje*, przełożyła A. Świderkówna, opracował J. Krókowski, Wrocław 1956 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 105)

- CHRYSOLOG.*Serm.* – *Petrus Chrysologus* (Piotr Chryzolog), *Collectio sermonum a felice episcopo parata sermonibus extravagantibus adiectis* (Zbiór kazań przygotowanych przez błogosławionego biskupa, z dodaniem kazań spoza zbioru)
- CIC.*Tusc.* – *Marcus Tullius Cicero* (Cyceron), *Tusculanae disputationes* (Rozmowy tuskulańskie); przekład: Marcus Tullius Cicero, *Rozmowy tuskulańskie*, przełożył J. Śmigaj, [w:] tenże, *Pisma filozoficzne*, t. 3, Warszawa 1961, s. 475-743
- CLEM.ALEX.*Div.* – *Clemens Alexandrinus* (Klemens z Aleksandrii), *Quis dives salvetur?* (Jaki bogacz zostanie zbawiony?)
- DIOG.LAERT. – *Diogenes Laertios*, *De vita et moribus philosophorum* (*Żywoty i poglądy słynnych filozofów*); przekład: Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, przekład I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupis, opracowanie przekładu, przypisy i skorowidz I. Krońska, wstęp K. Leśniak, Warszawa 201982
- HDT.*Hist.* – *Herodotus* (Herodot), *Historiae* (Dzieje)
- HES.*Op.* – *Hesiodus* (Hezjod), *Opera et dies* (Prace i dni); przekład: Hezjod, *Narodziny bogów* (*Theogonia*), *Prace i dni*, *Tarcza*, przełożył, wstępem i objaśnieniami opatrzył J. Łanowski, Warszawa 1999, s. 59-85 („Biblioteka Antyczna”)
- HOM. – *Homerus* (Homer)
Il. – *Ilias* (Iliada); przekład: Homer, *Iliada*, przełożyła K. Jezewska, wstępem i przypisami opatrzył J. Łanowski, Warszawa 1(5)2005 („Biblioteka Antyczna”)
Od. – *Odyseia* (Odyseja)
- HOR. – *Quintus Horatius Flaccus* (Horacy)
Ars – *De arte poetica epistula ad Pisones* (O sztuce poetyckiej list do Pizonów; *Epistulae* 2,3); przekład: Horacy, *Sztuka poetycka*, [w:] tenże, *Dzieła wszystkie*, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył A. Lam, Warszawa 201996, s. 239-250 („Libri Mundi”)
Carm. – *Carmina* (Pieśni); przekład: [w:] tamże, s. 23-124
- IUV.*Sat.* – *Decimus Iunius Iuvenalis* (Juwenalis), *Saturae* (Satyry); przekład: Juwenalis, *Satyry*, [w:] *Trzej satyrycy rzymscy. Horacy* w przekładzie J. Czubka, *Persjusz–Juwenalis* w przekładzie J. Sękowskiego, wstęp i komentarz L. Winniczuk, Warszawa 1958, s. 115-221
- LIV.*Urb.cond.* – *Titus Livius* (Liwiusz), *Ab urbe condita libri* (Dzieje Rzymu od założenia miasta)
- NEP. – *Cornelius Nepos* (Korneliusz Nepos)
De viris illustribus (Żywoty wybitnych mężów)
Hannib. – *Hannibal* (Hannibal)
- OVID. – *Publius Ovidius Naso* (Owidiusz)
Fast. – *Fasti* (Kalendarz)
Her. – *Heroides* (*Epistulae heroidum*) (Heroidy); przekład Owidiusz, *Heroidy*, przekład, słowo wstępne, komentarz i przypisy W. Markowska, ilustracje D. Leszczyńska-Kluza, Kraków 1986

- Met.* – *Metamorphoseon libri XV* (Metamorfozy, Przemiany); przekład: Owidiusz, *Metamorfozy*, przełożyli A. Kamińska (ks. I – ks. IX, w. 175), S. Stabryła (ks. IX, w. 176 – ks. XV), opracował S. Stabryła, Wrocław 21996 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 76)
- Trist.* – *Tristia* (Żale)
- PHAEDR.*Fab.* – *Phaedrus* (Fedrus), *Fabulae Aesopiae* (Bajki ezopowe); przekład: Fedrus, *Bajki Ezopowe*, przełożył i opracował P. Gruszka, Gdańsk 1999 [numeracja za przekładem]
- Physiol.* – *Physiologus* (Fizjolog)
- PLUT.*Isid.* – *Plutarchus* (Plutarch), *De Iside et Osiride* (O Izydzie i Ozyrysie)
- Ps.-AUG. – *Pseudo-Augustinus* (Pseudo-Augustyn)
- Man.* – *Manuale* (Podręcznik); przekład: *Manuale abo Broń duchowna*, [w:] Ś[więtego] Aureliusza Augustyna, biskupa hiponeńskiego, *Ksiąg pięćoro: Rozmyślenia, Mowy tajemne, Broń duchowna, O skrusze serca, O marności świata*, teraz nowo z łacińskiego języka na polski według pewniejszych egzemplarzy przełożone i paragrafami rozdziałów oznaczone przez Piotra Kazimierza Tryznę, starościca bobrońskiego, Wilno: Drukarnia Akademiej Societatis Iesu, 1617, k. 98r – 121r.
- Med.* – *Meditationes* (Rozmyślenia) [*Patrologia Latina* 40, 920-921]; przekład: *Rozmyślenia nabożne*, [w:] tamże, k. 1r – 51r.
- Ps.-BERNARD.*Med.* – *Pseudo-Bernardus Claraevallensis* (Pseudo-Bernard z Clairvaux), *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis* (Rozmyślenia najpobożniejsze o poznaniu kondycji ludzkiej); przekład: *Rozmyślenia św. Bernarda*, [w:] *Rozmyślenia* ułożone przez św. Augustyna i Bernarda, dwóch wielkich Doktorów Kościoła, a przetłumaczone przez ks. J.R., Płock 1894, s. 167-237.
- VERG.*Aen.* – *Publius Vergilius Maro* (Wergiliusz), *Aeneis* (Eneida); przekład: Publiusz Wergiliusz Maro, *Eneida*, przekład T. Karyłowski, opracował S. Stabryła, Wrocław 31981 („Biblioteka Narodowa”, Seria II, nr 29)
- Cytaty biblijne [za:] *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. J. Frankowski, Warszawa 52000 („Prymasowska Seria Biblijna”). Oznaczenia ksiąg biblijnych, skróty i lokalizacje [za:] *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 31983; tytuły ksiąg [za:] *Biblia w przekładzie Jakuba Wujka*:
- Rdz – *Księgi Rodzaju*
 Wj – *Księgi Wjścia*
 Sdz – *Księgi Sędziów*
 1Sm – *Pierwsze Księgi Samuelowe, które my zwiemy Pierwsze Królewskie*
 1Krl – *Księgi Trzecie Królewskie*
 1Krn – *Księgi Pierwsze Kronik*
 Ps – *Księgi Psalmów*
 Prz – *Księgi Przepowieści*

- Jdt – Księgi Judyt
 Koh – *Eklezjastes*
 Syr – *Eklezjastyk*
 Lm – *Treny*
 Ez – Proroctwo Ezechielowe
 Łk – *Ewangelia według Łukasza*
 J – *Ewangelia według Jana*
 Rz – *List błogosławionego Pawła Apostoła do Rzymian*
 1Kor – *List błogosławionego Pawła Apostoła do Koryntian Pierwszy*
 2Kor – *List błogosławionego Pawła Apostoła do Koryntian Wtóry*
 Ef – *List błogosławionego Pawła Apostoła do Efezjan*
 Flp – *List Pawła Apostoła do Filipian*
 1Tes – *List błogosławionego Pawła Apostoła do Tesaloniczan Pierwszy*
 Jk – *List powszechny Jakuba Apostoła*
 Ap – *Objawienie św. Jana*

5. Skróty nazw bibliotek

- B.IBL – Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie
 BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
 BKUL – Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana
 Pawła II
 BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie
 BŚ – Biblioteka Śląska w Katowicach
 BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
 Czart. – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
 Ossol. – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN we Wrocławiu
 PłTN – Biblioteka Płockiego Towarzystwa Naukowego

II. OPIS ŹRÓDEŁ

Wydawca posłużył się wszystkimi trzema znanymi dziś wydaniem *Refleksyj duchownych*:

A (war. A₁ i war. A₂) – **pierwsza edycja z 1731 r.:** [antykw:] REFLEXYE / DUCHOWNE / ná / Mądry Krolá Sálomóná / Sentyment, / oraz / [kursywa:] *Ná krotkość życia ludzkiego, śmierć, / Sąd stráśny, Wieczność szczęśliwą / y nieśczęliwą* [antykw:] ; / Krotkim Polskiego Rytmu / Stylem Chrześciańskiemu / oku zpod umbry Zakon- / ney ná widok / WYDANE. / Przez X. Mikołaiá Karolá Juniewiczá S.Th: / Dokt: Z. O. S. PAWŁA P. Puśelniká Se- / kretarzá Prowincyi Pol[kiey / Roku 1731. / Z Dozwoleniem Zwierzchności Duchowney. / [linia pozioma] / W Drukárni Jáfney-Gory Częstochow[kiey – 8°. K. [a²] a-b⁸ A-H⁸ I¹ [k. 83]; s.nlb. 36, slb. 130. Zachowane egzemplarze: BN XVIII.1.2262, BJ 88312 I, BUW 4.19.7.57, Czart. 33649 I saf.

Różnice w zachowanych egzemplarzach wydania A świadczą o dokonaniu korekty już podczas druku, przy czym zmiany ograniczają się do poprawienia

ewidentnych błędów drukarskich, natomiast całość tekstu nie była składana na nowo. W części nakładu poprawiono składki A (s. 2: *chesz* na *chcesz*, s. 7: *Gradywie* na *Gradiwie*, s. 10: *świętne* na *świetne*) oraz H (s. 115: *ich* na *pianie* na *ich nie na pianie*). Przy składaniu egzemplarzy mieszano składki poprawione z niepoprawionymi. W związku z tym w zachowanych egzemplarzach poprawiona składka A znajduje się tylko w egzemplarzu BJ, natomiast składka H tylko w egzemplarzu BUW.

W dwóch znanych egzemplarzach, m.in. w książce, którą autor osobiście wręczył księżnej Zofii Czartoryskiej (egz. Czart.), wycięto k. b₁, a na k. a_gv ostatnie sześć wersów tekstu (licząc według oryginalnej wersyfikacji) zaklejono na nowo odbitym i zmienionym fragmentem tekstu z usuniętej karty b₁ (znajdowały się na *verso* tej karty). Z tego względu uznano za celowe wyróżnienie dwóch wariantów wydania A: war. A₁ (egz. BN i BJ) oraz war. A₂ (egz. BUW i Czart.).

Ponadto w egzemplarzu Czart. (wręczonym księżnej przez Juniewicza) dwie pierwsze karty, tytułowa i następna, z tytułem panegiryku, wykonane zostały ręcznie.

B – druga edycja z 1731 r.: [antykwą:] REFLEXYE / DUCHOWNE / ná / Mądry Krolá Sálomoná / O doczełności świátowey / Sentyment, / oraz / [kursywa:] Ná krotkość życia ludzkiego, śmierć, / Sąd Stráßny, Wieczność szczęśliwą / y niešťczęśliwą [antykwą:]; / Krotkim Polłkiego Rytmu / Stylem, Chrześcián(kie)mu / oku z pod umbry Zakon- / ney ná widok / WYDANE. / Przez X. Mikołáíá Károlá Juniewiczá S. Th: / Dokt: Z. O, S. PAWŁA P. Pułstelniká, Se- / Kretarza Prowincyi Polłkies. / Roku 1731. / Z dozwołeniem Zwierzchności Duchowney. / [linia pozioma] / W Drukárni Jáfney-Gory Czełtochówłkies – 8°. K. [a²] a-b⁸ A-H⁸ I¹ [k. 83]; s.nlb. 36, slb. 130. Jedyńy znany egzemplarz tego wydania znajduje się w zbiorach BUW 4.19.7.55.

W wydaniu B wykorzystano składki a, A (sprzed korekty), B i C z wydania A, pozostałe zaś: b, D-H oraz k. I₁ wydrukowano na nowo, podobnie jak k.tyt. i następną po niej (niesygnowane). Ze względu na to, że dysponujemy tylko egzemplarzem unikatowym, nie można rozstrzygnąć, czy wykorzystanie czterech składek pochodzących z wydania poprzedniego nie ma charakteru incydentalnego.

Nowe składki wydania B zachowują konsekwentną pisownię *wszystko* i *wszystkie*, podczas gdy w wydaniu A przestrzegano zapisu *wszytko* i *wszytkie*. Fakt ten w szczególności pozwala ustalić względną chronologię obu wydań z roku 1731. Za tym, że wydanie B istotnie jest późniejsze niż A, przemawia również analiza zmian w tekście poematu, mających charakter swego rodzaju autocenzury i zmierzających zazwyczaj do złagodzenia tonu wypowiedzi w partiach satyrycznych. Wypada przyjąć, że edycja B ukazała się po 19 IX 1731 r., gdyż inaczej to właśnie jej egzemplarz zostałby wręczony księżnej Czartoryskiej.

C (war. C_R, war. C_O, war. C_P) – **edycja z 1753 r.** Jest to dwukrotnie powiększona redakcja poematu. W obrębie tej edycji należy wyróżnić trzy warianty: ten sam blok zawierający poemat *Refleksyje duchowne* oraz następujący po

nim utwór „Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika” zaopatrzone bowiem w różne k.tyt. oraz różne panegiryki:

C_R – z panegirykiem dla Michała Kazimierza Radziwiłła: [antykwka:] REFLEXYE / DUCHOWNE / Na mądre o próżności światowej / Króla Salomona zdanie, / oraz / Na krótkość życia ludzkiego, y w[szystkich / rzeczy przemijających, Smierć, Sąd strażny, / Wieczność szczęśliwą y nie[szczęśliwą; / Z przydatkiem żalu y lamentow Grzeźnika / biorącego w r[az]f[ad]ną uwagę też same / w wyrażonych punktach reflexye; / [kursywa:] *Tudzież okrutną mękę Pańską, krótkim Pol- / skiego rytmu nowo inwentowanym stylem* / [antykwka:] OBJASNIONE / Przez Autora w końcu tych same[ych] reflexyi / ordynaryjnym wierszem / wyrażonego / [kursywa:] *Roku* [antykwka:] 1753. / z Dozwoleniem Zwierzchności / Duchowney. / [ozdobnik drukarski] / w Wilnie w Drukarni J. K. M. / XX. Franciźkanow. – 8°. K. A⁶ A-M⁸ N² [k. 104]; s.nlb. 12, slb. 193, s.nlb. 3. Znane są dwa egzemplarze tej edycji: BUW 4g.24.5.11, Ossol. XVIII.2292.II.

Ten wariant wydania C zaopatrzony jest w panegiryk (k. A_{2r} – A_{6v}): „Splendor jaśniejącego światu imienia, honoru i sławy w pańskiej przy wielkich przymiotach powadze Jaśnie Oświeconego Książęcia J[ego] M[o]ści Michała Kazimierza Radziwiłła, książęcia na Ołyce, Nieświżu, Birzach, Dubinkach, Klecku i Ś[więtego] Państwa Rzymskiego, hrabi na Mirze, Szydłowcu, Krozach, Kopylu i Białej, a na Żółkwi, Złoczewie, Pomarzanach pana i dziedzica, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W[ielkiego] Ks[iestwa] Lit[ewskiego], człuchowskiego, kamienieckiego, nowotargarskiego, parczewskiego etc., etc. starosty, dedykacyjnym rytmem polskim spod umbry zakonnej adorowany”.

Druk ten mógł się ukazać dopiero po śmierci żony księcia, dramatopisarki Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej (zmarła 23 V 1753 r.), i to zapewne nie od razu, gdyż dedykacja nie ma charakteru epicedium, lecz stanowi skierowane do owdowiałego małżonka napomnienie, by nie pogrążał się w żalu, a wszak zaraz po pogrzebie taki utwór byłby niestosowny.

C_O – z panegirykiem dla Heleny Ogińskiej: [antykwka:] REFLEXYE / DUCHOWNE/ Na mądre o próżności światowej / Króla Salomona zdanie, / oraz / Na krótkość życia ludzkiego, y w[szystkich / rzeczy przemijających, Smierć, Sąd strażny, / Wieczność szczęśliwą y nie[szczęśliwą; / Z przydatkiem żalu y lamentow Grzeźnika / biorącego w r[az]f[ad]ną uwagę też same / w wyrażonych punktach reflexye; / [kursywa:] *Tudzież okrutną mękę Pańską, krótkim Pol- / skiego rytmu nowo inwentowanym stylem* / [antykwka:] OBJASNIONE / Przez Autora w końcu tych same[ych] reflexyi / ordynaryjnym wierszem / wyrażonego / [kursywa:] *Roku* [antykwka:] 1753. / z Dozwoleniem Zwierzchności / Duchowney. / [ozdobnik drukarski] / w Wilnie w Drukarni J. K. M. / XX. Franciźkanow. – 8°. Sygn. A⁸ B² A-M⁸ N² [k. 108]; s.nlb. 20, slb. 193, s.nlb. 3.

W publicznych zbiorach bibliotecznych na terenie Polski zachowały się są trzy egzemplarze tej edycji: PFTN XVIII.1453 (bez k.tyt. i ostatniej niesygnowanej), BKUL XVIII.1056 (bez panegiryku), Ossol. XVIII.2293.II (kompletny). Jacek Kowzan wspomina jeszcze o pozbawionym k.tyt., a poza tym identycz-

nym z drukiem ze zbiorów Ossol., egzemplarzu mającym się znajdować w Bibliotece Akademii Nauk w Wilnie¹.

Ten wariant wydania C zawiera panegiryk (k. A_{2r} – A_{6v} A_{1r} – B_{2v}): „Ozdoba wielkich imion w godności osoby i w nieskomparowanych przymiotach Jaśnie Wielmożnej Heleny Księżnej na Kozielsku Ogińskiej, marszałkowej wielkiej W[ielkiego] K[siężstwa] Lit[ewskiego], krótkim ojczyzstego wiersza stylem adumbrowana”.

C_p – z panegirykiem dla Jana Platera: [antykwa:] UWAGI / Pobożne y polityczne / [kursywa:] *Na mądrę Króla Salomona o próżności Swia- / towę zdanie, tudzie/z na cztery rzeczy o/ta- / teczne, z przydatkiem przy konkluzyi żalu / skru/zonego Grzesznika reflektującego się na / też same w wyrażonych punktach uwagi, y na / okrutną Mękę Pań/ską, krotkim nowę / inwencyi wier/żem Pol/kim* / [antykwa:] ROMOSTROWANE; / A / Wielkiemu Imieniowi y Honorowi / [kursywa:] *JASNIE WIELMOŻNEGO Jmci Pana* / [antykwa:] [J]ANA / PLATERA / STAROSTY Giegobrockiego / DEDYKOWANE, / Przez X. MIKOŁAJA JUNIEWICZA Zakonu / S. Pawła pierwszego Pułelnika, S. T. D. / Prowincyi Pol/kiej Definitora, w końcu / tey Książki, enigmatice wyrażonego, / [kursywa:] *Roku* [antykwa:] 1753. / z Dozwoleniem Zwierzchności Duchowney. / [ozdobnik drukarski] / w Wilnie w Drukarni J. K. M. / XX. Franci/zkanow. – 8°. K. [a⁴] A-M⁸ N² [k. 102]; s.nlb. 8, slb. 193, s.nlb. 3. Unikatowy egzemplarz znajduje się w B.IBL XVIII.1.364.

We wszystkich wariantach trzeciego wydania stosowana jest konsekwentna pisownia *wszystkie*, forma *wszystki* pojawia się tylko jeden raz, ze względu na dokładność rymu.

Panegiryk dla Jana Platera obejmuje: k.tyt. całości dzieła (k. [a₁]r), wiersz na herb (k. [a₁]v) oraz tekst utworu (k. [a₂]r – [a₄]v).

Za wariant najpełniej odzwierciedlający pierwotny zamysł autora, przygotowującego kolejne wydanie poematu, należy uznać C_R. Tu bowiem panegiryk stanowi naturalne dopełnienie czy też rozwinięcie koncepcji wyrażonej w *Refleksyjach duchownych*. Z tego też względu za podstawę wydania i podstawę transkrypcji przyjęto druk C_R.

Podstawę wydania i transkrypcji zamieszczonych w dziale „Panegiryki” utworów: Cz.H (*Na skoligowane... Domów ornamenta...*) i Cz (*Nimfa, wielka Korony Polskiej ozdoba... Zofija z Sieniawskich księżna Czartoryska...*) stanowiła edycja B, natomiast wierszy Og.H (*Na herbowny klejnot... Ogińskich*) i Og (*Ozdoba wielkich imion... Heleny księżnej na Kozielsku Ogińskiej...*) – wariant C_O, wreszcie wierszy Pl.H (*Na herbowny dekor... Platerów*) i Pl ([Do Jana Platera]) – wariant C_p.

¹ Zob. J. Kowzan, *Quattuor hominum novissima. Dzieje serii tematycznej czterech rzeczy ostatecznych w literaturze polskiej*, Siedlce 2003, s. 349.

Wersyfikacja

We wszystkich wydaniach pisany pięciozgłoskowcem tekst poematu *Refleksyje duchowne* złożono, wyróżniając całości trójwersowe, np.

Duszo stworzona,
 sens Salomona
 głoszę, daj ucho:
 próżność się toczy,
 w co się świat tłoczy
 głośno i głucho.

Biorąc jednak pod uwagę, że dwie kolejne całości stanowią zamkniętą całość o stałym układzie rymów: aabcbb, w edycji postanowiono ten sześciowersowy układ wyróżnić w całym tekście poematu jako *quasi*-strofę:

Duszo stworzona,
 sens Salomona
 głoszę, daj ucho:
 próżność się toczy,
 w co się świat tłoczy
 głośno i głucho.

W towarzyszących poematowi panegirykach oraz DC, pisanych trzynastozgłoskowcem (z wyjątkiem ostatnich dwóch wersów Og, stanowiących dystych siedmiozgłoskowca), drukarz złożył tekst, umieszczając wers w dwóch kolejnych liniach, zgodnie z podziałem średniówkowym (7 + 6):

Nie zawodzę sumnienia
 ani bajkę kryślę,
 to rzetelnie rysuję,
 co prawdziwie myślę.

W edycji zrezygnowano z dzielenia poszczególnych wersów, co w wydaniach oryginalnych było uzasadnione względami typograficznymi:

Nie zawodzę sumnienia ani bajkę kryślę,
 to rzetelnie rysuję, co prawdziwie myślę.

W wierszach stemmatycznych (Radz.H, Czart.H oraz Pl.H) występuje parzyście rymowany trzynastozgłoskowiec, natomiast w Og.H – jedenastozgłoskowiec, przy czym zachodzi jedna anomalia: czwarty wers tego utworu liczy sylab 13. Zapewne zaburzające tok wiersza słowo „książąt” zostało dodane w ostatniej chwili, ze względów czysto dyplomatycznych, są to jednak niepotwierdzone domysły wydawcy. W wydaniach oryginalnych utwory te zostały wydrukowane bez podziału poszczególnych wersów na mniejsze jednostki.

III. ZASADY TRANSKRYPCJI

Interpunkcja

Interpunkcja tekstu została zmodernizowana, tak aby odpowiadała obecnym normom. Wypowiedzi w mowie niezależnej ujęte zostały niewystępującymi w żadnym z wydań znakami cudzośliwu.

Pisownia łączna i rozdzielna

Pisownia łączna i rozdzielna została zmodernizowana. Partykuły *li*, *ci* pisano oddzielnie, bez dywizu, z wyjątkiem sytuacji, gdy utrudniałoby to lekturę tekstu (*czy-li*). Obustronnymi dywizami wydzielono natomiast cząstkę *-li-* w słowie *chce-li-my*.

Cząstki *-m*, *-ś*, *-ć*, *-ze*, *-z* pisano łącznie (np. *coć*), wyodrębniając je dywizem tylko wtedy, gdy zwykły zapis prowadziłby do niejednoznaczności (np. *czemuś*, *być*, *stanąć*, *Tęć*).

Pozostawiono pisownię rozłączną w sytuacjach uzasadnionych etymologicznie (np. *dla czego*, *co raz*, *jak by*).

Występujący jeden raz zapis *nie mitośnik* transkrybowano jako *niemitośnik*, uznając, że lepiej oddaje to sens tekstu. „Nie masz” w sensie łacińskiego *non est* zgodnie ze standardami przyjętymi w całej Serii pisano łącznie (→ *niemasz*).

Wielkie i małe litery

Pisownię wielką literą uwspółcześniono, stosując ją w przypadku nazw osób Boskich oraz oznaczających je zaimków i przymiotników (np. *Sprawiedliwy*). Nie zachowano wersalikowej grafii słowa *BÓG*, traktując ją nie jako wyraz intencji autora, lecz panującej ówczesnie normy typograficznej.

Zastosowano jednolity zapis majuskułą w apostrofach do czytelnika (np. *Lektorze*), a także w bezpośrednich zwrotach do osób, którym autor poświęcił swoje panegiryki. W tym przypadku z wielkiej litery pisano nie tylko nazwy funkcji, pełnionych przez adresatów wypowiedzi (np. *Jaśnie Oświecony Książę*, *Wielki Hetmanie*), lecz także zaimki dzierżawcze. W identyczny sposób potraktowano formy grzecznościowe w rodzaju *Panie* czy *Mospanie* oraz wołacze *Bracie* i *Brateńku* (używane w apostrofie do szlachcica i najczęściej w połączeniu z którąś z poprzednich form).

Zrezygnowano natomiast z pisania wersalikami nazwisk oraz tytułów (np. *KSIĄŻĘ*, *RADZIWIŁŁOWIE*).

Pojawiające się w DC, Cz, Og słowa *in suppositione nominali* zdecydowano się zapisywać kapitalikami, aby w ten sposób zaznaczyć ich metajęzykowy charakter (np. w. 2 „przełożywszy wspak”: *JĄŁOKIM*).

Zapis liczb

Pojawiający się jednokrotnie zapis *Karola Gustawa 12* dostosowano do konwencji obowiązujących obecnie (→ *Karola Gustawa XII*).

Samogłoski *i, y*

Ich pisownię zmodernizowano. W wyrazach pochodzenia obcego rozszerzono wymowę *i, y* znajdujących się przed samogłoską odpowiednio do *-ij, -yj*, np. *reflexyi* transkrybowano jako *refleksyi*, wprowadzono również transkrypcję *milijon, lilije, Scypijo* (w druku: *Scipio*), *tryjumfów, tryjumfalny*.

Pochylone *e (é)*

W wykorzystanych do sporządzenia edycji drukach zapis *é* nie występuje. W transkrypcji zachowano formy świadczące o ściśnieniu *e* do *i* lub *y* przed zwarto-otwartymi *r, m*, np.: *cztery, styrem, potym* (= potem), a także formy typu *bidaczkę*.

Samogłoski pochylone *a (á)*

Transkrypcja nie zaznacza w żaden sposób *a* pochylonego, oddawanego w trzecim wydaniu *Refleksyj* sporadycznie i niekonsekwentnie za pomocą litery *á*. Nie zaznaczano również pochylenia *a* w transkrybowanym na podstawie wydania drugiego, przestrzegającego zaznaczania *á*, tekście *Nimfy*.

Samogłoski pochylone *o (ó)* oraz *u*

Pochylone *o (ó)*, oddawane w drukach literą *o*, a w edycji wileńskiej niekiedy też jako *ó*, konsekwentnie transkrybowano jako *ó* (np. *proźność* → *próżność*). Jedyne wyjątek uczyniono w sytuacji, gdy zaburzałoby to dokładność rymu ze słowem, w którym występuje jasne *o* (np. *rownie / niewymownie*).

Pozostawiano pisownię *o* tam, gdzie pojawia się ona zamiast dzisiejszego *u* (np. *bot, fortą*). Incydentalną pisownię *u* w miejscu dzisiejszego *ó* konsekwentnie uwspółcześniono (np. *skurę* → *skórę, kłucę* → *któćę*).

Samogłoski nosowe *a, e*

Zmodernizowano zapis końcówek fleksyjnych tam, gdzie druk nie uwzględniał nosowości (np. *panno* → *panną, z dratwo* → *z dratwą, stanół* → *stanął, wziół* → *wziął*). Jednorazowy zapis *Mą/kwą* transkrybowano jako *Moskwą, rąz-sądne* – jako *rozśądne*, zaś *w pencie* – jako *w pięcie*. Poprawiono również formy *trwodzę* (→ *trwodze*) itp.

Zjawiska samogłoskowe

Zachowano użytą jeden raz (w tekście *Nimfy*), zapewne ze względu na rym, formę *tyło*. Zachowano konsekwentnie stosowaną w druku formę *siędę*.

Głoska *j*

Zmodernizowano zapis głoski *j*, oddawanej w drukach przez *i, y* oraz, w wydaniu trzecim, przez *j*. W wyrazach pochodzenia obcego rozszerzono *i, y* przed samogłoską do *ij, yj* (o czym wspomniano wyżej). Pojawiający się w przekazie

Nimfy zapis *Czartoryska* wyrównano do zdecydowanie przeważającej pod względem liczby wystąpień formy *Czartoryska*.

Nie uzupełniono śródgłosowej joty w pojawiającym się jeden raz słowie *wy-nić* (= wyjść), a także *pódź*. Nie uzupełniano również zapisu *bynamniey*, transkrybowanego jako *bynamniej*.

Pozostawiono zapis *piaństwo* (= pijaństwo) oraz *pianego* (= pijanego), gdyż za taką formą przemawiała konieczność zachowania odpowiedniej miary wierszowej. Występujący w marginalium zapis *piaństwo* transkrybowano zgodnie z normą obecną jako *pijaństwo*, natomiast ze względów metrycznych ściągnięto pojawiający się jednokrotnie zapis *pijaństwo* do postaci *piaństwo*.

Głoski s, ś, ŝ

W edycji wileńskiej głoska *s* oddawana bywa literami *s* oraz *f*; głoska *ś* – jako *ś*, *f*, *s*, zaś *ŝ* – dwuznakami *fz* oraz *sz*. W tekście *Nimfy* w wydaniu drugim *s* bywa oznaczane przez *f* oraz (jeden raz) przez *s*, *ś* przez *ś* i *s*, *ŝ* przez *ŝ*; największa niejednorodność występuje w zapisie głoski *ś* przed samogłoską, oddawanego przez *s*, *ś* albo *f* (*śię*, *śię* itp.). We wszystkich przypadkach wartość użytego zapisu oddano zgodnie z normą dzisiejszą.

Zapis *dyskurs* wyrównano do przeważającej postaci *dyskurs*. Pisane konsekwentnie majuskułą wyrazy *Slachta*, *Slacheckiej* itp. transkrybowano jako *ślachta*, *ślacheckiej*.

Głoski z, ź, ż

Pojawiające się niekonsekwencje w oznaczaniu głosek *z*, *ź*, *ż* ujednolicano do normy obowiązującej obecnie, poprawiając np. *niźli* na *niżli*, *zle* na *źle*, *nie-źliczonych* na *niezliczonych* itp. Zachowano natomiast formę *rządźca*. Jednorożowy zapis *niźsi* oddany został w transkrypcji przez *niżsi*. Pojawiający się w wydaniach A i B zapis *źrzenicą* wyrównano do występującej w edycji C formy *zrzenicą*.

Głoski c, ć, ċ

Wykorzystywane w przygotowaniu edycji druki konsekwentnie rozróżniają wartości *c*, *ć* i *ċ* (zapisywane jako *cz*). Zachowano występującą w tekście oboczność form *czudak* || *cudak*, *czwierci* || *ćwierci*.

Spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne oraz oznaczanie miękkości (znaki diakrytyczne)

Pisownia głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, nie zawsze konsekwentna, została zmodernizowana (np. *posmyka* → *pozmyka*, *ciężskiej* → *ciężkiej*, *jeźli* → *jeśli*, *beśpiecznie* → *bezpiecznie*, *wynalafkiem* → *wynalazkiem*, *prętyśmy* → *prędzszym*, *przyjaśń* → *przyjaźń*, *wspomniż* → *wspomnisz*). Uswójcześnieo również oznaczanie miękkości (np. *kożim* → *kozim*, *się* → *się*, *roźliczni* → *rozliczni*, *stońca* → *stońca*). Uzupełniono także, kierując się normą współczesną,

brakujące oznaczenia miękkości, przede wszystkim w wyrazach pisanych pozbawioną znaków diakrytycznych majuskułą.

Inne zjawiska spółgłoskowe

Formę *wszystko* wyrównywano do zdecydowanie przeważającej *wszystko*. Zachowano starsze formy: *Polszcze*, *garta*, *gartowej*, *namienit*, *spólną*, *barziej*. W słowie *rynsztukiem* wprowadzono poprawkę: *rynsztu* <n> *kiem* (mimo dopuszczalności obu form) ze względu na dokładność rymu. Pojawiający się w przekazie *Nimfy* zapis *zorze* transkrybowano jako *zorze*.

Fleksja

Respektowano fleksję występującą w drukach przyjętych za podstawę transkrypcji. Zachowano oboczne formy trybu rozkazującego (np. *rwij* || *rwi*), a także konsekwentnie stosowaną końcówkę narzędnika l.mn. w odmianie przymiotnikowej: *-emi* (np. *zwycięzkiem*, *Boskiem*). Zachowano również archaiczne formy imiesłowu uprzedniego typu *rzekszy*, *siadszy*, *wytrząsszy*.

Pisownia wyrazów obcego pochodzenia

W pisowni wyrazów spolszczonych zlikwidowano geminację spółgłosek (np. *fossy* → *fosy*, *mammonie* → *mamonie*, *kommenta* → *komenta*). Obce polskiej pisowni grupy głosek zmieniono (np. *Pharos* → *Faros*, *Atheny* → *Ateny*). Występujące w tekście słowo *vota* transkrybowano jako *wota*, uznając je tym samym za wyraz spolszczony. Podobnie pojawiającą się w niektórych wyrazach spolszczonych literę *x* oddawano jako *ks* (np. *weksy*).

Przy ustalaniu brzmienia nazw postaci mitologicznych korzystano w pierwszym rzędzie ze *Słownika mitologii greckiej i rzymskiej* Pierre'a Grimala (redaktor naukowy J. Łanowski, przekład M. Bronarska [i in.], Wrocław 1987); w drodze wyjątku pozostawiono zniekształconą formę *Sthenobei*, transkrybowaną jako *Stenobei*, gdyż wymagała tego dokładność rymu, a poza tym zapis taki występuje we wszystkich trzech wydaniach tekstu.

Zmieniono również zapisy: *chymere*, *Hypomena*, *chypokondryka*, odpowiednio na: *chimerę*, *Hippomena*, *hipokondryka*.

Pisownię wyrazów łacińskich dostosowano do normy zgodnej ze *Słownikiem łacińsko-polskim* pod redakcją Mariana Plezi, poprawiając np. w motcie *quam* na *quamquam*. Wszystkie fragmenty łacińskie, w tym także pojedyncze wyrazy, zapisywano kursywą.

IV. APARAT KRYTYCZNY

Splendor... Michała Kazimierza Radziwiłła...

w. 82 *skoligowanie* – popr. wyd.; z *skoligowanie* – C_R (bł.)

podpis: *Ś[więtej]* – popr. wyd.; SS – C_R (bł.; por. C_O: *Ā.M.J.Z.S.P.P.P.S.T.D.*)

REFLEKSYJE DUCHOWNE

Tytuł nagłówkowy: *Refleksyje duchowne* – C_{R-O-P}; *Refleksyje duchowne na mądry króla Salomona o doczesności światowej sentyment oraz śmierć, sąd straszny, wieczność szczęśliwą i nieszczęśliwą* – A₁₋₂ B

w. 9 *chcesz* – C_{R-O-P}; *cesz* – A₁₋₂ (z wyjątkiem egz. BJ, gdzie zapis poprawny) B (bł. druk.)

w. 131 *armat* – C; *harmat* – A₁₋₂ B

w. 170 *świetne* – C; *świętne* – A₁₋₂ B (z wyjątkiem egz. BJ, gdzie zapis *świetne*)

w. 245 *kandorem* – A₁₋₂ B; *kaczorem* – C_{R-O-P} (bł.)

w. 254 *wież* – C_{R-O-P}; *wież* – A₁₋₂ B (bł. druk.)

w. 270 *na chlubę gburom* – C_{R-O-P}; *na pożar ciurom* – A₁₋₂ B

w. 336 *miedzi* – A₁₋₂ B; *miedzy* – C_{R-O-P}

w. 352 *strapieni* – C_{R-O-P}; *znuzeni* – A₁₋₂ B

w. 357-414 – C_{R-O-P}; A₁₋₂ B:

sam Pan ogłasza:

„Wielbądźcie garby
są złote skarby
i żądza wasza”.

Żle omamieni,
czyż się przemieni
z swym uszkiem igła,
by przez tę ciasność,
łakomstwa własność
Nieba dościgła?

Rzekł Pan surowo,
jako Bóg, Słowo:
„Nie ma odmiany –
garb garbem wszędzie,
a garbacz będzie
czartem siodłany”.

w. 467 *wędzić* – C_{R-O-P}; *swędzić* – A₁₋₂ B

w. 556 *lecz z głogiem* – C_{R-O-P}; *lecz głogiem* – A₁₋₂ B

w. 624 *prawdziwej sceny* – A₁₋₂ B C_{R-O-P} (wyrażenie niejasne, być może powinno być (z inwersją): „prawdziwej z ceny”)

w. 636 *dostąpię* – C_{R-O-P}; *postąpię* – A₁₋₂ B

w. 691 (marg.) *Aleksiewiczza* – C_{R-O-P}; *Aleksiejowicza* – A₁₋₂ B

w. 718 *Piott* – C_{R-O-P}; *Piott* – A₁₋₂ B (bł. druk.)

w. 855 *przemieniać* – A₁₋₂ B; *przemianić* – C_{R-O-P} (bł.)

w. 903 *strzelbą* – A₁₋₂ B; *strzelba* – C_{R-O-P}

w. 925-1836 – C_{R-O-P}; A₁₋₂ B:

*W tąż i szlacheckie
żony nad greckie*

*damy się sadzą,
gdy do kościoła
lub się do koła
w taniec prowadzą.*

*Prezumpcja
nieodstatnich
szlachcianek*

- w. 1397 *po takiej* – popr. wyd.; *pot takiej* – C_{R-O-P} (bl. druk.)
w. 1761 *włosach* – popr. wyd.; *w łosach* – C_{R-O-P} (bl. druk.)
w. 1794 *pi <e>* – popr. wyd.; *pięć* – C_{R-O-P} (bl.)
w. 1803 *ci <e> łat* – popr. wyd.; *cialłat* – C_{R-O-P} (bl.)
w. 1844 *kluską* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *pyzq* – B
po w. 1848 – A₁₋₂ B:

*Chłuba, chępliwość,
fałsz, niezyczliwość –
to w jej języku.
Krów liczy wiele,
a w izbie cieł
stoi na tyku.*

w C_{R-O-P} fragmentu brak.

- w. 1884 *szafunku* – C_{R-O-P}; *gatunku* – A₁₋₂ B
w. 1889 *w maskę twarz* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *w cieniu się* – B
w. 1895-1896 *podobna tani, / a pień w manierze* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *a gąskę
w dani / weźmie i pierze* – B
w. 1903 *Chociaż* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *Lubo* – B
w. 1938 *hoboje* – C_{R-O-P}; *oboje* – A₁₋₂ B
w. 1939 (marg.) *młodzi* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *niektórej młodzi* – B
w. 1959 (marg.) *człeka kurem oskubanym z pierza definiował* – C_{R-O-P};
nazwał człeka kurem oskubanym z pierza – A₁₋₂ B
w. 1969-2658 – C_{R-O-P}; A₁₋₂ B:

*O próżne mody;
pełne niezgody
w plecach i w głowie: (A₁₋₂) / w stroju i w mowie: (B)
ni w czym się zgodzić,
ni w równi chodzić
nie chcą Lehowie.*

- w. 2250 *rynsztu <n>kiem* – popr. wyd.; *rynsztukiem* – C_{R-O-P}
w. 2679 (marg.) *uporu* – C_{R-O-P}; *hardego uporu* – A₁₋₂ B
w. 2713-2714 *Lada lichota, / wolności złota* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *Lada kto z mło-
dzi / wolności szkodzi* – B
w. 2755 (marg.) w C_{R-O-P} brak; *Regres do próżności światowej pochodzącej
z niezgodnych obrad polskich* – A₁₋₂ B
w. 2757 *rzecz* – C_{R-O-P} B; *rzecz* – A (bl. druk.)

- w. 2776 (marg.) *Przestroga* – C_{R-O-P}; *Przestroga państwu polskiemu* – A₁₋₂ B
 w. 2821 *W tak* – C_{R-O-P}; *Tak* – A₁₋₂ B
 w. 2839 *liczy* – C_{R-O-P}; *zliczy* – A₁₋₂ B
 w. 2930 (marg.) *świata* – C_{R-O-P}; *świata temi czasy* – A₁₋₂ B
 w. 2935 *Denhoff* – C_{R-O-P}; *Donhoff* – A₁₋₂ B
 w. 2938-2939 *wtąż Chomentowskie / i Pocijowskie* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *i Pocijowskie / w tąż Chomentowskie* – B (bl. druk.)
 w. 2964 *wspierają* – A₁₋₂ B; *wspierają* – C_{R-O-P} (bl.)
 po w. 2964 A₁₋₂ B:

*Ej, przecież na tym
 dość by zębatym
 Parkom już było,
 dość by się mroczyć
 i to w grób wtłoczyć,
 co długo żyło.*

*A co w lat kwiecie
 na wielkiej mecie
 sławy stanęło,
 niechby w swej stawie
 po cnej buławie
 bertem stnęło.*

*Plącz, szlochaj rzewnie,
 Polsko, już pewnie
 nie będziesz miała
 z Donhoffa pana,
 króla z hetmana,
 jakeś żądała.*

*Zaszczyt straciła,
 o, jako siła
 z imieniem traci.
 Ach, z tym dekorem,
 buław walorem
 czyż się zbogaci?*

*Niemasz! Czy-ż będzie
 w wszelkim urzędzie,
 w senacie, w boju
 tak mądra głowa,
 ręka, wymowa
 w ojczystym kroju?*

*Stusznna omdlewać,
 łzami się zlewać
 w lamentów prawie,
 że w swoim zgonie
 tak wielki tonie
 mąż przy buławie.*

Żalodne treny

Wielkiego Senatora

i Hetmana W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego],

Ś[więtej] P[anięci] J[asnie] W[ielmożnego] J[ego] m[os]ci (A₁₋₂)

/ Ś[więtej] P[anięci] J[ego] m[os]ci (B)

Pana Donhoffa,

wspominające

*Tak droga perta
godna już berta
polskiego była.
Cóż? Gdy świat pasta
nadzieją, zgasła
i w dym wkroczyła.*

w C_{R-O-P} fragmentu brak.

- w. 2974 *co* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *cóż* – B
 w. 3003 *nurza* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *nurzą* – B (bł.)
 w. 3059 *gnijesz* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *giniesz* – B
 w. 3067-3069 *Chodź, chodź! Choć gaśnie / zbiór, ty się właśnie / jako sęp
 jeżysz* – C_{R-O-P}; *Chodź! Choć sprzęt gaśnie, / jak sęp się, właśnie / krew pijąc,
 jeżysz* – A₁₋₂ B
 w. 3108 *czart* – C_{R-O-P} B; *czas* – A₁₋₂
 w. 3314 *z swym* – A₁₋₂ B; *z wym* – C_{R-O-P} (bł. druk.)
 w. 3333 *nurzyć* – C_{R-O-P}; *nurzać* – A₁₋₂ B
 w. 3518 *Ojciec, stateczny* – C_{R-O-P}; *Ociec, serdeczny* – A₁₋₂ B
 w. 3520 *skutecznym* – C_{R-O-P}; *statecznym* – A₁₋₂ B
 w. 3614 *w wieku* – C_{R-O-P} A₁₋₂; *wieku* – B
 w. 3692 *nie na pianie* – C_{R-O-P} B; *na pianie* – A (bł.; oprócz egz. BUW,
 gdzie *nie* wciśnięte mniejszą czcionką w spację)
 w. 3869 *rozpiera* – A₁₋₂ B; *rozpiara* – C_{R-O-P} (bł.)
 w. 3915 *pokornym* – C_{R-O-P}; *pokutnym* – A₁₋₂ B
 w. 3967-3990 – C_{R-O-P}; A₁₋₂ B:

*A nadto szlochaj
za grzech i kochaj
Boga serdecznie;
upewniam: za tym
w Niebie bogatym
zostaniesz wiecznie.*

Po tych wersach następuje zakończenie utworu w wydaniu A₁₋₂: *Laudetur Iesus
Christus / Amen*. Natomiast w wydaniu B znajduje się fragment:

*Tymczasem, poki
doczesne kroki
mierzysz po Ziemi,
stań nieco, proszę,
uważ, coć głoszę
rytmami temi.*

- w. 3967 (marg.) *Pobu<d>ka* – popr. wyd.; *Pobuika* – C_{R-O-P} (bł.)
 w. 3991 *Mądrze* – C_{R-O-P}; *Stać i* – B
 w. 3993 *ptochym* – C_{R-O-P}; *Zadnym* – B
 w. 3995 *choć* – C_{R-O-P}; *lub* – B
 w. 3997-4614 – C_{R-O-P}; B:

*Zważaj, coś czytał,
abyś się chwytal
cnót świętych trwale.
Pardonuj kędy
są w wierszu błędy,
bądź łaskaw,
vale.*

Te wersy kończą utwór w wydaniu B.

w. 4281 *onę* – transkr. wyd.; *one* – C_{R-O-P}

w. 4337 *zbluźniony* – C_{R-O-P} (oprócz egz. Ossol., sygn. XVIII.2292.II, gdzie zapis: z *bluźniony*, usterka powstała na skutek przypadkowego rozsunięcia się czcionek)

w. 4609 *wkrótce* – popr. wyd.; w *krortce* – C_{R-O-P} (bł. druk.)

DODATEK. Panegiryki z wydań pozostałych

Nimfa... Zofija z Sieniawskich Księżna Czartoryska...

Tytuł: *J[aśnie] O[świecon<ych>] książąt Lubomirskich* – uzup. wyd.; *JJ. OO. książąt Lubomirskich* – A₁₋₂; *JJ. O. książąt Lubomirskich* – B (bł.)

książęce<g>o – A₁₋₂; *książęcego* – B

Rzeczypospolitej – B A₂; *Rzeczy Rospolitej* – A₁ (bł. druk.)

wielkich – B; *niezmiernych* – A₁₋₂

etc., etc. – A₁₋₂ (oprócz egz. Czart., gdzie na k. wykonanej ręcznie: &c) B

Na skoligowane... Domów ornamenta...

w. 3 *Księżycom* – B; *Dyjanom* – A₁₋₂

Do Jaśnie Oświeconej Księżnej...

w. 119-134 – B A₁; w A₂ brak fragmentu

w. 124 *Hippomena* – A₁; *Hyponena* – B

w. 128 (marg.) w B brak; *NB.* – A₁

w. 135 *to w południowym szczęścia jaśniało* – B A₁; *gdy po żatobnych chmurach w wesotym* – A₂

w. 136 *gdy Nimfa współ z Hektorem odziedzicza morze* – B; *gdy Nimfa Hektorowi ofiaruje morze* – A₁; *Nimfa wspólnie z Hektorem odziedzicza morze* – A₂

w. 180 *drogie* – B; *piękne* – A₁₋₂

w. 217 *zł<o>tym* – A₁₋₂; *złyty* – B (bł. druk.)

podpis: *stuga* – B; *stuga i kapelan niegodny* – A₁₋₂

Ozdoba wielkich imion... Heleny Księżnej na Kozielsku Ogińskiej...

Jaśnie Wielmożna Pani i Dobrodziko

w. 64 *or<ę>za* – popr. wyd.; *oręza* – C_O (bł.)

w. 176 *stud<i>ować* – popr. wyd.; *studować* – C_O (bł.); rytm wiersza nakazuje odczytywać słowo jako trzysylabowe

w. 187 *kronik* – popr. wyd.; *kroynik* – C_O (bł. druk.)

OBJAŚNIENIA

[Motta]

Quamquam non ea sunt... – (łac.) Jakkolwiek mogłyby one wprawdzie nie znaleźć przystępu do Twoich najgodniejszych uszu i oczu, niemniej jednak przedkładam je Twojej łaskawości, którą w sposób jasny mogłem dotychczas i poznać, i odczuć, aby można było odnieść wrażenie, najznakomitszy Książę, że przyjąłeś zyczliwie te oto najniewątплиwsze dowody mojego dla Ciebie oddania. Lucas Fruterius, *Listy Mureta* [I] 25¹.

Wydawane wielokrotnie w okresie od końca XVI do początków XIX w. listy Mureta posiadały ustalony porządek. Juniewicz zacytował w nieco zmienionej postaci fragment listu napisanego przez Fruteriusa do Mureta; por. MURETUS, *Opera omnia*, t. 1, s. 432:

Quamquam autem non ea sint, quae in doctissimas Tuas aures oculosque veniant, da nihilominus hoc humanitati Tuae, quam non obscure hactenus et intelligere, et agnoscere potui, ut istaec officii mei in Te certissima argumenta, non alieno vultu amplexus videre.

Lucas Fruytiers (*Fruterius*; 1541/2-1566) – filolog i poeta nowolaciński pochodzenia flamandzkiego, urodzony w Brugii, zmarł w Paryżu. Studiował w Louvain i Paryżu. Odkrył i przygotował do wydania traktat retoryczny Juliusza Severianusa *Praecepta artis rhetoricae summatim collecta de multis ac syntomata*. Interesował się również twórczością elegików rzymskich oraz pismami m.in. Warrona i Gelliusza. Zmarł na skutek komplikacji przy przeziębieniu. Jego spuściznę wydał drukiem Louis Carrion w roku 1584.

Marc-Antoine de Muret (*Marcus Antonius Muretus*; 1526-1585), francuski humanista i filolog, autor napisanej po łacinie tragedii *Iulius Caesar* (1540), związany był z francuską Plejadą. W roku 1553 wydał komentarz do *Les Amours* Ronsarda. Zagrożony uwięzieniem, zbiegł do Rzymu, gdzie w 1573 r. przyjął

¹ O ile nie zaznaczono inaczej, przekłady są autorstwa M. Pieczyńskiego.

święcenia. Autora komentarzy do tekstów starożytnych (Cyceron, Tacyt, Kallulus, Platona i Arystotelesa) ceniono również ze względu na elegancję stylu.

Quamvis videbam munusculum hoc... – (łac.) Jakkolwiek wiem, że podarek ten jest zbyt lichy w stosunku do Twojej godności, skoro jednak w ogóle zdecydowałem się coś Ci ofiarować, postanowiłem rozważyć nie tyle, na co Ty zasługujesz, lecz – na co mnie stać. Antonius Constantinus w liście u tegoż Mureta.

Jest to (adaptowany przez Juniewicza) fragment skierowanego do Octavia Blandia (Blandinusa) listu dedykacyjnego poprzedzającego edycję dzieła Mureta *Monodia in obitum clarissimi ac praestantissimi viri Christophori Tuani, primi summae Parisiensis curiae praesidis*; por. MURETUS, *Opera omnia*, t. 1, s. 790:

Quamvis autem videbam munusculum hoc longe esse infra Tuam dignitatem, tamen cum aliquid omnino Tibi hoc tempore offerre statuissem, putavi, non tam quid Tu mereris. quam quid ego praestare possem cogitandum.

Utwór został opatrzony szczegółowymi adnotacjami Constantinusa, jednak, jak pisze autor komentarza w edycji *Dzieł wszystkich* Mureta (MURETUS, *Opera omnia*, t. 1, s. 790):

[...] w tych [uwagach – M.P.], napisanych pod imieniem A. Constantinusa, łatwo daje się rozpoznać umysłowość samego Mureta. To samo powiedzieć można o trzech listach, które znajdują się między Muretowymi.

Nie wiadomo, z jakiego wydania pism Mureta Juniewicz korzystał; możliwe, że były to: *Orationes, epistolae et poemata, cum praefatione et insignibus augmentis M. Jacobi Thomasiai...* (Lipsiae: in Officina Grossiana, 1750), gdzie cytowany fragment listu I 25 znajduje się na s. 473, zaś listu Constantinusa – na s. 595.

Splendor... Michała Kazimierza Radziwiłła...

Radziwiłła – Michał Kazimierz Rybeńko Radziwiłł (1702-1762).

Książęcia na Ołyce, Nieświeżu, Birzach, Dubinkach, Klecku – tytuł księcia na Ołyce, Nieświeżu i Klecku od cesarza Karola V uzyskał Mikołaj Czarny Radziwiłł, zaś Mikołaj Rudy – księcia na Birzach i Dubinkach, co później zatwierdził król polski Zygmunt August; zob. SGKP I 233-237, VIII 527-529.

Hrabi na Mirze – tytuł ten nadany został w 1555 r. Jerzemu Illiniczowi, którego spadkobiercą został Mikołaj Sierotka Radziwiłł; zob. SGKP VI 485-488.
na Żółkwi, Złoczewie, Pomorzanach Pana i Dziedzica – miasta Żółkiew, Złoczów i Pomorzany Michał Kazimierz Radziwiłł nabył w roku 1740 od Marii Karoliny de Bouillon, córki królewicza Jakuba Sobieskiego.

Na herbowny dekor... Książąt Radziwiłłów

w. 1 *Orle* – herb Radziwiłłów miał postać tarczy z trzema trąbami umieszczonej na piersiach orła.

mitrą – mitra, czapka w kształcie korony, stanowiła, obok purpurowego płaszcza, oznakę godności książęcej.

w. 3 *Narymunda krew, rzymskiego księcia* – zgodnie z heraldyczną legendą Radziwiłłowie wywodzili się od księcia litewskiego Narymunda (XIII w.), potomka Palemona (Rzymianina przybyłego na Litwę w I lub IV n.e., a według jednej z wersji – krewnego cesarza Nerona); por. NIESIECKI, *Herbarz VIII*, s. 39nn.

w. 5 z *Pogonią* – Pogonia (Pogoń) to herb Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Jaśnie Oświecony Książę i Panie Najlaskawszy

w. 1-12 – fragmenty analogiczne por. Og 1-10 oraz PL 1-10.

w. 2 *Muzami* – w mitologii greckiej Muzy były opiekunkami sztuk i nauk, córkami Zeusa i Mnemosyne (bogini pamięci).

w. 3 *Apollina* – Apollo/Apollin uchodził m.in. za opiekuna poezji, muzyki i wszelkich innych sztuk.

w. 4 *Kupido* – Eros/Kupidynd (łac. *Cupido*) to rzymski bóg miłości.

w. 7-12 – por. Cz 221-222.

w. 13-14 *Co Salomon rozsądnie głosił w Palestynie / o marności* – mowa o księdze Koheleta, czyli Eklezjastes, której autorstwo przypisywano Salomonowi; zob. obj. do Rd 2 oraz 28-54.

w. 17 *regnanta* – tj. Salomona.

w. 18 *styniesz, lecz trwałszym niż on dążysz cnoty torem* – daleka reminiscencja Cz 42; por. Og 13-14.

w. 30 *księciu Januszu* – mowa o Januszu Tadeuszu Radziwiłł (1734-1750), synu Michała Kazimierza i Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich. Por. także niżej, obj. do Radz 57.

w. 32 *dziada ... pierwszego senatora* – teściem Michała Kazimierza Radziwiłła był kasztelan krakowski Janusz Wiśniowiecki. Z kasztelanią wiązała się automatycznie godność senatorska, zaś kasztelan krakowski był najważniejszym spośród senatorów świeckich.

w. 35 *księżnie* – żoną księcia była od roku 1725 Franciszka Urszula z Wiśniowieckich Radziwiłłowa (1705-1753), dramatopisarka i animatorka życia teatralno-literackiego na dworze radziwiłłowskim. Zmarła po dłuższej chorobie 23 V w Nowogródku.

w. 39 *ze krwi najjaśniejszej domu Korybuta* – Wiśniowieccy wywodzili swój ród od księcia Korybuta, syna Olgerda (XIV w.).

w. 41 *Minerwa* – odpowiadająca greckiej Atenie rzymska bogini sztuk, rzemiosł, zwycięstwa oraz mądrości. Udzielała również mówcom daru wymowy podczas wystąpień publicznych, stąd (w czasach nowożytnych) patronowała konceptom oratorów i poetów.

w. 43 *Flora* – rzymska bogini wiosny i kwiatów, odpowiednik greckiej Chloris.

w. 44 *Pandora* – została ulepiona z gliny przez Hefajstosa, następnie ożywiona przez Zeusa i obdarzona przez wszystkich bogów najróżniejszymi przymiotami (stąd imię, będące złożeniem gr. *pán* – ‘wszystko’ i *dóron* – ‘dar’). Bogowie zaopatrzyli Pandorę także w puszkę, zawierającą wszelkie możliwe plagi oraz nieszczęścia, i wysłali na ziemię, aby ukarać ludzi; ten fragment mitu nie jest jednak przez Juniewiczza uwzględniany. Por. także Cz 177-178 i obj.

- w. 52 *przy buławie* – buława stanowiła oznakę godności hetmańskiej.
- w. 53-54 *koroną bezpieczną / jaśnieje* – w Niebie; por. 1Kor 9,25, gdzie mowa o „wieńcu nieskazitelny” (łac. *corona incorrupta*).
- w. 55 *przed swym orlim okiem* – aluzja heraldyczna; zob. obj. do Radz.H 1.
- w. 57 *dwóch córach i synie* – żyły wówczas córki: Teofila (1738-1818) oraz Katarzyna Karolina (1740-1789), a także syn Karol Stanisław Radziwiłł, „Panie Kochanku”, brat bliźniak księcia Janusza (1734-1790). Juniewicz nie wspomina o drugim synu, Michale Krzysztofie, który zdołał przeżyć dwa lata (1727-1729), oraz o zmarłych w wieku dziecięcym córkach: Annie i Ludwice.
- w. 70 *ten, co się z antenatów sługą Twym wydaje* – Juniewicz był synem podkomorzego nowogródzkiego Stefana (lub Szczepana), urodzonym koło Nowogródka na Litwie w Niechniewiczach (*vel* Niehniewiczach; zob. SGKP VII 76; Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, s. 14), które stanowiły dawną posiadłość radziwiłłowską. Radziwiłłowie wywodzili się ponadto od wielkich książąt litewskich i w tym sensie przodkowie Juniewicza byli ich poddanymi. O służbie któregośkolwiek z Juniewiczów na dworze lub w majątku Radziwiłłów nic nie wiadomo. Por. także niżej, Radz 80 i 87.
- w. 71-73 – parafraza Cz 223-228; fragment analogiczny do w. 71-72 por. Og 199-200, zaś do w. 73 por. Og 177-178.
- w. 74-78 – parafraza Cz 203-218; fragmenty analogiczne por. Og 191-196 oraz Pl 67-74.
- w. 81-83 – fragment zbliżony do Og 187-188.
- w. 85 *purpurą* – zob. obj. do Radz.H 1.
- w. 88 *z placu schodzi* – wyrażenie przysłowiowe; por. NKPP, „Plac” 6.

REFLEKSYJE DUCHOWNE

- w. 2 *sens Salomona* – królowi Salomonowi przypisywano zwyczajowo autorstwo wszystkich biblijnych Ksiąg Mądrościowych, w tym także głoszącej marność rzeczy doczesnych Księgi Koheleta, gdzie znaleźć można ową słynną maksymę (Koh 1,2; Wujek): „Marność nad marnościami i wszystko marność”.
- w. 10-12 *to tylko w statku / trwa i w dostatku, / co nad obłokiem* – zgodnie z rozpowszechnionym poglądem, wywodzącym się z fizyki starożytnej (ARIST. *Univ.* 392a-b), utworzona z czterech żywiołów natura zniszczalna rozciągała się jedynie poniżej sfery (orbity) Księżyca. Związane z kolejnymi sferami planety, poruszające się w substancji zwanej eterem, należały już do natury wiecznej, niepodlegającej zmianom i niezniszczalnej.
- w. 16-17 *Wszystko, co żyło, / jakby snem było* – porównanie życia do snu stanowi częsty w literaturze barokowej motyw wanitatywny, tutaj jest to być może odniesienie do poematu Baldego *Sen żywota ludzkiego*, skąd Juniewicz obficie czerpał inspirację.
- w. 19-24 *Styma, fawory; / pompa, honory – / próżne to cienie; / proch, perz, kurzawa – / odęta sława / i pańskie mienie* – tego rodzaju wyliczenia pojawiają się często w A KEMPIS/TRZEBIENSKI, *O naśladowaniu Chrystusa*, (np.) I 1,3 (s. 3):

Próżność tedy jest wielka – bogactwa łakome:
 próżność mieć w nich nadzieje, bowiem są znikome.
 Próżność są i honory, próżne wyniesienia,
 choć najwyższe są stopnie; próżne dobre mienia.
 Próżne ciała rozkoszy, próżne i słodyczne,
 których Sąd Boży czeka i okrutne bicze.

Inny przykład podobnej frazy, gdzie mowa o moralnej doskonałości Ojców Kościoła, zob. tamże I 18,3 (s. 34):

Wszystkie bogactwa za nic: godności, honory,
 za nic krewność i przyjaźń, za nic i splendory.

próżne to cienie – cień jako metafora znikomości bądź marności pojawia się w Piśmie św. niejednokrotnie, m.in.: Ps 144(143),4; Syr 34,2, i w wielu innych miejscach. Por. także Rd 3484-3486.

w. 28-54 – parafraza Koh 2,1-11.

w. 32 *cetnary* – cetnar był jednostką masy, cetnar litewski = 74,8 kg (200 funtów litewskich), cetnar krakowski = 64,8 kg (160 funtów koronnych).

w. 36 *stoniowe trony* – niezwykle przepych wykonanego z kości słoniowej tronu króla Salomona opisuje Pierwsza Księga Królewska (1Krl 10,18-20).

w. 67 *Neptun* – w mitologii rzymskiej bóg morza, utozsamiany z greckim Posejdonem.

Wulkanem – Wulkan był pierwotnie bóstwem ognia jako potęgi niszczycielskiej, później utozsamianym z greckim Hefajstosem, bogiem ognia oraz kowalstwa.

Tu imiona obu bogów zostały użyte jako metonimie przeciwnych sobie żywiołów.

w. 73 *Marsa* – rzymskiego boga wojny.

w. 76-78 *I silne dęby, / idąc w zaręby, / drżę pod obuchem* – podobny motyw wykorzystuje BALDE/Anonim, *Sen VI 1-4*:

Sama starość niszczy lasy
 niestarzałymi zębami,
 choć przez długie trwają czasy,
 kruszy ide<j>skie² dęby.

w. 82-84 *lub niebo wspiera, / w proch się rozdziera / Atlas zuchwały* – według jednej z wersji mitu Atlas został zamieniony w górę i skazany na podtrzymywanie firmamentu niebieskiego za to, że pomógł Tytanom w walce przeciwko bogom.

² *ide<j>skie* – popr. wyd. (por. *Idaea quercus* – BALDE, *Poema VI 4*); *idelskie* – BALDE/Anonim, *Sen VI 4*

w. 85 *Gigantowie* – synowie Gai, którzy za jej namową podnieśli bunt przeciwko Zeusowi i zostali przez niego wtrąceni do Tartaru. Być może również odwołanie do tradycji biblijnej; zob. Rdz 6,4 (Wujek):

A olbrzymowie [Wulgata: *gigantes*] byli na ziemi w one dni. Bo gdy weszli synowie Boży do córek ludzkich, a one porodziły: ci są mocarze od wieku, mężowie sławni.

w. 89 *Parki* – Parka, rzymska bogini przeznaczenia, odpowiadająca greckiej Mojrze; zazwyczaj funkcjonuje jako personifikacja śmierci. Zwykle wymieniano trzy Mojry/Parki: Kłoto, Lachesis i Atropos, które odpowiedzialne były za nic ludzkiego życia – jedna z nich przędła, druga zwijała, a trzecia ją przecinała, wyznaczając moment śmierci (funkcje te przydzielano poszczególnym Parkom niekonsekwentnie).

w. 93 *Bellona* – rzymska bogini wojny.

w. 97-99 *Purpury, mitry*; / *lutnie i cytry*; / *Muzy, Meduzy* – wyliczenie (nagromadzenie) rekwizytów zgarnianych przez śmierć stanowi częsty motyw w literaturze i ikonografii baroku. Por. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraziłwe echo* I 25-28:

Rzuca infuły, wydziera korony,
obala królów i cesarzów trony,
najpotężniejszym karki załemuje,
sama panuje.

Być może Juniewicz przejął owo wyliczenie z którejś z popularnych pieśni o śmierci. Podobne sformułowanie pojawia się w utworze *Wiersze o śmierci* (rkps BŚ, sygn. R 221 IV, k. 19r):

Kędy książęta, wielkie panięta:
wszystkich zabrałaś, śmierci zawzięta.
infuły, mitry rzuci jak cytry –
wszystko to u niej jak jakie cyfry.

Purpury, mitry – zob. obj. do Radz. II 1.

Muzy, Meduzy – paronomazja służy tutaj podkreśleniu kontrastu znaczeniowego członów wyliczenia, a tym samym – jego rozpiętości semantycznej, mieszczącej się w słowie *wszystko* (w. 100).

Meduzy – Meduza, w mitologii greckiej potwór o spojrzeniu zamieniającym ludzi w kamień, zabity przez Perseusza.

w. 105 *proch się w proch wraca* – przywołanie Rdz 3,19 (Wujek):

W pocie oblicza twego będziesz pożywał chleba, aż się wrócisz do ziemi,
z którejś wzięty: boś jest proch i w proch się obrócisz.

Por. także Koh 12,7 (Wujek): „[...] i wróci się proch do ziemi swej, z której był”; oraz przysłowie o proveniencji biblijnej: „Proch jesteś i w proch się obrócisz” (NKPP, „Proch” 5).

w. 111 *rwato w paragon* – wariant powiedzenia: „Iść/wchodzić z kim w paragon”, tzn. chcieć dorównać, współzawodniczyć (NKPP, „Paragon”).

w. 112-138 – fragment jest parafrazą BALDE/Anonim, *Sen I*:

Było kiedyś ono dawne
miasto niegdy trojańskie,
były, były mury sławne,
było imię dardańskie.
Dziś wojenne Marsa boje
pługiem te mury krają,
a tam, gdzie stał zamek Troje,
dzisiaj kłosa wspluwają.

Por. także wspólne źródło: VERG *Aen.* 2,325-326: „Fuius Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum” („Była Troja, Ilium i bez miary / Chwała Teukrów”; przekład T. Karyłowski).

w. 112-114 *Gdzie kasztel Troi, / tam pługiem kroi / oracz swój zagon* – reminiscencja OVID *Her.* 1,53: „Iam seges est, ubi Troia fuit” („Już zasiew się zieleni w miejscu, gdzie była Troja”; przekład W. Markowska).

w. 117 *grecki Gradywie* – tj. Arcsie (łac. *Gradivus* – przydomek rzymskiego boga wojny Marsa).

w. 118 *dardańskie mury* – mury trojańskie (od imienia Dardanosa, mitycznego protoplasty Trojan).

w. 122 *w stalowym kroju* – w zbroi. Podobnego wyrażenia użył Dominik Rudnicki w wierszu *Zbytnej wolności słabe męstwo* ([w:] RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 107): „Stańcie do boju w żelaznym kroju, junacy”.

w. 126 *koncerza* – prostej i szerokiej szabli, używanej w dawnej Polsce przez husarzy.

w. 127-129 *się ... / ... śmieją / bez żartu łąki* – w XVII w. wytarta, szkolna metafora; por. E. Tesauro, *Luneta arystotelesowska* (tłumaczenie W. Nowicka, [w:] *Źródła wiedzy teoretycznoliterackiej w dawnej Polsce*, red. M. Cytowska i T. Michałowska, Warszawa 1999, s. 457):

Nie ma chyba nikogo, kto, zetknąwszy się choć trochę ze sztuką wymowy, nie słyszałby często owej figury retorycznej ‘łąki się śmieją’. [...] Jest zatem [ona] eleganckim kwiatem retorycznym, ale przy tym kwiatem, który dziś już przekwitł i tak został w szkołach wyświechtany, że zaczyna gnici. Skutek jest taki, że gdybyś w jakiejś mowie chciał rzucić, i to jeszcze w dosłownej postaci, tę metaforę ‘łąki się śmieją’, to stwierdziłbyś raczej, że śmieją się ludzie, a nie łąki.

w. 132 *bąki* – zabawka dziecięca w formie wydrażonej kuli, zwana też cygą, kraglicą, warkotką; tu (mimo anachronizmu): metafora kuli armatniej. Por. też zwrot przysłowiowy: „Bąki strzelać” (NKPP, „Bąk” 4a).

w. 139 (marg.) *Siedmiorakich świata cudów* – do siedmiu cudów świata zaliczano: piramidy egipskie, wiszące ogrody Semiramidy, świątynię Artemidy

w Efezie, posąg Jowisza Olimpijskiego wykonany przez Fidiasza, Mauzoleum, Kolosa Rodyjskiego oraz latarnię morską na Faros. Katalog siedmiu cudów świata, których nietrwałość została zestawiona z nieprzemijającym splendorem Matki Boskiej i jej jasnogórskiego wizerunku, pojawia się również w: JUNIEWICZ, *Splendor* 118-122.

w. 139 *Semiramidzie* – Semiramida, legendarna królowa babilońska (w rzeczywistości nazywała się Sammuramat i była żoną asyryjskiego króla Samsziadada V; początek IX w. p.n.e.), rzekoma założycielka wiszących ogrodów. W istocie wiszące ogrody zostały zbudowane na polecenie króla Nabuchodonozora II (604-562 p.n.e.), który podarował je swojej żonie, Amytis, ponieważ po przyjeździe do Babilonu bardzo tęskniła za bujną zielenią ojczystego kraju – Medii.

w. 142-150 *I piramida, / memficka Ida, / w piasku głęboko, / co cień swym frontem / za Acherontem / w mile ciskała, / wysokim czołem / już się z padolem / w głębi zrównała* – fragment ten jest parafrazą BALDE/Anonim, *Sen* XI:

Sławę niegdy wspaniałości
pyramis w Memfim miała,
 która dla swej wysokości
 cień na mile rzucała.
 Dzisiaj z ziemią w równi stoi,
 jakbyś ją uwałkował:
 cień jej miejsca mniej zakroi,
 niż go grzyb pod się schował.

piramida – Cheopsa w Memfis, zaliczana do siedmiu cudów świata.

memficka Ida – memficka góra: jest to tzw. *metafora proportionis*: wielka piramida jest dla Memfis tym, czym pasmo górskie Ida dla Troady (ewentualnie dla Cypru).

za Acherontem – mityczną rzeką w krainie umarłych.

w. 151-156 *Z Rodyjskim Słupem / ściemniały trupem / słoneczne blaski, / mosiężnej cery / drogie minery / zasuty piaski* – podobnie BALDE/Anonim, *Sen* X 7-8:

Darmo słońca słup mosiężny,
 pyszny Rodzie, wznosisz.

Z Rodyjskim Słupem – Kolos Rodyjski, zaliczany do siedmiu cudów świata spizowy posąg Heliosa na wyspie Rodos; największy tego typu posąg w starożytności został zniszczony przez trzęsienie ziemi w roku 222 p.n.e.

w. 179 *Faros* – wysepka u wybrzeży Egiptu, niedaleko Aleksandrii, gdzie w latach 280-279 r. p.n.e. z rozkazu Ptolemeusza I Sotera zaczęto wznosić latarnię morską, ukończoną już za panowania Ptolemeusza II Filadelfa (pomysłodawcą miał być Aleksander Macedoński). Odbijane metalowymi lustrami światło widoczne było z odległości ok. 30 mil morskich. Prawdopodobnie już w II w. n.e. runęła najwyższa część latarni. Trzęsienia ziemi w latach 1261, 1303 i 1323 przyczyniły się do dalszych uszkodzeń, a wreszcie całkowitej ruiny. Wieża została ostatecznie

zniszczone przez trzęsienie w 1375 r. Pozostałe po niej fragmenty zniknęły, kiedy w roku 1480 sultan Egiptu użył ich do budowy na tym miejscu fortu.

w. 181-186 *Cyt, Herkulesie, / nie fukaj w lesie, / milcz na twe słupy: / co-ś na dal ciskał, / zabrał i spryskał / Neptun do kupy* – Herakles/Herkules, syn Zeusa i Alkmeny, pokutując za dokonane podczas zesłanego przez Herę ataku szału zabójstwo żony, musiał wykonać dwanaście bardzo trudnych prac, m.in. przyprowadzić do Myken woły Geriona. Podczas tej wyprawy dotarł na krańce ówczesnego świata, do wąskiego pasma skał łączącego Europę z Afryką, a oddzielającego Morze Śródziemne od Oceanu. Bohater wyrąbał w skałach przesmyk łączący oba obszary wodne. Cisnął wtedy w morze dwa potężne bloki skalne, zwane Słupami Heraklesa (dziś: przylądki Kalpe i Abila po obu stronach Cieśniny Gibraltarskiej). Motyw przejęty z BALDE/Anonim, *Sen XIII 1-4*:

Słupów, które aż za Gady
Herkules w ziemię nabił,
nie zniósł dalej Neptun błady,
wiosłem je swym zagrabił.

w. 189 (marg.) *Aleksandra Wielkiego krótkość życia i tryumfów* – Aleksander Wielki (356-323 p.n.e.), wybitny dowódca i największy zdobywca w czasach starożytnych, zmarł nagle podczas uczty, jak się niekiedy twierdzi, z przepracowania. Znajdował się wtedy u szczytu potęgi: pod jego władzą znalazły się m.in. Grecja, Macedonia, Mezopotamia, Persja oraz część Indii.

w. 191-192 *wrzask tubalny / marsowych dzwonów* – obyczaj bicia w dzwoły dla uczczenia podniosłych wydarzeń, m.in. zwycięstw wojennych, nie był znany w starożytności.

w. 211-212 *Niby w zawody / śpieszą* – podążają szybko jak na wyścigi; por. wyrażenie przysłowiowe: „W zawód / jak w zawody biec” (NKPP, „Zawody” 1).

w. 214 *Helena* – córka Zeusa i Ledy, najpiękniejsza z kobiet, której porwanie przez Parysa stało się przyczyną wojny trojańskiej (i zguby Troi).

w. 215 *Kamena* – Kameny, bóstwa italskie utożsamiane z Muzami, opiekunkami sztuk.

w. 220 *Orla* – w herbie Korony Polskiej.

w. 221 *Pogoni* – zob. wyżej, obj. do Radz.H 5.

w. 223 *Lwi, Gryfy, Stonie* – nazwy herbów: Lew (zob. NIESIECKI, *Herbarz VI*, s. 82-83), Gryf (tamże, IV 303-314), Słoń (tamże, VIII 407).

w. 224 *Lamparty* – zob. NIESIECKI, *Herbarz VI*, s. 84:

Nazywa się ten herb Lewart; Długosz mu imię daje Walny, powinien zaś być lampart, przednimi łapami niby podskakujący [...]. Petrasancta cap. 54 wiele domów liczy po różnych królestwach, które lampartów w herbie zażywają.

Konie – koń występuje m.in. w herbach Alabanda, Pogonia, Starykoń, Półkonia, Peretiakowicz (zob. tamże, V 176).

w. 229 *Mitry* – zob. wyżej, obj. do Radz.H 1.

buławy – zob. wyżej, obj. do Radz. 52.

w. 230 *Łodzie* – mowa o herbie Łodzian (zob. NIESIECKI, *Herbarz VI*, s. 250-262).

w. 233 *Topory* – mowa o herbie Topór (zob. NIESIECKI, *Herbarz IX*, s. 94-103).

w. 234 *Trąby* – mowa o herbie Trąby; symbol ten pojawia się ponadto w herbach: Dąbrowski, Doregowski, Kojen, Krokowski, Suchekomnaty (zob. NIESIECKI, *Herbarz IX*, s. 104-106).

w. 235 *Mur, Góry, Bramy* – motywy często spotykane w heraldyce municypalnej (zob. M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960). Mur występuje poza tym m.in. w herbach: Farensbach, Gołębiowski, Grzymała (wraz z bramą), Konopacki, Kozłowski, Prawdzić, Waksman (zob. NIESIECKI, *Herbarz VI*, s. 49). Herb Konopacki występuje także pod nazwą Mur (zob. POTOCKI, *Poczet*, s. 665). Z kolei brama obozowa pojawia się w herbach Ogińskich oraz Owada (zob. POTOCKI, *Poczet*, s. 675), zaś brama miejska – również w herbie kapituły warmińskiej.

w. 238 *Lilije* – Lilie występują m.in. w herbach: Bonarowa, Bodoła, Kierdeja, Kizinek I, Krupka, Poronia, Wierzbna (zob. NIESIECKI, *Herbarz VI*, s. 100).

z *Różą* – róże pojawiają się w herbach: Andrault, Bombek, Doliwa, Koziczkowski, Mięszaniec, Oliwa, Poraj, Prątnicki, Radoński, Ramułt, Rola, Szembek, Włoszek, Zetynian (tamże, VIII 150). POTOCKI (*Poczet*) wymienia herby „Lilija albo Gozdawa” (s. 399) oraz „Róża albo Poraj” (s. 394).

W symbolice religijnej lilia oznacza czystość, róża zaś m.in. cierpienie. Znaczenie obu tych kwiatów odnosi się przede wszystkim do cech Matki Boskiej, stąd też w tekstach maryjnych ich nazwy często występują razem, czego przykładem chociażby poniższa antyfona, odmawiana przez członków Arcybractwa Szkaplerza św. (cyt. za rękopiśmiennym modlitewnikiem Wincentego Włodkowskiego, członka Arcybractwa w Krakowie na Piasku; 1820, k. 65r):

Virgo Maria, non est Tibi similis ortu in mundo inter mulieres: florens ut rosa, fragrans sicut lilium, ora pro nobis, Sancta Dei Genitrix.

Maryjo Panno, nie ma tobie podobnej początkiem między niewiastami: kwitnąca jak róża, wonna jako lilia, módl się za nami, Święta Boża Rodzicielko.

w. 242 *Potoki* – rzeka jako motyw heraldyczny występuje m.in. w herbach: Drużyna, Gissa, Kopaszyna, Krynicki, Rubiesz, Śreniawa, Walbach, Wręby, Wukry (zob. NIESIECKI, *Herbarz VIII*, s. 216). Może też aluzja do nazwiska Potockich.

w. 243 *toczą się kotem* – aluzja do popularnej alegorii koła Fortuny; por. niżej, Rd 483.

w. 245 *Sowy* – szara sowa na błękitnym polu występowała w herbie Czarliński (zob. NIESIECKI, *Herbarz III*, s. 185-186); u POTOCKIEGO (*Poczet*, s. 601) jest nazwą herbu.

w. 247 *Strzały* – Strzała jako motyw heraldyczny pojawia się w około trzydziestu polskich herbach szlacheckich (zob. NIESIECKI, *Herbarz* VIII, s. 545).

w. 248 *Skąły* – Skąła wymieniona została tutaj zapewne jako motyw heraldyczny. Lew wspinający się na skałę był herbem województwa ruskiego (zob. NIESIECKI, *Herbarz* I, s. 172), skalista góra pojawia się też m.in. w herbie rodziny Wolbach.

w. 250-252 *też same mole / rysie, sobole / i koty duszą* – nawiązanie do przysłowia: „Każdy ma swojego mola, co go gryzie” (NKPP, „Mól” 1).

w. 256-258 *wnet na tęb leci, / co dłуго kleci / rąk setrych praca* – por. BALDE/Anonim, *Sen* XII 3-4:

Ach, jeden to obieś spalił,
co tyśiąć rąk robiło.

Por. też niżej, obj. do Rd 265-276.

w. 259-261 *Rzymskie kolumny / rwie nierozumny / Nero pożarem* – według powszechnej opinii cesarz Neron (54-68) był odpowiedzialny za wielki pożar Rzymu z roku 64.

nierozumny / Nero – historiografia antyczna (za Tacytem i przede wszystkim Swetoniuszem) przedstawiała go jako władcę bezwzględnego, okrutnego, o zwyrodniałych upodobaniach.

w. 265-276 *Powiedz, Dyjano, / jaki dank dano / twej sławy murom? / Długoz te trwały? / Wnet się dostały / na chlubę gburom. / Herost plugawy / szalonej sławy / ogniem się palił / i tak w tym żarze / kościół, ottarze / z dymem obalił* – motyw przejęty z BALDE/Anonim, *Sen* XII:

Kto Dyjany kościół chwalił
tak, jako się godziło?
Ach, jeden to obieś spalił,
co tyśiąć rąk robiło.
Spalił, że go w swoim lyku
włokła sławy nagroda,
zbrodzień Herost – stój języku,
i mianować go szkoda!

Powiedz, Dyjano, / jaki dank dano / twej sławy murom? – Diana, bogini rzymska utożsamiana z grecką Artemidą, której świątynię, zaliczany do siedmiu cudów świata słynny Artemizjon w Efezie, spalił w roku 356 p.n.e. szaleniec Herostrates, pragnący w ten sposób zyskać nieśmiertelną sławę.

w. 277-279 *Cud marmurowy, / co Mauzolowy / proch w sobie dusił* – grobowiec władcy małoazjatyckiej Karii Mauzolososa (zm. 353 p.n.e.). Budowę Mauzoleum, zaliczanego do siedmiu cudów świata, ukończyła małżonka króla, Artemizja. Parafraza BALDE/Anonim, *Sen* XIII 5-8:

Dzieło grobu Mauzolowe,
dziwniej w sztuce ozdoby,

gdzie dziś? Ba, choć marmurowe,
grzebie starość i groby.

We wcześniejszym przekładzie Jana Libickiego (*Sen żywota ludzkiego...*, przez Jana Libickiego... rytmami polskimi wyrażony, Kraków: Drukarnia Franciszka Cezarego, 1647) fragment ów kończył się następująco (s. 6):

Te marmury już zniszczały,
a groby grób pochowały.

w. 282 *się przymusił* – zrobił coś, zadając sobie gwałt.

w. 283-288 *Z tak mądrej sceny / owe Ateny, / co niebem rządzą, / już ochra-
pieli; / co tak wrzeszczeli, / już w Letach błędzą* – motyw zapożyczony z BAL-
DE/Anonim, *Sen* XIII:

Syn w Greczynie ostromowny
ojca ostrokrajczego
już utracił głos klarowny
dla wrzodu gardzielnego.
Był Demosten, przyznać muszę,
wielkiej w Atenach ceny,
aleć się tu rzec pokuszę:
gdzież też same Ateny?

w Letach – Lete, rzeka zapomnienia w Hadesie.

w. 289 *Hermów* – Hermos, rzeka w Azji Mniejszej, mająca swe źródła w górach Dindymos, a uchodząca do Zatoki Smyrneńskiej; jej piasek zawierał złoto.

Hydaspów – Hydaspes, jedna z głównych rzek dzisiejszego Pendżabu; nad jej brzegami Aleksander Wielki walczył z Porosem oraz założył dwa miasta: Nikają i Bukefalię. W piśmiennictwie łacińskim występuje jako synonim całych Indii, krainy legendarnych bogactw.

w. 290 *arabskich zaspów* – tj. gór (zasp) złota z Arabii. Kraina zwana Arabią Szczęśliwą (*Arabia Felix*) słynęła w starożytności z bogactw. Por. Ps 72(71),15 (Wujek): „A będzie żył i dadzą mu z złota Arabskiego”.

w. 293-294 *inne w kął gardła / pcha żądza siwa* – sens: inne pcha w kął siwa (czyli starcza) żądza gardła (tj. zachłanność).

w. 296 *łakomstwa tyka* – sens: kajdany łakomstwa.

w. 298-300 *Od Boskiej trzody / ... / wleką* – por. Mt 25,32 (Wujek): „I będą zgromadzone przedeń wszystkie narody, i odłączy je jedne od drugich, jako pasterz odłącza owce od kozłów”.

w. 300 *antypody* – obszary leżące na przeciwległej stronie kuli ziemskiej (por. gr. *antípous* – ‘mający nogi naprzeciw’), tu: określenie położenia piekła względem Nieba. Por. niżej, Rd 2369.

w. 303 *Midas* – mityczny król Frygów. Za udzielenie gościny zbląkanemu Sylenowi Dionizos spełnił jedno życzenie króla: wszystko, czego dotknie, miało

zamieniać się w złoto, przez co Midas nie tylko zamienił w złote posągi swoją rodzinę, lecz także omal nie umarł z głodu. Został uwolniony od swojego daru przez wykąpanie się w wodach rzeki Paktolos, które od tego momentu niosły złoty piasek.

w. 305 *utonął w smole* – tj. (wbrew mitologii) skończył w piekle.

w. 307-309 *Szczęśliw i święty / depcący sprzęty / Irus Krezusa* – Krezus, słynący z olbrzymich bogactw ostatni król Lidii (panujący w latach 560-546 p.n.e.), podbił miasta greckie i rozszerzył granice swego królestwa. Wdał się jednak w wojnę z Cyrusem I Wielkim, który zamknął go w Sardes i zdobywszy miasto, wziął do niewoli (546 r.). Państwo Krezusa stało się częścią monarchii perskiej. W tradycji Krezus stał się symbolem bogatego władcy, który ze szczytu powodzenia został strącony na dno nieszczęścia. Zgodnie z relacją przekazaną przez Herodota (HDT*Hist.* 1,30-87), Krezus był królem Lidii, który pysznił się przed Solonem swoimi bogactwami, uważając się z ich przyczyny za najszczęśliwszego człowieka na świecie. Filozof stwierdził jednak, że niczyjego życia nie można uznać za szczęśliwe, póki nie dobiegnie ono końca. Gdy Krezus dostał się do niewoli u Cyrusa i został przez niego skazany na spalenie żywcem na stosie, przypomniał sobie słowa Solona, wypowiadając głośno jego imię. Cyrusa zaintrygowało to na tyle, że postanowił darować swojej ofierze życie. Wyjaśniając Cyrusowi przyczynę owego zawołania, Krezus zgodził się z opinią Solona o marności wszelkich bogactw.

Iros (łac. *Irus*), imię natrętnego i zuchwałego żebraka z 18 pieśni *Odysei* (HOM.*Od.* 18,1-107; Homer (*Od.* 18,6-7) mówi, że prawdziwe imię żebraka brzmiało Arnajos, a przezywano go Iros od imienia bogini Iris, bo „każdemu służył za gońca...”), stało się w literaturze określeniem nędzarza jako takiego, metonimią ubóstwa.

Para Irus – Krezus jest przysłowiowa, co najmniej od czasów Owidiusza (OV.*Trist.* 3,7,41-42):

Nempe dat id quodcumque libet Fortuna rapitque,

Irus et est subito, qui modo Croesus erat

Otóż Los daje i zabiera, co zechce,

i nagle Irusem staje się ten, kto przed chwilą był Krezusem.

W literaturze czasów saskich por. np. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 46 (s. 10):

Non cito miser Irus vocabitur Cresus.

Ubóstwo nigdy nie zrówna Irusa

z wielkim dostatkim perskiego Cyrusa.

w. 329 *źródź z siatki* – woda z sieci.

w. 332 *nawarchów* – nauarcha (gr. *naúarchos*), dosłownie: dowódca floty, admirał, kapitan statku; przenośnie: kapitan nawy państwowej.

w. 336 *miedzi przysiężnych* – zaprzysiężonych miedzi, z której stopów wybijano drobniejsze monety.

w. 355-372 – zob. Mt 19,24 (Wujek): „Łatwiej jest wielbłądowi przez dziurę igielną przejść, niż bogatemu wnieść do Królestwa Niebieskiego”. Por. NIE-SIUS, RADER/BRUDECKI IV 47-48 (k. H_{1r}, H_{2r}):

Błądzą głupi i szaleni,
 błądzą, błądzą jak trzeba.
 Ciasna zbytnie, Chrystus mieni,
 ciasna fortka do Nieba.
 Nie brama by zwać się miała,
 ale szpera subtelna;
 ba, i z tą by nie zrównała,
 mówmy, dziurka igielna.

Przez tę dziurkę ma-li swemu
 przeście wielbłąd garbowi,
 gdzie nic podczas, choć bieglemu,
 trudno przewlec krawcowi.
 A wždy większej niż z tą dziurą
 prace zażyć potrzeba,
 aby bogacz pod purpurą
 mógł się wcisnąć do Nieba.

w. 358-360 *tak ciasna / do Nieba własna / jest droga nasza* – wyrażenie przysłowiowe: „Ciasna do Nieba droga” (NKPP, „Niebo” 6b).

w. 399 *talentach* – talent, jednostka masy pochodzenia babilońskiego, także jednostka monetarna (jako masy złota); jej wartość wyrażona w kilogramach wynosiła w różnych systemach od 21 do ok. 68 kg; por. przypowieść o talentach (Mt 25,14-28).

w. 400 *zginieć część w stronie* – sens: stracisz część dochodu.

w. 407 *w zawody* – zob. wyżej, obj. do Rd 211-212.

w. 409-411 *Inaczej, co, ty; /za nic niecnoty / twe cenisz grubo* – szyk: inaczej ty, co grubo za nic cenisz swe niecnoty; sens: inny cię spotka los (niż oglądanie Boga, o czym wyżej).

w. 412-414 *z nic tego wina, / jak z nici lina, / będzie z twą zgubą* – wersy te pojawiają się dopiero w wydaniu z roku 1753. Podobny koncept zob. FALĘCKI, *Wojsko serdecznych afektów*, k. 115r: „Kauteryja druga. Szatan zwodzi śmieszkiem zbyt uczynnych w konfidencyjach wesolozzków”:

Nic masz w tym nic:
 do malowanej roześmiać się lalki albo też strojnej
 lalce do alabastrowego galanta.
 A z tego nic będzie nic, z nici sznurek, z sznurka
 powróż, a z powroza do piekła winda.

z nic tego – szyk: z tego nic; sens: z tej błahostki.

w. 443 z *saletrą* – saletra, azotan (zwłaszcza potasu), składnik prochu czarnego, mający silne własności utleniające.

w. 444 *siarką* – pomijając konotacje infernalne, siarka również stanowiła składnik prochu. Mieszanie siarki z saletrą pali się bez dostępu tlenu z zewnątrz, była używana do zaprawiania lontów.

w. 445-447 *Za moment mały, / ach, przez wiek cały / smotę się trują* – przeciwstawienie krótkiego trwania grzesznych przyjemności i wiecznej kary było w ówczesnej literaturze religijnej argumentem niezwykle popularnym; por. np. *Życie chrześcijańskie*, s. 123: „Co za szaleństwo: dla momentalnej uciechy wieczne cierpieć piekło”. Porównanie to wywodzi się z przypisywanej już to św. Augustynowi, już to św. Grzegorzowi Wielkiemu maksymy: „momentaneum est, quod delectat, aeternum, quod cruciat” („Krótkotrwałe jest to, co sprawia rozkosz, wieczne to, co dręczy”), która jednak nie występuje w tej postaci u żadnego z nich. Por. 2Kor 4,17:

[Wulgata] Id enim, quod praesenti est, momentaneum et leve tribulationis nostrae supra modum in sublimitatem aeternum gloriae pondus operatur nobis.

[Wujek] Abo wiem to, które teraz jest, prędziuczko przemijające i lekkie nasze utrapienie nader na wysokości wagę chwały wiekiustą w nas sprawuje.

Por. także niżej, Rd 3061-3062.

w. 450 *trenu* – pieśni, utworu żałobnego; tu: lamentu.

w. 451-456 *Tam wkrótce z czasy / pod srogię prasy / idą mocarze, / bezecni w mowie / Belzebubowie, / odęci łgarze* – towarzyszący atakowi na bogatych i możnych passus skierowany przeciwko „bezecnym w mowie” ma poniekąd antecedencję biblijną: oto w Ps 72(71),4 w opozycji do ubogiego znalazł się oszczerca (Wujek): „Będzie sądził ubogie z ludu i wybawi syny ubogich, a unizy potwarce [Wulgata: *calumniatorem*]”.

Belzebubowie – Belzebub, bóstwo kananejskie, w Biblii: władca złych duchów.

w. 459 *bożek śmiały* – brzuch; por. Flp 3,19 (Wujek): „[...] których koniec, zatracenie, których Bóg jest brzuch i chwała w sromocie ich, którzy ziemskie rzeczy miłują”.

w. 473-474 *przymrużonemi / ... oczy* – wyrażenie przysłowiowe; NKPP („Oko” 138c) notuje podobną frazę: „oczy na wszystko zmrużył” dopiero na materiale z końca XIX w.

w. 483 *toczy się kotem* – por. wyżej, Rd 243.

w. 487 *Fortuna* – rzymska bogini losu, zwłaszcza powodzenia.

w. 488 *kolchidzkie runa* – tj. złote runa; tu: bogactwa. W Kolchidzie, krainie na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego, pod strażą króla Ajetesasa, ojca czarodziejki Medei, przechowywane było mityczne złote runo, cel wyprawy Argonautów pod wodzą Jazona.

w. 505-510 *Annibal kruszy; / rozwała, głuszy / lasy i góry. / Nie mógł haka-
mi, / łomie octami / skaliste mury* – ludzie Kartagińczyka Hannibala, jednego
z najsłynniejszych wodzów starożytności, podczas przeprawy przez Alpy
(LIV. 21,37,2-3):

[...] dla utworzenia drogi przez skalne urwisko, którędy wiodła jedyna
droga zdalna do przeprowadzenia żołnierzy. chcąc rozbić skałę, naścinawszy
i narażawszy w okolicy potężnych drzew, przygotowali ogromny stos drow-
na i, gdy wiatr osiągnął siłę stosowną do wzniecenia ognia, podpalili go, tak
że przepojone octem glazy skruszały od żaru. W ten sposób spaliwszy żarem
opokę, za pomocą żelaza czynią urwisko dostępniejszym i – za sprawą ła-
godnych zakosów – łatwiejszym do przebycia, tak że można było przepro-
wadzić nie tylko wozy, lecz i słonie.

w. 511-516 *Z tak ciężkim trudem, / tymże się cudem, / co dopiął, zdradził: /
pierścień całuje, / a ten go truje / i życie zgładził* – pod koniec życia Hannibal,
uciekając przed zemstą Rzymian, schronił się na dworze króla Bitynii, Prusja-
sza, który postanowił go jednak wydać. Nie mogąc wydostać się z pułapki, Han-
nibal zażył truciznę (zob. LIV.39,51; *NEPIannib.* 12). Informacja o tym, że
trucizna ukryta była w oczku pierścienia, nie pojawia się jednak u tych history-
ków, lecz u Juwenalisa, skąd zapewne cały ten motyw przejął Balde, a za nim
Juniewicz; por. IUV.Sat. 10,149-156, 165-167:

Wąż Hannibala: Ileż nim zdarzeń zachwiało.
Czy to ten, komu było Afryki za mało,
Od morza Maurów aż do Nilu ciepłych toni.
Aż do ludów etiopskich i potężnych sloni?
Zdobyl potem Hiszpanię, przeszedł Pireneje –
Natura stawia Alpy, mroźnym śniegiem wieje;
Górę rozsadza octem, glaz rąbie wytrwale:
Choć dzierży już Italię, to pragnie iść dalej.

[...]

Zycia, co kiedyś ludzkie pomieszało rzeczy
Nie skróciły pociski, glazy, ostrza mieczy,
Lecz pierścień, który pomścił Kanny, krew i rany.

(przekład J. Sękowski)

Podobnie BALDE/Anonim, *Sen* I.XIII:

Bieź przez Tatry, puszcze lasy,
Annibalu zuchwały,
ostrej zimy lam tarasy,
krusz octem twarde skały.
Tych pierścieni wnet przyplacisz,
które w Kannach rachujesz,
bo przez pierścień żywot stracisz,
gdy się z niego otrujesz.

w. 517-528 *Patrz na Rufina: / gdzie owa mina / dumą nadęta? / Czym się żyżyła, / z tym się wraz skryła, / z miasta wypchnięta. / Dziś ztolutą, / w afty uwiłtą / świecił purpurą, / wnet, w inszej dobie – / w wygnania probie, / zrównał się z ciurą* – fragment zapożyczony z BALDE/Anonim, *Sen LXII* 1-4:

Doznał Rufin i z Rufinem
Eutropius rzezaniec,
jako siada między gminem
nędzny z pana wygnaniec.

na Rufina – Flawiusz Rufin (*Flavius Rufinus*; ok. 335 – 27 XI 395), prefekt pretorium za cesarza Teodozjusza, później najbliższy doradca cesarza Arkadiusza. Znienawidzony przez lud rzymski za chciwość, okrucieństwo i nadużycia Rufinus dopuścił się licznych nadużyć: konfiskował z byle powodu majątki, sprzedawał urzędy, wydawał surowe wyroki. Usiłował pozyskać dla siebie poparcie kleru, walcząc z poganami i heretykami, a zarazem budując klasztory i kaplice. Został zamordowany przez powracającego z wyprawy wojennej przeciw Wizygotom Gainasa pod Konstantynopolem na oczach cesarza Arkadiusza, z rozkazu wpływowego dowódcy wojskowego Stilichona. Postawiony przed faktem dokonanym Arkadiusz udał, że Rufina zabito za jego przyzwoleniem, i skonfiskował pozostałe po nim dobra. Juniewicz pisze jednak o banicji, nie zaś o utracie życia, co wynikać może ze „ściągnięcia” tekstu Baldego: wygnany został eunuch Eutropius, faworyt cesarza Arkadiusza, który doprowadził do ogłoszenia edyktu przeciwko nietykności kleru i jego majątku. U Baldego sens jest więc bardziej rozbudowany: grzeszny „antyklerykał” kończy podobnie jak obłudny chrześcijanin.

w. 530 *Bellerofoncie* – Bellerofont, królewicz koryncki, syn Glaukosa, wnuk Syzyfa, po zabiciu brata musiał opuścić Korynt i schronił się na dworze króla Tirynsu, Projtosa (łac. *Proetus*). Tam w Bellerofoncie zakochała się królowa Anteja, zwana również Steneboją. Kiedy młodzieniec odrzucił jej zaloty, oskarżyła go przed mężem o próbę uwiedzenia. Projtos, nie chcąc zabijać swojego gościa, posłał go do ojca Antei, Jobatesa, z listem zawierającym prośbę o zgładzenie posłańca. Jobates z kolei nakazał mu stanąć do walki z Chimera, potworem o głowie lwa, tułowiu kozy i ogonie węża, licząc, że Bellerofont z tej wyprawy już nie powróci.

w. 541-546 *Z braterskich idzie / rąk Ozyrydzie / zguba szalona, / kiedy się ciało / w sztuki rzezało / mieczem Tyfona* – zgodnie z wersją mitu przekazaną przez Plutarcha (PLUT.*Isid.* 12-19), egipski bóg Ozyrys został przez swojego brata Tyfona (Seta) najpierw zamknięty w drewnianej skrzyni i utopiony w morzu, a kiedy woda wyrzuciła trumnę na brzeg – poćwiartowany.

w. 549 *Adonida* – Adonis, piękny młodzieniec, kochanek Afrodyty (utożsamianej później z rzymską Wenus, czyli Wenerą), za sprawą zazdrosnego Aresa został zabity na polowaniu przez dzika. Wersja mitu, w której Adonisa zabił kozioł, jest raczej niespotykana. Być może jest to żart Juniewicza, zasadzający się na grze słów łacińskich: *caper* (kozył) i *aper* (dzik).

w. 553-556 *To tylko zyskał, / że gdy krwią pryskał, / z krwi wyniknęła / róża* – zazwyczaj podaje się, że z krwi rannego Adonisa wyrosły anemony. O tym, że były to róże, zaś anemony powstały z łez Afrodyty, pisze Bion ze Smyrny (BION *Adon.* 64-66; przekład MINASOWICZ, *Zbiór rytmów*, cz. III, s. 280):

Jak wiele krwi się z rany pieszczocha sączyło,
tak wiele swych cewkami łez Wenus cedziła;
nowe zatym z krwi i z łez wyniknęły kwiaty:
z łez bogini sasanka, róża z krwi kochanka.

O róży polnej por. też POTOCKI, *Przypowieści*, s. 523.

w. 559-560 *stooki / Argusie* – wyposażony w setkę oczu olbrzym Argos/Argus (*Argos Panóptes*) pilnował zamienionej w białą krowę Io, którą na polecenie Zeusa miał uwolnić posłaniec bogów, Hermes (utożsamiany z rzymskim Merkurym). Argos został przez niego najpierw uspijony grą na flecie, a później zabity.

w. 565-570 *Tylko się oczy / twych umbra toczy / w pośledniej stronie, / nad pawią nogą, / z pyszno-ubogą / miną, w ogonie* – Hera umieściła oczy Argosa na ogonie pawia.

oczy – dawna forma dopełniacza l.mn., wyparta obecnie przez dopełniacz l. podwójnej: *oczu*.

w. 571 *Epaminondzie* – Epaminondas (ok. 420-362 p.n.e.), wódz i polityk tebański, przywódca Związku Beockiego. Za rządów jego i Pelopidasa Teby przeżyły krótki okres hegemonii. Dzięki ulepszeniu formacji falangi (wprowadził taktyczną innowację zwaną „szykiem ukośnym”) złamał potęgę militarną Sparty w bitwie pod Leuktrami (371 r.) w Beocji. Spustoszył Lakonię i ustanowił niezależne państwo Messenii. Zmarł z ran po zwycięskiej dla Teban bitwie z koalicją Sparty, Aten, Achai i Elidy pod Mantineją na środkowym Peloponezie. Wraz z jego śmiercią zakończyła się epoka militarnej świetności Teb.

w. 572-573 *na lądzie / ... stanęła* – tj. ugruntuowała się; wyrażenie przysłówowe, pojawiające się u Juniewiczza jeszcze w w. 2220. Por. notowane m.in. przez Knapusza przysłowie: „Lądem bezpieczniej niż na ledzie” (NKPP, „Ląd” 5).

w. 577-588 *Cóż wskórał stary / wódz Belizary, / gdy się tak dąsał, / ze zwycięskimi / laurami swemi / po świecie płąsał? / Dziś pan, dziś cudak / i wnetże chudak, / swą nędzę głosi: / daj mu niewiele, / rzuć kąsek śmieie, / o to cię prosi* – fragment zapożyczony z BALDE/Anonim, *Sen LXV*:

Ono sławny Belizary,
on tryjmfów smaganiec,
zebrak młody, hetman stary,
ślepy świata wygnaniec.
Przedtym żołnierz jak potrzeba,
teraz mendyk ubogi;
dasz mu kąsek chleba –
jakbyś mu dał skarb drogi.

stary / wódz Belizary – Belizariusz (ok. 495-565), utalentowany dowódca armii cesarza Justyniana. Oskarżony w roku 562 o udział w spisku, został pozbawiony majątku oraz dostojęństw. Zrehabilitowany w roku 563, niedługo potem zmarł.

w. 589-594 *Tak bywa duszno / tym, co łańcuszno, / bogato, strojno / żyją, odęci / w próżności chęci, dumno i hojno* – fragment przejęty z BALDE/Anonim, *Sen LXIV*:

Ów na szyi linę nosi,
chadzał przedtym łańcuszno;
ów rozdawał, sam już prosi,
wczora pan, dziś mu duszno.
Na wendetę wystawują
perskie nawet zawoje,
czoło cechą pieczętują,
które zdobiły stroje.

w. 610-612 *i ciężej panom / grozi, hetmanom / niżli czeladzi* – por. Hi 12,21 (Wujek): „Wylewa wzgardę na książęta, tym, którzy byli potłumieni, lżej czyniąc”.

w. 620 *parnaskie* – odnoszące się do góry Parnas, na stoku której leżały Delfy; Parans uważano za siedzibę Apollona i Muz (Kamen).

w. 630 *Tetydzie* – Tethyda (gr. *Tethýs*), tytanida, córka Uranosa i Gai, zona-siostra Okeanosa, matka ponad trzech tysięcy rzek, personifikacja żeńskiej płodności morza; tu: metonimia morza.

w. 637-638 *do kraju / lwiego zwyczajaju* – do Szwecji; por. niżej, Rd 657. Karola XII Gustawa z racji talentów militarnych nazywano Lwem Północy.

w. 639 *Od Akwilonu* – z północy, od północnej strony. Akwilon to surowy wiatr północny, poetycki symbol zimy.

w. 641 *Mars* – tu metonimia chwały i dzielności wojennej.

w. 643-648 *Ów, co ... / ... / piął się do Rzymu, / zboczywszy z drogi, / z postrzałem nogi / uszedł do Krymu* – być może jest to reminiscencja wyrażenia przysłowiowego: NKPP („Rzym” 6) odnotowuje różne warianty powiedzenia „Gdzie Rzym, gdzie Krym” (na materiale z pierwszej połowy XIX w.). Z drugiej strony, jak pisze Emanuel Rostworowski (*Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 1984, s. 361; „Historia Powszechna”), Karol XII po rozbiciu armii rosyjskiej pod Narwą doszedł do przekonania, że jest mieczem w ręku Boga. Stąd też naturalne wydawałoby się porównanie króla szwedzkiego z nazywanym „biczem Bożym” (*flagellum Dei*) Attylą, który chcąc zdobyć Rzym, przeprawił się w roku 452 przez Alpy i spustoszył północną Italię.

Karol XII we wrześniu 1707 r. na czele korpusu liczącego 43 000 żołnierzy pomaszerował z Saksonii na Moskwę. Za radą atamana Mazepy zboczył na Ukrainę, gdzie spodziewał się pozyskać przeciwko Rosjanom Kozaków. Plan ten jednak nie powiódł się, głównie ze względu na rosyjską akcję pacyfikacyjną. Wobec pogarszającej się sytuacji korpusu oraz mniejszych, niż Szwedzi się spodziewali, posiłków z Inflant, król postanowił uderzyć na Połtawę. Podczas rozpoznania

przed bitwą został ranny w udo, co wobec sporów kompetencyjnych pomiędzy jego generałami przyczyniło się do druzgocącej klęski zadanej Szwedom przez armię Piotra I. Sam Karol XII, zmuszony do ucieczki, po kilku dniach drogi znalazł wraz z Mazepą schronienie w mołdawskim Benderze, należącym wówczas do Turcji.

w. 649-654 *gdzie na złe leki / trafił z opieki / chanowskiej finty: / nogę leczono, / a w nos kurzono / finfami z flinty* – Karol XII podczas pobytu w Benderze zdołał nakłonić Turków do wspólnego uderzenia na Rosję, dzięki czemu wojska Piotra I zostały rozbite na Prutem 1 VII 1711 r. Później jednak, za sprawą dyplomacji rosyjskiej, Turcja zerwała sojusz, zmuszając króla szwedzkiego do opuszczenia swojego terytorium. Ten, obawiając się wydania w ręce Rosjan, postanowił stawiać opór. 1 II 1713 r. doszło do potyczki, podczas której król bronił się rozpaczliwie na czele 300 ludzi w Warnicy nieopodal Benderu. Gdy dostał się do niewoli, jego wygląd nosił wszelkie ślady udziału w niedawnej walce: twarz była okopcona od prochu, a ubranie – całe zakrwawione.

w. 655-657 *Zgromiwszy Sasy; / biegatł w zapasy / Lew hardy z Smokiem* – po rozbiciu wojsk saskich pod Rygą w roku 1701, a następnie, już w roku następnym, pod Pułtuskim i Kliszowem Szwedzi stopniowo podporządkowali sobie całe terytorium Rzeczypospolitej. Na początku 1704 r. doszło do detronizacji Augusta II i elekcji Stanisława Leszczyńskiego. Po kolejnych klęskach August II zawarł we wrześniu 1706 r. pokój w Altranstädt, gdzie oficjalnie zrzekł się tronu polskiego na rzecz Leszczyńskiego.

w. 657 *z Smokiem* – tj. z Piotrem I.

w. 659-660 *aż pod Pułtawą / padł na kark bokiem* – o klęsce wojsk szwedzkich pod Pułtawą zob. wyżej, obj. do Rd 643-648.

w. 663 *pragnąc paizū* – czyli tarczy, zapewne dlatego, że ta osłoniłaby go przed kulą (o czym w następnych wersach).

w. 664-666 *mniematł gomółkę – / potknął pigułkę / z hucznego spiżu* – Karol XII zginął 30 XI 1718 r., trafiony w głowę kulą z falkonetu (działka małokalibrowego o wagomiarze wynoszącym zazwyczaj 1-3 funtów) podczas inspekcji oblężenia zajętej przez Duńczyków twierdzy Friedrikshald w Norwegii.

gomółkę – por. wyrażenie przysłowiowe: „Jakby go gomółką przestrzelił” (NKPP, „Gomółka”).

potknął pigułkę – zwrot przysłowiowy, oznaczający tyle, co ‘otruł się’; tu: został postrzelony.

z hucznego spiżu – tu: metonimia działa.

w. 670-687 – mowa o rabunkach i rekwizycjach, jakich dopuszczały się wojska szwedzkie podczas działań wojennych na terenie Rzeczypospolitej w latach 1701-1710 (Polska do roku 1704 formalnie nie była stroną konfliktu).

w. 689 *antagonista* – car Piotr I (por. następne wersy).

w. 691 marg. *Moskiewskiego cara Piotra Aleksiewicza zwycięstwa nad Szwedem* – o pokonaniu Szwedów – zob. wyżej, obj. do Rd 643-648.

stawy i życia krótkość – Piotr I zmarł w roku 1725, w wieku 53 lat.

w. 697-702 *Ten, co z narodu / prostego płodu / zgoliwszy brody, / bytło rogatę / ustroił w szatę / niemieckiej mody* – dążąc do gruntownej przebudowy stosunków panujących w Rosji, Piotr I nakazał swoim poddanym m.in. golenie bród i noszenie strojów zachodnich.

w. 706-708 *pouczył chłopcy / kuso w galopy / biegać przez wały* – Piotra I słusznie uważa się za twórcę rosyjskiej floty wojennej i handlu morskiego. W roku 1699 założył on pierwszą w Rosji szkołę morską.

w. 710 *u Aleksieja* – carewicz Aleksy, syn Piotra I, brał udział w spisku skierowanym przeciwko swojemu ojcu, którego jednocześnie podziwiał i nienawidził, oraz przeciwko jego reformom. W roku 1716 pojechał do Wiednia, gdzie chciał uzyskać poparcie cesarza Karola VI, następnie przebywał w Neapolu. Sprowadzony w roku 1718 do Rosji, na polecenie ojca został osadzony w twierdzy Pietropawłowskiej i skazany na śmierć. Zmarł w nie do końca jasnych okolicznościach w nocy z 26 na 27 VI 1718 r.

w. 718 *Zgubił Piotr żagle* – porównanie mające charakter przysłowiowy; u Juniewiczza pojawia się jeszcze kilkakrotnie: Rd 1361-1362, 2911-2912, 4606-4607; Pl 37. Por. RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 81: „W teźże materji [I]” [„Życie ludzkie upływające”]:

Raz sprężone wiatrom cugi
pomagają im żeglugi,
aż nadziei pełne żagle
otchłań, wieczność grzebie nagle
w niepamięci.

w. 721-750 – po rozbięciu wojsk szwedzkich pod Połtawą do Polski wkroczyły, oficjalnie w celu ochrony interesów prawowitego monarchy Augusta II, wojska rosyjskie (liczący 40 000 żołnierzy korpus Aleksandra Mienszykowa), które w roku 1710 zajęły niemal cały kraj.

w. 728-729 *ledwo nie z skory / odarł grzbiet* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Skóra” 42c).

w. 732 *Wolski* – zapewne nazwisko znaczące: właściciel wioski (od Wola – popularna nazwa wsi). Por. passus pod adresem biskupa kujawskiego, Konstantego Felicjana Szaniawskiego, w: *Jarmark berliński prawdziwy opisany*, w. 63-66 (cyt. [za:] *Rzeczpospolita w dobie upadku*, s. 182):

Owo prałat kujawski jest domu zacnego,
Masztalerczem był podczas sejmu Działyńskiego,
Teraz na przeszłych radach najwięcej dowodził,
Co przy koniu Wolskiego pierwej z dekiem chodził.

Autor komentarza objaśnia przy tym nazwisko Wolski jako synonim „bogatego szlachcica litewskiego”.

- w. 738 *jak kota w miechu* – zwrot nawiązujący do popularnego przysłowia: „Kota w worku/miechu kupować/przedawać/targować” (por. NKPP, „Kot” 47).
- w. 750 *swe ziarna grzebie* – w swych ziarnach grzebie.
- w. 752 *Mospanie* – Mości Panie.
- w. 760-762 *teraz Mars w sklepie, / myśląc o rzepie, / służy ogrodom* – podobna fraza zob. PONTAN./Hesp. II 27-28 (s. 3176):

Mars. belli decus: ipse deus bellique repertor
et Veneram atque hortos amat, atque hortensia dona.

Mars, chluba wojny: sam bóg i wynalazca wojny
Wenerę, i ogrody miłuje, i ogrodów dary.

Być może jednak sformułowanie użyte przez Juniewicza stanowi reminiscencję wiersza Krzysztofa Opalińskiego; por. OPALIŃSKI, *Satyry* III 1,17-24:

Czuwają na nasz nierząd, a my nie myślimy
O żadnej pogranicznej obronie, także i
Passów i zamków, których ledwie i tak mamy.
A lubo są, nie dbają o nie starostowie.
Woli i wał rozrzucić, jeżeli przeszkadza
Ogrodowi, gdzie by się kapusta rodziła.
W sklepach prochów nie znajdziesz, chyba sól gdzie z żupy,
Którą arendarz w nichże na wyższy grosz chowa.

Por. także niżej, Rd 2399-2400.

w. 770 *lamparty; rysie* – futra (peleryny) ze skór tych zwierząt, stanowiące część ekwipunku wojennego szlachty (husarii i pancernych).

w. 775 *Katonów* – Katon Starszy, zwany Cenzorem (*Marcus Porcius Cato Maior Censorius*; ok. 234-149 p.n.e.), wybitny rzymski mąż stanu, mówca, pisarz i polityk o światopoglądzie konserwatywnym, niezwykle surowy strażnik czystości obyczajów.

w. 776 *Cyceronów* – Cyceron (*Marcus Tullius Cicero*; 106-43 p.n.e.), filozof, polityk, pisarz oraz najsłynniejszy rzymski mówca; tu jako wzór oratora politycznego.

w. 786 *szczupło w skrzyni* – niewiele dobytku.

w. 798 *dziegieć* – smoła drzewna, substancja o ostrym zapachu.

w. 799-801 *Dawne przysłowie / trwa w polskiej mowie: / „Chłop dziegiem trąci”* – istotnie, jest to zwrot przysłowiowy (NKPP, „Chłop” 191a). Por. też DEMBOWSKI, *Punkt honoru* (k. B_{1r}):

Pospontuje mię (mówi zdun) ten zdrajca,
zadaje, zem chłop, a sam winowajca:
wskroś prześmierdł dziegiem, ludzi oszukiwa.

- w. 804 z *piżmem* – piżmo, substancja zapachowa otrzymywana z gruczołów występującej w Azji antylopy piżmowej, stosowana do wyrobu perfum.
- w. 805 *Snopków mitręga* – żmudna praca przy snopkach, czyli na polu.
- w. 806 *siernięga* – sukmana, powszedni ubiór chłopski.
- w. 811-813 *Częstokroć ślachtę / w ubogą płachtę / taki uwija* – tj. doprowadza do ruiny, pozbawia majątku.
- w. 816 *grosz na grosz zbija* – przysłowiowe (NKPP, „Grosz” 15).
- w. 822 *stał na uchabie* – uprawiał cudzą (dzierzawioną) ziemię.
- w. 828 *wplątasz się w siatki* – wpadniesz w sieci, czyli w pułapkę (por. NKPP, „Sieć” 9).
- w. 844 *Mospanie* – zob. wyżej, obj. do Rd 752.
- w. 849 *w mannę* – manna, pokarm zesłany Izraelitom podczas ich wędrówki do Ziemi Obiecanej; por. Wj 16,14nn.
- w. 853-855 *bo wszakże cnota / popiół w kęs złota / przemieniać rada* – zwrot przysłowiowy (nienotowany przez NKPP); por. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 133 (s. 25):

Dawna przypowieść: znać złoto w popiele;
w znacznych imionach pompa się nie ściela.

- w. 856-858 *i z ziemi bryły / kruszcowej żyły / srebro się nada* – szyk: i z bryły ziemi nada się srebro kruszcowej żyły.
- w. 861-863 *gdy skobuzieje, / nad orły, sowa, / latać gotowa* – zwrot przysłowiowy: „Kiedy sowa zjastrzębieje, wyżej lata niż sokół” (NKPP, „Sowa” 5a).
- w. 864 *przez harde dzieje* – jako skutek (okoliczność) hardego postępowania.
- w. 866-867 *wchodzić / w równy paragon* – zob. wyżej, obj. do Rd 111.
- w. 869-870 *w takiej posturze / lud chciał mieć Dagon* – tzn. w takim kształcie lud chciał sobie wyobrazić (przedstawić) Dagona. Dagon – główne bóstwo filistyńskie, przedstawiane w postaci mężczyzny z ogonem ryby. Tu oznacza monstrum, sprzeciwiającą się prawom natury hybrydę.
- w. 874 *choćby się splatać* – tj. choćby się miał splatać (tj. rozedrzyć na płaty).
- w. 875-876 *wyżej rad latać / sęp nad sokola* – zob. wyżej, obj. do Rd 861-863.
- w. 889 *Półtrolek* – pole uprawne o powierzchni równej połowie typowej wielkości, czyli pół lanu.
- w. 901 *Z kulbaki* – kulbaka to rodzaj prostego siodła.
- w. 902 *olstra* – futerały na pistolety.
- w. 904 *z wojtoku* – z pilśni albo filcu (rodzaje grubego, zbitego sukna używanego z wełny).
- w. 907 *Żupan* – spodnia część ubioru polskiego, zakładana pod kontusz.
- w. 909 *jeżową skórką* – por. wyrażenie przysłowiowe: „Jeżową skórką go nie wykolę” (NKPP, „Jeż” 6). Skóra z jeża miała różne zastosowania, m.in. wykonane z niej pasy bywały wykorzystywane w praktykach ascetycznych. Z kolei NKPP

(„Kozuch” 22) notuje wyrażenie: „Sprawiłbym mu kozuch z jeża”. Tutaj „jeżowa skórka”, korespondująca z najezoną miną opisywanej postaci, wprowadza element groteskowego komizmu. Możliwe, że cały ten obraz stanowi nawiązanie do bliżej niesprecyzowanego utworu ludowego, wyrastającego z tradycji *Dumy mazowieckiej* (zob. Hernas, *W kalinowym lesie*, t. 2, s. 14-15) i tym podobnych pieśni. W końcu XVIII w. zanotowano następujący tekst o incipicie „Radujcie się, Żydkowie” (rkps BUW 217, k. 17r):

Lajbuś się też ustroił,
bo mu suknie Szmul skroił:
koszule wdział druciane,
rękawiczki skórzane;
papierowy kaftan miał,
szklane portki wdział,
a stalowe trzewiki
z lykowate rzemyki;
kuń – tur piękny, gliniany,
pas bogaty, słomiany;
szubie wdział jeżowe,
niewygodne, lecz zdrowe.

w. 923-948 – podobny obrazek zob. wiersz „Taniec” w: BRATKOWSKI, *Świat* (k. O₁v):

Ostrożnie, kumie, tańczuj z pany,
ani pociągaj cudzej za kolany:
ukole często bezrożne to bydło,
pociągnie liszka wnet za szyję sidło.

w. 932 *pod nos pstryka* – łaja, odgraża się, pstryka z palców przed nosem.

w. 936 *jak bałwan grzeczny* – por. zwrot przysłowiowy: „Stoi jak bałwan” (NKPP, „Stać” 30).

w. 946 *obuchem* – obuch to rodzaj broni białej, czekan z kolcem zagiętym w stronę drzewca.

w. 948 *grzbiet polatają* – potoczne określenie pobicia; NKPP notuje: „Grzbiet komu wyjuchtować” („Grzbiet” 1), a także, na materiale z XIX w.: „Skórę wyłatać” („Skóra” 32m) oraz „Boki wyłatać” („Bok” 4b). Por. niżej, Rd 975, 1169, 1722.

w. 953-954 *dudy w miechy / spuszcza* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Dudy” 3b), oznaczające każdą czynność nagle przerwana. Po skończonej grze na kobzie muzyk spuszczał powietrze ze skórzanego wora (miecha) i owijał nim piszczalki (dudy).

w. 955 *Grzbiet mu smaruje* – pewna (i zamierzona) dwuznaczność: z kontekstu wiadomo, że chodzi tu o aplikację leczniczych maści na plecy poturbowanego małżonka (por. Rd 1040-1041), jednocześnie jednak „grzbiet nasmarować” oznaczało ‘zbić kogoś’; zob. niżej, Rd 1921 i obj.

- w. 957 *piąństwo* – tu wyraz czytany dwuzgłoskowo.
- w. 963 *nie wyj, pij cicho* – wyrażenie przysłowiowe: „Pij, a nie wyj” (NKPP, „Pić” 77).
- w. 971-972 *ktaki / twoje potehce* – potoczne określenie pobicia; por. KITO-WICZ, *Opis obyczajów* (s. 295): „obuchem wylechtawszy lub batogiem wykropiwszy”.
- w. 975 *opierzeć boki* – potoczne określenie pobicia; zob. wyżej, obj. do Rd 948.
- w. 982-984 *Za pańskie flaszki / masz dworskie fraszki / i hańbę w zysku* – możliwość picia alkoholu na cudzy koszt (Rd 925-927) adresat wypowiedzi przypłacił nieprzynoszącym raczej chluby pobiciem (Rd 939-948). Dalsza część kwestii żony wyjaśnia sens użytego przez nią określenia „pańskie fraszki” (Rd 985 nn.).
- w. 1000-1002 *po boku, / ... / poczuć dostało* – NKPP („Bok” 14) odnotowuje (u Jana Stanisława Jabłonowskiego w *Ezopie nowym polskim*): „Wziął po boku”.
- w. 1011 *od Szmojły brata* – od Salomona; zob. Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998, s. 558.
- w. 1014 *to zysk, nie strata* – reminiscencja powiedzenia: „Lub zysk, lub strata”, notowanego już przez Knapiusza (NKPP, „Zysk” 2).
- w. 1041 *po smarowidle* – por. wyżej, obj. do Rd 955.
- w. 1044 *będzie i w sidle* – zwrot przysłowiowy (NKPP, „Sidle” 3a, a także „Sieć” 1).
- w. 1045-1046 *Gdy więc co mają, / to przetykają* – sens: jeśli więc posiadają jakiś dobytek, to go przepiją; por. Rd 1056-1062.
- w. 1056-1074 – majątkowa ruina rodziny jako skutek pijaństwa stanowi temat chętnie w satyrze eksploatowany. Wcześniej opracowywał go m.in. konfrater Juniewiczza, B.F. Gniewisz; por. GNIEWISZ, *Smutek codzienny XIII* (s. 138):

Zapomniał pijak, że próżna stodoła,
 a tu niejeden za nim o dług woła.
 [...]

 Równo mu w głowie, nic go nie zasmuci,
 a tu się co raz fortuny ukróci.
 I na ostatku wszystka utonęła
 majątność, i z nią fortuna spełznięła.
 Ocknie się chudak, aż pustki zastaje,
 dzieci jeść płaczą i żona go laje.

- w. 1065 *jak w sieci* – zwrot przysłowiowy: „Być ci przedsię kiedy w sieci” (NKPP „Sieć” 1; por. także „Sak” 1a, 1c).
- w. 1069 *z goła* – tj. goły.
- w. 1071 *z żony sowa* – zapewne nawiązanie do zwrotu przysłowiowego: „Sowy się lęgna, gdzie pustki w stodole” (NKPP, „Stodoła” 12a). W kontekście pojawiającej się dalej (w. 1073-1074) wzmianki o „zakłętej głowie” możliwa

jest również inna interpretacja, według której porównanie do sowy oznaczałoby głupotę albo szaleństwo. Por. BAKA, *Uwagi: Uwaga damom*, w. 40-50:

Darmo kanak zdobi głowy,
gdy u kogo rozum sowy.

NKPP („Sowa” 4) notuje odpowiedni przykład dopiero w *Panu Jowialskim*: „Każda sowa głupia w dzień”.

w. 1097 *w jednakiej lidze* – podobny zwrot w wierszu „O służebnej za mąż godnej”, w: BRATKOWSKI, *Świat* (k. D₄r):

Kiedy służebna zna te figi, migi,
kiedy z piwnicznym będzie jednej ligi.

w. 1134 *w tykach* – zamierzona dwuznaczność: tyka mogą tu oznaczać nie tylko pęta, lecz i wyplatane łapcie.

w. 1135-1137 *Zamiast ... / ... / botów chodaki* – wyrażenie przysłowiowe: „Kogo nie stać na buty, niech w chodakach chodzi” (NKPP, „But” 18).

w. 1140 *łapciowe klaki* – zapewne chodzi o wyściółkę z pakul.

w. 1147 i marg. *Ostrożnie z pany // O panach ostrożnie mówić trzeba* – utarte wyrażenie; por. cytat z Bratkowskiego w obj. do Rd 923-948.

w. 1153 *pani Muza* – Muza jest tu personifikacją własnej twórczości.

w. 1157 *uchodź z nosem* – poniechaj; zwrot przysłowiowy (NKPP, „Nos” 7c).

w. 1162-1164 *skąd się uciesty / jak ów, co śpieszy / w pokrzywę nagi* – wyrażenie przysłowiowe: „[...] kontent jak nagi w pokrzywie” (NKPP, „Nagi” 4a).

w. 1169 *boki potehcą* – potoczne określenie chłosty; por. też wyżej, obj. do Rd 948.

w. 1174 *cóż to do ciebie* – sens: co cię to obchodzi.

w. 1181-1182 *oddać sobola / za skórę bobra* – sformułowanie to w *Refleksyjach* funkcjonuje na zasadzie przysłowia; por. Rd 2699-2700.

w. 1186-1212 – odzyskiwanie długów od możliwych stanowiąc musiało niełatwe zadanie. O pozbywaniu się wierzycieli siłą pisał przed Juniewiczem m.in. Daniel Bratkowski; por. „Kontrakt z panem” w: BRATKOWSKI, *Świat* (k. E₄v):

Na wioskę panu pieniędzyś pożyczyl:
wioskę odebrał, a ciebie wyćwiczył.
Lat kilkanaście pozywasz już pana.
W złotej wolności prawda ołowiana:
niesytna matka, Chciwość, szkodę rodzi;
ta Chciwość wędą rybki z wody wodzi.

Podobny obrazek kreśli w swojej satyrze DEMBOWSKI, *Punkt honoru* (k. A₂r-v):

Nie nachodź domu z prośbą do dłużnika,
który, gdy z tobą widzieć się unika,

jeszcze to dobry, ale gdy twe prośby
za najście bierze, za afront i groźby,
uchodź, pókiś zdrów, byś nie miał przenosin.
Tak honor każe, że miasto przeprosin
kredytor zbity i wypchnięty bywa –
guzów nabędzie, a długów pozbywa.

- w. 1202 *hajduk* – zbrojny służący ubrany z węgierska.
w. 1209 *obuchem* – zob. wyżej, obj. do Rd 946.
w. 1211 *umknie do tozy* – tj. ucieknie w krzaki.
w. 1216-1217 *Tyś mój łaskawy / dobrodziej prawy* – sens: tyś moim prawnym łaskawym dobrodziejem.
w. 1238 *nalawszy w dudy* – sens: napiwszy się; wyrażenie przysłowiowe: „Pijany jak dudy” (NKPP, „Pić” 119a).
w. 1244 *spod zrząbu* – tj. z sufitu.
w. 1247-1248 *nie masz przy prawie / i soli kwarty* – sens: nie ma po prawdzie ani odrobiny przyjaźni; reminiscencja łacińskiego powiedzenia: „vitae sal amicitia” („przyjaźń jest solą życia”).
w. 1260 *kubeba* – suszony owoc krzewiastego pnącza *Cubeba officinalis*, występującego m.in. na Jawie i Borneo, stosowany jako medykament i przyprawa odznaczająca się paląco-gorzkiem smakiem.
w. 1265-1266 *wyschłej na wędzie / podobny płotce* – porównanie o charakterze przysłowiowym: „Jak ryby na węde” (NKPP, „Węda” 2a, 2b).
w. 1295-1296 *jak kogut nagi / oskuban* – zapewne reminiscencja anegdoty o „człowieku Platona”; zob. niżej, obj. do Rd 1959 marg.
w. 1307 *fora z dwora* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Dwór” 20a); tu w sensie dosłownym: precz z dworu (własnego).
w. 1312 *Pozyczko* – nazwisko znaczące.
w. 1322-1324 *się ... / jak piskorz goły, / ... wierci* – wyrażenie przysłowiowe: „Wierci się jak piskorz w soli” (NKPP, „Wiercić się” 2).
w. 1325 *z zwierci* – tu: za ćwierć ceny.
w. 1334-1344 – fragment zbiczny z BOILEAU/GORCZYCZEWSKI, *Satyry* V 119-124 (s. 50):

Wkrótce pan, kiedy wątku zaczęło nie stawać,
znalazł sekret: pożyczać a nie oddawać.
I na pozwy, landraty nie zważając wiele,
mniej dbał, że go za drzwiami kłęli wierzyciele.
Wreszcie Jaśnie Wielmożny, procesem znękanym,
siebie ujrzał w więzieniu, a dom zrujnowany.

- w. 1338 *na dobra brato* – pod zastaw tychże.
w. 1343 *jak złe lekarstwo* – być może reminiscencja powiedzenia: „Każda nędza ma swoje lekarstwo” (NKPP, „Nędza” 4).

w. 1345-1368 – por. GARCZYŃSKI, *Anatomija* § 86 (s. 147):

[...] bo się tego codziennie napatrzemy, że po rodzicach milionowe pozostałe fortuny w rękach synów topnieją, i które lekko do rąk przyszły, lżej się też straciły.

w. 1355 *tak gdy się truje* – szyk: *gdy się tak truje*.

w. 1357-1358 *Igrzyska, tany, / trąby w przemiany* – podobne (aczkolwiek późniejsze) sformułowanie zob. BAKA, *Uwagi: Młodym uwaga*, w. 63-64:

Tobie w głowie skoki, tany,
charty, żarty na przemiany.

w. 1361 *gdy porwą żagle* – zob. wyżej, obj. do Rd 718.

w. 1369-1371 *Ej, miły synku, / nie chodź po rynku, / nie hucz po mieście* – podobne zalecenia, również w kontekście ostrożności wobec kobiet (zob. w. 1372-1374), formułuje Syr 9,7-8 (Wujek):

Nie poglądaj po ulicach miasta ani się przebiegaj po rynkach jego. Odwróć oblicze twoje od niewiasty pięknie ubranej a nie przypatruj się cudzej piękności.

w. 1372-1374 *nie wierz Fortunie, / ... / bardziej niewieście* – zapewne reminiscencja przysłowia łacińskiego; por. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 52 (s. 11):

Nec cras, nec heri, nunquam crede mulieri.

Nie wierz niewieście, taki mamy dekret,
bo wnet twój światu skryty zjawi sekret.

w. 1386 *masz fomy w głowie* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Głowa” 127a).

w. 1403-1404 *upłynie rzeka / złota w swych zbiorach* – zapewne wyrażenie przysłowiowe; NKPP („Pieniądz” 103a) notuje tylko (na materiale z trzeciej ćwierci XIX w.): „Pieniądze płyną jak woda”.

w. 1415-1416 *boki / i grzbiet odarty* – reminiscencja wyrażenia przysłowiowego: „Odrzec kogo ze skóry”, tj. złupić, pozbawić pieniędzy (NKPP, „Skóra” 42c).

w. 1423-1424 *Patrzące na panie, / owe to łanie* – porównanie kobiety lub dziewczyny do łani miało charakter obiegowy; por. NKPP, „Dziewczyna” 16a. Znaleźć je można również w Biblii, gdzie cnotliwa żona określona została jako (Prz 5,19; Wujek): „łani namilsza i jelonek nawdzięczniejszy”. Por. także niżej, Rd 1894-1895.

w. 1430-1431 *progiem / Jemu się ściele* – metafora pojawiająca się u Juniewicza kilkakrotnie; zob. Rd 3260-3261 oraz JUNIEWICZ, *Splendor* 39,2; 46,5.

w. 1436 z *książką zabawa* – czyli modlitwa (poranna) z książeczki do nabożeństwa.

w. 1455 *mężną* – por. Prz 31,10 (Wujek): „Niewiastę mężną któż znajdzie?”.

w. 1465 *Przeto powiada* – zob. Prz 31,10-31.

w. 1466 *mędrzec nie lada* – Salomon, tu jako autor Księgi Przysłów (Wujkowej Księgi Przypowieści).

w. 1474-1476 *Któż taką znajdzie, / choć za świat zajdzie, / damę w zamęściu?*² – zob. wyżej, obj. do Rd 1455.

w. 1489-1500 – reminiscencja Prz 31,20 (Wujek): „Rękę swą otworzyła ubogiemu a dłonie swe ściągnęła ku niedostatecznemu”.

w. 1504-1505 *Tak mądra żona – / droga korona* – por. Prz 12,4 (Wujek): „Niewiasta pilna jest koroną mężowi swemu”; KOCHANOWSKI, *Pieśni II* 10,9-12:

Żoná uczciwa – ozdobá mężowi
I napewniejsza podporá domowi:
Ná niéj rząd wszystkim, swégo mężá oná
Głowy koroná.

NKPP („Żona” 131) notuje przysłowie: „Żona mężowi korona” już w tekstach z okresu Średniowiecza.

w. 1525 *polewka winna* – była często spożywana przez szlachcianki na śniadanie; por. opis Kitowicza, cytowany niżej, w obj. do Rd 1579-1596.

w. 1537-1542 *Trefić, pudrować, / włosy farbować – / o to jej chodzi, / aby się grzecznej / a niestatecznej / podobać młodzi* – por. OPALINSKI, *Satyry II* 1,405-408:

Cóż zaś o strojach powiem: od poranku ażé
Do południa ta sama zabawa: stroić się.
Nie dla męża, przestrzegam zawczasu, lecz dla tych,
Którym się chce podobać...

Podobne zarzuty czynił również SZENKNECHT, *Płaszczyk* 2 (k. [1]v):

Wszystka myśl: twarz upstroić, przypiąć głowie rogi,
brzuch ścisnąć, zbić czy nadać obręczami nogi.

w. 1546-1548 *ona mu puszcza / jak mimo głuszca / tuman z cieniami* – jak pisał KLUK, *Zwierząt gospodarstwo III* 188 (t. 2, s. 295):

[głuszc] gdy przyleci na tokowisko, ustrzelonym być może: tak bowiem w ów czas zapału swego ślepnie i głuszeje, że nic nie widzi i nie słyszy, częstokroć samego strzelenia nie uważa.

Stąd też porównanie zaślepionego małżonka do głuszca wydaje się zupełnie naturalne. Żaden jednak z autorów dzieł o tematyce łowieckiej nie wspominał, by do

polowania na głuszcze używano imitacji ptaków – tzw. bałwanów lub cieni – mających na celu przywabienie stada, tak jak w przypadku cietrzewi, ptaków podobnych do głuszców, lecz nieco mniejszych i mniej płochliwych. Na przykład CYGAŃSKI (*Myślistwo ptasze*, k. B₁r) pisał o metodzie łowienia cietrzewi:

[...] dostaniesz ich i na podgon nie nęcąc, jedno patrzaj, gdzie by często bywały, tamże sieć postaw, to jest mrzeża, cienie zasadź, jeśli że je masz, a tam je dowiedziesz pod sieć.

„Puścić tuman w oczy” to utarty frazeologizm oznaczający ‘chcieć (komu co) wmówić, zamydlić oczy’.

w. 1550-1551 *niech na fajerce / przyniosą kawy* – o kawie Juniewicz pisze jeszcze w Rd 1879-1881, 2594-2595.

w. 1559-1575 – wiarygodność dokonanego tutaj przez Juniewicza wyliczenia napojów potwierdza KITOWICZ (*Opis obyczajów*, s. 452-453):

[...] trunki wielkim panom były zwyczajne: rano herbata, [...] potem wódka gdańska, *persico*, cynamonka, dubelt-hanyż, ratafia, krambambula, i te dwie ostatnie były najdroższe. [...] U małych panów i szlachty zamiast gdańskich wódek służyła wybornie gorzałka przepalana, domowej roboty.

Podobny opis zachowania się szlachcianki daje również Fałęcki; zob. niżej cytaty w obj. do Rd 1858-1872.

w. 1559 *dubel-anyżu* – o popularności anyżówki świadczyć może chociażby podane przez Lindego (t. 1, s. 22; s.v. „Anyż”) określenie pijaka: „Anyżkiem trąci, anyżek słyhać od niego”.

w. 1579-1584 *Więc gdy się zmieni / i zarumieni / białość policzka, / powie, że piwko / ciepłe z poliwką / pita z kufliczka* – por. KITOWICZ, *Opis obyczajów* (s. 456):

[...] biała pleć dystygowana na ranny posiłek używała polewki robionej z piwa, wina, cukru, jajec, szafranu albo cynamonu. [...] Ale za to po poleweczce jejmoście domowe same i z goszczącymi na sekret przechodziły się często do apteczki i tam wódeczką mdlącą poleweczkę zakrapiając, po trosze się gorzałką rozpajały i na rozmaite jędze, dziwaczki, chimeryczki, nareszcie na pijaczki ogniste wychodziły.

w. 1596 *strzyże i goli* – wyrażenie przysłowiowe o człowieku obłudnym, niegodnym zaufania: „I strzyże, i goli” (NKPP, „Golić” 7a).

w. 1614 *jak pstre cielątko* – obiegowe porównanie (NKPP, „Cielę” 41).

w. 1620 *ma język w pęcie* – zapewne wyrażenie przysłowiowe, aczolkwiek NKPP go nie notuje.

w. 1627-1638 – jak pisze KITOWICZ (*Opis obyczajów*, s. 500):

[Panny] na ostatku zapinały podwiązki sprzączką brylantową albo perłową do garnituru sprzączki u trzewiczka; takie podwiązki były zdobyczą

dworskich lotrzyków, którzy pod pozorem amatorów, jakoby 'na niezabudesz', głupie panny, męża pragnące, z tychże podwiązków i pierścionków obdzierali, z czego sprzedanego oporządzali sobie rzędziki na konie, szable i ładownice.

w. 1663-1674 – liberalizm w kwestii wierności małżeńskiej często przedstawiany był jako obyczaj cudzoziemski, francuski; zob. np. *Małpa-człowiek*, s. 221, w. 10-16:

Przyszła ta moda przez morza z daleka.
I żonie wolno, i mężowi wzajem,
Ile kiedy gust wietrzeje zwyczajem,
Poprawić sobie słusznym prawem braku
I od lochuka [sic!], i od czopa smaku.
Zawsze smaczniejszy, minąwszy swój stawek,
Z sąsiedzkich karaś albo karp sadzawek.

Podobnie ową modę postrzega też CHRÓŚCIŃSKI, *Projekt*, w. 45-48:

Korespondencyjey do żadnych gamratów
wstyd sam zabraniał ani amatorów
nie słycać było, aż się obcy gaszy
z Francją przynieśli do ojczyzny naszćj.

w. 1673-1674 *przez swe zdanie / w myśli niewinnej* – sens niejasny, zapewne: jego (męża) zdaniem mającej niewinne myśli.

w. 1681-1686 *Bo to, co znają, / pletą i bają, / a nic nie wiedzą, / co to kochanie / w takowej mianie, / i tak też bredzą* – zob. BOILEAU/ZALUSKI, *Żony*, s. 44:

Gdy miłosne koncerty, aryje usłyszysz,
czyliż sobie rozważać nie potrafi w ciszy
maksymy owych miłych Renaldów i wdzięcznych
Rolandów, Pastorfidów i gachów tysięcznych,
że miłości należy wszystko z ochotą
sakryfikować, nawet i czystości cnotą.

w. 1690 *Gdy w czub naleje* – wyrażenie przysłowiowe: „Nalał sobie w czub” (NKPP, „Czub” 6a).

w. 1702-1704 *jako Hekuba / w swej złości gruba / ozór wywlecze* – Hekabe/Hekuba była królową trojańską, żoną Priama, matką I lektora. O jej mściwym i gwałtownym charakterze miałby świadczyć sposób, w jaki pomściła śmierć najmłodszego syna Polydora na królu Traków Polymestorze, któremu wydrapała oczy. Bogowie zamienili ją w sukę, kiedy odgrażała się ciskającym w nią włóczniami i kamieniami żołnierzom (por. OVID *Met.* 13,555-575). Jak pisze Cyce-ron (CIC. *Tusc.* 3,26,63): „I Hekubę wyobraża się przemienioną w psa, ponieważ

miała podobno duszę dziką i gwałtowną” (przekład J. Śmigaj). Na południowym cyplu Chersonezu Trackiego (dziś: Gallipoli/Gelibolu), u wejścia do cieśniny Hellespontu, miała znajdować się mogiła królowej, stąd ów przyładek zwano Kynosserma (*Kynós séma*; dosł. ‘Grób psa’).

U Juniewiczza przywołanie imienia Hekabe stanowić może reminiscencję jej nagrobka autorstwa Ausoniusza (AUSON.*Epitaph.* 25; przekład: MINASOWICZ, *Zbiór rytmów*, cz. III, s. 107):

Ja, com była królową, Dymantowa cora,
ja Pryjama małżonka, ja matka Hektora,
tu, Hekuba, kamieñmi ległam przywalona,
wprzód jednakże zajadłym językiem zemszczona.
Nie dufajcie w królestwa, w dziatki, zacność rodu –
czytajcie mój nadgrobek, macie dość dowodu.

w. 1705-1722 – małżeńska bijatyka należała do stałego repertuaru motywów satyry obyczajowej (por. np. *Małpa-człowiek*, s. 268; BOILEAU/GORCZYCZĘWSKI, *Satyry* IX 426nn. (s. 106-107)). Dosyć podobny obrazek kreśli KORWIN KOCHANOWSKI, *Miscellanea*, s. 21 („O małżeństwie”):

Mąż żonie słowo, dziesięcioro żona,
będąc swywołną złością zarazona.
Często kołata mężowi w łopatki,
potym na skargę biegając do matki.
Rozgłosi wszystkim, lecąc po ulicach,
echo przeraźne biją w kamienicach:
„Ty rozbójniku! Ty wielki niecnota,
gdzie twe przychody, gdzie twoja robota!”.
Ra, ra, ra, co dzień jeden drzwiami stuknie,
drugi to za łeb, to po uchu huknie.
Tortesy w izbie, targańce w pokoju;
żona w czuprynę, a mąż po zawoju.

w. 1721-1722 *wziąwszy surowiec, / grzbiet mu złatają* – zamierzona dwuznaczność, zapewne potoczny żart językowy: surowiec oznacza zarówno rzeźmień (a więc i bat), którym można kogoś wychłostać („złatać grzbiet”), jak i materiał krawiecki, z którego można naszyć łatę.

grzbiet mu złatają – zob. wyżej, Rd 948 i obj.

w. 1737-1738 *plywa / w wódeczce* – podobny zwrot zob. GNIEWISZ, *Smutek codzienny* XIII (s. 138): „moknie w gorzałce jako śledź w rosole”.

w. 1739-1746 *mąż schnący w życie / zdrowia pozbywa. / Nieraz uciekać / musi, gdy czekać / nie chce hałasu: / zmyka do żyta, / czasem się chwyta / w skoki ku lasu* – o przeczekiwaniu przez męża wizyty gacha pisze również BOILEAU/ZAŁUSKI, *Zony*, s. 40:

Ale choćby też sama i czystość w ubierze
i postaci twojej żony domu twego progi
osiadła, moja rada: gdy powracasz z drogi,
każ wprzód zawsze ostrzegać jejmość, bo ta na cie
gdy nie czeka, zastałbyś jej gacha w komnacie.

mąż schnący w życie – zapewne wyrażenie przysłowiowe, choć NKPP nie notuje; por. niżej, Rd 1744.

w. 1761 *na włosach mąka* – aczkolwiek Juniewicz pisze tutaj o faktycznym pudrowaniu włosów mąką, puder z mąką zestawia również FAŁĘCKI (*Wojsko serdecznych afektów*, k. 203r: „Melancholija święta pierwsza”):

Sila na włosach pudrowej mąki:
mało będzie mąki w spizarni,
kiedy substancycja na piędź,
ambycja na miłę.

w. 1765 *Nos wyżej czota* – wyrażenie przysłowiowe: „Wyżej nos niż gębę nosi” (NKPP, „Gęba” 132c).

w. 1766 *wąz spod kota* – być może daleka reminiscencja bajki Ezopowej (AESOP.Fab. 236), gdzie mowa o źmii, która podłożyła głowę pod koła nadjeżdżającego wozu, aby pozbyć się siedzącej na niej i nieustannie ją żądającej osy, co jednak dotyczyłoby nierozumnej zaciekłości, nie zaś pychy.

w. 1768-1769 *nadyma ducha / niby ropucha* – porównanie przysłowiowe, nawiązujące z kolei do bajki Fedrusa (PHAEDR.Fab. 1,24), gdzie mowa o żabie, która pękła, chcąc nadać się do tego stopnia, by wielkością dorównać wołu; por. NKPP („Nadać się” 23a). Por. niżej, Rd 1786-1787.

w. 1771 *Szóstaka* – monety srebrnej o nominale sześciu groszy.

w. 1786-1787 *wyżej się baba, / skrzeczając jak żaba* – zob. wyżej, obj. do Rd 1768-1769; tu rozwinięcie tej samej metafory.

w. 1791-1794 *trzy kąty, / czwarty zastania / ztego mieszkania / kącik* – por. wyrażenie przysłowiowe na określenie pustek w domu: „Cztery kąty a piec piąty” (NKPP, „Kąt” 3).

w. 1821 *Mowszy* – Mojżesza. Prowadzeniem karczm w dobrach szlacheckich zajmowali się zazwyczaj żydowscy arendarze. Por. także niżej, Rd 2518.

w. 1826-1827 *przy ślepej pałce / pijąc ustawnie* – reminiscencja zwrotu „pałkę zalać”, tj. upić się; por. przysłowie: „Co po gorzałce, kiedy dosyć w pałce” (NKPP, „Gorzalka” 2).

w. 1834-1836 z *pychą powagi / jak indyk nagi, / burcząc, zażywa* – indyk jako symbol fałszywej dumy pojawia się w literaturze satyrycznej i religijnej owego czasu niejednokrotnie (m.in. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 95 (s. 19)). Np. BRATKOWSKI, *Świat*: „O hardym z wina” (k. T₁v) pisze:

Jak tego wina, Mospanie, zażyłeś,
nos ten czerwony ni indyk spuściłeś.

Nie nadymaj się tak barzo, indyku:
opuścisz skrzydła, gdy nie stanie w liku.

Z kolei BAKA (*Uwagi*: „Uwaga prawdy z rozrywką”, w. 9-12 (s. 133)) posłużył się następującą apostrofą: „Grzeszniku / Indyku / Nadęty, / Przeklęty”. NKPP („Nadać się” 2) podaje odpowiedni przykład dopiero z wieku XIX.

w. 1846 *nic o tym kursie* – sens: (nie powie) nic na temat takiego biegu zdarzeń (braków aprowizacyjnych opóźniających obiad; por. wyżej, Rd 1843-1845).

w. 1853 *z muchami czolo* – mało któremu z elementów siedemnasto- i osiemnastowiecznej mody kobiecej satyrycy i kaznodzieje poświęcili tyle uwagi, co nalepianym na twarz aksamitnym muchom; por. POTOCKI, *Fraszki* 131 i 132 (t. 1, s. 259). Z kolei, pomstując na ówczesną modę jako taką, Piotr Szenknecht pisał (SZENKNECHT, *Dama* 16 (k. [1|v])):

Martwe muszki na gębie, żywe muszki w głowie,
niedźwiedzim w sukni jama, w czubie gniazdo sowie.

w. 1854 *tył w dębinie* – określenie mocno niejasne, może chodzić o: 1) porównanie sukni do dębowej beczki, na co wskazywałyby wersy Rd 1856-1857; 2) chłopską spódnicę ufarbowaną w korze dębu (ros.: *dubas*) – zob. LINDE, t. I, s. 419; 3) surogat rogówki wyplatany z dębowego лыka, co jednak prowadziło do niekonsekwencji.

w. 1856-1857 *choć obręcz z beczki / miasto rogówki* – podobny koncept, opierający się na porównaniu obręczy w rogówce (spódnicy) oraz obręczy na beczce, dość zresztą naturalny, wykorzystał w kilku satyrycznych epigramatach SZENKNECHT (m.in. *Dama* 27 (k. [2|r])):

Co dama – dom szynkowny lub żywa piwnica:
czub na głowie wiecha to, a beczka – spódnica.

Zob. też niżej, obj. do Rd 1918-1923.

w. 1858-1872 – niemal identyczne zarzuty pod adresem niedostatnich, a żywiących przesadne ambicje szlachcianek formułuje FAJĘCKI (*Wojsko serdecznych afektów*, k. 202v – 203r: „Melancholija święta pierwsza”):

Siostry próżnelle,
które nic nie umiecie więcej,
tylko:
do stołu z nożykiem,
do głowy z grzebykiem,
do kościoła z wachlarzykiem.

Gospodyńki!
Umiecie po gębusiach sadzić pachnące muszki,
a nie umiecie pietruszki sadzić?
Każda z was
w strojach wielka żręda,

a nie wiecie, co to grzęda.
 Tęskność was dzieli od kądzieli;
 nie umiecie *apprehendere fusum*,
 chyba z flaszki.
 A kiedy by też to z rana, porwawszy się,
 Bogu chwałę oddać!
 Obieżeć kurniczki, serniczki, gospodarskie,
 (strojnice!) kąty,
 pierwej niżeli do apteczki!
 Siła na włosach pudrowej mąki –
 mało będzie chleba w spizarni:
 kiedy substancja na piędź,
 ambicja na milę;
 dłuższy u sukni ogon
 niż zagon.
 Panu mężowi kręci się w głowie:
 skąd wziąć, to wziąć.
 A u was kręci się kędziór na głowie,
 aby z możniejszymi
 iść w paragon.
 Pawilon zgrzebiany, karetą z chróściny,
 parawan słomiany, chude kobyliny,
 przecie strój drogi.

w. 1860 *podkówki* – polskie szlachcianki nosiły trzewiki podkute specjalnymi blaszkami, co wywoływało niekiedy ironiczne komentarze u obcokrajowców. Jak pisze KITOWICZ (*Opis obyczajów*, s. 478), najtańsze, żelazne podkówki, noszone przez „białogłowy gminne”, miały kosztować u szewca 3 grosze za parę.

w. 1889 *w maszkę twarz stroi* – por. KITOWICZ, *Opis obyczajów* (s. 499):

[Szlachcianki] wychodząc z domów na otwarte powietrze, używały na głowę i całą twarz spuszczonej kwefy czarnych krepinowych albo też jedwabnych, w siatkę robionych; przez takie kwefy mogła dama dobrze wszystko widzieć i być widziana; było to bardziej służące dla modesty, osobliwie w kościołach, jak dla uniknięcia ogorzeli.

w. 1894-1895 *pani / podobna tani* – zob. wyżej, obj. do Rd 1423-1424.

w. 1896 *a pień w manierze* – reminiscencja przysłowiowego porównania: „Rączy by pień na ptaki” (NKPP, „Pień” 2b), ewentualnie: „Stoi jako pień” (NKPP, „Stać” 69a, 69b). Por. także niżej, Rd 2135-2136.

w. 1912 *maści na koła* – aby koła w powozie miały mniejsze opory toczenia i nie skrzypiały, ich osie smarowano różnymi preparatami.

w. 1918-1923 *Dobry by z brzozy / sok albo z tozy / dla takiej kumy. / Grzbiet nasmarować, / nie twarz bryzować / takiej się godzi* – rada Juniewicza wydaje się dość typowa. Por. m.in. poniższy utwór, gdzie po raz kolejny pojawia się aluzja do nabijania obręczy na beczki (SZENKNECHT, *Dama* 82 (k. [4]v)):

Snadź niedobrze mężowie swe żony bijają,
same się z ich-że kosztem po pas pobijają.

Grzbiet nasmarować – potoczne określenie pobicia, zwłaszcza chłosty; por. wiersz „Masz naukę zdrowę...” w: BRATKOWSKI, *Świat* (k. H₂v): „mąż, kiedy żonę nahajką smaruje”; oraz wyżej, Rd 955 i obj.

w. 1938 *w dudki* – dudek w przysłowiach jest figurą naiwnego głupca; por. np.: „Wyjść na dudka” (NKPP, „Dudek” 20), „Wystrychnąć kogoś na dudka” (21).

w. 1939 *Żupan* – zob. wyżej, obj. do Rd 907.

w. 1942 *kontusz* – długi strój męski pochodzenia wschodniego, element tradycyjnego ubioru polskiego.

w. 1944 *pas siatkowy* – KITOWICZ (*Opis obyczajów*, s. 472) opisuje pasy siatkowe jedwabne, noszone od święta, u zamożniejszych właścicieli przetykane nicią złotą bądź srebrną i z takimi zakończeniami. Na co dzień używano pasów taśmowych, wzmocnionych od spodu rzemieniem, zapinanych (w najtańszej wersji) na sprzączkę żelazną.

w. 1945-1950 *Mody przedziwne, / co raz przeciwne / w dworskim ubierze: / już niby z grecka, / już też z turecka, / w szerokiej mierze* – zmienność mody należała do stałych tematów staropolskiej satyry obyczajowej. Wpływy orientalne były przy tym w Polsce bardzo silne, natomiast nawiązania do antyku greckiego pojawiły się dopiero w ostatniej ćwierci XVIII w. Najprawdopodobniej zatem wzmianki o manierze greckiej stanowią licencję autora, chcącego w ten sposób uwypuklić niedorzeczność krytykowanego przez siebie zjawiska.

w. 1951-1968 – jak pisze KITOWICZ (*Opis obyczajów*, s. 479-481), tradycyjna fryzura (noszona przez zwolenników długiego stroju polskiego) zasłaniała pół wysokości czoła i połowę ucha, kark zaś pozostawał odsłonięty. Później pojawiła się moda, zgodnie z którą

[...] czupryna zredukowana została do kilku włosów na samym wierzchu pozostałych, dla czego takie głowy [...] poważniejsze osoby nazywały głowami cybulowymi.

Jak jednak podaje NIESIECKI (*Herbarz* VI, s. 220), za wynalazcę takiej fryzury uchodził Samuel Łaszcz (połowa XVII w.).

w. 1959 marg. *Plato filozof człeka kurem oskubanym z pierza definiował* – nawiązanie do powszechnie znanej anegdoty, którą przytacza Diogenes Laertios (DIOG.LAERT. 6,2,40): Platon miał podać definicję człowieka jako „istoty żywej, dwunożnej, nieopierzonej”. Diogenes z Synopy wypuścił na wykładzie zadufanego w swojej mądrości filozofa oskubanego uprzednio z pierza żywego koguta, mówiąc przy tym: „Oto jest człowiek Platona”.

w. 1960-1962 *się gołą / jak ów swą wołą / kur Platonowy* – szyk: gołą się swą wołą jak ów kur Platonowy.

w. 1983 *mitry* – zob. wyżej, obj. do Radz.H 1.

w. 2012-2013 *nie zwija / w trąbkę* – wyrażenie przysłowiowe. Por. KOCHANOWSKI, *Odprawa / List dedykacyjny do Jana Zamoyskiego* (l. 4-6): „[...] mej tragedyjej się odwlec miało albo raczej że tak ze mną zostać miała molom na pokarm albo na trąbki do apteki”; oraz wiersz „Świat” w: BRATKOWSKI, *Świat* (k. E₂v):

A na ostatku, co ma świat, to zginie:
ziemię przepali, niebo w trąbę zwinie.

Por. także niżej, Rd 3028 oraz zwrot: „Język mu się w trąbkę zwinął” (tzn. nie wie, co powiedzieć; NKPP „Język” 26 notuje na materiale z XIX w.).

w. 2029-2032 *Z księżęcej owej / Narymundowej / krwi Palemona / początek bierze* – por. obj. do Radz.H 3.

w. 2043 *leskie* – polskie; od imienia Lecha, legendarnego protoplasty narodu.

w. 2048-2049 *w księżciu Michale, / hetmanie wielkim* – por. obj. do Radz i Radz.H.

w. 2058 *godzien korony* – stała obietnica księdza Juniewicza; por. Radz 57-60, Cz 157-160 oraz Pl 73.

w. 2061 *orlego gniazda* – aluzja do herbu Radziwiłłów; zob. wyżej, obj. do Radz.H 1.

w. 2064 *Pogoni* – zob. wyżej, obj. do Radz.H 5.

w. 2065 *Koń* – Pogonia; tu: metonimia Litwy.

w. 2067 *Lwy i Smoki* – tj. Szwedów i Rosjan; aluzja do wydarzeń wojny północnej; por. wyżej, obj. do Rd 655-657.

w. 2081 *Teutony* – Teutoni, plemię germańskie; pod koniec II w. p.n.e. wtargnęli do Italii, odnosząc zwycięstwa nad armią rzymską, ale zostali doszczętnie rozbici przez Mariusza w 102 r. p.n.e.; tu w znaczeniu: Niemcy.

w. 2082 *Sawojardy* – Sabaudczycy; chodzi tu o księstwo Sardynii, rządzone przez dynastię sabaudzką (*casa di Savoia*). Sardynia nie uczestniczyła wprawdzie nigdy w działaniach militarnych na terenie Rzeczypospolitej, natomiast w tzw. wojnie o sukcesję polską (1733-1735) stanęła, obok Hiszpanii, po stronie Francji, która starała się wprowadzić na tron polski Stanisława Leszczyńskiego. Francja zawarła też sojusz z Bawarią, popierany przez Prusy. Rosja i Austria opowiadały się z kolei za kandydaturą Augusta III. Turcja, wymieniana przez Juniewicza jako jeden z przeciwników („bisurmanowy kark hardy”), mimo zabiegów dyplomacji francuskiej, nie zdecydowała się podjąć działań przeciwko Rosji. Kwestia elekcji króla polskiego posłużyła przy tym jedynie za pretekst do zbrojnych rozstrzygnięć pomiędzy mocarstwami europejskimi.

„Wierna Sardynia” (*fida Sardinia*) wymieniana jest jako sojuszniczka Francji w stanowiącym komentarz do wydarzeń wojny sukcesyjnej i biernego w nich udziału Polski wierszu *Status Reipublicae Poloniae*, pisanym z punktu widzenia stronnika Leszczyńskiego (rkps BUW 93, w. 12-21 (k. 64v)):

Leszczynorum quoque insignia
 sustinebunt te, tum potens Galia.
 Germanos franget valens Hispania,
 auxiliabit fida Sardinia.
 Invadet Moschos celer Tartaria,
 vindictam sumet offensa Persia,
 diversionem faciet Turcia,
 dabit auxilium et fortis Svecia.

Także Leszczyńskich znaki
 podtrzymają Cię [Ojczyzno – uwaga M.P.], wtęż potężna Galia.
 Germanów skruszy dzielna Hiszpania,
 w czym wspomóż wierna Sardynia.
 Najedzie Moskali żwawa Tartaria,
 pomszczoną zawłaszczy nienawistna Persja,
 szkód przyczyni Turcja,
 z pomocą pośpieszy i mężna Szwecja.

w. 2086-2166 – karność szlacheckiego pospolitego ruszenia stanowił mu-
 siała istotny problem. GARCZYŃSKI, *Anatomija* §89 (s. 152) pisał:

Przez cóż cudzoziemskie wojsko jest bitne? Bo posłuszne. [...] oficerowie komenderują żołnierzy uszykowanych u piechoty w sześć szeregów, u konnych w trzy, a *passim* doświadczonych w ostatni stawiają szereg i na skrzydłach na to, aby pierwszych przed sobą na ogień pędzili, i jako *ad supplicium* złoczyńca związani *ordine bono*, i nie idą *pro libitu* do okazji, ale idą wstępnym bojem. tam gdzie ich wodze prowadzą. [...] W polskim zaś wojsku] Towarzysz idzie do okazji na pierwszy ogień, a jego własny pacholek za suknią go ciągnie. mówiąc mu: „Już drudzy uchodzą na prawym lub lewym skrzydle”, a choć opak się dzieje, i tak *pro libitu* bije się i uchodzi.

w. 2091 *rejmentarzem* – regimentarz, jeden z czterech dowódców mianowanych przez hetmana wielkiego koronnego i pełniących funkcję jego zastępców i komendantów poszczególnych partii wojska koronnego (ukraińskiej, sandomierskiej, małopolskiej i wielkopolskiej); zob. KITOWICZ, *Opis obyczajów*, s. 282.

w. 2115 *ci tam do biesa* – por. wyrażenie przysłowiowe: „Idź do diabła” (NKPP, „Diabeł” 80).

w. 2127 *na kształt Ezopa* – nawiązanie do bajki ezopowej (PHAEDR.*Fab.* 5,2), gdzie mowa o dwóch żołnierzach napadniętych przez opryszka. Jeden z nich uciekł i wrócił, wymachując dobytym mieczem, dopiero wtedy, gdy jego towarzysz sam rozprawił się z napastnikiem.

w. 2132-2133 *niemiecka / w swym kusym stroju* – kusy (krótki) strój niemiecki był wówczas postrzegany w opozycji do długiego (tradycyjnego) ubioru polskiego (por. niżej, Rd 2227), stanowiąc przy tym wyznacznik cudzoziemszczyzny. Por. także niżej, Rd 3021.

w. 2135-2136 *stojąc ... / jako pień* – zob. wyżej, obj. do Rd 1896.

w. 2148 *w pień wycięli* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Pień” 9 notuje je dopiero u Bohomolca).

w. 2153 *w swej mecie* – w naznaczonym miejscu.

w. 2172 *w tym punkcie sprzeczny* – tu zapewne w znaczeniu: niekonsekwentny, działający niezgodnie z własną naturą.

w. 2173-2190 – prawo ograniczające odpowiedzialność zabójcy, o ile był szlachcicem, do grzywny, a więc w praktyce gwarantujące mu bezkarność, stanowiło częsty przedmiot ataków publicystyki i satyry politycznej, zarówno w wieku XVI (np. BIELSKI, *Rozmowa baranów*, w. 839-842), jak i w czasach saskich; por. DZIAŁYŃSKI, *Szala* (k. A₂v):

Bracie, czyń, co chcesz, wzdys wolno zrodzony –
nie będziesz za to nigdy obwiniony,
choćbyś ukrzywdził, byle nie większego.
Zabij człowieka – dasz grzywnę za niego,
i to nie zaraz, bo tak wolność każe.

w. 2191-2220 – zob. wyżej, obj. do Rd 2086-2166.

w. 2196 *leska korona* – zob. wyżej, obj. do Rd 2043.

w. 2220 *stawia na łądzie* – zob. wyżej, obj. do Rd 572-573.

w. 2227 *w długim stroju* – zob. wyżej, obj. do Rd 2132-2133.

w. 2247 *zgrzeją się trunkiem* – wyrażenie przysłowiowe; por. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 83 (s. 17):

Focundi calices quem non fecere disertum.

Gdy się trunkami czyja zgrzeje głowa,
jak z źródeła płyną nieprzebrane słowa.

w. 2255 *z wici pasem* – pasem wykonanym z лыka, najtańszym; por. wiersz *Duma mazowiecka* ([w:] Hernas, *W kalinowym lesie*, t. 2, s. 14-15, w. 21-22, 31-32):

Ja, wędrując po świecie
Miałem zupan na grzbiecie
[...]
A pas z wici dębowy,
Boty z skóry lipowy.

w. 2279-2280 *jak w Ablu / kamień* – o zabiciu Abła przez jego brata Kaina zob. Rdz 4,8.

w. 2283 *Achillesem* – Achilles, główny bohater Iliadowej *Iliady*, podczas wojny trojańskiej pokonał najdzielniejszego obrońcę Ilionu, Hektora; tu jako ideał dzielności rycerskiej.

w. 2284 *w boju ... długim* – w regularnej bitwie.

w. 2296 *tchórzem podszyty* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Tchórz” 16a).
 w. 2306-2310 *w boju się chwiegą / pieszczone dziatki, / gdy im nie grożą / ani się srożą / w rozkoszach matki* – Juniewicz krytykuje tutaj wychowywanie młodzieży męskiej na osobników zniewieściałych, „maminsynków”.

w. 2315 *pałasze* – pałasz, szabla o prostej głowni jedno- lub obosiecznej, używana przez jazdę i dragonów.

w. 2325 *litewski Goniec* – Pogonia; zob. wyżej, obj. do Radz.II 5.

w. 2326-2327 *sarmacki / Ptak* – Orzeł polski.

w. 2330 *Hektorowie* – Hektor był najdzielniejszym spośród wojowników trojańskich; tu: ideał wodza i żołnierza.

w. 2232-2234 *aczkolwiek Szwedzi / z Moskwą, sąsiedzi, / zdarli pancerze* – mowa o zniszczeniach wojny północnej. Por. wyżej, obj. do Rd 643-648.

w. 2339-2343 *tak się chwytają / jak ryby w wodzie: / większy drobniej- szych, / drobny najmniejszych / gnębi i gubi* – reminiscencja popularnego przysłowia: „Wielkie ryby małe żrą” (NKPP, „Ryba” 101).

w. 2345-2346 *domowa wojna / zdzierstwem się chlubi* – nawiązanie do doświadczeń wojny północnej, która przerodziła się na terenach Rzeczypospolitej w wojnę domową pomiędzy stronnikami Augusta II i Stanisława Leszczyńskiego, kiedy to konflikt militarno-polityczny stawał się niejednokrotnie pretekstem do załatwiania sąsiedzkich porachunków czy dokonywania zwykłych napadów rabunkowych.

w. 2347-2388 – w podobnej funkcji przykład upadku Rzymu występuje chociażby w OPALIŃSKI, *Satyry* III 10,25-31:

Wzdyć państwa zbytkiem giną, niech będzie przykładem
 Rzym on i władza jego: pokąd się nie wnieśli
 Zbytki i delicyje cudzoziemskie, potąd
 Stał i kwitnął, i sływał. Te go obaliły,
 Te go na się wzajemnie wszadziły, bo z zbytku
 Roście i niedostatek, i nędza, a ta zaś
 Pobudza do zamysłów w Ojczyźnie szkodliwych.

U Juniewicza jest to zapewne motyw przejęty z BALDE/Anonim, *Sen* XXVI – XXVII 1-4:

Jaki dziś Rzym! Jako staniał!
 Jak różny od onego,
 co się z Wolski uganiał,
 dobył państwa greckiego,
 Numanczyków dostał kraju,
 kartagiński posprzątał,
 nogi Renu i Dunaju
 w ich poroście zaplątał.

Tak musiały schnąć latyńskie
 straszne narodom siły.

kiedy zbiory macierzyńskie
zbytki wnuków strawiły.

w. 2369 *antypodom* – zob. wyżej, obj. do Rd 300; tu: krajom odległym, zamorskim.

w. 2380 *do Wenery* – czyli Wenus, łatyńskiego bóstwa ogrodów, wiosny i kwiatów, które stopniowo zaczęto utożsamiać z grecką boginią miłości, Afrodytą; por. niżej, Rd 4395-2400.

w. 2384-2385 *i bratem / czynił się bogów* – aluzja do rzymskiego zwyczaju apoteozowania władców albo też, co prawdopodobne, odległa reminiscencja z Owidiuszowego *Kalendarza*, gdzie mowa o świątyni Kastora i Polluksa, odbudowanej staraniem Tyberiusza i jego brata Druzusa Starszego (zmarł w roku 9 p.n.e., a więc trzy lata przed konsekracją świątyni); por. OVID *Fast.* 1,705-708:

At quae venturas praecedet sexta Kalendas,
hac sunt Ledaeis templa dicata deis:
fratribus illa deis fratres de gente deorum
circa Iuturnae composuere lacus.

Lecz już nadchodzi dzień dwudziesty siódmy,
tu kościół synom Ledy poświęcono:
boskim go braciom bracia z rodu bogów
wzniesli opodal sadzawki Juturny.

w. 2388 *pozbywszy rogów* – wyrażenie przysłowiowe: „Rogi schować” (NKPP, „Róg” 10, 13).

w. 2393-2394 *w jamy / wpadły kolosy* – por. wyżej, Rd 399-400.

w. 2396 *niewieściej barwy* – być może aluzja do używania różu i pudru przez strojących się zgodnie z modą francuską galantów. Inna interpretacja: tj. blade. Błada cera stanowiła u mężczyzny konwencjonalną oznakę strachu, u kobiety była cechą pożądaną.

w. 2399-2400 *Mars swe w ogrodach / zakopał siły* – zob. wyżej, Rd 760-762 i obj.

w. 2401-2406 *Zwycięzców wieńcy / ... / łatwo zwiędniały, / gdy w palmy płamy / bez silnej tamy / gwałtem się wdały* – sens: gdy się splamiły, zwiędły palmy zwycięstwa.

w. 2425-2436 – klęski poniesione przez Krzyżaków w Ziemi Świętej jako karę za grzechy interpretuje m.in. GWAGNIN, *Kronika Sarmacji europejskiej*: „Kronika Ziemi Pruskiej” (s. 28-29):

Żaden brody nie strzygł, a na worze natkanym słomy według zakonu spiali, ale to rychło potym zmienili, bo (jako mówią) za dostatkiem rozpusta. [...] Saraceni Jeruzalem z mocy chrześcijańskiej wydarli i osiedli, a Krzyżaki precz z Syryjej wygnali. A to snadź za grzech jaki, bo sądy Pańskie skryte są.

w. 2440-2442 *Bellona, / wtęż i Korona / Polska* – przymiotnik „Polska/polska” odnosi się i do Bellony, i do Korony (zeugma); Bellona jest metonimią potencjału militarnego Rzeczypospolitej.

w. 2454 *lega na gnojach* – tj. między pospólstwem; por. wiersz „Pałac Niebieski” w: BRAŃKOWSKI, *Świat* (k. X₄v):

Pałac Niebieski dobrym zbudowany:
tak wiele z gnoju będzie między pany,
trudno rzec będzie, aby chłopku zasię,
porówna Pan Bóg wszystkich w onym czasie.

Określenie biedy jako „leżenia w gnoju” ma rodowód biblijny; por. Hi 2,8 (Wujek): „Który ropę skorupą oskrobywał siedząc na gnoju”. W bardziej rozbudowanej parafrazie Chrościńskiego owo sformułowanie pojawia się dwukrotnie; por. CHRÓŚCIŃSKI, *Job* II (s. 13-14):

Z ran członki zgniły, a w śmiertelnym znoju
konał co moment, siedzący na gnoju.
[...]
A przy tym wszystkim, gdy cię ból ogarnie,
zdychaj na gnoju w niedostatku marnie.

Podobne obrazowanie zob. też Lm 4,5.

w. 2466 *durna jak ciotek* – porównanie przysłowiowe (NKPP, „Głupi” 41).

w. 2470-2472 *ją złota / niekiedy kwota / światu odkryje* – sens: świat zobaczy sprawiedliwość (czyli sprawiedliwy wyrok sądowy), jeśli się zapłaci za to określoną kwotę w złocie.

w. 2476-2477 *Ta sprawa / głupia jak trawa* – por. przysłowie: „Mowa trawa” (NKPP, „Mowa” 17), na określenie głupiej, pozbawionej sensu mowy.

w. 2492 *z fary* – ubogi; por. POTOCKI, *Poczet*, s. 524 (za Linde, t. 1, s. 642, s.v. „Fara”): „utraciwszy wieś dzieciom, pójdziesz sam do fary”.

w. 2506 *Lecz to jest sroga* – sens: lecz jest rzeczą srogą.

w. 2507-2508 *od Boga / pomsty wołają* – do grzechów wołających o pomstę do nieba (*peccata in coelum clamantia*) należą: umyślne zabójstwo, sodomia, uciśnienie ubogich wdów i sierot oraz zatrzymanie zapłaty służebniczej; por. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. VI, s. 457.

w. 2512-2515 *„Drze koza łozę, / wilk zaś drze kozę, / a chłop dla Żyda / z wilka drze skórę”* – przysłowie popularne w XVIII w. na wschodnich terenach Rzeczypospolitej; por. NKPP („Kozą” 9); na materiale z wieku XVIII (u Jana Stanisława Jabłonowskiego) odnotowano również podobne powiedzenie: „Pan drze chłopka jako skopa, a diabeł pana jak barana” (NKPP, „Pan” 177 a).

w. 2518 *Żydek* – arendarz prowadzący karczmę. Por. wyżej, Rd 1821.

w. 2538nn. – podobny obrazek sprytnego jurysty zdzierającego pieniądze z nieznanego prawa klienta znajdziemy wcześniej u Mikołaja Reja; por. REJ, *Krótką rozprawą*, w. 1055-1122.

w. 2542-2544 *Lichą masz sprawę: / pójdzie pod ławę / bez daty znaku* – por. u Skargi w podobnym kontekście użyte wyrażenie przysłowiowe: „(sprawa) po staremu pod ławą leżała” (NKPP, „Ława” 5).

w. 2551-2556 *Jakże kto złotem / brząknie, ów z potem / czoła przyrzeka / służyć onemu, / a więcej k temu / mamony czeka* – o chciwości adwokatów, będącej w satyrze XVII i XVIII w. tematem dość popularnym, pisał wcześniej m.in. KORWIN KOCHANOWSKI, *Apollo* 18 (s. 4):

Non dubitas cum parva petas impendere magna.

Nigdy w swej sprawie, wiedz, ten nie góruje,
kto rąk patronom złotem nie smaruje.
Chcesz wygrać mało, nie żałuj ostatku,
bo i to stracisz, gdy żalujesz datku.

W podobny sposób realia ówczesnego sądownictwa przedstawia GNIEWISZ (*Smutek codzienny* XIII (s. 133)):

Jeśli nie będziesz miał worka dobrego,
nie dojdiesz sprawy u sądu żadnego.
A cóż, ekstrakty i patronom datki
wywlekać groszów z kieszeni ostatki.

w. 2568 *mózg się przewróci* – reminiscencja któregoś z licznych wyrażen przysłowiowych; por. NKPP („Głowa” 203a, 246a, 246b).

w. 2572 *Marsem pojrzy* – wyrażenie przysłowiowe: „Marsem spojrzeć” (NKPP, „Mars” 3b).

w. 2618-2619 *większego kota / w worku przyniesie* – tu „kot” w znaczeniu ‘pieniądze, bogactwo, trzosa’; por. też MORSZTYN, *Lutnia* 161: „Na Tomka”, w. 4 (o majątnej kobiecie): „Ma kota, a co większa, chora na suchoty”.

w. 2639 *zupany* – zob. wyżej, obj. do Rd 907.

w. 2659nn. – sejmikowe awantury, wszczynane przez zupełnie nieświadomą *meritum* obrad szlachtę, stanowiły częsty temat staropolskiej satyry, czego przykładem chociażby wiersz „O sejmiku” w: BRATKOWSKI, *Swiat* (k. H₂r-v):

[...] źle to w polskim świecie,
gdy na sejmiku opój brudny plecie.
Opój niejaki przybierze w gospodzie,
przyjdzie na sejmik, trwa przy wojewodzie.
Ni przy rozumie, ni przy prawdzie staje,
zbyteczna wolność szaleństwa dodaje:
krzyk „Nie pozwalam!” – nie ma więcej słowa,
w czym nie pozwala, nie wie głupia głowa.
Prawi, jak mówią, ni siuda, ni tuda,
jak mu chmiel nadmie, gra głowa jak duda.

w. 2665-2682 – w ostatnich latach panowania Augusta II kryzys polskiego parlamentaryzmu wystąpił z całą wyrazistością: sejmy z lat 1729, 1730 i 1732 zostały zerwane jeszcze przed obraniem marszałka, co wiązało się z konfliktem pomiędzy opozycyjnym względem króla stronnictwem skupionym wokół rodziny Potockich z jednej strony a popierającymi w owym czasie Augusta Czartoryskimi z drugiej (zob. J. Kurek, *U schyłku panowania Augusta II Sasa*, Katowice 2003, s. 102nn.). Bezceremonialne rwanie sejmów ostro krytykował m.in. JABŁONOWSKI (*Skrupuł*, s. 59):

Posel protestować się powinien *et in facie* trzech stanów: króla, senatu i poselskiej izby wywieść niesłuszność pretendowanej konstytucji, przeciwko prawu albo szkodą królestwa, dopiero z protestacją wyniść i przeto *annihilare acta* sejmku całego, i podać te same racyją swoje do grodu. [...] A czy widziana rzecz w Izbie Poselskiej rwać sejmy, jako za łaski Ossolińskiego się stało, a jeszcze przed nim i marszałka nie obrawszy ani króla przywitawszy. Nuz dopiero gdzieśmy widzieli nie tylko formą opisaną prawem rwane sejmy, ale i na fundamencie prawa, bez przekupienia, bez interesu, bez nakręcenia od cudzoziemskich albo swoich panów.

w. 2680 „*Protestor*” – (łac. dosł.) ‘wzywam, oświadczam’; tu: ‘sprzeciwiam się, protestuję’.

w. 2689-2706 – opisany przez Juniewicza sposób załatwienia sprawy nie był daleki od ówczesnej praktyki polskiego życia parlamentarnego. Świadczy o tym chociażby relacja posła francuskiego, markiza Antoine’a-Féliksa de Montiego dotycząca zerwania sejmku grodzieńskiego w 1730 r. przez posła upickiego Pawła Marcinkiewicza, który następnie (cyt. [za:] *Rzeczpospolita w dobie upadku*, s. 130-131):

[...] spędził noc w dobrach biskupa smoleńskiego o 6 mil od Grodna i trzeba było największych starań, by go zatrzymać, ponieważ chciał wrócić, by kupić materiał dla swej żony. Musieliśmy się zobowiązać do zakupienia sztuki lionńskiej tkaniny, którą mu prędko wysłano. Gdyby wrócił do Grodna, król polski dałby mu tyle pieniędzy, co my, i wycofałby swą protestację oraz wskazałby bez wątpienia osoby, które go najęły do zerwania sejmku.

w. 2699-2700 *dać mu sobola, / a w reszcie bobra* – zob. wyżej, Rd 1181-1182 i obj.

w reszcie – na dodatek, w ostatku.

w. 2705-2706 *języka / swego kołowrot* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Gęba” 25; „Język” 63); por. OPALIŃSKI, *Satyry* II 1,265-266:

Nowiny zewsząd będą, awizy, a gęba
Lata jako kołowrot, słowa jako z pytła.

w. 2713-2718 *Lada lichota, / wolności złota, / miasto ochrony / w jarzmą wpycha, / na co usycha / dekor Korony* – podobny argument przeciwko rwanemu sejmów podaje JABŁONOWSKI (*Skrupuł*, s. 60):

A przecie w tym grzechu skrupułu nie masz, mówiąc: „Stała Rzeczpospolita, choć sejmy tak rwano i stać dalej może”. [...] Stała-ć i stoi Rzeczpospolita, choć ją Szwedzi, Moskwa, Kałmucy, Kozacy, Sasi i Polacy łupili, ale stała jak człowiek odarty ze skóry, i uszlibyśmy byli niezliczonych nigdy milionów z kontrybucyi, rabunków, paleń, zabójstw, gwałtów, gdyby nie te *veto* złe i bezprawnie zażyte, które nie dało jedności i nagotowania się na wojnę i na rezystencyją nieprzyjacielowi.

w. 2719-2749 – obraz orła oskubanego z pierza pojawia się w poezji politycznej pierwszej połowy XVIII w. niejednokrotnie (m.in. RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 99: „Lament strapionej Polski”; JUNIEWICZ, *Splendor* 26,3-4). W *Refleksyjach duchownych* jest to być może inspiracja wierszem Wojciecha Stanisława Chrościńskiego; por. CHRÓŚCIŃSKI, *Lament* 5, w. 1-8 – 7, w. 1-4:

Orzeł, co pierwiej pod same obłoki
nad lotną strzałę wzbijał się, wspaniały,
że go i Argus nie dojrzał stooki,
i owszem, świat mu dziwował się cały,
teraz, ach, w ciemne gdzieś uleciał mroki.
I Turczyn z niego śmieje się zuchwały,
tatarskie wrony skrzydła mu wyrwały,
piersi się tylko z ogonem ostały.
[...]
Nuż, gdyby wspomnieć, jak Moskal szalony
pieszczonej w Polsce zażywał swobody!
Wydarty Kijów i Smoleńsk spalony
żałosne polskie powiada przygody.

w. 2719-2723 *Któż by uwierzył, / że by się spierzył / ten, co mu płacił / haracz kraj rożny; / sam nieostrożny* – sens: kto by uwierzył, że wyrosną pióra temu, co mu płaci haracz, a sam straci pióra.

w. 2728-2730 *gdy proste bydło / zdarto mu skrzydło / w smoleńskim kroju* – Smoleńsk i Kijów dostały się Rosji na mocy rozejmu andruszowskiego (1667 r.), co zostało potem potwierdzone w tzw. pokoju Grzymułtowskiego (1686 r.).

w smoleńskim kroju – tu w sensie: tak jak to się stało w przypadku Smoleńska. Słowo „krój”, rozumiane jako ‘sposób, wzór’, może tu jednak być użyte w znaczeniu ‘kraj’, a forma ze ścięzionym *a* mogła zostać urobiona dla rymu.

w. 2732-2733 *gdy Prusy / i Śląsk wypada* – Polska utraciła prawa lenne do Prus Książęcych na mocy traktatów welawsko-bydgoskich z roku 1657. W 1678 r. Francja i Szwecja, chcąc nakłonić Polskę do działań przeciwko elektorowi brandenburskiemu, obiecywały jej Prusy Książęce, które miałyby stać się lennem królewskim lub zostać włączone do Korony. Porozumienie nie doszło jednak do skutku za sprawą rozbieżności stanowisk na sejmie grodzieńskim (1678/1679 r.), podsycanej dodatkowo przez zagranicznych dyplomatów.

Natomiast Śląska zrzekł się na rzecz Luksemburgów Kazimierz Wielki w roku 1352. W 1409 r. król czeski Wacław IV gotów był oddać Śląsk Jagielle w zamian za obowiązek dostarczenia mu 400 kopijników, układ jednak nie doszedł do skutku. Być może jednak Juniewicz ma na myśli wydarzenia późniejsze: August II planował zajęcie Śląska około roku 1697.

w. 2752 *w oczy kole* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Oko” 45).

w. 2753-2754 *w smole / leżysz* – utarty frazeologizm; por. wiersz „Świecka polityka” w: BRAIKOWSKI, *Świat* (k. V₂r):

Jeden i drugi kieliszek wyłyka,
ty wypij tyleż, taka polityka,
już nie polityk – świat mówi, że smoła:
nie chce pić, tańczyć i co robić zgoła.

w. 2779 *jako węgierskie* – Węgry prowadziły wojny z Turcją od XIV w.; w roku 1526 zostały podzielone pomiędzy Turcję a Cesarstwo, zaś w 1699 w całości znalazły się pod panowaniem Habsburgów. Upadek Węgier często stawiano za przykład zgubnych skutków odejścia od słusznej wiary (co Juniewicz wytyka innym nacjom, zob. Rd 2797-2808), niekiedy w kontekstach dosyć nieoczekiwanych, czego przykładem anonimowa rozprawa demonologiczno-prawnicza *Czarownica powołana abo krótka nauka i prestroga [sic!] z strony czarownic...*, Poznań: w Drukarni X. Wojciecha Laktańskiego, 1680, s. 66:

[...] herezyja z małych i jakoby nieznacznych postępków wynika, jednak całe królestwa odmienia, buntuje, miesza przez niezgody i przez wojny domowe, krwią sąsiedzką oblewa, a od Boga odwiwszy, wywraca i w niewecz obraca. Gdzie greckie państwo? Gdzie złotym jabłkiem przedtym nazwane królestwo węgierskie? Co je teraz zgniłym prawie jabłkiem uczyniło? Jedno bezeena herezyja i insze państwa.

w. 2780 *czeskie* – Czechy stały się dziedzicznym lennem habsburskim po klęsce obozu protestanckiego pod Białą Górą w roku 1620.

w. 2785-2790 *Wielu ich na to / dybie: chyba to / sam Bóg ochroni, / piastując w wierze / polskiej przymierze / na swojej dłoni* – podobnie OPALIŃSKI, *Satyry* III 6,5-7:

Kiedy by nas wszechmocna Boska nie trzymała
Ręka, już byśmy dawno rąk nieprzyjacielskich
Nie uszli, a że przydam, i ostatniej zguby.

w. 2795-2796 *nie poszła w długie / ... rozmiary* – sens: nie została na długo podzielona (dosł.: rozmierzona).

w. 2797-2802 *Były niekiedy / Sasy i Szwedy / w jedności z Rzymem, / dziś już z tym wszystkim / swych błędów brzydkim / kurzą się dymem* – w Saksonii i Szwecji zwyciężyła reformacja. Straty zadane wojskom saskim przez Karola XII oraz ostateczna klęska tego ostatniego miałyby być oznaką kary Boskiej.

w. 2803-2805 *Angli i Szkoty / tak się też z cnoty / zdarli i wiary* – zapewne aluzja do wojen wewnętrznych w Anglii i Szkocji, toczonych od czasów rewolucji Olivera Cromwella w połowie XVII w.

w. 2809 *Sodoma* – miasto zniszczone na skutek kary Boskiej; zob. Rdz 19,24.

w. 2815-2832 – wskazanie na grzech jako przyczynę upadku Jerozolimy i Babilonu stanowiło stały motyw ówczesnej literatury religijnej; por. *Życie chrześcijańskie*, s. 126:

Grzech pewna królestw, familij ruina. [...] Jerozolima, o jak sromotnie grzechem upadła. Asyryjskie państwo skończyło się na Sardanapalu dla wsze-
teczności.

Z kolei zajęcie Ziemi Świętej przez pogan (Turków) bywa wykorzystywane jako motyw wanitatywny; por. RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 81-82: „W tejsze materyi [III]” [„Życie ludzkie upływające”].

w. 2815 marg. „*Urbs perfecti decoris*” – (łac.; Wujek) Miasto doskonałej piękności; sformułowanie zaczerpnięte z Lm 2,15.

w. 2836-2874 – sugestywny obraz zniszczeń wojny północnej.

w. 2843-2844 *jak nie zajdzie / w głowę* – por. wyrażenie przysłowiowe: „W głowę zachodzić” (NKPP, „Głowa” 237; Piotr Skarga: „Ledwie w głowę nie zaszedł”).

w. 2887-2892 *wnet z nagła tonie / Leszka w koronie / berto zdradliwe – / był w zdradzie śmiały; / więc go stargały / konie pierzchliwe* – zgodnie z tym, co podaje KADŁUBEK (*Kronika* I 13), legendarny władca Polski Lestko I zmarł bezpotomnie, aby zatem wyłonić jego następcę, urządzono konną gonitwę. Jeden z pretendentów rozsypał na trasie wyścigu żelazne gwoździe. Spostrzegli to dwaj młodzieńcy, z których pierwszy, aby zapobiec okaleczeniu konia, podkuł mu kopyta żelazem, drugi zaś pojechał na około. Ów, który podkuł konia, czyli Lestko (Leszek) II, dojechał do słupa oznaczającego metę jako pierwszy i został obrany królem, lecz zaraz potem został żywcem rozszarpany przez oburzonych przypisywanym mu podstępem ludzi. Wersję, według której Leszka, będącego faktycznym sprawcą podstępu, kazano „końmi roztargać”, podaje GWAGNIN (*Kronika Sarmacyjnej europejskiej*, s. 14).

w. 2893-2898 *Złe fata słyszy; / zębami myszy / drąc się na poły; / gdy z pańskich murów / idzie od szczurów / Popiel w popioły* – Popiel, legendarny władca, otruwany swoich stryjów, zamknął się w obronnej wieży nad wodami Gopła, gdzie został zjedzony przez myszy, które wylęły się z ciał ofiar; por. KADŁUBEK, *Kronika* I 19; GWAGNIN, *Kronika Sarmacyjnej europejskiej*, s. 19.

w. 2899-2904 *Patrz, jako stchorzał / i wstydem zgorzał / Bolesław Śmiały; / gdy go złe fata / za infulata / z państwa wygnały* – Bolesław Śmiały po zabiciu biskupa krakowskiego Stanisława (1079 r.) zmuszony był udać się na wygnanie; por. KADŁUBEK, *Kronika* II 20; GWAGNIN, *Kronika Sarmacyjnej europejskiej*, s. 38.

w. 2911-2912 *śmierć nagle / zerwała zagle* – zob. wyżej, obj. do Rd 718.

w. 2935-2937 *Denhoff z Sieniawą, / stawą, buławą / i krwią złączeni* – hetman polny litewski Stanisław Ernest Denhoff zmarł na gruźlicę w Gdańsku 2 VIII 1728 r. Jedyłą spadkobierczynią jego majątku była żona, Zofia Maria, późniejsza księżna Czartoryska, córka hetmana wielkiego koronnego, Adama Mikołaja Sieniawskiego, który zmarł 18 II 1726 r. Zastanawia natomiast fakt, że Juniewicz nie wspomina ani słowem o następnym hetmanie wielkim koronnym, Stanisławie Rzewuskim, który przejął buławę po Sieniawskim, a zmarł 4 XI 1728 r.

w. 2938 *Chomentowskie* – Stanisław Chomętowski, hetman polny koronny, zmarł 31 VIII 1728 r.

w. 2939 *Pociejowskie* – hetman wielki litewski Ludwik Konstanty Pociej zmarł 3 I 1730 r.

w. 2947-2954 *O nieuzyte, / w swojej ukryte / nagłości fata! / I tak-że mściwie, / ach, nieszczęśliwie / paść mogła strata / oraz tyraństwo / na całe państwo* – podobną apostrofą (choć trudno tu jednoznacznie orzec o filiacji) posłużył się CHRÓŚCIŃSKI (*Lament* 12, w. 1-6):

Okrutne fata, fata zazdrościwe,
które na królestw nieszczęście czuwacie,
com przewiniła, żeście tak złośliwe,
na królewskim się mścicie majestacie?
Ach, niestateczne, zakamiałe, chciwe,
tedyż iskierki liłości nie macie!

w. 2995-3000 *Próżne są, próżne, / znikome różne / w świecie widoki: / błyszcząc, się chwiejąc, / tak też jaśnieją / z dymu obłoki* – podobnie BALDE/Anonim, *Sen* LXXIX 1-4:

Tak ci wszelkiej chwały para,
powiewając, wietrzeje;
z obłokami krąży mara,
z obłokami niszczeje.

w. 3004-3006 *wojna po zgodzie / jak po pogodzie / nadchodzi burza* – reminiscencja przysłowia: „Po burzach pogoda jak po wojnie pokój” (NKPP, „Burza” 5a). W wersji *à rebours* por. CHRÓŚCIŃSKI, *Lament* 13, w. 7-8:

A gdy Fortuna trochę wypogodzi,
znak doświadczony jest większej powodzi.

Zob. wyżej, Rd 2767-2769.

w. 3007-3009 *Co się dziś wznieci, / jutro w zamięci, / blask umbra mroczy* – reminiscencja popularnego przysłowia: „Co się prędko wznieci, niedługo świeci” (NKPP, „Świecić” 3a); por. także niżej, Rd 3016-3018.

w. 3015 *wiatr wiatrem goni* – metafora biblijna; zob. niżej, obj. do Rd 3769-3771.

w. 3021 *kusej czeladzi* – zob. wyżej, obj. do Rd 2132-2133.

w. 3028 *w trąbkę się zwinie* – zob. wyżej, obj. do Rd 2012-2013.

w. 3040-3042 *Masz się za pana, / a ropa, piana, / gnój z ciebie ciecze* – takie obrazowanie należało do stałego repertuaru barokowej poezji rzeczy ostatecznych. Por. PAULLUS, *Lot gołębice* 4,5, w. 9-12 (k. G₅r):

Jam perły zrzutek plugawy,
skrzek zabierzyńca chropawy,
co z piany brzydkiej się rodzi
i ród swój z gnoju wywodzi.

Podobnie BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 357-360:

Z tego wszystkiego kał, błoto smrodliwe,
gnój, ropa sprosna, robactwo brzydliwe,
na ostatek proch – i w ten obrócony
człowiek stworzony.

w. 3043-3060 – naturalistyczne opisy mającego nieuchronnie nastąpić rozkładu ciała, dowodzące znikomej wartości jego urody oraz wszelkich doczesnych przyjemności, stanowią popularny topos barokowej poezji rzeczy ostatecznych; por. np. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 337-340. 361-364:

Nogi, co przedtym z radością pęsały,
po skocznym dźwięku rady tańcowały,
jak drewno leżą; ciało, co z nich spadło,
robactwo zjadło.

[...]

O nędzne ciało, gdzież rozkoszy twoje,
pałace drogie, kosztowne pokoje?
Gdzie się twa śliczna uroda podziła
i czym została?

w. 3046-3048 *wnet ptci wdzięk zginie, / aż w inszej minie / Ezop w swej cerze* – Ezop wedle autorów renesansowej literatury błazeńskiej miał być człowiekiem szczególnej brzydoty; por. BIERNAT, *Ezop*, w. 9-16:

Głowę też miał barzo silną,
Oczy wpadłe, barwę czarną,
Krótkiej szyje, długoczelusty,
Czarnozęby, z wielkimi usty,

Szeroki, niskiego wzrostu,
Wielkich nóg, mięszego łystu,
Z tyłu niezmiernie garbaty,
A z przodu lepak brzuchaty.

w. 3050 *Ledy* – Leda, kochanka Zeusa, matka Dioskurów oraz Heleny trojańskiej, najpiękniejszej z kobiet.

w. 3056-3057 *się kraje / serce od żalu* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Serce” 75a).

w. 3061-3062 *Moment rozkoszy / wiek szczęścia spłoszy* – zob. wyżej, obj. do Rd 445-447.

w. 3070 *tknie cię Bóg palcem* – reminiscencja Hi 19,21 (Wujek): „boć mię ręka Pańska dotknęła”. Inaczej Sławomir Baczewski (*Między satyrą a katechezą*, s. 74), który uważa powyższy fragment za nawiązanie do *Trenu XVII* Jana Kochanowskiego.

w. 3127-3129 *Jakbyś miał w wiecznym / szczęściu statecznym / żyć, tak się rządzi* – podobne napomnienia są w literaturze religijno-moralizatorskiej i kaznodziejstwie dawnych wieków niezwykle częste; w piśmiennictwie polskojęzycznym po raz pierwszy pojawiają się bodajże w *Skardze umierającego*. Tutaj niech wystarczy jeden przykład (z czasów saskich), za to ekspresyjny; por. FAŁĘCKI, *Wojsko serdecznych afektów* („Melancholija zbawienna pierwsza”, k. 203r-v):

Powiedzcież mi, prezumpcyjantki,
fafornisie, blandylle, placentyńy światowe:
czy-li trzeba umierać?

Ach, trzeba!

Czemuż tak żyjecie, jakbyście nie mieli umierać?

Ach, umierać!

Ach, strach!

A z wielkimi oczami!

w. 3137 „*vale*” – (łac.) żegnaj.

w. 3157-3210 – zamieszczony tutaj opis agonii wydaje się typowy dla barokowej poezji rzeczy ostatecznych; por. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 165-192.

w. 3161 *pewnie* – na pewno.

w. 3182 *w sinie* – tj. w sine; zapis zapewne dla rymu.

w. 3191-3192 *stracisz nadzieję / w takomym złocie* – w domyśle: którą w nim pokładałeś.

w. 3223-3228 *Myśli i mowy / w ów czas surowy / stanęć na oku, / gdzie, lub się dusisz, / liczbę dać musisz / z każdego kroku* – por. Mt 12,36-37 (Wujek): „A powiadam wam, iż z każdego słowa próżnego, które by wyrzekli ludzie, dadzą liczbę w dzień sądny. Abowiem z słów twoich będziesz usprawiedliwiony i z słów twoich będziesz potępiony”; por. także Łk 16,2.

w. 3232 marg. *Sądu partykularnego* – sądu dokonywanego nad każdym z osobna zaraz po śmierci człowieka i determinującego miejsce jego pobytu do dnia Sądu Ostatecznego.

w. 3236-3276 – pewne podobieństwo do oskarżycielskiej tyrady u Klemensa Bolesławiusza (zob. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 261-280), gdzie jednak pytań oskarżycielskich nie zadaje sam Sędzia.

w. 3260-3261 *stałem się progiem / niskiej pokory* – por. Mt 12,29 (Wujek): „Weźmicie jarzmo moje na się a uczcie się ode mnie, zem jest cichy i pokornego serca, a najdziecie odpoczynek duszom waszym”; zob. także wyżej, obj. do Rd 1430-1431.

w. 3271 *Świat, czart i ciato* – trzej stali nieprzyjaciele człowieka w jego staniach o zbawienie; zob. m.in. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 279-280:

A czemuś światu, ciatu, czartu służył,
Bogu się dłużył?

Zestawienie takie pojawia się m.in. u św. Augustyna; zob. AUG.*Serm.* 158,23-24 [*Sermones de Scripturis de Novo Testamento: Rom.* 8,30-31] (przekład: k. Ll₁r):

Gdy się człowiek usprawiedliwił z grzechów, zostaje mu jeszcze potyczka z ciałem, potyczka z światem i z czartem. Kto się zaś potyka, czasem uderzy, czasem uderzony jest; czasem zwycięża, czasem zwyciężony jest. Czekać tedy trzeba jako z bitwy, z niej wyndziemy.

w. 3289-3312 – podobnie BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* I 241-252:

A gdy po śmierci sprawy przywołają,
gdzie ludzie grzeszni często przegrawają,
z rejestru czytać będą twoje sprawy,
wszystkie zabawy.

Tu jadowity czart przeciw smutnemu
człowieku stanie, obżałowanemu,
chcąc, by go w ogień wieczny potępiono,
w nim pogrzebiono.

Tu chytry praktyk ani też orator
nie będzie z tobą, mądry prokurator,
który Sędziego mógłby sztuką nową
zwieść, chytrą mową.

w. 3310-3312 *nic nikt nie powie / ku twej wymowie, / patron cię minie* – por. Hi 9,19 (Wujek):

Jeśli kto pyta o moc, namocniejszy jest, jeśli o prawość sądu, żaden nie śmie za mną dać świadectwa.

w. 3331-3336 *Ile w pieszczotach / i swych niecotach / nurzyć się śmiała, / tyle morderstwa, / męki i zdzierstwa / niech ma zuchwała!* – por. Ps.-BERNARD. *Med.* XIII:

Ilekolwiek było złych rozkoszy, tyle okrutnych katuszy będzie przy wymierzaniu kary: albowiem tem bywamy karani, czem grzeszymy.

(przekład J.R., s. 224)

w. 3357 *Strasznego Sądu* – tj. Sądu Ostatecznego; por. cerkiewny *Strasnyj Sud*.

w. 3385-3390 *Tam niewidomy; / złym źle wiadomy / płomień się żarzy: / nie skra, wągl ani / proch, przecież rani / i srodze parzy* – ciemny ogień trawiający ciała potępieńców stanowił stały element opisów piekła; por. BOLESŁAWIUSZ, *Przerażliwe echo* IV 57-60:

Ogień tam z siebie światła nie wydaje,
katem się tylko, o jak srogim, staje,
kopcąc jaskinię czarnymi sadzami
z siarki dymami.

Ten fragment poematu Bolesławiusza oraz inne przykłady zob. Sokolski, *Staropolskie zaświaty*, s. 188-189.

w. 3396 *strata* – tj. stratą, zapewne ze względu na dokładność rymu.

w. 3407-3408 *świat w ożogu / zmieści, udusi* – reminiscencja przypisywanego Tomaszowi da Celano hymnu *Dies irae* (XII w.; AHMA LIV 269 [nr 7350]; przekład: s. 1553):

Dies irae, dies illa
solvat saeculum in favilla.

W gniewu dzień, w tę pomsty chwilę,
Świat w popielnym legnie pyle.

Słowo *favilla* oznacza 'popiół tlejący (zarzewie)', *ożóg* zaś 'naczynie do wygarniania żaru z pieca'.

w. 3421-3438 – pogląd, że Boska sprawiedliwość i miłosierdzie są ze sobą nierozdzielne, stanowi jeden z fundamentów chrześcijańskiej ortodoksji; por. CHRYSOLOG. *Serm.* 145,12-16:

Penes Deum neque pietas sine iustitia est, neque sine pietate iustitia. Caelesti sensu sine bonitate aequitas, sine aequitate bonitas non habetur. Virtutes semper conexas sunt sibi. Virtutes, si separatae fuerint, dilabuntur. Aequitas sine bonitate saevitia est et iustitia sine pietate crudelitas.

U Boga nie ma ani miłosierdzia bez sprawiedliwości, ani sprawiedliwości bez miłosierdzia. W znaczeniu duchowym nie istnieje sprawiedliwość bez dobroci ani dobroć bez sprawiedliwości. Cnoty zawsze łączą się ze sobą. Cnoty, jeśli zostaną od siebie oddzielone, giną. Sprawiedliwość bez dobroci jest surowością, zaś sprawiedliwość bez miłosierdzia okrucieństwem.

Bliską sformułowaniu pojawiającemu się u Juniewicza parafrazę dogmatu (wraz z zacytowanym oryginałem) znaleźć można w notatniku bliżej nieznanego księdza bądź kleroika (początek XVIII w.) ze zbiorów Archiwum Diecezji Płockiej (rkps nie ma sygnatury ani numeru inwentarzowego):

W Panu Bogu ani miłosierdzie znajduje się bez sprawiedliwości, ani sprawiedliwość bez miłosierdzia; sprawiedliwość bez miłosierdzia surowość jest i miłosierdzie bez sprawiedliwości okrucieństwo.

Zob. też SALEZY, *Sentencyje* V 4 (przekład: s. 105):

W panach zbytńia łaskawość ku poddanym dzie jest okrucieństwo,
a sprawiedliwość jest prawdziwą łaską i miłosierdziem.

Kwestię stosunku Bożej sprawiedliwości do miłosierdzia szczegółowo analizuje też św. Anzelm; por. ANSELM.*Pros.* 9:

Chociaż bowiem z dobroci płacisz dobrem dobrym, a złem złym, to jednak wydaje się, że domaga się tego natura sprawiedliwości. Kiedy jednak udzielasz dóbr złym – to i wiadomo, że w najwyższym stopniu dobry [Bóg] chciał to uczynić, i zdumiewa zarazem, dlaczego w najwyższym stopniu sprawiedliwy [Bóg] mógł tego chcieć. [...] Chociaż bowiem trudno jest zrozumieć, w jaki sposób Twoje miłosierdzie godzi się z Twą sprawiedliwością, to jednak koniecznie należy wierzyć, że nigdy nie sprzeciwia się sprawiedliwości to, co wypływa z dobroci, która przecież bez sprawiedliwości jest niczym, a co więcej, naprawdę zgadza się ze sprawiedliwością.

(przekład T. Włodarczyk)

w. 3439-3444 *Pięknego czota / strącił anioła / w ślicznej ozdobie, / tyś wzór maskary, / a równej kary / ujęć wróżysz sobie?* – por. Hi 15,14-16 (Wujek):

Cóż jest człowiek, żeby miał być niepokalanym a żeby się ukazał sprawiedliwym narodzony z niewiasty? Oto między świętymi jego żaden nie odmienny i niebiosa nie są czyste przed oczyma jego. Jako daleko więcej obrzydły i niepożyteczny człowiek, który jako wodę pije nieprawość?

w. 3455-3456 *ze się w tym kale / podobno spętasz* – w piśmiennictwie religijnym utarta metafora; zob. np. A KEMPIS/TRZEBIENSKI, *O naśladowaniu Chrystusa* III 20,2 (s. 157):

Zmiłuj się a wyrwij mię z błota nieczystego,
bym nie ulął i nie spadł do szcztu samego.

Inny przykład takiego obrazowania: PAULLUS, *Lot gołębice* 2,25, w. 11-12 (k. E₁v):

Przecz się ku Niebu nie mamy
i w kale ziemskim mieszkamy.

w. 3458 *blask Feba* – tj. światło słoneczne. Febus (łac. *Phoebus*; dosł. ‘Świecący, Jaśniejący’) to przydomek Apollona jako boga Słońca i światła.

w. 3476-3477 *po tej obieży / w doczesnym polu* – por. 1Kor 9,24-26 (Wujek):

Nie wiecie, iż ci, którzy w zawód biegają, acz wszyscy bieżą, ale jeden zakład bierze? Tak bieżcie, abyście otrzymali. A każdy, który się potyka na

placu, od wszystkiego się powściąga. A onić, aby wzięli wieniec skazitelny, a my nieskazitelny. Ja tedy tak bieżę, nie jako na niepewną, tak szermuję, nie jako wiatr bijąc [...].

w. 3481-3703 – opis niebiańskiej szczęśliwości rozwijający w sposób twórczy dotychczasowe przedstawienia funkcjonujące w literaturze, w tym popularny i najbardziej znany w Polsce w czasach Juniewicza opis zawarty w „Echu VI” *Przeraźliwego echa trąby ostatecznej* Klemensa Bolesławiusza z dołączonym do niego „Hymnem o chwale rajy niebieskiego Piotra Damiana” (BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo*, s. 120-150). O literackich przedstawieniach nieba zob. Sokolski, *Staropolskie zaświaty*, s. 259-291.

w. 3484-3486 *Cień, cień, pozory; / cień są splendorzy; / co świat zażywa* – zob. wyżej, obj. do Rd 21.

w. 3535-3540 *Dobra rozliczne; / wiecznie dziedziczne / darem daruje; / w królestwa cenie / dóbr takich mienie / każdy szacuje* – podobnie BALDE/Anonim, *Sen LXXXIX* 6-8:

Wewnątrz [tzn. w rajskich pałacach – uwaga M.P.] króle prawdziwi,
co trzymają, to trzymają,
a trzymając szczęśliwi.

w. 3548 *na Boskim tonie* – zapewne reminiscencja Łk 16,23, gdzie mowa o „tonie Abrahama” jako miejscu pobytu wybranych.

w. 3550 *bez dnia, bez mroku* – por. Ap 22,5 (Wujek):

I nocę więcej nie będzie a nie trzeba im będzie światłości świece ani światłości słonecznej, bo je Pan Bóg oświecać będzie, i królować będą na wieki wieków.

w. 3557-3588 – opis rozbrzmiewającej w Niebie muzyki stanowił stały element przedstawień przyszłej szczęśliwości. Przykładem tego chociażby *Hymnus de gloria paradisi caelestis Petri Damiani...* – *Hymna o chwale Niebieskiej Piotra Damiana...* z *słów św. Augustyna* (por. Ps.-AUGMED. 26,7; przekład: k. 26r):

Muzyka pieśni nowe coraz wyprawuje,
słodkimi głósy serce dostatnie cukruje,
stołom zgodnie poświędza lutnia i cytara,
których wdzięczności żadna nie ogarnie miara.
Wszystkie wojska koronne sławią Króla swego,
iż przezeń dostąpili tryjumfu takiego.

w. 3566 *pean* – (gr. *paían*, łac. *paean*) pierwotnie hymn pochwalny, chóralna pieśń dziękczynna, skierowana do Apollona (potem także zwycięskie hymny bojowe na cześć innych bogów), charakteryzująca się tzw. refrenem kultowym. Tu: uroczysta pieśń na cześć Boga.

w. 3574-3576 *respektem owych / koncertów ... / skrzypią* – sens: w porównaniu z tamtą muzyką skrzypią.

w. 3592 *milijon mija* – sens: liczy więcej niż milion.

w. 3611 *w punkt przysporzył* – sens: stworzył w moment, w jedną chwilę.

w. 3637-3660 – podobny opis Nieba znaleźć można w BALDE/Anonim, *Sen LXXXVII* 5-8 – LXXXVIII, XC:

Z żywych pereł w żywym ciele
pałace się podnoszą:
kto tam żyje, rzekę śmieie,
tego żywot rozkoszą.

Tam uroda nader śliczna
za lata nie więdnije,
tam i młodość ustawiczna
nigdy się nie starzeje.
Tam rozkoszy bez przysady,
żaden nigdy nie stęka;
żadnych wojen, żadnej zdrady
ich się pokój nie lęka.

[...]

Jedno dobro w ich dzierzawie,
wszystkie dobra przechodzi:
leje morze, morze prawie,
bo go żaden nie zbrodzi.
Po serdecznym pływa tonie
przepaść pełna słodkości:
port otrzymał ten, co tonie,
bo Ten wszystka miłości.

w. 3646 *Fawoni* – (łac. *Favonius*) łagodny wiatr zachodni; jego pojawienie się w końcu lutego było uważane za początek wiosny.

w. 3658 *Erytry* – tu: morza (właściwie Morza Czerwonego – gr. *Erythraíos póntos* / *thalátte Erythrá*).

w. 3661 *Syreny* – innowacja Juniewiczza wbrew tradycji biblijnej i symbolicznie religijnej, w której Syreny zawsze konotują cechy negatywne, przede wszystkim sferę ziemskich pokus cielesnych. W mitologii są to istoty wyobrażane jako ptaki z kobiecymi głowami lub pół kobiety, pół ptaki (ewentualnie: kobiety z rybimi ogonami), żyjące na jednej z wysp Morza Śródziemnego. Swym śpiewem wabiły żeglarzy, których statki rozbijały się o brzeg wyspy, stąd symbolizują wszelkie zgubne pokusy. W wierzeniach archaicznej Grecji uważane były za żywiące się ludzką krwią duchy zmarłych.

w. 3667-3678 *Drogą cnót sferą, / świętą manierą / raz zaślubione, / wdzięczne dziewice / z Bogiem swe lice / mają złączone. / Bóg je ulubił, / a lub zaszlubił / najpierw sobie, / jednak nie zbrania / wzajem kochania / w swych sług ozdobie*

– wizja dziewic i młodzieńców złączonych we wzajemnej miłości z Bogiem w opisie nieba jest w porównaniu z wcześniejszymi opisami innowacją Juniewiczza, inspirowaną zapewne wizją Baranka i stu czterdziestu czterech tysięcy dziewic w Apokalipsie św. Jana (Ap 14,1-5) i rozwijaną w duchu miłości oblubieńczej z Pieśni nad pieśniami. W opisie zmysłowych rozkoszy mieszkańców niebios Juniewicz najbliższy jest przedstawieniu zawartemu w dziele Carteniusa (Jean de Cartheny), wydanym anonimowo w polskim przekładzie *O czterech ostatecznych rzeczach księgi czwory*, Kraków 1562, k. 79v (cyt. [za:] Sokolski *Staropolskie zaświaty*, s. 288):

Dotknięcie ani dalekością, ani żadną rzeczą będzie mogło być przekazano, iż przez osoby od Pana Boga dane będzie dotknięcie, gdzie będą miłe obłapiania, uciwie całowania przez wszelkiej nierządności z ojcy, z matkami, z przyjaciółmi, z znajomymi i ku innym.

w. 3679-3684 *Każdy młodzieniec / ich oblubieniec, / co tam przebywa; / w spólnej brygadzie, / w świętych słów składzie / dyszkurs ich bywa* – podobny obraz kreśli BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* VI 505-512:

Między nimi się takowa znajduje
miłość, iż jeden drugiego szanuje
chwałę jak swoją, weseląc się z jego
szczęścia wiecznego.
O, jako wdzięczna miła kompanija,
gdzie tylko samych jest konwersacja
tak wielkich królów, a wzajem życzliwych,
nader szczęśliwych!

w. 3692-3693 *nie na pianie / ... funduje* – zapewne obiegowe powiedzenie; por. BALDE/Anonim, *Sen* LVII 3-4:

Ach, choć szczęściem zbyt potrząsasz,
na pianach wspierasz łokcie.

Por. także CATULL. 70,3-4:

dicit, sed mulier cupido quod dicit amanti,
in vento et rapida scribere oportet aqua

Rzekła. Lecz co dziewczyna mówi kochankowi,
Trzeba pisać na wietrze lub na wartkiej wodzie.

(przekład A. Świderkówna)

w. 3717 *po życia biegu* – nawiązanie do 1Kor 9,24 (por. wyżej, obj. do Rd 3475-3480).

w. 3721 *Jesteś pielgrzymem* – jeden z wielkich toposów kultury, tzw. *homo viator*.

w. 3725-3726 *wrzawą, / jak z ślepej huty* – niejasne, być może „ślepa huta” to kuźnia Hefajstosa, boga kowalstwa, gdzie nie dochodzi słońce.

w. 3733 marg. *Kontemplacja ... czterech rzeczy ostatecznych* – do czterech rzeczy ostatecznych zalicza się: śmierć, Sąd Ostateczny, zbawienie i potępienie; zob. zaraz niżej, Rd 3736-3737.

w. 3754-3755 *wszystko się w ćwierci / zrywa* – sens: wszystko, ledwie zaczęte, psuje się.

w. 3756 *nie ujdzie myta* – zwrot obiegowy; por. BAKA, *Uwagi: Bogaczom ciemnym oświecenie*, w. 129-132:

Z pieniędzy
daj nędzy,
płać myto
kalitą [kaletą, czyli mieszkciem].

w. 3757-3762 *Próżność – pragnienie, / większa – walczenie / o skutek zbiorów, / próżność afektów, / chęć i respektów / u pańskich dworów* – por. Koh 1,2:

Vanitas vanitatum [...], vanitas vanitatum omnia vanitas.

Marność nad marnościami [...], marność nad marnościami i wszystko marność.

próżność afektów, / chęć i respektów / u pańskich dworów – sens: chęć zaznawania afektów i respektów u pańskich dworów jest próżnością.

w. 3766-3768 *próżnie się rodzą, / w próżności schodzą / i tracą mienie* – por. Koh 5,13-15 (Wujek):

Urodził syna, który będzie w wielkim ubóstwie. Jako wyszedł nagi z żywota matki swej, tak się wróci: a nic nie weźmie z sobą z prace swojej. Żałosna zgola niemoc: jako przyszedł, tak się wróci.

w. 3769-3771 *Złapasz li? Chwytaj! / Cię biorąc, pytaj: / masz li, co trzymasz?* – nawiązanie do Syr 34,2: „Jako który chwyta cię i wiatr goni, tak i który daje wiarę snom kłamliwym”. Z kolei NKPP („Świat” 4) notuje wyraźnie nawiązujące do słów Biblii przysłowie: „Ci, co w targ z światem się udają, cię tylko próżny chwytają”. Por. także niżej, Rd 3015 oraz Pl 30.

w. 3778-3779 *Z prochu wyniknie / prędko i zniknie* – por. wyżej, obj. do Rd 105.

w. 3783 *cóż masz w korzyści?* – por. Koh 2,22 (Wujek): „Bo cóż za pożytek człowiekowi ze wszystkiej pracy jego i z udręczenia ducha, którym się męczył pod słońcem?”; 5,10: „A cóż za pożytek panu z tego [...]?”; 5,15: „Cóż tedy mu pomoże, że na wiatr pracował?”.

w. 3787-3798 *Zważ pajęczynę, / cudzej przyczynę / i swojej straty: / gdy pół zbiera, / sama się zdziera / z jedwabnej szaty: / Myśli twej kratki / podobne siatki / są pajęczynie: / wszelka otucha / i ty jak mucha / zginiesz w perzynie* – podobne obrazowanie por. PAULLUS, *Lot gołębic* 4,11, w. 1-4 (k. G8r):

Ja na kształt chmury przemijam
i na kształt wichru się zwijam.
Pająka sieć nikczemnego –
skład wszytek cielska mego.

Myśli twej kratki / podobne siatki / są pajęczynie – porównanie mające antecedencje biblijne; por. Hi 8,14 (Wujek): „Nie upodoba mu się głupstwo jego, a jako pajęcza siatka ufanie jego”.

jak mucha / zginiesz w perzynie – wyrażenie przysłowiowe: „Zginął jak mucha” (NKPP, „Ginać” 17).

w. 3835-3846 *I przeto sobie / obiera w żłobie / kolibkę twardą: / rodzi się w szopie, / przy słomy snopie, / z światową wzgardą; / nie ma poduszki, / w podłe pieluszki / Matka Go zwija; / drżący, tży leje, / bydło Go grzeje, / a tud Go mija* – fragment zbiera motywy popularne w kolędach, podkreślające ubóstwo nowo narodzonego Jezusa, tu traktowane jako wzór pokory.

w. 3865-3870 *Zaliż Bóg ktama, / gdy mówi: „Brama / do Nieba ciasna: / tym się zawiera, / których rozpiera / odętość własna”* – zob. wyżej, obj. do Rd 355-372.

w. 3877 *Ubogim w duchu* – por. np. Mt 5,3 (Wujek): „Błogosławieni ubodzy duchem, abowiem ich jest Królestwo Niebieskie”.

w. 3882 *skalę* – zapożyczenie znaczenia od łac. słowa *scopulus*, oznaczającego zarówno ‘skałę, punkt szczytowy (np. kariery)’, jak i ‘trudność’.

w. 3889-3890 *z kąta / w kąt się ... płąta* – wyrażenie przysłowiowe (NKPP, „Kąt” 19).

w. 3897 *z Szkołą Chrystusa* – tj. z Kościołem.

w. 3901-3902 *Przedwiecznej słuchaj / Prawdy* – por. J 14,6 (Wujek): „Jam jest droga i prawda i żywot”.

w. 3907-3908 *Dąż za Chrystusem* – / *pośpieszaj klusem* – NKPP („Jezus” 26) przytacza za Adalbergiem przysłowie: „Poszło klusem za Panem Jezusem”.

w. 3941-3960 – Juniewicz wyraża tutaj pogląd katolickiej ortodoksji, polemiczny względem koncepcji bardziej rygorystycznych (m.in. starochrześcijańskich i średniowiecznych), nakazujących absolutne ubóstwo; por. CLEMALEX. *Div.* (passim, zwłaszcza 12-14).

w. 3948 *twej żądz kule* – podobna metaforyka strzelecka zob. FALEŃCKI, *Wojsko serdecznych afektów*, k. 93r: „Wizyja z rewizyją...”:

Wszyscy *ad Caelum*, do tego celu, celują: nie wszyscy trafią, bo nabijają prochem potężnie ambicyi, górą biją.

w. 3949-3951 *Różnych Bóg stanów / tak chce mieć panów, / jak i ubogich* – szyk: Bóg chce mieć [ludzi] różnych stanów, tak panów, jak i ubogich.

w. 3962 *Kloto* – por. obj. do Rd 89.

w. 3973 *Salomon wyznał* – zapewne chodzi o Księgę Koheleta rozwijającą myśl, że wszystko jest marnością: „Vanitas vanitatum et omnia vanitas”.

w. 3977-3978 *jak kwiatem / schnącym od cienia* – nawiązanie do Jk 1,10-11 (Wujek):

Boć przeminie jako kwiat trawy. Albowiem weszło słońce z upaleniem i ususzyło trawę, i kwiat jej opadł, i zginęła śliczność oblicza jego: tak i bogaty w drogach swoich uwiędnie.

Jest to motyw częsty w barokowej literaturze religijnej; zob. np. GNIEWISZ, *Smutek codzienny* III (s. 16):

Wnidzie ze świtem kwiatek lilijowy,
nabędzie glansu folijał różowy:
gdy ranna rosa obficie nań padnie,
w południowym słońca ogniu zginie snadnie.

w. 3982-3984 *gdy codzien rożnych / pauprów i możnych / z życia uwożq* – reminiscencja powiedzenia: „Śmierć nie zna prawa żadnego, bierze z panem ubogiego”, stanowiącego odpowiednik łac.: „Mors servat legem, tollit cum paupere regem” (NKPP, „Śmierć” 99). Por. HOR.*Carm.* 1,4,13-14:

pallida mors aequo pulsata pede pauperum tabernas
regumque turris [...]

Śmierć blada jednakowo ubogie chaty nawiedza
i pyszne zamki [...]

(przekład A. Lam)

w. 4003 *Piotra* – tj. Piotra Apostoła.

w. 4004 *Gawła* – św. Gała (łac. *Gallus*), opata i patrona St. Gallen (zm. 641-645), aczkolwiek w zestawieniu ze św. Piotrem zazwyczaj występuje nie Gawel, lecz św. Paweł Apostoł.

Łotra – Dobry Łotr, który nawrócił się, będąc ukrzyżowanym obok Jezusa (Łk 23,40-43), stanowi typową figurę pokutującego grzesznika.

w. 4024-4044 – wywodzące się z literatury antycznej porównanie życia do żeglugi stanowi jeden z popularniejszych toposów, stale obecny również w tzw. poezji rzeczy ostatecznych; por. RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 11: „Afekt pòkutu-jącej duszy”:

Nie tak się ciężko łódka nurzy,
gdy się szerokie morze burzy,
jako mię grzechowe wały
fala swą zalewały.

Podobnie PAULLUS, *Lot gotębice* 2,2, w. 13-20 (k. C₆r):

Śmierć – żywota kres ludzkiego,
żeglarza port tonącego;
stąd wysięć na ziemię świętą
albo na wyspę przekłęta.

Więc, żebyś łódkę twą w całe
uwięzić mógł w te morskie fale,
Boga miej za wodza twego
miasto kompasu morskiego.

Por. także niżej, Rd 4586-4587, 4602-4611.

w. 4045-4053 *Ej, bój się toni: / fala cię goni / Boskiego gniewu! / Miej się ku temu / zbyt potrzebnemu / pokuty drzewu, / co, gdy w łzach pływa, / z toni wyrzywa / wraz penitenta* – podobne obrazowanie zob. AUG.*Enar.Psal.* 51,11,3 (przekład: k. Y₁r):

Chcesz nie utonąć, a chwytasz się kamieni i ołowiu ziemskich, abyś wypłynął. Jeśli chcesz wyniść z tego morza świata, przywiąż się do drzewa, połóż się na drzewie: niech cię Krzyż niesie, niech cię Krzyż zbawi.

w. 4067 *wiecznej woni* – niebiańskie rozkosze miały dostarczać bodźców wszystkim pięciu zmysłom, także powonieniu; por. BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo* VI 477-484:

Jakie perfumów wonności wzniesienia
dla rozkosznego świętych powonienia
tam się znajdują, trudno wypowiedzieć
i teraz wiedzieć.

Jako wonieją róże z lilijami,
tulipy śliczne, fiołki z narcyssami
gęsto posiane w wirydarzach onych
dziwnie pieszczonych.

w. 4095 *gdy się uważa* – sens: gdy się zważa (rozważa), co to jest wieczność.

w. 4151 *bobak* – (L. *Marmota bobac*) zwierzę futerkowe, gryzoń z rodziny wiewiórkowatych (długość ciała do 40 cm), występuje w Europie Wschodniej i Azji, obecnie niemal doszczętnie wytępiony.

w. 4171-4176 *Alem już w górze / o tej arkturze / ciężkiej namienił, / co wieczność sroga / jest i jak droga, / niecom oenił* – por. wyżej, m.in. Rd 3379-3402.

w. 4182 *Plutona huty* – tj. kuźni Plutona, rzymskiego boga podziemi; tu: piekła. Por. niżej, Rd 4236; zob. także wyżej, obj. do Rd 3725-3726.

w. 4192 *jedynaczkę* – biblijne określenie duszy; por. Ps 22(21),21 (Wulgata): *unica mea*.

w. 4207 *szkrupulatem* – człowiekiem odczuwającym nieuzasadnioną obawę popełnienia grzechu, uważającym za grzech to, co nim nie jest, albo poczytującym popełnione grzechy powszednie za śmiertelne. Skrupuły stanowią schorzenie duszy uniemożliwiające osiągnięcie doskonałości chrześcijańskiej; por. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. XXV, s. 506-509. Por. zaraz niżej, Rd 4213-4218.

w. 4219-4221 *kręci się ... / ... / jak wąż w ukropie* – porównanie przysłowio-
we: „Kręcić się jak w ukropie” oraz „Kręcić się jak wąż” (NKPP, „Kręcić” 42, 43).

w. 4236 *huty przekłętej* – por. wyżej, Rd 4182.

w. 4241 *gorąc* – gorejąc.

w. 4247 *ziemskie Jowisze* – możnych tego świata; od imienia rzymskiego władcy bogów i ludzi, Jowisza. Por. HOR.*Carm.* 1,1,6: „terrarum dominos evehit ad deos” („podnosi panów ziemi na wyżyny bogów”; przekład A. Lam).

w. 4255-4257 *Mów z publicanem, / nie z owym panem / faryzeuszem* – nawiązanie do ewangelii św. Łukasza (Łk 18,10-14), gdzie pycha i fałszywa pobożność faryzeusza (przedstawiciela działającego w Judei od roku ok. 135 p.n.e. do 70 n.e. stronnictwa religijno-politycznego, charakteryzującego się m.in. skrajnie formalistycznym potraktowaniem kwestii pobożności) przeciwstawione zostały autentycznej pokorze celnika (Wulgata: *publicanus*).

w. 4275 *nie zguby chciwy* – por. Ez 33,11:

Rzecz do nich: Żyję ja! mówi Pan Bóg, nie chcę śmierci niezbożnego, ale żeby się nawrócił niezbożny od drogi swej a żył.

w. 4277 *Ewy syny* – określenie ludzi, względnie ludzkości, popularne w piśmiennictwie kościelnym, a mające swoje źródło w Rdz 3,20: „I nazwał Adam imię żony swej Hewa, iż ona była matką wszech żywiących”; por. antyfonę brewiarzową *Salve Regina*: „ad Te clamamus, exules filii, Hevae” (AHMA L 318 [nr 23969]; przekład: s. 80: „Do Ciebie wołamy, wygnańcy, synowie Ewy”).

w. 4279-4356 – przypomnienie Męki Pańskiej stanowi stały topos utworów pokutnych.

w. 4357-4359 *Mniej uczyn ... / a co ponoszę / na sercu srodze* – tu w sensie: uczyn mniejszą karę memu sercu („uczynić” w znaczeniu ‘ukarać’); por. też niżej, Rd w. 4384.

w. 4360-4362 *tu karz, siecz, bronuj / ciało – pardonuj / duszy, niebodze* – przywołanie popularnej sentencji, przypisywanej św. Augustynowi i zbieżnej z wieloma fragmentami jego pism, lecz u tego autora niepojawiającej się w takiej formie. W tłumaczeniu, jakie podaje *Życie chrześcijańskie* (s. 24), miała ona brzmienie: „Tu, Boże mój, siecz, pal, bij, byleś tylko na wieki odpuścił”. Wersja oryginalna zob. np. NEPUEU/PERKOWICZ, t. I, s. 50: „Hic ure, hic seca, hic non parcas, ut in aeternum parcas”; por. także TARŁO, *Kazanie*, k. H₂r:

Hic ure, hic seca, hic non parcas, dummodo in aeternum parcas: tu siecz, tu pal, tu karz, tu nie przepuszczaj, byleś odpuścił na wieki i do widzenia Twarzy Twojej w szczęśliwej dopuścił wieczności.

w. 4363-4365 *boć za rozkazem / Twym ta obrazem / Boskim się stała* – Bóg stworzył człowieka na obraz i podobieństwo swoje; por. Rdz 1,26. Zob. także niżej, Rd 4461-4462.

w. 4372 *Obmyj ją* – por. Ps 50(51),4 (Wujek): „Jeszcze więcej omyj mię od nieprawości mojej i od grzechu mojego oczyść mię”.

w. 4384 *wszak mniej uczynisz* – por. Rd 4357 oraz obj. do Rd 4357-4359.

w. 4398 *Ty – me kochanie* – podobna fraza por. RUDNICKI, *Głos wolny*, s. 28: „Wesołe zasypianie z Jezusem”:

Dobranoc, już dobranoc, o moje kochanie,
Jezu mój, o Boże mój i Panie.
Przy Tobie słodkość zdroju,
niech, Jezu, usnę w pokoju.

Jak pisze Maria Eustachiewicz (*Twórczość Dominika Rudnickiego (1676-1739)*, Wrocław 1966, s. 80; „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria A, nr 112), utwór Rudnickiego stanowi kontrafakturę jednej z popularnych pieśni miłosnych „na dobranoc”. W przypadku Juniewiczza adekwatny wydaje się raczej kontekst piśmiennictwa religijno-medytacyjnego. Por. także niżej, Rd 4482.

w. 4400 *Serafiny* – (łac. z hebr. ndm *Seraphim* lub *Seraphini*, -orum) najwyższy z chórów anielskich, wyraz najdoskonalszej Miłości Bożej.

w. 4408-4410 *byłem u siebie / mający Ciebie / kochał statecznie* – sens: byłem tu u siebie, na ziemi, mógł cię kochać; por. niżej, obj. do Rd 4432-4437.

w. 4425 *Cerbera* – Cerber był psem o trzech głowach, pilnującym wejścia do Hadesu.

w. 4432-4437 *i w piekle z Tobą, / wtórą Osobą, / rad się ucieszę. / Hej, wesół będę / i tam, gdy siędę / z Tobą, o Panie* – podobna deklaracja por. BARANOWICZ, *Lutnia Apollinowa*, s. 9: „Chrystus żegluję, wiatr mu hołduje”:

Czuć, spać, umierać i żyć z Panem lubię;
z Panem bezpiecznie: nigdzie się nie zgubię.
I w piekle z Panem nie boję się czarta –
gęba mu, aby nie ryczał, zawarta.

Być może motyw ten wywodzi się z *De imitatione Christi* Tomasza a Kempis; por. A KEMPIS/TRZEBIENSKI, *O naśladowaniu Chrystusa* III 59,1 (s. 273):

Wolę tu z Tobą, Panie, pielgrzymem na ziemi
zostać, niżli bez Ciebie w Niebie być z świętymi:
gdzie Ty jesteś, tam Niebo, a gdzie-ś nie jest, Panie,
już tam tylko śmierć, piekło i wieczne otchłanie.

Por. też opis stanu duszy oświeconej promieniem Boskiej miłości w: KATARZYNA GENUJEŃSKA, *Teologia miłości* II 4 (s. 128):

Panuje w tym czasie w duszy pokój i zupełne zadowolenie, bo używa pokarmu wiecznego żywota i nie lęka się żadnej męki, żadnego piekła, żadnej przeciwności, żadnego nieszczęścia, jakiegokolwiek mogłoby ją spotkać, sądzi bowiem, że z tą miłością może wszystko wycierpieć i wszystko znieść.

wtórą Osobą – Trójcy św., tj. Synem Bożym.

w. 4461-4462 *duszy stworzonej / w kształt Twej istoty* – zob. wyżej, obj. do Rd 4363-4365.

w. 4468-4470 *Naucz, jako Cię / bardziej w kłopotcie / kochać w czas nocny* – por. SALEZY, *Amour* VI 9 (s. 126):

O wielki Boże! Jakże dobrym sposobem trwania w Bożej obecności jest stosować się i zawsze chcieć stosować się do Jego upodobań! W ten bowiem sposób we wszelkich okolicznościach, nawet wtedy, gdy jesteśmy głęboko pogrążeni we śnie, znajdujemy się, jak mniemam, tym głębiej pogrążeni w najświętszej obecności Bożej. Tak, Teotymie, jeśli miłujemy Boga, zasypiamy nie tylko pod Jego wejrzeniem, ale z Jego zgodą, i nie tylko z Jego woli, ale zgodnie z Jego wolą, albowiem rzekłbyś, że to On sam, Stwórca nasz i Rzeźbiarz niebiański, układa nas na łóżach jak ptaki w gniazdach.

(przekład J. Rybałt)

w. 4481 *Ty – moje zbroje* – metafora wywodząca się z Iz 59,17, a spotykana parokrotnie w listach św. Pawła (Ef 6,13; Rz 13,12; Tes 5,8).

w. 4482 *Ty – me kochanie* – zob. wyżej, obj. do Rd 4398.

w. 4507-4508 *umrzeć dla życia / cudzego skrycia* – zwrot niejasny, zapewne w sensie: umrzeć dla uratowania, zachowania (*skrycia*) cudzego życia.

w. 4531-4553 – przeciwstawienie godności ponoszącego śmierć krzyżową Boga i znikomości człowieka jest wątkiem w opisach i medytacjach Męki Pańskiej często eksploatowanym (zarówno przez autorów pism ascetyczno-mistycznych, jak i utworów popularnych). W formie rozbudowanego nagromadzenia przeciwieństw ową niewspółmierność wyraża chociażby utwór Hilariona Fałęckiego; zob. FAŁĘCKI, *Wojsko serdecznych afektów*, k. 75v: „Perswazyja święta do refleksyi każdemu”:

Cierpiał Bóg Stwórca za stworzenie; cierpiał, któremu aniołowie w Niebie wyśpiewują: „Święty, święty”; cierpiał wyżej niż święty za niecnótów, dobry – za złych; śliczny Jezus, śliczność prymacyjalna wszelakich śliczności – za plugawców; niewinny – za winowajców; przyjaciel jedynie luby – za swoich nieprzyjaciół; Ojciec łaskawy – za marnotrawnych synów; Bóg i człowiek – za tak wielu powtórných swoich tyranów.

w. 4543-4548 *Absolon miły; / gdy własne siły / na ojca wzruszył, / sam na gałęzi / cudnie się więzi, / a lud go skruszył* – syn króla Dawida, Absalom, wzniecił rebelię przeciwko ojcu. Jego wojska zostały jednak rozbite, a on sam, jadąc na mule, uwiązał w konarach dębu (2Sm 18,9). Wiszącego na drzewie Absaloma znalazł Joab i – wbrew rozkazowi Dawida – zabił oszczepem (2Sm 18,14).

Pojawiające się u Juniewicza (a także w przekładzie Wujka) określenie „lud” odnosi się do wojsk wiernych Dawidowi.

w. 4553 *zbrodnia* – tj. zbrodniarza.

w. 4586-4587 *cośmy w tej dobie / krótkiej żeglugi* – zob. wyżej, obj. do Rd 4024-4044.

cośmy – sens: co my jesteśmy.

w. 4591-4592 *Otośmy glina, / perz, kurz, trocina* – zapewne nawiązanie do Rdz 3,19 (por. wyżej, obj. do Rd 105), a także do Rdz 2,7: „utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemi”.

w. 4602-4611 – zob. wyżej, obj. do Rd 4024-4044.

w. 4606-4608 *rwą się, rwą nagle / nadziei żagle / przez zwykłe fata* – zob. wyżej, obj. do Rd 718.

w. 4611 *z lepianki ciała* – zob. wyżej, obj. do Rd 4591-4592.

Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika

w. 2 *przełożywszy imię wspan, ujrzysz JAŁOKIM* – tj. Mikołaj, imię zakonne autora (zob. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, s. 14) czytane od tyłu.

w. 3-4 *z nazwiska wyrzuc śrzodek, co się ma w JUNONIE, / WIC z ostatnią literą przyłącz w końca stronie* – po usunięciu środkowej sylaby „no” i dodaniu na końcu „wic” otrzymuje się „Juniewicz”.

w. 5 *Trojakim szlubów związkim chcący skrępowany* – zostając zakonnikiem, musiał Juniewicz złożyć śluby czystości, ubóstwa i posłuszeństwa.

w. 7-9 *Pierwszy w dzikiej pustyni ojciec bezpotomny / ... / Paweł* – św. Paweł Pierwszy Pustelnik, patron założonego na Węgrzech w roku 1215 zakonu paulinów, miał się schronić przed prześladowaniami za panowania cesarza Decjusza na pustyni tebaickiej, gdzie zmarł około roku 342.

w. 9 *Augustyn – regułę* – w roku 1308 paulini przyjęli regułę św. Augustyna.

w. 10 *biret – nauka święta, a infuła – stułę* – Juniewicz w maju 1731 r. uzyskał tytuł doktora świętej teologii (oznaką tej godności był czerwony biret), a podczas pobytu w Rzymie został wyświęcony na księdza (zob. Baczewski, *Między satyrą a katechezą*, s. 14-16).

w. 19 *na koniec wejrżeli* – tłumaczenie końcowego fragmentu sentencji łacińskiej: „Quidquid agis, prudenter agas et respice finem” (Cokolwiek czynisz, czyń roztropnie i patrz końca).

w. 24 *na Drzewie* – tj. na Krzyżu.

w. 32 „*vale*” – (łac.) żegnaj.

podpis: „*Laudetur Iesus Christus*” – (łac.) Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.

DODATEK. Panegiryki z wydań pozostałych

1. Nimfa... Zofija z Sieniawskich Księżna Czartoryska...

Tytuł: *Nimfa* – (mit.) jedna z pomniejszych boginek, zamieszkujących góry, źródła, lasy itp. Nazwanie Zofii Sieniawskiej „nimfą” nawiązuje do niedawnego

ślubu z księciem Augustem Aleksandrem Czartoryskim (1697-1782), ponieważ grecki wyraz *nýmpe* oznacza przede wszystkim ‘narzeczoną, pannę młodą, oblubienicę’. Zofia Maria (1699-1771) z Sieniawskich, 1mo voto Denhoffowa, zgromadziła potężną fortunę, bowiem jako jedyna córka odziedziczyła po rodzicach majątek najbogatszej linii Sieniawskich, na nią przeszła również scheda po pierwszym mężu, hetmanie Stanisławie Erneście Denhoffie (ok. 1673-1728), z którym nie miała dzieci. Nic zatem dziwnego, że stanowiła w owym czasie najlepszą partię Rzeczypospolitej, a jej małżeństwo stało się głośnym wydarzeniem.

Nil – rzeka w Egipcie, największa spośród znanych starożytnym.

Tagi – Tag (dziś Tajo), rzeka w Hiszpanii i Portugalii, najdłuższa na Półwyspie Iberyjskim. Źródła starożytne podawały, że wody Tagu niosły ze sobą złotodajny piasek. Por. niżej, Cz.H 2.

Śrzeniawy fluktem płynąca – Śrzeniawa, herb Lubomirskich, wyobrażający rzekę w kształcie odwróconego ‘S’ (zob. NIESIECKI, *Herbarz* VI, s. 147-167). Zofia Maria z Sieniawskich Czartoryska była córką Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej oraz wnuczką Stanisława Herakliusza Lubomirskiego.

słoneczne konie – zaprzęg boga Słońca, Heliosa; por. Cz 95.

Pogonią – Pogonia, herb Czartoryskich, przedstawiający jeźdźca na koniu, z podniesionym mieczem. Por. niżej, Cz.H 2.

Generatowa wojsk J[ego] K[rólewskiej] Mości i Rzeczypospolitej – August Czartoryski został w 1729 r. pułkownikiem, a następnie generał-majorem regimentu gwardii pieszej koronnej.

Hrabina na Szklowie i Myszy – w roku 1568 Zygmunt August zezwolił Janowi Hieronimowi Chodkiewiczowi na używanie tytułu hrabiego Świętego Państwa Rzymskiego (*comes S[acri] R[omani] Imperii*), otrzymanego od cesarza Karola V; odtąd Chodkiewiczowie pisali się „hrabiami na Szklowie i Myszy”. Gdy w pierwszej połowie XVII w. włości te przeszły na Sieniawskich, także i oni rościli sobie prawo do wspomnianego tytułu (por. SCKP VI 837-838; XI 922-923).

polskiego Apollina – tj. wierszem polskim.

Na skoligowane... Domów ornamenta...

w. 2 z *Pogonią* – nawiązanie do herbu książąt Czartoryskich; por. wyżej, obj. do Cz tyt.

planety – Księżyc i gwiazda w Leliwie, herbie Sieniawskich (zob. NIESIECKI, *Herbarz* VIII, s. 340-352).

Tagi – aluzja do herbu Lubomirskich, Śrzeniawy, wyobrażającego rzekę; por. wyżej, obj. do Cz tyt.

w. 4 *Czegoż w takiej kandydat lidze nie dobieży?* – małżeństwo z Zofią Marią istotnie stało się początkiem świetności Familii.

kandydat – Książę August Aleksander Czartoryski.

Do Jaśnie Oświeconej Księżnej...

w. 8 z *polskim Hektorem* – w całym tym panegiryku Hektor oznacza Augusta Aleksandra Czartoryskiego. Miłość małżonków: Hektora i Andromachy była

wzorcową; podczas słynnego pożegnania Andromacha mówi do męża (HOM.*Il.* 6,429-430):

Jesteś mi teraz. Hektorze, i ojcem, i matką czcigodną,
bratem jedynym mi jesteś i mężem młodością kwitnącym.

(przekład K. Jeżewska)

w. 9 *miękkich Sardanapalów swą przyjaźnią mija* – o rękę najbogatszej w Polsce wdowy ubiegało się kilku kandydatów. Określenie mianem Sardanapala najlepiej przystawałoby do znanego z biernego usposobienia i zamiłowania do wygód Jana Klemensa Branickiego (1689-1771). Najwięcej energii poświęcał on na rozbudowę i upiększanie rodowej rezydencji w Białymstoku. Pełniąc funkcję generała artylerii koronnej, dał się poznać jako antytalent wojskowy, co nie przeszkodziło mu potem objąć urzędu hetmana. Pierwsza żona Branickiego (od 1709 r.), Katarzyna z Radziwiłłów, zmarła około roku 1730. Być może jednak (co mniej prawdopodobne) Juniewicz ma tutaj na myśli Karola Tarłę, najpoważniejszego z konkurentów. Był on od Czartoryskiego znacznie bogatszy i niejednokrotnie to okazywał. Jak pisze Claude-Carloman de Rulhière, *Tłumaczenie z francuskiego i historyi bezrządu Polski. Dzieło pośmiertne Rulhiera*, [tłum. Stanisław Staszic i in.], Warszawa: w Drukarni Ragoczy 1808, t. 1, s. 142:

Pamiętają jeszcze w Polsce, iż najzazdrośniejszy z nich, nadużywając bogactw swoich dla upokorzenia Czartoryjskiego, prowadził za sobą, idąc do wspólnej kochanki, poczet sług ubranych jak książę. Dumnemu temu człowiekowi odebrał Czartoryjski w pojedynku honor, zostawując życie.

Podczas owego pojedynku August Czartoryski pozwolił do siebie dwukrotnie wystrzelić, a następnie zapytał Tarłę, czym jeszcze mógłby mu służyć.

miękkich Sardanapalów – ostatni król asyryjski Sardanapal stał się synonimem zniechęcałości, zepsucia i słabego charakteru (zob. ERASMUS, *Adagia* 3.7.27: „Sardanapalus”). Oblegany wiele lat przez Medów w Niniwie, wobec groźby upadku miasta spalił się w pałacu wraz ze swymi żonami, niewolnikami i kosztownościami. Z Sardanapalem utożsamiano ostatniego historycznego króla asyryjskiego (nb. władcę ze wszech miar wybitnego), Assurbanipala (VII w. p.n.e.); jego starszy brat, który chcąc zdobyć władzę, sprzymierzył się z wrogami Asyrii, poniósł samobójczą śmierć w płonącym pałacu; również legendarny Sardanapal miał podpalić swój pałac i zginąć wraz z całym dworem.

w. 10 *w Bellony humor i kształt* – obaj mężowie Zofii z Sieniawskich pełnili wysokie funkcje wojskowe: pierwszy był hetmanem, drugi generałem gwardii koronnej, stąd też porównanie do Bellony wydaje się zupełnie naturalne.

w. 11-12 – przykład dość dowolnego i wyłącznie ornamentacyjnego posługiwania się aluzjami mitologicznymi: Hektor został zabity pod Troją przez Achillesa.

w. 11 *Z Achillesem z tej Parki cięciem rozłączona* – Achilles oznacza tu pierwszego męża Zofii Marii, hetmana Stanisława Ernesta Denhoffa.

w. 12 *rozsądkiem Katona* – nawiązanie do niewzruszoności zasad Katona Starszego; por. wyżej, obj. do Rd 775.

w. 22 *Erydanu* – Eridanos, legendarna rzeka, w której wody wpadł strącony piorunem z rydwanu Heliosa Faeton. Z racji znajduwanego u jej ujścia bursztynu (por. w. 22: „drogim chętny piaskiem”, w. 24: „złotawym władającym blaskiem”) Eridanos identyfikowano z Padem.

w. 28 *Helikonu* – Helikon, pasmo górskie w Beocji, gdzie znajdowała się świątynia Apollona oraz gaj jemu poświęcony. Woda z tamtejszych źródeł (Aganippe i Hippokrene) miała przynosić natchnienie poetyckie.

w. 36 *ojczysty Księżyc* – Leliwa; zob. obj. do Cz.H 2.

w. 37 *już nie rzekę: rzekę* – sens: już nie powiem: rzekę; lub z inwersją: już nie rzekę – powiem.

w. 38 *pean* – por. wyżej, obj. do Rd 3566.

w. 42 *cnoty styrem moderuje biegi* – wers sparafrazowany w Radz 18 oraz Og 13-14.

w. 43 *mitr* – zob. wyżej, obj. do Radz.H 1.

buław – zob. wyżej, obj. do Radz 52.

w. 48 *Pallady* – Pallas/Pallada, przydomek Ateny jako bóstwa wojny, zazwyczaj (w literaturze staropolskiej) używany synonimicznie, przez co tu odnosi się również do innych prerogatyw bogini, takich jak mądrość czy wymowa polityczna.

w. 61-66 – podobną grą słów posłużył się autor wiersza *Na imię: filozof* (cyt. [za:] TREMBECKI, *Wirydarz*, t. 1, s. 161):

Przy pięknej pannie imieniem Zofiej
 Wszczęła się mowa o filozofiej.
 Rzekł ktoś, że *filos* zowie się miłością
 Po grecku, zaś Zofija mądrością.
 Ozwie się na to mąż, co blisko siedział:
 „Dopierom teraz o tym się dowiedział,
 Ze filozofem i ja się mianuję,
 Bo ja każdą noc Zofiją miłuję”.

Analogiczny koncept w odniesieniu do innej Zofii, generałowej Wittowej, zastosował pół wieku po Juniewiczzu Stanisław Trembecki w wierszu *Do generałowej Wittowej przejeżdżającej z mężem do wód spaskich* (cyt. [za:] tenże, *Pisma wszystkie*, opracował J. Kott, Warszawa 1953, s. 66; „Z Prac Instytutu Badań Literackich PAN”):

A którekolwiek zoczą cię narody,
 Ci, co Tamizę, ci, co Rodan piją,
 Sporni, lecz na to pełni będą zgody:
 Mniej cenić mądrość niż Filo-Zofiją.

w. 64 *Platonem* – Platon (424-347 p.n.e.), słynny filozof grecki, został tutaj przywołany raczej bez związku z jego poglądami.

w. 68 „*in filo*” – składnie (łac. *filum* ‘nić’, ale też ‘wątek mowy’).

w. 73 *Nicią swą Tezeusza Aryjadna broni* – córka króla Krety Minosa, Ariadna, dała ateńskiemu herosowi Tezeuszowi kłębek nici, dzięki któremu odnalazł on drogę powrotną z labiryntu. Por. Og 153.

w. 75 *w Junony dobie Saturnami rządzi* – tj. w czas małżeństwa zawiaduje wszelakimi dostatkami. Rzymska Junona, utożsamiana z grecką Herą, była boginią nieba i małżonką Jowisza, opiekującą się m.in. małżeństwami. Saturn to italskie bóstwo agrarne, odpowiadające greckiemu Kronosowi; za jego rządów miał panować na ziemi złoty wiek.

w. 77 *Jazona runo* – zob. wyżej, obj. do Rd 488.

w. 78 *swym „filo”* – tj. swą nicią (rzeczownik *filum* jest rodzaju nijakiego). *filomuza* – miłośniczka sztuk (z gr.).

w. 79-82 – fragment sparafrazowany w Og 27-40 oraz Pl 49-54.

w. 79 *Prędsza w dowcipnym locie niżli Filomela* – Filomela została uwiedzona przez męża swojej siostry, trackiego króla Tereusa, który, aby rzecz się nie wydała, uciął jej język. Gdy jednak udało jej się porozumieć z siostrą, Prokne, obie kobiety postanowiły się zemścić: podały królowi potrawę przyrządzoną z Itysa, syna Tereusa i Prokne. Gdy później uciekały przed oszalałym z rozpacz królem, bogowie zamienili Filomele w słowika, a Prokne w jaskółkę.

w. 80 *tetrycznych książąt* – mowa o Czartoryskim.

w. 84 *Księżycem księżna i Gwiazdą jaśnieje* – aluzja do herbu Leliwa; por. Cz.H.

w. 89 *W tym oceanie fortun* – por. Cz 137.

w. 91 *nie pojmie tej Erytry setnym Argus okiem* – sens: tego Morza Czerwonego nie obejmie wzrokiem nawet stuoki Argos (zob. wyżej, obj. do Rd 559-570).

w. 92 *nad obłokiem* – czyli nad niebem (orbitą księżyca); miała się tam znajdować natura niezniszczalna i niepodlegająca zmianom; zob. wyżej, obj. do Rd 10-12.

w. 95 *nad słoneczne Czartoryskich konie* – zob. Cz tyt.

w. 100 *i w cesarskie linije krwi kursem wbiegają* – Czartoryscy wywodzili się od wielkich książąt litewskich, a zatem – przez mitycznego Palemona – spokrewnieni byli z cesarskim rodem rzymskich Juliuszów.

w. 101-104 – koncept oparty na tożsamości herbu książąt Czartoryskich i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

w. 106 *Księżycyca i Śrzeniawy* – aluzje herbowe.

w. 112-114 – Atalanta, przymuszana przez ojca do małżeństwa, zgodziła się wyjść tylko za tego, kto okaże się od niej szybszy w biegu; w przeciwnym wypadku konkurenta czekała śmierć. Hippomenes podczas wyścigu upuszczał Atalancie pod nogi złote jabłka, ta zaś, zaciekawiona, przystawała, aby je podnieść, skutkiem czego przegrała gonitwę.

w. 116 *jeden generał wielki* – August Aleksander Czartoryski.

w. 119-120 *pewna z najpierwszej brygady / bogini w tym służyła fruktem swojej rady* – Hippomenesowi złote jabłka miała dać Afrodyta (pochodziły z ogrodu

Hesperyd lub ze świątyni bogini na Cyprze), należąca do dwunastu głównych bóstw olimpijskich; por. zaraz niżej, w. 123-124.

w. 127-128 *lecz pono w pierścieniu / przy Korwinowym fortel ukryta imieniu* – według legendy król Maciej I Korwin (zw. Wielkim; 1443-1490, król węgierski od 1458, król czeski od 1469) miał ustrzelić kruka (por. łac. *corvus* – ‘kruk’), który porwał mu z palca sygnet. Na pamiątkę owego wydarzenia król umieścił w swym herbie ptaka z pierścieniem w dziobie (zob. NIESIECKI, *Herbarz VIII*, s. 398, s.v. „Ślepowron”). Zawarta w objaśnianych wersach aluzja wydaje się wydawcy niejasna, trudna do rozszyfrowania w kontekście osób występujących w panegiryku. Być może Juniewicz przywołuje ową historię jako przykład ukaranej chciwości, mającą w sposób aluzyjny ukazywać moralny aspekt porażki odpalonych konkurentów do ręki (i majątku) wdowy po Denhoffie, którzy – w przeciwieństwie do Czartoryskiego – nie cieszyliby się samym jedynie szczęściem Nimfy.

w. 129 *Ceres* – rzymska bogini urodzaju, identyfikowana z grecką Demeter.

w. 137 *ocean to jest fortun* – por. Cz 89.

w. 152 *i swym się toczyć kołem Fortuna statecznie* – por. Pl 65.

w. 163 *Sabie* – mowa o królowej z Saby (południowo-zachodnia Arabia, dzisiejszy Jemen), która przybyła do Jerozolimy, żeby przekonać się o mądrości króla Salomona, przywołując przy okazji niezmierne bogactwa; zob. 1Krl 10,1-13.

w. 164 *Trzeciego Jana* – Jana III Sobieskiego.

w. 165-172 – fragment wykorzystany w Og 169-176.

w. 168 *na czas mały* – por. 1Krl 10,13.

w. 177-178 *Bajka uczy, znajoma poetyckiej głowie* – por. HES.Op. 59-89.

w. 178 *że w Pandorę wszelaki dar wlałi bogowie* – por. HES.Op. 80-82:

[...] i nazwał ową kobietę

Wszystkodarą-Pandorą, bo wszyscy mieszkańcy Olimpu

dar ten dali [...]

(przekład J. Łanowski)

w. 183 *Kloryndy* – imię Klorynda nosiła wojownicza bohaterka *Jerozolimy wyzwolonej* Torquata Tassa, a później także wielu popularnych romansów i pieśni miłosnych.

w. 198 *snem nudzących Syren* – aluzja do HOR.Ars 359: „lecz się zzymam, ilekroć dobry przyśnie Homer”.

w. 201 *Memnonem* – Memnon, syn Titonosa i Eos (Jutrzenki) lub Hemery/Dnia. Jako bratanek Priama, króla Troi, przybył z odsieczą, gdy miasto zostało już otoczone przez wojska Achajów. Zginął z ręki Achillesa. Bolejąca matka wyjednała mu u Zeusa dar wiecznego istnienia: jego martwe ciało uniesione zostało pod osłoną nocy z pola bitwy i przywrócone do życia w odległej krainie. Według legendy dwa posągi faraona Menofisa III, znajdujące się nieopodal Teb egipskich, a zwane Kolosami Memnona, o wschodzie słońca miały wydawać z siebie

jękliwe tony (być może na skutek dużej różnicy temperatur, gwałtownego rozszerzania się popękanej skały i ruchu powietrza w szczelinach). Starożytni utrzymywali, że w ten sposób Memnon pozdrawia swoją matkę, Jutrzenkę, powracającą do niego po nocnym rozstaniu, i wita nadchodzący Dzień. Do tego pozdrowienia zachęcało go Słońce, trącąc jego wargi swoimi promieniami.

w. 203-218 – fragment wykorzystany w Radz 74-78, Og 191-196 oraz Pl 67-74.

w. 208 *nieś w niebiosa te Państwo, duchowna ofiara* – tj. modlitwy i intencje mszalne mają księżącą parę wynieść pod niebiosa.

w. 216 *styrem butawy* – aluzja do godności hetmańskich piastowanych przez ojca oraz pierwszego męża Zofii Marii Czartoryskiej, a także przepowiednia przyszłej kariery jej męża.

w. 219-220 – dwuwiersz sparafrazowany w Og 197-198.

w. 220 *vale* – (łac.) żegnaj.

w. 221-222 – podobny argument w Radz 7-12, Og 7-10 oraz Pl 3-10.

w. 223-228 – fragment wykorzystany w Radz 71-73 oraz Og 177-178 i 199-200.

w. 230-231 *kompensując defekta braci mych i drużby* – / *którzy u Twego trwali na usługach boku* – trudno ustalić, za jakie uchybienia częstochowskich paulinów ekskuzuje się w tym miejscu Juniewicz. Można tylko przypuszczać, że sprawa wiązała się z powtórным wyjściem za mąż wdowy po hetmanie Denhoffie. Wiadomo, że spośród kandydatów do jej ręki na Jasnej Górze pojawił się w wigilię Bożego Narodzenia 1730 r. infant portugalski don Emanuel, ubiegający się nb. także o koronę polską (zob. M. Baliński, *Pielgrzymka do Jasnej Góry w Częstochowie*, Warszawa 1846, s. 378).

w. 235-236 – wersy powtórzone w Og 201-202.

2. Ozdoba wielkich imion... Heleny Księżnej na Kozielsku Ogińskiej...

Tytuł: *Heleny Księżnej na Kozielsku Ogińskiej* – Helena z Ogińskich Ogińska (ok. 1700-1792), od 1739 r. była żoną Ignacego Ogińskiego (1697-1775). Kozielsk stanowił przez pewien czas udzielne księstwo, wchłonięte później przez Wielkie Księstwo Moskiewskie. Ogińscy (a także Puzynowie) wywodzili swoje pochodzenie od kniazia kozielskiego (początek XVI w.), Jerzego Teodorowicza, i pisali się „księżętami na Kozielsku” już na początku XVII w. (zob. NIESIECKI, *Herbarz VII*, s. 49). Dedykowanie księżnej poematu głoszącego pochwałę domu Radziwiłłów nie wydaje się niczym dziwnym, bowiem w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XVIII w. Ogińska wraz z mężem należeli do stronnictwa radziwiłłowskiego. Wcześniej Helena, procesująca się z bratankiem Michałem Kazimierzem Ogińskim o spadek, zabiegała o poparcie u Michała Kazimierza Radziwiłła przeciwko Michałowi Czartoryskiemu, który pomagał jej przeciwnikowi. Proces zakończył się w roku 1750. W latach późniejszych, od 1757 r., nastąpiło stopniowe ochłodzenie stosunków, aż wreszcie Ogińscy opowiedzieli się po stronie Familii.

Na herbowny klejnot... Ogińskich

w. 1 *Fortę się Nieba Pani nominuje* – jeden z tytułów Matki Boskiej, zaczerpnięty z wczesnośredniowiecznego hymnu *Ave maris stella*, włączonego później do *Brewiarza Rzymskiego* (AHMA LI 140 [nr 3044]; przekład: s. [52]):

Ave maris stella,	<i>Ave</i> , gwiazdo morza,
Dei mater alma	Wzniosła Matko Boga
Atque semper virgo,	I wieczna Dziewico,
Felix caeli porta.	Szczęсна niebios bramo.

w. 2 *brama Ogińskich* – Ogińscy mieli w herbie bramę obozową.

Jaśnie Wielmożna Pani i Dobrodziko

w. 1-10 – fragmenty analogiczne w Radz 1-12 oraz Pl 1-10; wersy 5-10 stanowią odległą reminiscencję Cz 221-222.

w. 5-6 *Nie tu straty Parysa prózną w Troi cenę, / ... rysuję* – szyk i sens: rysuję tu nie prózną cenę (tj. znikomą wartość) straty (poniesionej przez) Parysa w Troi.

w. 9 *w kształt Wielkiego niegdy Konstancyjna matki* – św. Helena (*Flavia Iulia Helena*; 255-328), żona cesarza Konstancjusza Chlorusa, matka Konstantyna Wielkiego. Po przyjęciu chrześcijaństwa udała się w 326 r. do Jerozolimy, gdzie nakazała zburzenie świątyń pogańskich. „Odnalazła” również relikwie Krzyża Świętego (por. niżej, w. 15-17).

w. 14 – parafraza Cz 42; fragment analogiczny do Radz 18.

w. 15 *Wizytkę* – wizytki to siostry Nawiedzenia NMP; tu jest to pewien koncept językowy: św. Helenę można nazwać wizytką, ponieważ odwiedziła – w obecnym znaczeniu: odwiedziła – Grób Pański w Jerozolimie.

w. 22 *Kameno* – tu jako apostrofa do własnej twórczości.

w. 24 *wizytkaś pobożnością – od wizyt kościołów* – Helena Ogińska i jej mąż Ignacy dokonali wielu fundacji na rzecz Kościoła.

w. 27-38 – parafraza Cz 79-82; fragment analogiczny do Pl 49-54.

w. 43 *tamta dla Krzyża chwały rodzi Konstancyjna* – Konstantyn Wielki (274-337), mimo że chrześcijaninem został dopiero na kilka dni przed śmiercią (zmarł 22 V 337 r.), był protektorem chrześcijan, którym na mocy tzw. edyktu mediolańskiego przyznał w roku 313 swobodę wyznania. Według legendy, przed bitwą przy Moście Mulwijskim (28 X 312) z wojskami drugiego pretendenta do władzy cesarskiej, Maksencjusza, zobaczył we śnie świetlisty krzyż z dewizą: *in hoc signo vincas*.

w. 44 *Tobie mieć przeczą Nieba żądanego syna* – Helena Ogińska nie miała dzieci, zmarła bezpotomnie.

w. 48 *Debory* – Debora to sędzia i prorokini ze Starego Testamentu: przepowiedziała Barakowi zwycięstwo odniesione nad wojskami kananejskimi Sisery, poprowadziła też wyprawę wojenną; por. Sdz 4-5.

w. 56 *nie mniemając, że synek przemieni się w żmiję* – zapewne reminiscencja wyrażenia przysłowiowego (por. NKPP, „Zmija” 5a), mającego swoje źródło w bajce Ezopa (AESOP*fab.* 62) opowiadającej o wieśniaku, który ulitował się

nad zmarzniętą żmiją i ukrył ją w zanadrzu, ta zaś, ogrzawszy się, śmiertelnie go ukąsiła.

Innym możliwym wytłumaczeniem byłoby tutaj nawiązanie do starożytnego (por. HDT.*Hist.* 3,109; *Physiol.* 1,10; AEL.*Nat.anim.* 1,24; 15,16) poglądu, jakoby żmija, wydając na świat młode, przypłacała to życiem. Por. CHMIEŁOWSKI, *Nowe Ateny*, cz. 1, s. 878 (Chmielowski przytacza utwór ze zbioru *Zagadki (Aenigmata)* Symfozjusza (*Symphosius*), nr 15, *editio princeps* – Paris: Joachimus Perionius, 1533):

Non possum nasci, si non occidero matrem;
occidi matrem, sed me manes exitus idem:
id mea mors patitur, quod iam mea fecit origo.

Nie mogę się narodzić bez zabicia matki;
matkę zabiłam, lecz mnie ten sam koniec czeka:
to właśnie jest mým kresem, co było początkiem.

w. 66 *Judyta* – bohaterka starotestamentowej Księgi Judyty; uśmierciła Asyryjczyka Holofernesa, zmyliwszy jego czujność i upoiwszy go.

w. 67 *defekt ... podobny* – określenie niejasne, zapewne chodzi o uleganie własnym „pasynom”, czyli afektom.

w. 72 *masz bez ojca syna* – tj. Chrystusa. Miłość do Niego zastępuje Ogińskiej miłość do dziecka, którego mieć nie może.

w. 91 *Z imienia tylko dobra polska była Bona* – mowa o królowej Bonie (Bona Sforza d'Aragona; 1494-1557), drugiej żonie Zygmunta Starego. Użyty tutaj koncept wydaje się tyleż naturalny (*bona* znaczy po łacinie ‘dobra’), co popularny; por. BOILEAU/ZAŁUSKI, *Plemię ludzkie*, s. 20:

Choćbyś miał tyle skarbów, ile miała owa
z imienia, ale nie z swych spraw Bona królowa.

w. 97-98 *Zniża się przed tym Twoim zła hardość bonetem / barziej niż przed wojennym Bellony kornetem* – podobny koncept, oparty na wieloznaczności słowa „kornet”, zob. FAŁĘCKI, *Wojsko serdecznych afektów*, k. [1]₃v: „Podjazd na zniesienie młodzików wojennych, i Bellonie, i Cyprydzie służących”:

Do wielkiej kawalerski honor przyszedł bidy,
gdy w regimencie nosi Mars kornet Cyprydy.

w. 106 *przy mistrze* – zob. obj. do Radz.II 1.

w. 117-118 – parafraza Prz 31,10; zob. obj. do Rd 1455.

w. 119-120 *Daleko od ostatnich świata brzegów cena / tej się szerzy* – por. Rd 1474-1476 oraz obj. do Rd 1455.

w. 123 *Bersabeq* – Bethsabec, żona hetyty Uriasza, posłanego na śmierć przez króla Dawida; później żona tegoż, matka Salomona; por. 2Krl 11,2nn.; tu

jako pożądaný ideał kobiety (skoro wzbudziła taką namiętność w „wielkim koronacie”, czyli królu Dawidzie).

w. 127 *Wasta* – Waszti, żona króla perskiego Aswerusa (Kserksesa I), została przez niego oddalona, gdyż odmówiła przyjścia na ucztę wydaną przez króla; por. Est 1,10nn.

w. 136 *wiatrem goni* – metafora biblijna; zob. wyżej, obj. do Rd 3769-3771.

w. 142 *kiedyć Franciszki imię służy* – być może Helena Ogińska miała na drugie imię Franciszka (po swoim stryju, Franciszku Ogińskim).

w. 143 *się w tym imieniu FRASZKA i NIĆ snuje* – „fraszka nić” jest anagramem słowa „Franciszka”.

w. 153 *Swą nicią Tezeusza Aryjadna broni* – por. Cz 73.

w. 162 *swą nicią sto wyciąga Twych cnót zalecenia* – tj. wydobywa pochwały stu cnót.

w. 163 *Muza od fraszki uda się do czaszki* – sens tego kalamburu: wypowiedź przejdzie od tematów wesołych i błahych do poważnych.

w. 169-176 – parafraza Cz 165-172.

w. 177-178 – parafraza Cz 227-228; fragment analogiczny do Radz 73.

w. 187-188 – fragment zbliżony do Radz 81-83.

w. 192-193 – parafraza Pl 67-68.

w. 194 *Bramy* – aluzja do bramy obozowej z herbu Ogińskich.

w. 197-198 – parafraza Cz 219-220.

w. 199-200 – parafraza Cz 223-226; fragment analogiczny do Radz 71-72.

w. 201-202 – dokładne przytoczenie Cz 235-236.

3. [Dla Jana Platera]

Tytuł: *Jana Platera* – Jan Ludwik Plater; zob. niżej, obj. do Pl 5.

Na herbowny dekor... Platerów

w. 1 *Scypijo ... Afrykański* – może chodzić o Scypiona Afrykańskiego Młodszego (183-129 p.n.e.), rzymskiego dowódcę i polityka, znanego ze zburzenia Kartaginy, lub adopcyjnego dziadka tegoż, Scypiona Afrykańskiego Starszego (235-183 p.n.e.), który zwyciężył Kartagińczyków pod Zamą. Obaj Scypionowie, choć tak sławni, byli myleni już w starożytności.

w. 3 *Nie od lasa te Laski* – Platerowie w herbie mieli cztery laski (tramy). Zwrot użyty przez Juniewiczza sugerował przy tym jednoznacznie orientację polityczną adresata; por. przysłowie: „Jeden sasa, drugi do lasa” (NKPP, „Sasa”). Pierwotnie przysłowie to odnosiło się do chodu koni i innych zwierząt pociągowych, wymowy politycznej nabrało zaś w czasach wojen pomiędzy zwolennikami Leszczyńskiego a Wettynów.

w. 5 *przesławnego Jana* – tj. Jana Ludwika Platera (zm. ok. 1763), który dzięki poparciu stronnictwa radziwiłłowskiego został posłem na sejm w 1748 r., tam jednak zbliżył się do przywódców Familii: Michała Czartoryskiego i Jerzego Flemminga. Wobec postępującego zaostrzenia stosunków między ministrem

Heinrichem von Brühlem i Radziwiłłami (sprawa podziału ordynacji ostrogskiej na mocy transakcji kolbuszowskiej z grudnia 1753 r.) a Familią Plater postanowił się chyba asekurować. W roku 1753 zmienił rodowy przydomek Broel na Brühl. Szymon Konarski (*Platerowie*, Buenos Aires–Paryż 1967 („Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej”, t. IV), s. 118) podaje, że w roku 1753 Jan Plater był lub też został podkomorzym Augusta III Sasa. Potem raczej już nie sympatyzował z Familią. Dedykacja położona przed utworem proradziwiłłowskim mogła więc stanowić jeszcze jedną manifestację kolejnej politycznej woltę Platera.

w. 6 *Gracyjana* – Jan Ludwik Plater zapewne otrzymał imię po swoim stryju (zm. 1736), który w kazaniu pogrzebowym (DOCHTOROWICZ, *Głos Pański*, k. A_{1v}) oraz w panegiryku (BAKA, *Comitia*, k. I_{1r}) wymieniany jest jako Jan Gracjan. Prawdopodobnie było to również jedno z dalszych imion adresata dedykacji, starosty giegobrockiego.

Jaśnie Wielmożny M[o]łści Dobrodziej

w. 1-10 – fragment analogiczny do Radz 1-12 oraz Og 1-10.

w. 1 z *kastalskich źródeł* – Kastalia to święte źródło i potok w pobliżu Delf w Grecji środkowej, wypływające ze stoku Parnasu, poświęcone Apollinowi i Muzom. Woda Kastalii miała dawać natchnienie poetyckie.

w. 3-10 – wersy te nawiązują do Cz 221-222.

w. 6 *nad setnych Gracyjanów* – Juniewicz nie przywołuje tutaj raczej żadnej konkretnej postaci, jest to zapewne koncept oparty na etymologii imienia Gracjan, od łacińskiego słowa *gratia*, oznaczającego m.in. ‘urok’ i ‘wdzięk’.

w. 13-14 – por. niżej, Pl 55-56.

w. 25-26 *Nic nikogo statecznie ucieszyć nie może, / tylko Ty sam, cel wiecznych uciech, o mój Boże* – myśl ta pojawia się często, zwłaszcza w pismach św. Augustyna, aczkolwiek trudno byłoby ją uznać za coś swoistego jedynie dla tego autora: zob. np. AUG.*Conf.* 10,4: „Ty jeden, [Boże], jesteś całym moim szczęściem” (przekład Z. Kubiak). Podobnie apokryficzne Ps.-AUG.*Med.* 18,2 (przekład: k. 17v):

To jednak wiem, iż mi źle bez Ciebie, Panie, nie tylko z wierzchu, ale i wewnątrz. Bo wszytek dostatek, który Bogiem moim nie jest, jest mi niedostatkiem.

w. 30 *cień chuyta* – zob. wyżej, obj. do Rd 3769-3771.

w. 37 *żagle zagubi i nawę* – zob. wyżej, obj. do Rd 718.

w. 44 *Chrystusowy z imienia skutkiem faworycie* – aluzja do imienia Jan, oznaczającego po hebr. (*Johohanan*) ‘Bóg (Jahwe) jest łaskawy’; prawdopodobnie także aluzja do Jana Apostoła, ulubionego ucznia Jezusa.

w. 49-54 – parafraza Cz 79-82; fragment analogiczny do Og 27-40.

w. 55-56 – por. wyżej, Pl 13-14.

- w. 59 *adorować zwykli jako cielca Żydzi* – Żydzi sporządzili złotego cielca i dopuścili się idolatrii podczas wędrówki przez pustynię: zob. Wj 32,1-20.
- w. 65 *Więc niech Ci z złotym służy swym Fortuna kotem* – por. Cz 152.
- w. 67-74 – parafraza Cz 203-218; fragment analogiczny do Radz 74-78 oraz Og 191-196.
- w. 67-68 – przeróbka Og 191-192.
- w. 70 *Laski* – herb Platerów.
- w. 71-72 *Paro! / ... Te Państwo* – żoną Jana Ludwika Platera była Emercjanna Ludwika Platerówna (zm. 1775).

SŁOWNIK WYRAZÓW ARCHAICZNYCH

Po skrócie oznaczającym tytuł utworu następują liczby określające numer wersu. Pytajniki w nawiasach wskazują na znaczenia wątpliwe lub hipotetyczne, rekonstruowane na podstawie interpretacji tekstu. Wyrazy polisemiczne odnotowywano tylko wtedy, gdy ich użycie nie odpowiadało obecnemu znaczeniu.

abrys – obraz, portret; Cz 150
abrysować – przedstawić; Pl 17
abrysowanie – przedstawienie (kogo, czego); Cz 185
adorować – czcić; Radz 52; Cz 3, 38; Pl 59
adorowany – uczczony; Radz tyt.; Cz tyt.
adumbrować – (łac. *adumbrare*) przedstawić (co we właściwy sposób); Rd 4059; Og tyt.; Pl 28
aft – haft; Rd 524
– szwy (którymi zaszyto ranę); Rd 1954
akcja – działanie; Cz 57, 175
Akwilon – północna strona świata; Rd 639
alarmo – głośno (od niem. *der Lärm* – hałas); Rd 116
alembikowa – (o wódce) przepalanka; Rd 1572
alternata – odmiana (por. łac. *alternare* ‘zmieniać kolejno’); Radz 28; Pl 69
antenat – przodek; Radz 70
apludować – pochwalić, przyklasnąć (por. łac. *applaudere* ‘przyklaskiwać’); Cz tyt., 191

apteczka – izba, w której przechowywano przyprawy korzenne, wódki i lekarstwa; Rd 1557
arktura – miejsce ciasne (por. łac. *arctus* ‘ciasny, wąski’); Rd 720, 4172
atlant – olbrzym (od imienia giganta Atlasa); Rd 59
– moczarz; Rd 2886; Cz 110
awantaz – korzyść, zysk; Rd 344; Og 58
badać się – dopytywać się, dociekać; Rd 4512
baj – bajarz, plotkarz; Rd 998
bajać – zmyślać, opowiadać bajki; Rd 1310, 1594, 1682
bajeczny – zmyślony, mityczny; Cz 29, 181
bajka – rzecz zmyślona, opowieść mityczna; Rd 619; Cz 1, 177
bańka – szklanka (?); Rd 1661
basarunek – odplata, zadośćuczynienie; Rd 1035
bąk – rodzaj zabawki; tu: kula armatnia; Rd 132

bąkać – mówić, niedomawiając; cedzić przez zęby; Rd 176+

bezpieczeń – śmiało, bez bojaźni; Rd 1603

bezpieczeń – beztroska; Rd 4397

bezpieczny – beztroski, wolny od obaw; Radz 53; Rd 2738

biedzić – stawać się biednym; Rd 1296

bisurmanowy – należący do Turka lub muzułmanina; Rd 2078

boczyć (się) – zbaczać z drogi; Rd 1+6, 4+7+

bomba – granat moździerzowy; Rd 70

bonecik – deminutiwum od *bonet* (zob.); Og 106

bonet – kobiece koronkowe nakrycie głowy; Og 95, 97, 99, 102, 103, 107

bonować – używać sobie; Og 9+, 95, 99, 100

bosak – człowiek chodzący boszo; Rd 1121

brak: *bez braku* – bez różnicy; Rd 3035

bret – (niem. *das Brett*) deska; Rd 320, 2252

brygada – kompania; Rd 3682, 3709; Cz 119

bryzować (się) – stroić (się); Rd 191+, 1922

buczno – butnie, paradnie; Rd 1133

buda – dom, miasto; Rd 2372

bur – opończa; Rd 1119

by – choćby; Cz 171

cale – całkiem, zupełnie; Rd 2475

cel – najwartościowsza część jakiejś grupy; Cz 33

celny – znaczny; Rd 20+3; Cz 33; Og 6

celować – przewyższać; Cz 17, 78, 176; Og 111

cena – wartość; Cz 111, 175; Og 5, 119

cenić się (czym) – szacować siebie, uważać się (za co); Rd 796, 852

cenzura – krytyka; Rd 1677, 2010

cera – barwa (zwłaszcza twarzy, ciała) (por. łac. *cera* 'woskowa maska twarzy'); Rd 15+, 5+8, 3636; Cz 183

certować – spierać się, waleczyć; Rd 69; Og 93, 179

– współzawodniczyć; Og 42

charakter – nadana godność albo urząd; DC: 11

chartak – nędzarz, cherlak; Rd 1120

chcący – z własnej woli; DC 5

chrapać – starać się zdobyć (co); Rd 3785

chudak – biedak, chudy pacholek; Rd 68, 58+

chudy – ubogi; Rd 1237

ciekawy – skory (do czego), popędliwy; Rd 3872

– prędki, szybki; Cz 168; Og 172

cién – wypchany ptak lub imitacja, używane przez myśliwych do wabienia; Rd 15+8

ciura – pacholek, sługa w obozie wojskowym, niebędący żołnierzem; Rd 528, 2166

cn – czcigodny; Rd 26; Cz 15+

cukrować – czynić przyjemnym; Rd 1726

cynamonka – wódka zaprawiona cynamonem; Rd 1567

cykul – sfera niebieska (łac. *circulus*); Cz 86, 99

czem – czemu; Rd 2966, 385+, 3856, 3876, 4576; Czart.11 2

czerkies – junak, modniś; Rd 912, 922, 2117, 2286

czoto – przód; Rd 148

czuć – znać; Rd 450

– wiedzieć; Rd 2867

czuć się – uznać się godnym (lub na siłach); Rd 4006

cztery – cztery; Rd 1589

czwierć – ćwierć; Rd 1325

dank – hold, uznanie; Rd 266, 2057, 2222

– prymat; Rd 2016; Cz 13

– zaszczyt; Cz 16+; Pl 61

dań – prezent; Radz 72; Og 22

deces – niedostatek, ubytek, zanik; Rd 4529

dekor – (łac. *decor*) majestat; Radz.II tyt.: Radz 43; Rd 2718, 2816; Cz 39, 83, 19+; Pl.II tyt.

dekret – (łac. *decretum*) wyrok sądowy; Rd 380, 382, 33+1, 3367, 4518

delator – (łac.) osoba wnosząca oskarżenie; Rd 3289

desperować – (łac. *desperare*) oddawać się rozpacz; Rd 4210

dewinkować – zjednywać (łac. *devincire* 'mocno związać, przywiązać do siebie'); Og 38; Pl 5+

- dębina*: w *dębinie* – (być) jak dąb; Rd 934
– (być) wykonanym z materiałów dębopochodnych (?); Rd 1854
- dłużyć się* – zadłużać się; Rd 1176
- dobiec* (czego) – osiągnąć (co); Rd 3480;
Cz.H 4
- dojść* – dojść do skutku; Rd 3114
- dokument* – (łac. *documentum*) dowód;
Rd 614, 2503; Cz 179, 235; Og 190,
201
- dostąpić* – dojść; Rd 636
- dowodnie* – przekonywająco; Rd 626
- droga* – sposób postępowania; Rd 310
- družba* – towarzysze (?); Cz 230
- drzeć* – zdzierać; Rd 2512, 2515
– rozdzierać; Rd 321, 2513, 2895
- dubel-aryż* – anyżówka ekstra (wódka);
Rd 1559
- dudak* (*dudek*) – dudek, głupiec; Rd 951,
1621, 1938
- dumno* – dumnie; Rd 820
- duszno* – ciężko; Rd 589
- dyskurs* – (łac. *discursus*) mowa, rozmowa;
Rd 1447, 1659, 1847, 1873,
3684; Cz 71; Og 37; Pl 52
- dziedzina* – włości; Rd 1293; Pl 46
- dzierzawa* – posiadanie; Rd 49
- dżogi* – (u Potockiego: *dzioki*) skoki, tańce;
Rd 924
- eksces* – (łac. *excessus*) przekraczanie miary;
Rd 2289
– nadmiar; Rd 4528
- eksorator* – ten, który prosi (łac. *exorare*
‘wybłagać’); Radz p.; Og 203; Pl p.
- ekspens* – (łac. *expensum*) wydatek, rozchód;
Rd 2523
- ekspresyja* – (łac. *expressio*) wyrażenie,
opisanie; Rd 3150 marg., 3480 marg.
- erygowany* – wzniesiony (por. łac. *erigere*
‘wzniesić, dźwignąć’); Og.H 4
- estyma* – poważanie (por. łac. *aestimatio*
‘szacunek, cześć’); Cz 193; Og 139
- estymować* – (łac. *aestimare*) szanować; Rd
3812
- fajerka* – naczynie z ogniem do podgrzewania potraw; Rd 418, 1550, 1812
- fatum* – (łac.) los (zwłaszcza nieszczęśliwy),
przeznaczenie; Radz 24, 37; Rd 48, 163,
601, 3911, 4608; Cz 46, 206; Pl 70
- fawor* – (łac. *favor*) wzgląd, łaska; Rd 19,
727, 3118, 3763, 3959
- fi* – pfe, fuj; Rd 1636, 1638
- filomuza* – miłośniczka sztuk (z gr.); Cz 78
- finfa/finfa* – (dosł.) dym puszczały (komu)
w nos; Rd 654; Cz 181
- finfa* – cios pozorowany w szermierce, tu:
podstęp, wybieg; Rd 654, 2143
- flinta* – strzelba; Rd 654, 2139, 2144
- flora* – wieniec (zwłaszcza zwycięzcy) (por.
łac. *flos, floris* ‘kwiat’); Rd 232, 767,
3418, 3479
- flota* – dostatek (?), obfitość (?); Rd 1439,
1464, 2219; Cz 176
- flukt* – nurt wody (por. łac. *fluctus* ‘prąd,
fala’); Cz tyt., 29, 52
- foment* – podżeganie, bunt (por. łac. *fomentum*
‘naparzanie, rozgrzewanie’); Rd 2775
- fontaż* – kokarda ze wstążek; Rd 1850
- fort* – (niem.) precz; Rd 1190
- frant* – spryciarz; Rd 58
- frukt* – (łac. *fructus*) owoc (przenośnie: ko-
rzyść); Cz 120, 127
- fryc* – nowicjusz; Rd 1236
- fuk* – łajanie, strofowanie; Rd 1036, 1395,
1480, 2661, 3023
- fukać* (*fuknąć*) – gromić, łajać; Rd 182,
829, 1207, 3799, 3829
- fumy* – (łac. sing. *fumus*) dymy; Rd 1386
- fura* – ciężar; Rd 1680
- galanto* – wykwintnie (por. franc. *galant* ‘wy-
tworny’, prawdopodobnie z łac. *galcare*
‘paradnie uzbroić się w szyszak i hełm’);
Rd 1658
- gardłowy* – grozący śmiercią, karą śmierci;
Rd 2774
- garło* – gardło; Rd 293
- gas* – zguba; Rd 432
- gaszek* – zalotniś, modniś; Rd 1418
- genijusz* – wybitna zdolność umysłowa (łac.
genius ‘uzdolnienie’); Rd 757 marg.;
Og 28
- gęglić* – mówić przez nos, niewyraźnie; Rd
2267

- gęsto* – ściśle; Rd 802
gęsty – liczny; Rd 2863
glans – (niem. *Glanz*) blask; Rd 164, 3631
gluza – uszczerbek, strata; Rd 102, 980, 1154
głóg – ciernie, kolce; Rd 556, 2300, 2442
głucho – cicho; Rd 6, 939
głumić się – marnować się, obracać się w niewecz; Rd 4163
głuszyc – odejmować słuch; Rd 73
 – nie pozwalać rosnąć (roślinom); Rd 506
gmach – budowla (forteczna?); Rd 131, 4243
 – pałac; Rd 3641
gody – wesele, zabawy, uczta; Rd 2772
gomółka – obła bryła (zwłaszcza sera), pi-gulka; Rd 664
gonitwa – zawody, turniej; Rd 758
gościa – goście jako zbiorowość (z łac. koń-cówką *neutrum pluralis*); Og 37
goździe – gwoździe; Og 17
grubo – wielce, znacznie; Rd 411
gruby – ciężki; Rd 248
 – prostacki; Rd 1119, 1703
gryzota – zgryzota; Rd 3099
grzeczný – dworny; Rd 1639, 1646
gust – radość; Rd 3491
- hajduczno* – w asyście hajduków (zbrojnych pacholków w stroju węgierskim); Rd 893, 1132
hazard – odwaga, brawura; Rd 2583
herbouny – herbowy; Radz.H tyt.; Og.II tyt.; Pl.II tyt.
heroína – (łac. z gr.) bohaterka; Cz 214, 224; Og 62, 78, 114, 200
hołdownica – ta, co hołduje; poddana, służ-ka; Pl 14, 64
honor – zaszczyt; Radz.H 4; Radz tyt., 10; Rd 20, 1315, 1788, 2050, 2989 marg., 3623, 3764, 3772; Cz 39, 89, 103; Og 51, 134; Pl.II 2
huczno – głośno, hałaśliwie, z pompą; Rd 892, 1133
huczny – głośny, huczący, wydobywający się z hukiem; Rd 666
humor – usposobienie; Rd 757 marg., 784, 1305, 1900; Cz 10, 13, 16; Og 133
- fanaberia, kaprys; Rd 1387, 1929
 – dobry nastrój; Rd 1588, 1785, 1892
huta – (niem. *die Hütte*) chata, kuźnia; Rd 3726, 4137, 4182, 4236
hymen – (łac. z gr.) małżeństwo, wesele; Cz tyt., 4, 234
hymenowy – weselny; Cz 8
- igrzysko* – zabawa, widowisko; Rd 39, 1357, 2645, 3106
imbierowka – wódka imbirowa; Rd 1575
imperatorski – (łac. *imperatorius*) cesarski; Og 20
importun – natręt (por. łac. *importunus* ‘doku-czliwy, uciążliwy’); Rd 1195
infulat – biskup (por. łac. *infulatus* ‘ubra-ny w infulę’); Rd 2903
instygator – oskarżyciel (por. łac. *instiga-tor* ‘buntownik, wichrzyciel’); Rd 3290
intrata – zysk, dochód (sztuczna łacyniza-cja wł. *entrata* ‘dochód’); Rd 370
- jęgły* – ziarno prosa; Rd 1849
jękby – nizby; Rd 2087
jękze – jak; Rd 1645, 2551
 – jakoz; Rd 2371
 – jęzeli; Rd 2473
jęśli – czy; Rd 1444
jęzeli – czy; Rd 347
jękać – pojękiwać; Rd 731
jęwjabnie – żartobliwie, burleskowo; DC 17
- kał* – błoto, nieczystości; Rd 3455, 4367
kandor – (łac. *candor*) czystość moralna, szczerłość; Rd 245, 3664, 3968; DC 11; Cz.H 3; Og 30, 203
kant – (łac. *cantus*) pieśń; Rd 190, 195, 3569, 3582; Cz 195
kaptować (kogo) – wynajmować (kogo); Rd 2554 marg.
karbacz – bicz, rzemień; Rd 1170
kardymonka – wódka zaprawiona kardamonem; Rd 1568
karesować – obdarzać karesami; Rd 3530
karesy – umizgi, zaloty, zabiegi o przychył-ność; Rd 2246, 2620 marg., 3046 marg.
kartik – karzelek; Rd 59

- kartun* – materiał bawełniany, pierwotnie sprowadzany z Indii; Rd 1760
- kasować* – wymazać, skreślić; Radz 73; Cz 228
- kaszt* (*kasztel*) – (łac. *castellum*) zamek; Rd 112, 138; Cz 129
- katanka* – krótki ubiór wierzchni (z węg. *katona* ‘żołnierz’); Rd 1898
- kiryś* (*kiryśia*) – pancerz (por. osm. *kiriş* ‘ciężka luku’); Rd 769, 2168
- klient* – (łac. *cliens, clientis*) osoba pozostająca pod opieką możnego rodu i na zasadzie wzajemności w wielu sprawach popierająca swego protektora; Radz 79; Cz 236; Og 202
- kojec* – klatka (dla drobiu) lub zagroda; Rd 827, 1392
- kolo* – zgromadzenie; Rd 304, 774
- koment* – (łac. *commentum*) rzecz zmysłowa; Radz 1; Rd 613, 4009; Cz 179
- komora* – spizarnia (por. gr. *kamára* ‘wóz kryty, izba sklepiona’, łac. *camara/camera* ‘sklepienie’); Rd 1576
- kompensować* – odplacać (por. łac. *compensare* ‘wyrównywać, wynagradzać’); Og 40
- koncent* – (łac. *concentus*) pieśń chóralna; Rd 3557, 3559, 3575; Cz tyt., 234
- koncertować* – (łac. *concertare*) spierać się; Og 130
- konfundować się* – (łac. *confundi*) peszyć się, zawstydząć się; Og 180
- koniektura* – (łac. *coniectura*) przypuszczenie; Cz 121.
- konkluzja* – (łac. *conclusio*) zakończenie; Rd 3046 marg.
- konsolować się* – (łac. *consolari*) pocieszać się; Cz 142
- konspekt* – (łac. *conspectus*) ukazanie się; Rd 3586.
- kontentca* – (wł. *contentezza* z łac. *contentus* ‘zadowolony’) wielkie zadowolenie, radość; Rd 3490; Cz 145; Og 71
- kontestować się* – (łac. *contestari*) stawiać się jako świadek; Cz 211
- kontr* – (łac. *contra*) na przekór (*iść w kontr* ‘sprzeciwiać się’); Radz 14, 67; Rd 60, 868, 3262, 3418, 4549; Og 31; Pl 36, 52, 58
- kontrapunkt* – przeciwieństwo; Cz 129
- kontrowy* – zawierający sprzeczność, paradoksalny (por. łac. *contrarius* ‘leżący naprzeciw, sprzeciwiający się’); Og 132
- koronament* – materiał, z którego wije się wieńce (por. łac. *coronamentum* ‘uwieńczenie, korona’); Cz.H tyt.
- koronat* – król (por. łac. partic. *coronatus* ‘uwieńczony, ukoronowany’); Radz 19; Og 123
- kot* – majątek, pieniądze, sakiewka; Rd 2618
- kozik* – lichej nóż; Rd 1814
- kreatura* – (łac. *creatura*) stworzenie; Rd 61 marg., 4503
- kredensować* (komu) – iść przodem (przed kim) w orszaku, otwierając drogę; Cz 192
- kredytor* – (łac. *creditor*) wierzyciel; Rd 1187, 1286, 1306
- kresa* – blizna; Rd 2266
- krocza* – kłus, szybki i drobny chód konia; Rd 911
- krok*: w *kroku* – na (wyznaczonym) miejscu; Rd 2230
- natychmiast; DC 14
- w postępowaniu; Cz 232
- krój* – ubiór; Rd 122
- sposób, wzór; Rd 2730
- kruszyć się* – dokonywać aktu skruchy; Rd 4374
- ksyk* – świst lub posykiwanie wydawane przez ptaki; Rd 1124
- kształtem* – zmyślnie; Rd 1634
- kubeba* – suszony owoc krzewiastego pnącza *Cubeba officinalis*; Rd 1260
- kurs* – (łac. *cursus*) pęd, bieg; Radz 36; Rd 1846; Cz 40, 100, 103; Og 121, 193
- kusić* – próbować; Rd 390
- kuso* – w krótkim odzieniu; Rd 707, 2141
- kusy* – będący w krótkim odzieniu; Rd 3021
- kusz* – naczynie do picia, kubek, puchar; Rd 4260
- kwatka* (*kwatereczka*) – flaszka (o objętości 1 kwatki, czyli 0,25 l); Rd 1008, 1809
- kwota* – pewna ilość; Rd 2218, 2471
- pewna wartość; Rd 2550, 4600

- larwa* – szpetna twarz; Rd 790
– maska karnawałowa (por. łac. *larva* ‘maska, straszdyłło’ prawdopodobnie z etr.); Rd 2395
- lekcyja* – (łac. *lectio*) wypowiedź; Cz 227; Og 177
- lektor* – (łac. *lector*) czytelnik; Rd 3967; DC 16. 32
- lepianka* – rzecz ulepiona; Rd 3620
- leski* – lechicki, polski; Rd 20+3, 2196, 2+09
- liga* – (łac.) związek, porozumienie; Rd 1097, 29+5, 370+, 370+; Cz.11 +; Cz tyt., +, 12
- lub* – choć; Rd 82, 880, 1018, 1999, 2207, 2+82, 3073, 3511, 39+1, +2+6, 4328; Cz 19
- lubo* – chociaż, jakkolwiek; Radz 60; Rd 821, 873, 886, 1868, 2011, 2587, 2978, 3259, 3272, 3+27, 3782, 382+; Og 81; Pl +0
- lubo* – miło; Rd 8+6
- luby* – miły; Rd 382, 1240
- lura* – marne wino (por. łac. *lora* ‘namiastka wina otrzymywana z wycieków winogron zalanych wodą’); Rd 2516
- lusztyk* – hulanka; Rd 2771
- lutenny* – lutniowy; RD 3585; Pl 2
zob. *strój*; *strój lutenny*
- łańcuszno* – z łańcuchem (np. złotym) noszonym dla ozdoby; Rd 590
- łapciowy* – odnoszący się do łapci; Rd 1140
- łamać* – łamać, niszczyć; Rd 509
- toza* – gatunek wierzby, rosnącej zazwyczaj nad wodą w postaci krzaków lub małych drzewek; także witka wierzbową; Rd 1211, 1919, 2512
- tuszczyć* – (dosł. odzierać z huski) rabować; Rd 2102
- tyk* – mieszczanin (pogardliwie); Rd 818
- tyka* – chodaki (kurpie); Rd 113+
– pęta; Rd 296, 113+
- maniera* – sposób (postępowania) (por. łac. *manuarius* ‘ręczny’, franc. *manière* ‘zręczny sposób’); Rd 1612, 1638, 3562, 3668
- maryjaż* – małżeństwo; Cz tyt.
- maszka* – zasłona, przesłona na twarz (kwef); Rd 1889
- maszkara* – postać szpetna, straszdyłło; Rd 1190, 3219, 3+4+2, +136, 4531
– rzecz szpetna (w sensie moralnym); Rd 1376
- mdleć* – słabnąć, omdlewać; Rd 2195, 2928, 3+52
- melancholija* – (łac. z gr. *melancholia*) refleksyjny stan umysłu; Og 150
- meta* – miejsce oznaczone, cel; Rd 213, 2153, 2316; Cz 10+
– kres; Rd 2336, +089
- męczarski* – związany z męczarniami; Rd 350
- miatki* – słaby; Rd 1456; Cz 15, 26
- miana* – zmiana, odmiana; Radz 5+, 7+; Rd 711, 1685, 3828, 4113
- miano*: *być w mianie* – zostać nazwanym; Rd 15
- mianować* – nazwać; Cz 69, 189
- miara* – względ; Rd 1299, 1486, 2005, 2033, 2491, 3301
– sposób; Rd 1950
– kres; Rd 3109
– umiar; Rd 3222
– właściwe miejsce; Rd 3563
- miarkować* – odmierzać, wyznaczać; Og 112
- miasto* – zamiast; Rd 1857
- mienić (się)* – odmieniać (się), zmieniać (się); Radz 25; Rd 29+0, 4055
- mienie* – miano, imię (?); Rd 1752
– posiadanie; Pl 29
- miękki* – zniewieściały; Cz 9
- milicyja* – (łac. *militia*) wojsko, rycerstwo; Rd 2320 marg.
- mina* – pozór, wygląd (pozorny); Rd 25+, 30+7, 3+22, 37+8; Og 52
- minera* – minerał (zwłaszcza kamień szlachetny i kruszec wydobyty z ziemi) (por. łac. *miniaria* ‘kopalnia (rudy)’); Rd 155, 3633
- miot* – (od „młocka”) plewy; Rd 1778
- moda* – sposób postępowania (por. łac. *modus* ‘miara, sposób’); Rd 1397, 2088
- moderować* – (łac. *moderari*) kierować; Cz +2; Og 122

- mory* – dreszcze; Rd 3186
- mroczyć (się)* – zachmurzać (się), pogra-
żać (się) w ciemności; Rd 471, 3009,
+30+
- muteta* – śpiew; Rd 4092
- mydlić* – łągać; Rd 1591
- myto* – naleźność; Rd 3756
- nabiegać* – narazić się, wystawić na cios;
Rd 351+
- nadać (co)* – podsuwać, podawać; Radz 48
- mamieniać* – wspominać; Rd 17+9, +173
- namieniony* – wspomniany; Og 183
- naród* – lud; Rd 697
- natarczywie* – gwałtownie, z zaangażowa-
niem; Rd 2225
- natkany* – wypchany; Rd 110+
- nauarcha* – (łac. z gr. *nauarchus*) (dosł.)
kapitan statku, (przen.) nawy pań-
stwa; Rd 332
- niecnota* – grzech, występki; Rd 410, 3102
- niemiłośnik* – ten, który nie miłuje; Rd
4138
- niepróżny* – nie bez znaczenia; Rd 1+92;
N 179; Pl 3, 13
- nieprzystojnie* – niestosownie; Rd 2998
- nieprzystojny* – niestosowny, niezręczny; Rd
30+6 marg.
- nieskomparowany* – nieporównany (por. łac.
comparare ‘porównywać’); Og tyt.
- nieśkwapliwy* – nieśpieszy (na co); Cz 222
- niestateczny* – niestały, plochy; Rd 15+1,
3863
- niestatek* – niestałość; Rd 136+, 1751, 2756,
3880
- nieśmiało* – nieśmiało; Rd 1979
- nieważny* – pozbawiony powagi; Og 180
- niewidomy* – niewidzialny; Rd 3385
- niewymownie* – bez daru wysławiania się;
Rd 1763
- niezabudzież* – (rutenizm) pamiątka; Rd
1631
- niezwyyczajny* – niezwyyczajony; Rd 1458
- niezważny* – (o Bogu) nierychliwy; Rd 427+
- nikczemnie* – marnie; Rd 330, 3092
- nikczemność* – niezdatność, brak umiejęt-
ności; Og 186
- nikczemny* – marny; Rd 52
- nić* – nieć; Rd 2273
- nominaować się* – nazywać się (por. łac. *no-
minare* ‘nazywać’); Og II 1
- nudzić* – dręczyć; Rd 3196; Cz 198
- obierz (obierza)* – sidło, sieć; Rd 2792
- obieź (obieża)* – błędzenie (?); Rd 3+76
- obłok* – chmura, niebo; Rd 12
- obrok* – pasza dla konia; Rd 2069
- obroża* – kajdany, pęta; Rd 608, 4076
- obrót* – podstęp, wybieg; Rd 310+
– obrotność, zręczność; Cz 106; Og
165
- obserwa* – (łac. *observantia*) poważanie
(czego); Rd 2+31, 3363; Cz 226
- ochrapieć* – ochrypnąć; Rd 286
- odętość* – nadętość, pycha; Rd 3870
- odęty* – nadęty, pełen pychy; Rd 23, 3+0,
+56, 592, 301+
- odurzyć* – pozbawić przytomności; Rd 215+
- odziały* – przyozdobiony; Rd 908
- oko* – sęk; Rd 217+
- okraśnić* – ozdobić, elegancko, gracko; Rd
1235
- okrom* – oprócz; Rd 3099
- ołyścieć* – wyłysieć; Rd 719
- ominować* – (łac. *ominari*) wróżyć, przepo-
wiadać; Cz 70, 1+8; Pl 63
- opuszka* – obszycie z futra, futrzane wyło-
gi; Rd 895
- ornament* – (łac. *ornamentum*) ozdoba, przy-
miot; Cz II tyt.
- oschnąć* – uschnąć; Rd 285+
- osyka* – kopia zaopatrzona w grot i hak;
Rd 3398
- osiec* – zbić, (zwłaszcza) schłostać; Rd 492
– wytrzepać, przetrzepać; Rd 2520
- osuć* – osnuć, zasnuć; Rd 3723
- osłep* – nierozważnie, nie patrząc; Rd 416
- otucha* – nadzieja; Rd 432
- ożóg* – kij do poprawiania palącego się drewna
w piecu; Rd 97+
– naczynie do wygarniania węgla z pie-
ca piekarniczego; Rd 2299, 3+07
- pachot* – podrostek; Rd 2293
- pacjent* – człowiek korzystający z usług
adwokata (por. łac. *patiens* ‘cierpiący,

- wytrzymały): Rd 2538 marg., 2559, 2566, 2592 marg., 26+0
- podół* – głęboka dolina: Rd 65, 1+9
– świat doczesny: Rd 3921
- pańsz* – rodzaj tarczy: Rd 663
- państwo* – wspaniałość, okazałość (wielkopañska): Rd 891, 1110
– domena: Pl 63
- paragon* – (z wł.) współzawodnictwo: Rd 111, 867
- parardonować* – wybacząć (por. franc. *par-don* ‘przepraszam’): Rd +361; Cz 189; Pl 7
- parentela* – (łac.) pokrewieństwo, ród: Rd 1318, 2028; Cz 85, 98; Pl +6
- pasycja* – (łac. *passio*) doznanie (przykre), cierpienie: Og 65, 1+9
- patron* – (łac. *patronus*) adwokat: Rd 2526, 2527, 255+ marg., 2563 marg., 2579, 2615, 2629, 2638, 26+5, 3311
- patynek* – pantofelek: Rd 1925
- pauper* – (łac.) człowiek ubogi: Rd 3983
- penitent* – (łac. *poenitens*) pokutnik: Rd +053
- pensa* (l.mn.) – (łac. *pensum*) nauka zadana do domu; tu: nauka szkolna, lekcje szkolne: Cz 172
- perz* – zarzący się popiół, perzyna: Rd 22, 253, +81, 3013, +592
- pienie* – śpiew: Cz 196, 203
- pieniężny* – zasobny w pieniądze: Rd 333
- pierzchliwość* – płochość: Rd 3988
- pierzchliwy* – płochy: Rd 1+07
- pikać* – piszczeć, popiskiwać: Rd 2692
- plagi* – razy, ciggi: Rd 969, 1161
- plama* – siniak: Rd 1052, 1155, 2275
– skaza (por. łac. *macula* ‘plama, skaza, grzech’): Rd 2+0+
- plauzy* – oklaski (por. łac. *applausus* ‘klaskanie’): Rd 3561
- plemię* – lud: Rd 3629
- plachta* – oponcza, pled: Rd 90+, 1066
- placić* – być w enie: Rd 3632
- platać się* – ciąć się (z kim), zadawać sobie wzajemne cięcia: Rd 2159
- pleć* – skóra (zwłaszcza twarzą): Rd 5+9
- plód* – plemię: Rd 698
- pochyła*; *bez pochylty* – niechybnie: Rd 1796
- podły* – nędzny, niski, pokorny: Rd 3628
- pojuczyć* – (zamiast: „pojuszyc”) pokrwać, pokaleczyć: Rd 1016
- pokawić* – postąpić źle, głupio, nieostrożnie: Rd 1128
: *sprawę* – głupio zaprzepaścić: Pl 38
- pokrywa* – przykrycie, nakrycie, płaszczyk: Rd 16+9
- pole* – pole bitewne, teatr działań wojennych: Rd 763, 2117, 216+, 2367
- polityka* – spryt: Rd 817, 1269, 309+
- poły* – polacie, obszary: Rd 8
- pompa* – wystawność (por. łac. *pompa* ‘uroczysty pochód, procesja’): Rd 20, 3777
- ponęta* – pokusa: Rd 3273
- ponurzyć* – zanurzyć, pograć: Rd 3036
- popręg* – krępowanie bandażami: Rd 227+
- porze* zob. *pruć*
- postura* – postawa moralna: Og 111
- pośledni* – tylny: Rd 567
- powinny* – należny: Rd 2087; Cz 223
- powodyr* – przewodnik: DC 1+
- poziewać* – ziewać: Rd 2+1+
- poznykać* – pościagać, pozabierać: Rd 1782
- pozostały* – ten, który pozostał; odziedziczony: Rd 1351
- pozór* – wejrzenie: Rd 3522
– widok: Rd 3659
- prasa* – ucisk (por. łac. *pressura*): Rd +52, 2933, 3102, 3371, +157
- prawie* – prawdziwie: Cz 87
- prawno* – sędownie: Rd 820
- prawo*; *przy prawie* – po prawdzie: Rd 12+7
- prawy* – prawdziwy: Rd 1217; Cz 180
- prefekt* – kierownik (por. łac. *praefectus* ‘zwierzchnik’): Rd 3587
- presura* – (łac. *pressura* ‘duszenie’) letarg: Rd +506, +550
– (łac. *pressura* ‘trwoga, obawa’) utrapienie: Cz 186
- pręt* – różga: Rd 1027
- proba* zob. *próba*
- probować się* – (łac. *probare*) okazywać się, dowodzić: Rd 20++
- proceder* – postępowanie, postępek: Rd 1302; Cz 55, 1+3
- prolongacyja* – (łac. *prolongatio*) przedłużenie, odwłoka: Rd 2563 marg.

- proponować* – (łac. *proponere*) przedstawiać słowami; Og 36; Pl 50
- prosty* – grubiański; Rd 698
- protestor* – (łac.) oświadczam; RD 2680
- próba/proba* – (łac. *probatio*) doświadczanie, doznawanie; Rd 30, 49, 527, 1332, 2100, 4494; Pl 23
– rozważanie, badanie umysłem; Rd 623; Pl 23
- pruć*: *porze* – rozdziera, rozszarpuje, kruszy; Rd 3419
- prysk* – parsknięcie; Rd 226
- pryskać* – parskać; Rd 225
- przegródka* – odgrozdzenie, czynność odgradzania, oddzielania (?); Rd 3470
- przetykać* – przepijać; Rd 1046
- przemiana*: *w przemiany* – na przemian; Rd 1358
- przenosić* – przewyższać; Og 121
: *przenosić okiem* – nie zwracać uwagi; Rd 1599
- przerażać* – przeszywać, przebijać; Rd 2135 (?), 4293
- przewracać* – wertować, badać; Rd 2634
- przeziierać* – przeglądać; rozpatrywać; Rd 2598
- przykrywka* – skrytka; Rd 1556
- przymykać się* – przybliżyć się, przysuwać się; Rd 2382
- przysiężnie* – będąc zobligowanym przysięgą; Radz 36
- przysiężny* – zaprzysiężony (czemu); Rd 336
– potwierdzony przysięgą; Cz 132
- przystojnie* – w czciwie, należyście; Rd 403
- przystojny* – zacny; Rd 1644
- przytknąć* – wytknąć (komu co); DC 22
- przytomny* – obecny; DC 8
- publikan* – celnik, poborca podatków; RD 4255
- pukać się* – ostrzeliwać się wzajemnie od czasu do czasu; Rd 1092
- punkt* – (łac. *punctum*) moment; Rd 342, 3277, 3611; Cz 39
– kwestia; Rd 2172; Og 65, 109, 186
– znikomość (?); Rd 3171
– kres, ostateczność; Rd 3428; Cz 39
: *na punkt* – od razu (?); Cz 72
- purpurat* – kardynał lub książę; Rd 2920
- racyja* – (łac. *ratio*) argument; Cz 72
- rankor* – (łac. *rancor*) uraza, gniew; Rd 4254
- rąb* – miejsce rąbane, zarąb (?); Rd 1955
- refleksyja* – uwaga, upomnienie (por. łac. *reflexio* ‘rozważanie, wzgląd’); Rd tyt.; Cz 5, 220
- regestr* – (łac. *regestrum*) rejestr; Rd 3297
- regnant* – władca (por. łac. *regnator* ‘władca, król’); Radz 17; Rd 2883, 2888 marg.
- regres* – (łac. *regressus*) powrót, nawrócenie; Rd 2989 marg.
- remonstrować* – okazywać, ukazywać, objaśniać (na wzór łac. *demonstrare*); Rd 2045, 2989 marg.; Og 31; Pl 52
- respekt* – (łac. *respectus*) wzgląd; Rd 3394, 3574, 3761, 4194
- reszt*: *w reszcie* – na dodatek, w ostatku; Rd 2700
- rezerwa* – warunek (por. łac. *reservatio* ‘zastrożenie’); Rd 604
- rezon* – (z franc.) fantazja, pewność siebie; Radz 50; Rd 1689
- rogówka* – panier (spódnica usztywniona szkieletem z fiszbinu); Rd 1857, 1899
- rozhowor* – (rutenizm) rozmowa; Rd 1193
- rozmiar* – pomiar, rozmierzanie; tu: rozbiór (?); Rd 2796
- różność* – niezgodność wewnętrzna; Rd 2748, 2758, 3734, 3864
- rura* – lufa długiej broni palnej; Rd 903, 2129, 2163
- rwa* – wyrwa (?), przerwa (?); Rd 4280
- ryna* – blizna, szrama; Rd 981, 1956
- rynka* – naczynie kuchenne do duszenia i smażenia potraw; Rd 1823
- rytmowy* – odnoszący się do rytmu, czyli utworu wierszowanego; Radz 67
- sens* – (łac. *sensus*) zdanie, myśl; Rd 2; Cz 82, 171; Og 175
– myślenie; Rd 3165
- sentymnt* – myśl (jako wyraz doświadczenia) (por. łac. *sentimentum* ‘uczucie, wrażenie’); Radz 23
- siarczysty* – bogaty w siarkę; Rd 4161
- siatka* – sieć; Rd 329, 828, 3794
- siła* – wiele; Rd 2586, 2656, 2917

- sinie* – sine: Rd 3182, 4308
skala – rozpadlina (?): Rd 462
skazitelny – skażony: Rd 4369
skazywać – pokazać: Rd 3811
sklep – piwnica: Rd 760
skloniony – pochylony (w ukłonie): Pl 74
skobuzieć – zhardzić: Rd 861
skruszyć – pozbawić mocy: Rd 4548
skrycie (czego) – zachowanie (czego): Rd 4507
skrypt – (łac. *scriptum*) pismo (rzecz napisana): Og 187
stuzyc – podlegać (pod co): Rd 239
smazyc się – łamać sobie głowę, martwić się: Rd 4002
smyk – łyk: Rd 1575
snadnie – łatwo: Rd 460, 1488, 3318, 3577
snować się – snuć się: Rd 674
soleny – (łac. *sollennis/sollemnis*) uroczysty: Rd 3588
sparta – (niem. *die Sparte*) dziedzina, władza: Rd 301; Cz 225
spendować – (niem. *spenden*)łożyć, wydawać: Rd 2376
spierzyc się – okryć się pierzem: Rd 2720
spizy – spizowy: Rd 4124
splendeca – świetność, okazałość (por. łac. *splendens* 'blask, wspaniałość'): Rd 2849, 3491
splatać się – dać się pociąć na kawałki (dosł. na płyty): Rd 874, 2169
spolijal – (łac. *spolium*) zdobycz: Cz 118
spólnie – wspólnie: Rd 1507
spólny – wspólny, powszechny: Rd 2085, 2363, 3682, 3687
sprawa – sprawowanie się, rządzenie: Rd 1246, 3626, 3724
     – sytuacja, położenie: Rd 842, 987, 2774, 3283, 3510; Pl 38
     – proces sądowy: Rd 2488, 2525, 2565, 2577
     – roszczenia dochodzone sądownie: Rd 2476, 2533, 2542, 2565
     – akta procesowe: Rd 2598, 2633
     – zajęcie (czynności), działanie, uczynki: Rd 536, 976, 1435, 1733, 1880, 2450, 3296, 3871; Cz. 198
sprawować – sprawiać (co): Rd 1347
spruć: *sporze* – rozedrze, rozszarpie, skruszy: Rd 3161
spryskać – sprawić, aby przepadło, znikło: Rd 42, 185, 3107
sprzęt – dobra, dobytek, miemie: Rd 308, 681, 1577, 1818, 2102, 2872
stargać – targaniem osłabić, zniszczyć: Rd 2891
statecznie – godnie: Rd 1229
     – na stałe: Pl 25
     – niezmiennie: Rd 4064, 4410; Cz 152
stateczność – stałość: Rd 4112; Cz 13
stateczny – stały, niezmienny: Rd 1640, 3128, 3518, 4013; Og 87, 118
statek – stałość, niezmiennosc: Rd 10
statkować – trwać w stałości: Rd 2767
stawić – fundować, ustanawiać: Rd 671
     (*się*) – prezentować się, jawić się: Rd 1125, 3555
stos – (niem. *der Stoss*) cios, uderzenie: Rd 2271, 2742
stól – oltarz: Cz 156
strona – korzyść: Rd 400, 3143
     : *w stronę, na stronę* – na bok: Rd 4476; Og 3
strój: *strój lutenny* – lutnia: Rd 3585
struktura – (łac. *structura*) budowla: Rd 119
     – podstawa, fundament: Pl 115
struty – zniszczony, unicestwiony: Radz 40
styl – (łac. *stilus*) pióro: Rd 1980, 2990; Cz 162
styma – poważanie, szacunek (por. łac. *aestimatio*): Rd 19, 470, 3764; Cz 18, 187; Og 168; Pl 5, 61
styr – ster: Cz 42, 216; Og 14, 122
subiekt – indywiduum, człowiek zdolny: Rd 2580
submisyjny – uległy (por. łac. *submissus* 'pokorny, unizony'): Cz 56
submitować – (łac. *submittere*) zniżać: Pl 66
subtelny – (łac. *subtilis*) cienki, delikatny: Rd 247, 388
sudanno – smukle, szczupło: Rd 1905
suplikować – (łac. *supplicare*) błagać, prosić: DC 16
surowiec – rzemień z surowej skóry, bat: Rd 1721

surowy – srogi; Rd 716, 322+, 3315 marg., 3395, +295
szafować – rozdawać, trwonić; Rd 1350
szafunek – to, co rozdano; Rd 188+
szerzyć się – rozwlekle rozprawiać; Rd 2018
szkrupulat – człowiek mający przesadne poczucie własnej grzeszności (por. łac. *scrupulum* ‘skrupuł’, *scrupulosus* ‘trwożliwy, lękliwy’); Rd +207
szłyk – kolpak futrzany lub kapelusz; Rd 1123
szpyrka – skwarka; Rd 18+2
szluczny – (właśc. dokonany za pomocą sztuki) podstępny (por. łac. *artificiosus* ‘sztuczny’); Cz 112
szurm – (niem. *der Sturm*) burza; Rd 139+; Cz 108
szurmować – burzyć się; Cz 26
szufel – (niem. *der Schuffel*) korzec (okrągłe naczynie drewniane, cebrzyk), beczka; Rd 779
ślepić – oślepiać się; Rd 1379
śmiałość – odważnie, śmiało; Rd +9+, 587, 887, 1176, 2663, 3112, 3916
śrządek – środek; DC 3, 17
światowość – to, co światowe (w porządku moralnym); Pl 19
święty – osoba duchowna; Rd 2688
tama – przeszkoda; Rd 236, 350, 2+05; Cz +0; Og.H 6; Og 30, 193
 – odpoczynek, postój, zatrzymanie się; Rd +33+
tarka – owoc tarniny (?); Rd 88
tatry – (l.poj. *tatra*) wysokie góry; Rd 364+
tema – (niem. *das Thema*) motyw (muzyczny); Rd +110
termin – stan, położenie; Rd 3150 marg., 3309
 – cel; Cz 208
 – kres; Rd 3+21
tetryczny – posepny; Rd 3163; Cz 80
tępy – ociężały, leniwy; Rd 3909
tężyć się – wyteżać się; Rd 12+
tłoczyć się – z naciskiem nachodzić, wtlaczać się; Rd 5, 566
tłumić się – przyciskać się w celu wydostania się na wierzch; Rd 4162

toczyć się – iść, podążać (swoim trybem); Rd +, 2985, 3012
trafunek – przypadek; Rd 13+5
traktament – traktowanie (por. łac. *tractamentum* ‘poczęstunek, ucztą’); Rd 89+
traktować – częstować (por. łac. *tractare* ‘obchodzić się, zarządzać’); Rd 1231, 1276, 135+
truć (się) – niszczyć (się), szkodzić (sobie); Rd 1355, 2652, +492
trudność – trudne położenie; Rd 122+
truna – trumna; Rd 2502, 31+8
trutynować – wypowiadać się z rozmysłem (por. łac. *trutinare* ‘rozważać, zastanawiać się’); Cz 81; Og 35; Pl +9
trwać (o co) – dbać, zabiegać (o co), opiekować się (czym); Rd 1719, 3455, 3826; Pl 29
trząsać – trząść; Rd 713
tubalny – głośny, grzmiący; Rd 191, 2389
turbować się – martwić się (por. łac. *turbare* ‘niepokoić się’); Rd 1911
turma – (od niem. *der Turm*) wieża, więzienie; Rd 1393
tyło – tyłko; Cz 62
tyraństwo – okrucieństwo; Rd 2953, 3398
ubłogosławiony – pobłogosławiony; Pl +3
uchab – dzierzawione pole (?); Rd 82+
uczynić – ukarać; Rd +357, +385
udarować – obdarować; Rd 3529
ukaz – (ros.) rozporządzenie, edykt, akt prawny; Rd 703
ukoić się – uspokoić się; Rd 667
ulgnać – ugrzęznąć; Pl 11
ulubić – upodobać (sobie); Rd 3+3+, 3673, 3875
ułykać się – upić się; Rd 929
umbra – (łac.) cień; Radz tyt.; Rd 159, 228, 566, 3009
umknąć – zabrać; Rd 2201
umysł – zamysł; Pl 3
umysłenie – zamysł; Og 181
uniknienie – uniknięcie; Pl 19
urząd – rząd; Rd 2+0
ustawnie – ustawicznie; Rd 1827
ustawny – ustawiczny; Rd +11+, 4170
uwaga – namysł; Cz.H 1

uważyć (co) – zastanowić się (nad czym), rozważyć (co): Rd 1987, 4573; Cz 55
uwijać (się) – owijać, zawijać, przyoblekać: Rd 813, 1602; Cz 10
uwity (*uwiniony*) – przyobleczoney; Rd 524; Cz 125

wacek – bogactwo, (dosł.) sakiewka, trzos: Rd 2726

waga – powaga; Radz 6

walny – wielki, główny; Rd 1273

wal – fala; Rd 708

war – ukrop; Rd 3002, 3306, 3412

warchotek – kij, cep (?); Rd 1028

wazyć – zażywać szacunku; Rd 1006

wątek – zasoby pieniężne, majątek; Rd 1334

– nić (w tkaninie), pasmo; Rd 2984;

Cz 6

wej – (wykrzyknik) patrz. oto, no, więc itp.; Rd 1402, 1756

weksa – dokuczanie, uciążliwość; Rd 2636

wet: *wet za wet* – odwzajemnienie tym samym; Og 45

wety (l.mn.) – deser, owoce; Rd 4259

węda – wędka; Rd 1265, 4145

wichrzyć się – burzyć się, wzburzać się; Rd 109, 717, 3725

wiekować – żyć długo; Og 192; Pl 68

wiktoryzować – zwyciężać (por. łac. *victoria* 'zwycięstwo'); Og 88

wiór – szczapka (?); Rd 1028

wizytka – kobieta odbywająca pielgrzymkę, wizytująca miejsca święte; Og 15, 19

własny – właściwy; Rd 359; Pl 63

– prawdziwy; Rd 1621

wnosić – podawać pod rozwagę; Rd 626, 2584

wokalny – dźwięczny; Cz 197; Og 26

wolnie – na wolności, swobodnie; Rd 2238

wolny – swobodny; Cz 190

wotować – modlić się, ślubując (por. łac. *votum* 'ślub, obietnica, przyrzeczenie'); Cz 212; Og 25

wotum – ślub (łac. *votum*); Cz 153

– życzenie; Cz 203; Og 109, 191;

Pl 67

wpierać – wmawiać na siłę; Rd 1204, 3426

wraz – zaraz; Rd 63, 92, 203, 521, 806, 1564, 1676, 1707, 2148, 2248, 2249, 2438, 2832, 2945, 3052, 3302, 3411, 4053

– zarazem; Rd 2930 marg., 3558

wręcz – bez owijania w bawelnę; Rd 829

wrząsk – hałas; Rd 180, 191

wrzeć (się) – ścierać się; Rd 202

– nacierać; Rd 2967

współ – wspólnie; Cz 136

wsunąć się – nasypać się, wyspać się; Rd 1473

wtąż – zarazem, również; Rd 691 marg., 739 marg., 1245, 1813, 2255, 2363, 2441, 2938

wydać – pokazać, ujawnić; Rd 4563

wydrwić – podstępem pozbawić; Rd 1197

– wyludzić; Rd 2655

wykonać – dokonać; Rd 4353, 4571

wymowa – usprawiedliwienie; Rd 3311

wynisć – wyjść; Rd 939

wysilić się – utracić siły, osłabić się; Rd 3719

wysoki – wyniosły; Rd 784

wystawić – zbudować; Rd 3411

wzbudzać – pobudzać; Rd 123

wzięty – kochany i szanowany; Cz 115

wznięcać – pobudzać; Rd 3852

– wzbudzać; Cz 146

wznięcić się – zapalić się; Rd 3007

– wszcząć się, zacząć się; Rd 3016, 4128

– pobudzić się; Cz 199

wzruszyć – poruszyć, wstrząsnąć, przejąć; Rd 3463, 3561, 4425, 4545

zadatek – początek; Rd 2755

zajrzeć – spostrzec; Cz 157

zakładać (co w czym) – opierać (na czym); Cz 140

zalecenie – uwidocznienie zalet; Og 162

zależeć – zasadać się; Rd 3939

zali – czy; Radz 56; Rd 1210, 3865

załoga – to, co zalega; przeszkoda; tu: zły los, niepomysłne wydarzenia; Rd 3116

zaprawny – przyprawiony; Rd 1271

zarąb: *iść w zarąby* – (o drzewach) zostać zrąbanym; Rd 77

zasep (*zasyp*) – to, czym zasypano; zaspą, usypiana góra; Rd 290

- zasuć* – zasypać; Rd 156
zatrudniać – gmatwać, czynić trudnym; Rd 256+
zatem – zatem; Rd 375; Cz 147
zawdzięczyć – wdzięcznością odpłacić, nagrodzić; Rd 335+
zawiechrzyć się – zaburzyć się, ulec zaburzeniu; Rd 503
zawisny – zawistny; Og 157
zawód – wyścig, bieg; Rd 211, 407; Cz 112
zazyć – wykorzystać; Rd 1236
     – próbować; Rd 4073
zbiór – bogactwo, dobytek; Rd 313, 1351, 1388, 1404, 1818, 3068, 3622, 3759, 3826, 3958; Cz 176; Pl 34
zbrodzień – zbrodniarz, złoczyńca; Rd 4229, 4378, 4553
zdęczoney – udęczoney, umęczoney; Rd 4336
zdrój – woda; Rd 329
     – strumień; Rd 3248, 3574; Cz 193
zdzierca – niszczyiciel; Radz 48; Rd 3089
zedrzeć – zniszczyć; Cz 124
zelant – zazdrośnik; Cz 109
zewrzeć – bósć, klóć, spinać (konia ostrogami); Rd 3342
zgodność – zdatność, przydatność; Cz 160
zgrabić – ograbić; Rd 2176
zgrzać się – rozgrzać się; Rd 2247
zmacanie – brud, grzeszność; Rd 4382
zmęczoney – umęczoney; Rd 4284
zmocniony – wzmocniony; Cz 106
zmroczyć (się) – zachmurzać się, pogrążyć (się) w ciemności; Rd 2988, 3218
zmyć się (z czego) – ogolocić się (z czego); Rd 500
zmykać – polykać, podkradać; Rd 928, 958, 1871
     – zabierać, usuwać; Rd 2704
znaczyć się – odznaczać się; Cz 66
znać – uznać (kogo na urządzie, stanowisku itp.); Og 101
znędzoney – wynędzniały; Rd 2065
zobopólny – razem będący; Cz 153
zoczyć – zobaczyć; Rd 2870
zof – mędrzec (por. łac. z gr. *sophus*); Cz 67
zrywać się – niszczyć się, psuć się (?); Rd 3755
zrenica – żrenica; Cz 3; Og 117; Pl 16
zważać – rozważać; Cz 31
zwięździć się – uwęździć się; Rd 2116
związać – zawijać; Rd 3843
żarzyć się – zapalać się, zagrzewać (do czego); Rd 676
żądza – chęć; Rd 4437
żurzyć się – gniewać się, srożyć się; Rd 1718

INDEKS IMION, POSTACI I NAZW GEOGRAFICZNYCH

Indeks obejmuje nazwy własne geograficzne oraz osobowe (postaci historycznych, mitycznych i biblijnych, a także zbiorowości ludzkich). Rejestruje wystąpienia samej nazwy oraz jej postaci przymiotnikowej.

Objaśnienia skrótów nazw utworów znajdują się na s. 183 niniejszej edycji; po skrócie nazwy podano numer wersu.

Abel. (bibl.) ofiara bratobójcy...Rd 2279

Absalom [Absolon]. (bibl.) syn króla Dawida, zbuntowany przeciwko ojcu...Rd 45+3

Acheront. (mit.) rzeka w krainie umarłych...Rd 1+6

Achilles. (mit.) bohater wojny trojańskiej, wzór dzielności rycerskiej...Rd 2283; Cz 11

Adonis [Adonid]. (mit.) kochanek Afrodyty...Radz 33; Rd 5+9

Aleksander III Wielki [Aleksander Wielki, Macedon], władca Macedonii, przedwcześnie zmarły twórca imperium...Rd 189 marg., 193

Aleksy [Aleksiej], syn Piotra I...Rd 710

Anglicy [Angli], naród heretyków...Rd 2803

Apollo [Apollin]. (mit.) opiekun poezji...Radz 3; Rd 3583; Cz tyt.; Pl 1

Febus, przydomek Apollona jako bóstwa Słońca i światła...Rd 3+58, 3806

zob. Polska/polski Apollin

arabskie zaspasy...Rd 290

Argos [Argus]. (mit.) stuoki potwór...Rd 560; Cz 91

Ariadna. (mit.) Kretenka, pomogła Tezeuszowi znaleźć wyjście z labiryntu...Cz 73; Og 153

Assurbanipal [Sardanapal], król asyryjski...Cz 9

Atalanta. (mit.) przegrała wyścig z Hippomenesem, który rzucił jej pod nogi złote jabłka...Cz 11+, 12+

Atena [Pallada/Pallas]. (mit.) bogini zsyłająca natchnienie poetyckie...Cz 48, 61

Minerwa. (mit.) rzymski odpowiednik Ateny, bogini udzielająca natchnienia mówcom...Radz 41; Cz 7, 20, 150, 225; Og 165

Ateńczycy [Ateny], władcy niebios...Rd 28+

Atlas [Atlant]. (mit.) olbrzym...Rd 8+

Augustyn, św., Doktor Kościoła, twórca reguły zakonnej paulinów...DC 9

- Babilon**, starożytne imperium...Rd 2827
- Belizariusz** [Belizary], dowódca wojsk cesarza Justyniana...Rd 578
- Bellerofont**, (mit.) zabójca Chimery...Rd 530
- Bellona**, (mit.) rzymska bogini wojny...Rd 93, 2367. 2+40; Cz 10, 20; Og 98
- Belzebub** [Belzebubowie], imię złego ducha...Rd 455
- Bethsabec** [Bersabea], (bibl.) matka króla Salomona...Og 123, 126
- Biała Podlaska** [Biała], (dawniej: Biała Radziwiłłowska) miasto i rezydencja Radziwiłłów na Podlasiu...Radz tyt.
- Birze**, miasteczko na pograniczu Żmudzi i Kurlandii (dziś: pln. Litwa), posiadłość Radziwiłłów...Radz tyt.
- Bolesław II Śmiały** [Bolesław Śmiały], król polski, skazał na śmierć biskupa Stanisława...Rd 2901
- Bona Sforza** [Bona], żona Zygmunta Starego, źle oceniana przez potomnych...Og 94, 101
polska Bona...Og 91
- Celnik** [publikan], (bibl.) wzór pokory...Rd 4255
- Cerber**, (mit.) trójgłowy pies, strażnik w krainie zmarłych...Rd 4425
- Ceres**, (mit.) rzymska bogini urodzaju...Cz 129
- Chimera**, (mit.) monstrum...Rd 539
- Chomętowski Stanisław**, hetman polny koronny
Chomentowskie [życie]...Rd 2938
- Chrystus** zob. Jezus
- Constantinus Antonius** zob. Muret Marc-Antoine
- Cyceron** [Cyceronowie], (*Marcus Tullius Cicero*) mówca rzymski, wzór oratora politycznego...Rd 776
- Czartoryscy**, ród książęcy...Cz tyt., 95, 102
- Czartoryska Zofia z Sieniawskich**, adresatka panegiryku Juniewicza...Cz tyt., pdt., 61, 66, 68, 71, 92
- Czartoryski August Adam**, mąż Zofii Marii z Sieniawskich
polski Hektor...Cz 8
- Czechy**, kraj dotknięty karą Boską
czeskie państwo...Rd 2780
- człuchowski starosta**, tytuł Michała Kazimierza Radziwiłła jako starosty Człuchowa, miasta na Pojezierzu Krajeńskim...Radz tyt.
- Dagon**, (bibl.) monstrialne bóstwo filistyńskie...Rd 870
- dardańskie mury**, (mit.) mury wzniesiona dla króla Dardanosa, proptoplasty Trojan...Rd 118
- Debora**, (bibl.) prorokini i sędzia...Og 48, 126
- Denhoff Stanisław Ernest** [Denhoff], hetman polny litewski, pierwszy mąż Zofii z Sieniawskich...Rd 2935
- Diana** [Dyjana], (mit.) bogini, której poświęcona była świątynia w Efezie...Rd 265
- Dubinki**, miasteczko na Wileńszczyźnie, posiadłość Radziwiłłów...Radz tyt.
- Egipt**, starożytne państwo...Rd 176; Cz 30
egipski Nil...Cz 30
- Epaminondas** [Epaminond], wódz tebański...Rd 571

- Eridanos [Erydan], (mit.) rzeka, w której nurtach znajdowano bursztyn...Cz 22
 Erytra zob. Morze Czerwone
 Europa, kontynent...Cz 19+
 europejskie brzegi...Cz 41
 Ewa, (bibl.) matka wszystkich ludzi...Rd 4277
 Eżop, bajkopisarz grecki, słynący również ze szpetoty...Rd 2127, 30+8
- F**aros, wysepka u wybrzeży Aleksandrii w Egipcie, znana z latarni morskiej...Rd 179
 Fawoniusz [Fawoni], (mit.) łagodny wiatr zachodni...Rd 36+6
 Febus zob. Apollo
 Filomela, (mit.) szwagierka trackiego króla Tereusa, zamieniona w słowika...Cz 78
 Flora, (mit.) rzymska bogini wiosny i kwiatów...Radz 43; Cz 58, 183
 Fortuna, (mit.) rzymska bogini losu, zwłaszcza powodzenia...Rd 487, 1372; Cz 152;
 Pl 41, 65
 Franciszka [Franciszki], imię żeńskie...Rd 2237; Og 1+2
 francuska moda, moda z kraju obyczajowej swobody...Rd 1663
 Fruytiers Lukas [Lucas Fruterius], filolog flamandzki...motto
- G**awel św., opat i patron St. Gallen...Rd 400+
 Gigantowie, (mit.) synowie Gai, którzy podnieśli bunt przeciwko władzy Zeusa...Rd 85
 Golgota, (bibl.) miejsce ukrzyżowania Jezusa...Rd 4335
 Gracjan [Gracyjan, Gracyjanowie], imię męskie...Pl.II 6; Pl 6
 Gradyw zob. Mars
 grecka z, w odniesieniu do stroju...Rd 19+8
 grecki Gradyw...Rd 117
- H**annibal, wódz kartagiński...Rd 505
 Hekabe [Hekuba], (mit.) królowa trojańska, kobieta gwałtownego usposobienia... Rd 1702
 Hektor [Hektor, Hektorowie], (mit.) najdzielniejszy spośród obrońców Troi...Rd 2330;
 Cz 8, 12, 60, 136, 16+, 166, 21+, 218
 Hekuba zob. Hekabe
 Helena [Helena, Heleny], (mit.) najpiękniejsza z kobiet, przyczyna wojny trojańskiej... Rd
 21+, 3662; Cz 48
 Helena, św., matka Konstantyna Wielkiego...Og 13, 41
 Helikon, pasmo górskie w Beocji...Cz 28
 Herkules, (mit.) heros, wykonawca dwunastu prac...Rd 181
 Hermos [Hermy], złotonośna rzeka w Lidii, w Azji Mniejszej...Rd 289
 Herostrates [Herostrat, Herost], szewc, który spalił Artemizjon w Efezie...Rd 265
 marg., 271
 Hippomenes, (mit.) młodzieniec, który podstępem prześcignął Atalantę...Cz 112, 12+
 Hydaspes [Hydaspy], (dziś: Jehlum/Jhelum w Pendżabie) rzeka w Indiach, dopływ Indu-
 su...Rd 289; Cz 27
- I**da, góra w Troadzie lub na Cyprze...Rd 1+3
 Iros [Irus], (mit.) natrętny żebrak z *Odysei*...Rd 309
 Izrael, państwo żydowskie...Rd 3255

- Jadwiga, imię żeńskie...1770
- Jakub, imię męskie...Rd 8+5
- Jan, imię męskie...Rd 8+5, 1259
- Jan III Sobieski [Jan. Trzeci Jan], król polski, wzór dobrego monarchy i wodza...Cz 16+
- Jasna Góra, klasztor pauliński...Cz 211
jasnogórskie stoły...Cz 156
- Jazon, (mit.) przywódca wyprawy po złote runo...Cz 77
- Jerozolima, miasto święte, zdobyte przez muzułmanów...Rd 2815
- Jezus, (bibl.) Syn Boży, Zbawiciel...Rd +396, +397, +526, +570
Chrystus...Rd 357, 3232, 3800 marg., 3810, 3897, 3907, +282 marg., +357 marg.
Jesus Christus...DC podpis
- Jowisz, (mit.) najwyższy z bogów w panteonie rzymskim...Rd +2+7; Og 165
- Judyta, (bibl.) wdowa z Betulii, która uśmierciła Asyryjczyka Holofernesa...Og 66, 127
- Juniewicz Karol Mikołaj, autor *Refleksyj duchownych*...Radz podpis; Cz podpis; Og podpis; Pl podpis
- Junona, (mit.) bogini rzymska, małżonka Jowisza...Cz 75; Og 166
- K**amena, Kameny zob. Muzy
- kamieniecki starosta, tytuł Michała Kazimierza Radziwiłła jako starosty Kamieńca Litewskiego, miasteczka w dawnym powiecie brzeskim (dziś na Białorusi)...Radz tyt.
- Karol Gustaw XII, król szwedzki...Rd 637 marg., 6+1-6+2, 695
- Kastalia, (mit.) źródło i potok wypływające ze stoku Parnasu, jego woda dawała natchnienie poetyckie
kastalskie źródła...Pl 1
- Katon Starszy [Katon, Katonowie], (*Marcus Porcius Cato Maior Censorius*) rzymski polityk konserwatywny, surowy strażnik czystości obyczajów...Rd 775; Cz 12, 150; Og 1+8
- Kleck, miasto w obwodzie mińskim (Białoruś), ordynacja radziwiłłowska...Radz tyt.
- Klorynda, popularne imię bohaterki romansów...Cz 183
- Kłoto zob. Parka
- kolchidzkie runo...Rd +88
- Konstantyn I Wielki, (*Flavius Valerius Constantinus*) cesarz rzymski, syn św. Heleny...Og 9, +3
- Kopył, miasteczko w dawnym powiecie słuckim (dziś na Białorusi), należące do ordynacji nieświeskiej...Radz tyt.
- Korona zob. Polska
- Korwin, Maciej Hunyady, król węgierski...Cz 128
- Korybut, wielki książę litewski, syn Olgierda...Radz 39
- Kozielsk, miasto w guberni kaluskiej, niegdyś samodzielne księstwo, od którego władców wywodzili się Ogińscy...Og.H +; Og tyt.
kozielska dziedzina...Og.H +
- Krezus, król Lidii...Rd 309
- Kroże, miasteczko na Żmudzi, własność radziwiłłowska...Radz tyt.
- Krym, rzekome miejsce pobytu Karola XII po klęsce poltawskiej...Rd 6+8
- Krzyżacy, niemiecki zakon rycerski...Rd 2+27
- Kuba, imię męskie...Rd 8+3
- Kupidyn [Kupido], (mit.) rzymski bóg miłości...Radz +; Og 3

Lech, legendarny protoplasta Polaków...Rd 2960

Lechowie zob. Polak, Polacy

Leda, (mit.) kochanka Zeusa, matka Heleny i Dioskurów...Rd 3050

leński zob. Polska

Lesko II [Leszek], legendarny władca Polski...Rd 2888

Lete [Lety], (mit.) rzeka zapomnienia w Hadesie...Rd 288

Litwa zob. Wielkie Księstwo Litewskie

Lubomirscy, ród książęcy...Cz tyt.

Łotr Dobry, (bibl.) wzór nawróconego grzesznika...Rd 400+

Macedon zob. Aleksander Wielki

Mars, (mit.) rzymski bóg wojny...Rd 73, 6+1, 760, 2083, 2092, 216+, 2209, 2219, 2303, 2378, 2399, 2572; Cz 155; Og 93

Gradyw, przydomek...Rd 117

marsowa meta...Rd 2316

marsowa proba...Rd 696

marsowa sfera...Rd 2+29

marsowe dzwony...Rd 192

marsowe flory...Rd 766-767

marsowe lonty...Rd 678

marsowe pioruny...Cz 46

Mauzolowy proch, prochy króla Karii Mauzolososa...Rd 278

Meduza, (mit.) potwór zabity przez Perseusza...Rd 99

memficka lda, góra wysoka niczym piramida w Memfis, mieście starożytnego Egiptu (dziś dzielnicy Kairu)...Rd 1+3

Memnon, (mit.) syn Eos, ucieśmiertelniony dzięki dźwięczącym Kolosom...Cz 201

Merkury, (mit.) posłaniec bogów, zabójca Argosa...Rd 562

Midas, (mit.) król Frygów, nieszczęsny posiadacz złota...Rd 303

Minerwa zob. Atena

Mir, miasteczko w dawnym powiecie nowogródzkim (dziś Białoruś), wchodziło w skład ordynacji nieświeskiej...Radz tyt.

Mojżesz [Mowsza], imię żydowskie...Rd 1821

Morze Czerwone [Erytra], metonimia morskiej toni...Rd 3658; Cz 91

Moskwa zob. Wielkie Księstwo Moskiewskie

Muret de, Marc-Antoine [Muretus], francuski humanista i filolog...motto

Constantinus Antonius, prawdopodobnie pseudonim Mureta...motto

Muza, Muzy, (mit.) córki Zeusa i Mnemosyne, opiekunki sztuk; personifikacja własnej twórczości...Radz 2; Rd 99, 1153; Cz 28, 59, 77, 78; Og 163

Kamena, Kameny, italskie odpowiedniki Muz...Rd 215, 621, 3571; Cz 196; Og 22

Mysz, miasto na nowogródzczyźnie (dziś Białoruś), należące do Zofii Czartoryskiej...Cz tyt.

Narymund, wielki książę litewski...Radz.II 3; Rd 2030

Neptun, (mit.) rzymski bóg morza...Rd 67, 186; Cz 25, 45

Neron [Nero], (*Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus Caesar*) cesarz rzymski...Rd 261

- Niemiec, cudzoziemiec w Polsce, wymieniany zawsze obok Włocha...Rd 1667, 3020
Teutoni [Teutony], nieprzyjaciele Rzeczypospolitej...Rd 2081
niemiecka krew...Rd 2132
niemiecka moda...Rd 702
niemieckie boty...Rd 1136
Nieśwież, miasto i zamek w obwodzie mińskim (dziś: Białoruś), ordynacja radziwiłłowska...Radz tyt.
Nil, rzeka...Cz tyt., 30
Nimfa, (mit.) boginka zamieszkująca rozmaite zakątki przyrody (źródła, drzewa, lasy, morza), do której przyrównana została Zofia Maria Czartoryska...Cz tyt., 7, 10, 17, 20, 34, 36, 52, 59, 136, 142, 163, 167, 182, 189, 192, 214, 216
nowotargiński starosta, tytuł Michała Kazimierza Radziwiłła jako starosty Nowego Targu, stolicy Podhala...Radz tyt.
Ogińscy, ród książęcy...Og.H tyt., 2
Ogińska Helena, z Ogińskich, adresatka panegiryku...Og tyt., 6, 21, 120, 142, 195
Ogiński Ignacy, mąż Heleny Ogińskiej...Og 167, 170, 195
Ołyka, miasteczko i zamek na Wołyniu, ordynacja radziwiłłowska...Radz tyt.
Otomańskie Imperium, zajęło Ziemię Świętą
otomańska sekta...Rd 2824
Ozyrys [Ozyryd], (mit.) bóg egipski, poćwiartowany przez Tyfona (Seta)...Rd 542
Palemon, legendarny protoplasta wielkich książąt litewskich...Rd 2031
Palestyna, kraj Izraelitów...Radz 13; Og 16
Pallada/Pallas zob. Atena
Pandora, (mit.) bohaterka bajki, kobieta posłana do ludzi z darami od wszystkich bogów...Radz 44; Cz 178, 181
parczewski starosta, tytuł Michała Kazimierza Radziwiłła jako starosty Parczewa, miasta w województwie lubelskim...Radz tyt.
Parka, (mit.) rzymska bogini przeznaczenia...Rd 89, 210, 2881, 3468; Cz 11; Og 158
Kloto, (mit.) jedna z trzech Mojr/Parek...Rd 3962; Og 157
Parnas, góra w Fokidzie, w Grecji środkowej, na jej stoku leżały Delfy
parnaska scena...Rd 3572
parnaskie czajki...Rd 620
Parys, (mit.) król wicj trojański...Og 5
Paweł Pierwszy Pustelnik [Paweł, Paweł Pierwszy Pustelnik], św., legendarny założyciel zakonu paulinów...Radz podpis; DC 9
Piotr I [Piotr, Piotr Aleksiewicz], car rosyjski...Rd 691 marg., 695, 718
Piotr Apostoł, (bibl.) św., uczeń Jezusa...Rd 4003
Plater Jan Ludwik, adresat panegiryku Juniewiczza...Pl.H 5, 6; Pl 6, 45
Platerowie, ród szlachecki...Pl.H tyt., 2
Platon, filozof...Rd 1959 marg., 1962; Cz 64
Pociej Ludwik Konstanty, hetman wielki litewski
Pociejowskie życie...Rd 2939-2940
Podole, region Rzeczypospolitej...Rd 920
podolska mowa... Rd 2510

Polak, Polacy, mieszkańcy Polski, zwłaszcza Korony...Rd 756, 287+

Lechowie...Rd 2223

Polska...Rd 882, 1929, 2188, 27+2, 2759, 2796, 2836 marg.

Korona [Korona, Korona Polska], część Rzeczpospolitej (obok Litwy)...Radz.II 5;
Radz +0; Rd 2038-2039, 2+1-2++2, 2672, 2718, 28+1, 2957; Cz tyt., 19, 157

leski

leska korona...Rd 2196

leski kraj...Rd 2+09

leskie bogi...Rd 20+2-20+3

polski

polscy regnanci...Rd 2883, 2888 marg.

polska Bona zob. Bona Sforza

polska kraina...Pl 45

polska milicja...Rd 2320 marg.

polska mowa...Rd 800

polska niezgoda...Rd 2337

polska Nimfa...Cz 182

polska sława...Rd 2962-2963

polska szlachta...Rd 730 marg.

polska wiara...Rd 2788-2789

polski Apollin...Cz tyt.

polski grzbiet...Rd 672, 729

polski Hektor zob. Czartoryski August Adam

polski Orzeł...Cz.II tyt., 101

polski rytm...Rd tyt.; Radz tyt.

polski senat...Rd 2712

polski styl...Cz 69

polski świat...Rd 2928, 2973; Cz 20+; Og 167

polskie doliny...Rd 2859

polskie fata...Cz 46

polskie ozdoby...Cz 38

polskie pałace...Rd 2315

polskie wojsko...Rd 723

Rzeczpospolita...Cz tyt.

sarmacki

sarmacka korona...Cz 96

sarmacka Nimfa...Cz 192

sarmacki łąd...Cz 49

sarmacki Orzeł...Rd 2725-2726

sarmacki Ptak...Rd 2326-2327

sarmacki świat...Cz tyt.

sarmackie pole...Rd 763

Pułtawa [Pultawa], miejsce klęski wojsk Karola XII w wojnie z Rosją...Rd 659

Pomorzanyni [Pomorzany], miasto położone 27 km na południe od Złoczowa (dziś: Ukraina), nabyte przez Michała Kazimierza Radziwiłła...Radz tyt.

Popieł, legendarny władca Polski zjedzony przez myszy...Rd 2898

Pożyczko, nazwisko znaczące...Rd 1312

Projtos [Pret], (mit.) król, na którego dworze przebywał Bellerofont...533
 Prusy, utracone lenno Rzeczypospolitej...Rd 2728 marg., 2732
 publikan zob. Celnik
 Pułtawa zob. Połtawa

Radziwiłł Janusz, syn Michała Kazimierza Radziwiłła...Radz 30
 Radziwiłł Michał Kazimierz, adresat panegiryku Juniewiczza...Radz tyt.: Rd 2048
 Radziwiłłowie, ród książęcy...Radz.II tyt.: Rd 2021
 Rodos, wyspa na Morzu Śródziemnym, słynna dzięki posagowi Heliosa...Rd 151
 Rufinus Flawiusz [Rufin], (*Flavius Rufinus*) prefekt pretorium...Rd 517
 ruska moda, moda z kraju o tradycyjnej obyczajowości...Rd 1664
 Rzeczpospolita zob. Polska
 Rzym, stolica imperium rzymskiego, a później papieżstwa...Rd 259, 645, 2799
     rzymskie kolumny...Rd 259
 Rzymianie, waleczny naród...Rd 2347, 2347 marg.
     rzymski książę...Radz.II 3

Saba zob. Saby królowa
 Sabaudezcy [Sawojardy], mieszkańcy Sabaudii, krainy historycznej w południowo-
 -wschodniej Francji, sojusznicy Francji w wojnie o sukcesję polską...Rd 2082
 Saby królowa [Saba], (bibl.) władczyni królestwa Saby, która przyjechała do Jerozolimy,
 by poznać mądrość Salomona...Cz 163, 165, 167, 172; Og 169, 171, 176
 Salomon [Salomon, Szmojła], (bibl.) król-mędrzec...Radz 13; Rd 2, 26, 30 marg., 1011,
 3973; Cz 166, 169, 173; Og, 115, 170, 173; Pl 21
 Sardanapal zob. Assurbanipal
 sarmacki zob. Polska
 Sasi/Saksończycy [Sasy], odstępcy od wiary, ponoszący klęski militarne...Rd 655, 2798
 Saturn, (mit.) italski bóg, za którego rządów panował złoty wiek...Cz 75
 Sawojardy zob. Sabaudezcy
 Scypion Afrykański [Scypijo Afrykański], Młodszy (*Publius Cornelius Scipio Aemilianus
 Africanus Minor*) zdobywca Kartaginy; lub Starszy (*Publius Cornelius Scipio Africa-
 nus Maior*)...Pl.II 1
 Semiramida, królowa babilońska...Rd 139
 Serafin, anioł...Rd 4400
 Sieniawa zob. Sieniawski Adam Mikołaj
 Sieniawscy, ród Zofii Czartoryskiej...Cz tyt., 88
 Sieniawski Adam Mikołaj [Sieniawa], hetman wielki koronny, ojciec Zofii Czartoryskiej...
 Rd 2935
 Smoleńsk, miasto w Rosji nad Dnieprem, odebrane Rzeczypospolitej...Rd 2728 marg.
     smoleński krój...Rd 2730
 Sodom, (bibl.) miasto (leżące najprawdopodobniej na południowym krańcu Morza Martwego)
 g) zniszczone na skutek kary Boskiej...Rd 2809
 Steneboja [Stenobeja], (mit.) żona Projtosa...Rd 537
 Syreny, (mit.) bóstwa morskie wabiące wdzięcznym głosem...Rd 3661; Cz 47, 195, 198
 Szklów, miasto nad Dnieprem, w dawnym powiecie mohylewskim, należące do Zofii Czart-
 ortoryskiej...Cz tyt.
 Szkoci, naród heretyków...Rd 2803

Szmojła zob. Salomon

Szwedzi, odstępcy od wiary, którzy złupili Polskę...Rd 691 marg., 2058 marg., 2332, 2798

Szydłowice, miasto na południowy zachód od Radomia, posiadłość radziwiłowska...Radz tyt.

Śląsk, terytorium utracone przez Rzeczpospolitą...Rd 2728 marg., 2733

Tag, rzeka na Półwyspie Iberyjskim, niosąca złoty piasek...Cz.II 2; Cz tyt. tebański grzbiet, tj. należący do Teb, starożytnej *polis* beockiej...Rd 575

Tetyda, (mit.) boginka morska...Rd 630

Teutoni zob. Niemiec

Tezeusz, (mit.) zabójca Minotaura, opuścił labirynt dzięki nici Ariadny...Cz 73; Og 153

Troja, miasto w Azji Mniejszej, które uległo zagładzie...Rd 112; Og 5
trojańskie Heleny...Cz 48

turecka z. w odniesieniu do stroju...Rd 1949

tureckie boty...Rd 1135

Tyfon, (mit.; właściwie: Set) zabójca Ozyrysa...Rd 546

Waszti [Wasta], (bibl.) żona króla perskiego Aswerusa...Og 127

Wenera, (mit.) rzymska bogini miłości...Rd 547, 2382; Og 4

Węgry, kraj dotknięty karą Boską
węgierskie państwo...Rd 2779

Wielkie Księstwo Litewskie [Litwa]...Radz tyt.; Rd 222, 757, 920, 2068 marg., 2084, 2223; Cz 101; Og tyt.

litewska milicja...Rd 2320 marg.

litewska monarchini...Og 23

litewska strona...Rd 2055

litewska szlachta...Rd 739 marg.

litewski Goniec...Rd 2325

Wielkie Księstwo Moskiewskie [Moskwa]...Rd 692 marg., 730 marg., 2068 marg., 2333

wileński wojewoda, tytuł Michała Kazimierza Radziwiłła...Radz tyt.; Rd 2054

Włoch [Włoch, Włoszek], cudzoziemiec w Polsce (obok Niemca), mało waleczny potomek Rzymian...Rd 1667, 2359, 2387, 3020

włoski kraj...Rd 2407

Włoski, nazwisko znaczące...Rd 732

Wulkan, (mit.) rzymski bóg ognia...Rd 67

Żłoczów [Żłoczew], miasto w Galicji (dziś Ukraina), nabyte przez Michała Kazimierza Radziwiłła...Radz tyt.

Żółkiew, miasto, 28 km od Lwowa, nabyte przez Michała Kazimierza Radziwiłła...Radz tyt.

Żyd, karczmarz lub lichwiarz, wyznawca niesłusznej wiary...Rd 1821, 2181, 2514, 2518, 2521, 4290; Pl 59

WIERSZE MATEUSZA HIERONIMA KORWINA-KOCHANOWSKIEGO

Tekst wiersza pierwszego [za:] M.H. Korwin-Kochanowski, *O powstaniu nędzy*, [w:] tenże, *Miscellanea życia ludzkiego ucieśnionym rytmów polskich koncertem w różnych okolicznościach przykładowie dla zbudowania i poprawy swobodnej młodzieży politycznym i śmiesznym sensem ułożone...*, [b.m. i dr.] 1748, s. 24-26.

Tekst wiersza drugiego [za:] tenże, *O pompach przyuboższych niewiast*, [w:] tamże, s. 26-27.

O powstaniu nędzy¹

²Gdy skobuzieje więc nad orły sowa³,
 pod firmamenta wylatać gotowa,
 to jest rzecz dziwna: choć się kretem rodzi,
 przecież w paragon równo ze lwy chodzi⁴.
 5 I lubo w siłach nieborak nie zdoła,
 jednak chce latać wyżej nad sokola –
 hołota wkrada pychę na się, chciwość –
 choć jawno wszystkim, jednak w nim chępliwość

---

¹ *O powstaniu nędzy* – o wzbogaceniu się ludzi ubogich; por. LINDE IV 434: „Zebrał miłszy mi jest niżli z cudzego nieszczęścia powstały”.

² Wersy 1-12 są parafrazą Rd 859-894. Podane numery wersów *Refleksyj duchownych* odnoszą się do edycji C, Korwin-Kochanowski posługiwał się natomiast wydaniem A, w odniesieniu do którego owa numeracja jest całkowicie nieadekwatna, pozwala jednak Czytelnikowi zorientować się w charakterze praktyk autora wierszy zamieszczonych w „Aneksie”.

³ *skobuzieje ... sowa* – zob. obj. do Rd 861-863.

⁴ *w paragon ... chodzi* – zob. obj. do Rd 111.

- ta, a nie inna, żem jest pan wielmożny,
 10 hojny, hajduczny⁵, a na cudze rożny
 pyszno i juńsko⁶ prosi na traktament⁷,
 co przedtym państwa⁸ był jego fundament.
 9 Żupan¹⁰ łatany, a w chałupie pustki,
 do nosa nie miał przedtym biednej chustki –
 15 hołota wieczna, że ledwo opuszka¹¹
 dawniej bywała ze stu lat¹² kozuszka:
 wszędy po szatach łaty, szwy i dziury
 mól mu pojadła, czy-li zgrzyły szczury.
 13 Ten się już równa z wysokimi pany,
 20 który miał łyczkiem przedtym bot związany¹⁴:
 teraz hiszpańskie nos rozdeły muchy¹⁵,
 nie nie pamięta na przeszłe kozuchy.
 Chłuba światowa, fałszywa chełpliwość,
 kłamstwo rodzi się oraz nieżyczliwość:
 25 czyni się sławnym ten pare<n>te<l>atem¹⁶,
 który się w płatkę¹⁷ stroił zimą, latem.
 Rzekni-ż mu prawdę, aż mu już nie luby,
 wnet się osroży i najeży czuby¹⁸:

⁵ *hajduczny* – mający na służbie hajduków, czyli uzbrojonych pacholków ubra-
 nych z węgierska.

⁶ *juńsko* – po junacku, a wręcz „byczo” (por. juniec, juńczyk – ‘byczek’).

⁷ *traktament* – poczęstunek.

⁸ *państwa* – pańskości, okazałości wielkopańskiej.

⁹ Wersy 13-18 są parafrazą Rd 907-918.

¹⁰ *Żupan* – zob. obj. do Rd 907.

¹¹ *opuszka* – obszycie futrzane, wyłogi.

¹² *lat* – transkr. wyd.: *lat* – druk

¹³ Wersy 19-28 są swobodną i dosyć odległą parafrazą Rd 787-822.

¹⁴ *który miał łyczkiem przedtym bot związany* – opozycja chodaków z łyka i butów
 miała charakter przysłowiowy: por. „łykami butów nie szyją” (NKPP, „Łyko” 9; notowa-
 ne dopiero w XIX w.) oraz: „Kogo nie stać na buty, niech w chodakach chodzi” (NKPP,
 „But” 18).

¹⁵ *hiszpańskie nos rozdeły muchy* – reminiscencja zwrotu przysłowiowego: „Ma
 muchy w nosie” (NKPP, „Nos” 15). Mucha hiszpańska (L. *Lytta visicatoria*) to niewielki
 zielony chrząszcz, występujący również w Polsce, którego krew zawiera substancję draż-
 niącą, kantarydynę.

¹⁶ *pare<n>te<l>atem* – popr. wyd.: *paretelatem* – druk (niewykluczone, że au-
 torowi chodziło o efekt humorystyczny i wówczas poprawka nie jest konieczna).

¹⁷ *w płatkę* – w łachmany (por. *pląt* – ‘łachman’).

¹⁸ *się osroży* – nasroży się:

najeży czuby – zwrot przysłowiowy: por. NKPP, „Czub” 2.

jeszcze, broń Boże, czy nie ze wsi rodem –
 30 z takim najgorsza bieda bywa smrodem:
 wszędy zaciera, godniejsze celuje¹⁹,
 w szkołach czy w dworze każdego szkaluje;
 choć będzie jak pień w składności, manierze²⁰ –
 chłopak, jednakże celniejszym prym bierze²¹.
 35 Sam dość cierpiałem kłamstwa, niezbożności²²,
 już mi te chłopstwo dogryzło do kości²³:
 ni czci, ni wiary, ni Boskiej bojaźni.
 Postrzeż-cz się taki, serc ludzkich nie drażni,
 staw na umyśle śmierć, piekło, Sąd Boży,
 40 tak ci sumnienie chrześcijańskie wroży;
 porzuć układne chytrości fortele:
 to są kajdany, piekielne manele²⁴.

O pompach przyboższych niewiast

25 Często się nędza niedostatkiem biedzi,
 a duma jednak z fantazyją siedzi:
 komódka – tynfa, kornecik – trzy groszy²⁶.
 przecie się pompa wysoko kokoszy²⁷.
 5 Obfita w słowach, wyprawna²⁸ w języku,
 choć w niepoczesnym siedzi przed stoł sz<ł>yku²⁹:
 na pierwszym froncie po pańsku się sadi,
 potym z minami dyszkurs swój prowadzi,

¹⁹ *zaciera* – zadziera;

celuje – tu: wynosi się ponad (właśc. ‘przewyższa’).

²⁰ *choć będzie jak pień w składności, manierze* – zob. obj. do Rd 1896.

²¹ *celniejszym prym bierze* – por. Rd 1893.

²² *niezbożności* – bezbożności. Jak widać, autor uważa, że hierarchia stanowa ma sankcję Boską.

²³ *dogryzło do kości* – zwrot przysłowiowy: „dogryzł mu do żywego” (NKPP, „Żywy” 1j; przysłowie notowane na materiale z XIX w.).

²⁴ *manele* – bransolety; przenośnic: kajdany.

²⁵ Wersy 1-13 są parafrazą Rd 1831-1848.

²⁶ *komódka* – biały, ażurowy czepiec;

tynfa – tynf to bilonowa złotówka (30 groszy polskich), którą w latach 1663-1667 wybijał Andrzej Tynf (Tymf); zawierała mniej srebra, niż wynikało to z jej wartości nominalnej. W obiegu do połowy XVIII w.;

kornecik – kobiece nakrycie głowy, rodzaj czepka.

²⁷ *się ... kokoszy* – nadyma się.

²⁸ *wyprawna* – sprawna.

²⁹ *sz<ł>yku* – popr. wyd.; *szytku* – druk (bl. druk.). Szlyk to nędzny kapelus.

- 10 w potrawach różne już wymyśla³⁰ braki,
choć u siebie dobre i buraki;
w gościnie wymyśl, w domu lada fraszką
kontentuje się czasem z wodą kasz <k>q³¹;
za cudzym stołem i bazanty piecze,
w domu od biedy ledwo łydki wlecze³².
- 15 Chluby za dosyć³³, bydła liczy wiele,
a u niej tylko ledwo jedne cielę,
³⁴jednakże strojno, głowa w pudrze wkoło,
twarz farbowana, a z muchami czoło³⁵.
Zamiast rogówki³⁶ ma obręcz z beczi,
20 czy-li syrowce, plecione różeczki³⁷
z chybkiej³⁸ brzeziny: nie widać pod spodem,
a nitki z tyłu włoką się z odwodem³⁹;
po sześciu groszy na głowie wstążeczki
i te krajane w modziaste⁴⁰ kwiateczki.
- 25 Za cudzym stołem wnet delikatnieje,
pieści się, krzywi, coś politycznieje⁴¹,
nie może przybrać w potrawach, gatunku
ani w jedzeniu, ani w żadnym trunku.
⁴²W ukłonach wszystka, choć się schylić słaba,
30 angażuje się przecież modnie baba;
pański animusz, humor dosyć hojny,
byleby modnie, chociaż dom niedojny.
W kwieciste kwefy, w różne cacki⁴³ stroi,
mówiąc: „Twarz moja słońca barzo boi”.

³⁰ *wymyśla* – forma hiperpoprawna, zapewne użyta humorystycznie.

³¹ *kasza <k>q* – popr. wyd.; *kaszą* – druk (bl.).

³² *ledwo łydki wlecze* – wyrażenie przysłowiowe. NKPP („noga” 28) notuje tylko:
„Ledwo za sobą nogi włóczy”, i to na materiale z XX w.

³³ *Chluby za dosyć* – ażeby była większa chluba.

³⁴ Wersy 17-24 są parafrazą Rd 1849-1860.

³⁵ *z muchami czoło* – zob. obj. do Rd 1853.

³⁶ *rogówki* – zob. obj. do Rd 1856-1857.

³⁷ *syrowce* – rzemienie z niewyprawionej skóry;

różeczki – transkr. wyd.; *roźeczki* – druk.

³⁸ *chybkiej* – gibkiej, giętkiej.

³⁹ *z odwodem* – przenośnie: jako straż tylna, z tyłu.

⁴⁰ *w modziaste* – w modne.

⁴¹ *politycznieje* – nabiera wytworności.

⁴² Wersy 29-46 są parafrazą Rd 1887-1926.

⁴³ *cacki* – ozdoby.

- 35 Mąż się turbuje⁴⁴, czego w domu trzeba,
soli dla dzieci nie staje i chleba:
żona na stroje wszystko z domu wlecze,
mężowi od prac mal⁴⁵ krwawy pot ciecze.
Nigdy się z swoją jejmością nie zgodzi:
40 ona w patynkach⁴⁶, a sam bosy chodzi.
Trzeba by takiej grzbieta nasmarować⁴⁷,
ł<o>zową gąbką dobrze wysz<o>rować⁴⁸;
każdy dla takiej nie inaczej radzi:
niech mąż jej dobrze łopatki wygładzi.
45 Nie wadzi czasem za pudra, perfumy
grzbiet wyglansować⁴⁹ dla takowej kumy.

---

⁴⁴ *się turbuje* – martwi się.

⁴⁵ *mal* – niemal, o mało co.

⁴⁶ *w patynkach* – w pantoflach.

⁴⁷ *grzbieta nasmarować* – zob. obj. do Rd 1921.

⁴⁸ *ł<o>zową* – transkr. wyd.; *łazową* – druk (bł.) (łoza – zob. obj. do Rd 1211);

wysz<o>rować – transkr. wyd.; *wyszarować* – druk (bł.).

⁴⁹ *grzbiet wyglansować* – zob. obj. do Rd 1921.

SPIS ILUSTRACJI

1. Herb Radziwiłłów, drzeworyt z: K.M. Juniewicz, *Refleksyje duchowne na mądre o próżności światowej króla Salomona zdanie...*, Wilno: w Drukarni J.K.M. XX. Franciszkanów, 1753 (war. C_R): egzemplarz: BUW 4g.24.5.11, s. 4 nlb., k. A_{2v} ..... s. 28
2. Herb Zofii z Sieniawskich księżnej Czartoryskiej, drzeworyt z: K.M. Juniewicz, *Refleksyje duchowne na mądry króla Salomona o doczesności światowej sentyment...*, Częstochowa: w Drukarni Jasnej Góry Częstochowskiej, 1731 (edycja B): egzemplarz: BUW 4.19.7.55, s. 4 nlb., k. [a_{2v}] ..... s. 158
3. Herb Ogińskich, drzeworyt z: K.M. Juniewicz, *Refleksyje duchowne na mądre o próżności światowej króla Salomona zdanie...*, Wilno: w Drukarni J.K.M. XX. Franciszkanów, 1753 (war. C_O): egzemplarz: Ossol. XVIII.2293.II, s. 4 nlb., k. A_{2v} ..... s. 168
4. Herb Platerów, drzeworyt z: K.M. Juniewicz, *Uwagi pobożne i polityczne na mądre króla Salomona o próżności światowej zdanie...*, Wilno: w Drukarni J.K.M. XX. Franciszkanów, 1753 (war. C_p): egzemplarz: IBL XVIII.1.364, s. 2 nlb., k. [a_{1v}] ..... s. 176

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie do lektury	5
Refleksyje duchowne... ..	25
Splendor... Michała Kazimierza Radziwiłła... ..	27
REFLEKSYJE DUCHOWNE	32
Do ciekawego a pobożnego autor Czytelnika	154
DODATEK. Panegiryki z wydań pozostałych	155
1. Nimfa... Zofija z Sieniawskich Księżna Czartoryska... ..	157
2. Ozdoba wielkich imion... Heleny Księżnej na Kozielsku Ogińskiej... ..	167
3. [Dla Jana Platera]	175
KOMENTARZE	181
Komentarz edytorski	183
I. Wykaz znaków i skrótów przyjętych w edycji	183
II. Opis źródeł	192
III. Zasady transkrypcji	197
IV. Aparat krytyczny	200
Objaśnienia	207
Słownik wyrazów archaicznych	283
Indeks imion, postaci i nazw geograficznych	296
Aneks	305
Spis ilustracji	310

ukazały się:

HIERONIM MORSZTYN, *Światowa Rozkosz*
wydał Adam Karpiński
tom 1

KASPER TWARDOWSKI, *Pochodnia Miłości Bożej*
wydał Krzysztof Mrowcewicz
tom 2

KASPER MIASKOWSKI, *Zbiór rytmów*
wydała Alina Nowicka-Jeżowa
tom 3

WACŁAW POTOCKI, *Muza polska*
wydał Adam Karpiński
tom 4

SEBASTIAN GRABOWIECKI, *Rymy duchowne*
wydał Krzysztof Mrowcewicz
tom 5

SEBASTIAN FABIAN KLONOWIC, *Roxolania * Roxolania*
wydał i przełożył Mieczysław Mejer
tom 6

KASPER TWARDOWSKI, *Lekcje Kupidynowe*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 7

STANISŁAW GROCHOWSKI, *Wirydarz*
wydała Justyna Dąbkowska
tom 8

ALEKSANDER TEODOR LACKI, *Pobożne pragnienia*

wydał Krzysztof Mrowcewicz

tom 9

MIKOŁAJ KOCHANOWSKI, *Rotuly*

wydał Adam Karpiński

tom 10

KASPER TWARDOWSKI, *Łódź młodzi z nawałności do brzegu płynąca*

wydał Radosław Grzeškowiak

tom 11

JAN ŻABCZYC, *Symfonije anielskie*

wydał Adam Karpiński

tom 12

SZYMON ZIMOROWIC, *Roksolanki*

wydał Radosław Grzeškowiak

tom 13

ANDRZEJ MAKSYMILIAN FREDRO, *Monita politico-moralia* *

Przestrogi polityczno-obyczajowe

wydały Ewa Jolanta Głębiga i EŃstera Lasocińska

tom 14

ERAZM OTWINOWSKI, *Pisma poetyckie*

wydał Piotr Wilczek

tom 15

P. CORNEILLE * J.A. MORSZTYN, *Cyd albo Roderyk*

wydali Adam Karpiński i Adam Stepnowski

tom 16

SAMUEL TWARDOWSKI, *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego*

wydał Roman Krzywy

tom 17

G.M. VERDIZZOTTI * M. BŁAŻEWSKI, *Setnik przypowieści ucieśnych*

wydał Jan Ślaski

tom 18

ADAM KORCZYŃSKI, *Wizerunk złocistej przyjaźni zdrady*

wydał Radosław Grzeškowiak

tom 19

HIERONIM MORSZTYN, *Filomachija*

wydał Radosław Grzeškowiak

tom 20

Dialogus in Natali Domini * *Dialog na Narodzenie Pańskie*

wydała i przełożyła Joanna Ziabicka

tom 21

ADRIAN WIESZCZYCKI, *Utwory poetyckie*
wydała Anna Gurowska
tom 22

MIKOŁAJ SEP SZARZYŃSKI, *Poezje zebrane*
wydali Radosław Grześkowiak i Adam Karpiński
przy współpracy Krzysztofa Mrowcewicza
tom 23

SAMUEL TWARDOWSKI, *Pałac Leszczyński*
wydał Roman Krzywy
tom 24

SZYMON STAROWOLSKI, *De claris oratoribus Sarmatiae *
O znakomitych mówcach Sarmacji*
wydała i przełożyła Ewa Jolanta Głębicka
tom 25

MACIEJ KAZIMIERZ SARBIEWSKI, *Epigrammatum liber * Księga epigramatów*
wydały i przełożyły Magdalena Piskala i Dorota Sutkowska
tom 26

ABRAHAM ROŻNIATOWSKI,
Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa
wydał Janusz S. Gruchała
tom 27

MICHAŁ JURKOWSKI, *Historiye świeże i niezwyuczajne*
wydał Mariusz Kazańczuk
tom 28

KLEMENS BOLESŁAWIUSZ, *Przeraźliwe echo trąby ostatecznej*
wydał Jacek Sokolski
tom 29

JAN GAWIŃSKI, *Dworzanki albo Epigrammata polskie*
wydał Jacek Gładzewski
tom 30

SEBASTIAN PETRYCY, *Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego*
wydał Jacek Wójcicki
tom 31

STANISŁAW HERAKLIUSZ LUBOMIRSKI, *Dzieła prozą,*
t. 1: *Rozmowy Artaksesa i Ewandra*
wydała Justyna Dąbkowska
tom 32

F. SARACINELLI * S.S. JAGODYŃSKI, *Wybawienie Ruggiera z wyspy Alcyny*
wydał Roman Krzywy
tom 33

HIERONIM MORSZTYN, *Historija ucieszna o królownie Banialuce*
wydał Radosław Grześkowiak
tom 34

JAN GAWIŃSKI, *Sielanki z Gajem zielonym*
wydała Ewa Rot
tom 35

MIKOŁAJ REJ, *Kupiec*
wydała Anny Kochan
tom 36

KAROL MIKOŁAJ JUNIEWICZ, *Refleksyje duchowne*
wydał Maciej Pieczyński
tom 37

w przygotowaniu:

OLBRYCHT KARMANOWSKI, *Wiersze i listy*
w opracowaniu Radosława Grześkowiaka

SAMUEL TWARDOWSKI, *Władysław IV, król polski i szwedzki*
w opracowaniu Romana Krzywego

ALBERT INES, *Acroamata epigrammatica * Akroamaty*
w opracowaniu i przekładzie Magdaleny Piskaly i Doroty Sutkowskiej

ŁUKASZ GÓRNICKI, *Dworzanin polski*
w opracowaniu Marty Wojtkowskiej-Maksymik

JUSTUS LIPSJUSZ * PAWEŁ SZCZERBIC, *Politica pańskie*
w opracowaniu Estery Lasocińskiej

JUSTUS LIPSJUSZ * JANUSZ PIOTROWICZ, *O stałości ksiąg dwoje*
w opracowaniu Justyny Dąbkowskiej

WACŁAW POTOCKI, *Transakcyjja wojny chocimskiej*
w opracowaniu Joanny Krauze-Karpińskiej i Adama Karpińskiego

WACŁAW POTOCKI, *Pieśni*

w opracowaniu Mirosławy Hanusiewicz i Adama Karpińskiego

FRANCISZEK GRADOWSKI, *Hodoeporicon Moschicum * Wyprawa moskiewska*

w opracowaniu Bartłomieja Czarskiego

GIAMBATISTA MARINO * ANONIM, *O zabicu Młodzianków*

w opracowaniu Radosława Rusnaka

JAN DYMITR SOLIKOWSKI, *Facies perturbatae... Reipublicae **

Sen na jawie albo widowisko... uciemżonej Rzeczypospolitej

w opracowaniu Ariadny Masłowskiej-Nowak

FROWINUS, *Antigameratus*

w opracowaniu i przekładzie Mieczysława Mejora

DANIEL NABOROWSKI, *Poezje zebrane*

w opracowaniu Krzysztofa Mrowcewicza i Radosława Grześkowiaka